

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2012

7/8

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. www.eurozine.com

Žilvinas LANDZBERGAS. Septyni melai. 2012. „Iš parodos Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

Juozas LAIVYS. Šeši šimtai trisdešimt penki žingsniai

Nerijus ERMINAS. Žaidimas

Apie parodą Šiuolaikinio meno centre skaitykite p. 28

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Ramunė MARCINKEVičIŪTĖ
(teatras) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dailininkas) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Vytautas BERENIS
Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Tomas KIAUKA
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ (Skandinavija)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Problemos ir idėjos

Kam tarnauja ir kam turėtų tarnauti rinkos. *Su Johnu B. Cobbu kalbasi Almantas Samalavičius* / 2

Arūnas SPRĄUNIUS. Technogeninė visuotinio legalumo karalystė / 11

Tomas RYTEL. Šiuolaikinė visuomenė: autentiškumo stoka ir imitacijų aukso amžius / 15

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Rita REPŠIENĖ. Tapatybės trajektorijos, (savi)kūros mechanizmai ir herojų skurdas / 19

Kūryba ir kūrėjai

Dainius SOBECKIS. Eilėraščiai / 25

Kristina STANČIENĖ. Platesnis požiūris ar dar viena subjektyvi versija? „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ / 28

Kristina BUDRYTĖ–GENEVIČĖ. Prieš ir po: laiko matavimas pagal Eugenijų Varkulevičių / 32

Kęstutis ŠAPOKA. Stilius be stiliaus. *Darius Basčio tapyba* / 33

Remigijus VENCKUS. Kūrybos ir komunikacijos erdvė. *Tarptautinis tapybos pleneras Kaune* / 36

Redas DIRŽYS, Kęstutis ŠAPOKA. *BB7*: aktyvistinio meno spektaklis „Atskratykite konformizmo baimės“ / 39

Gabrielė ŽAIDYTĖ. Apie laiką, skaičiuojamą kitaip. *Iš atsiminimų apie Algimantą Švėgždą* / 49

Alma BRAŠKYTĖ. NDA'12: kitiškumas ir keblus žodis, prasidedantis „a“ raide / 51

Vaidas JAUNIŠKIS. Miesto festivalis: tarp valdžios ambicijų, publikos simpatijų ir teatro vizijų / 56

Edeno sodai ir pragaras: Gruzija / 62

Jurgis MIKELAITIS / George MIKELL. Manoji Odisėja / 74

Savitumo estetika

Regimantas GUDELIS. Džiaugsmas ir nerimas. *Lietuvos Vakarų krašto dainų šventė Klaipėdoje* / 86

Ignas ŠLAJUS. Priežasties pasekmė kaip žodžio sėkmė / 92

Kelionė kaip intelektualinis nuotykis

Almantas SAMALAVIČIUS. Budos šypsena Sukotajaus šventyklų griuvėsiuose / 96

Praeities dabartis

Vygantas VAREIKIS. Ką mato jūreivis? / 102

Reminiscencijos

Michail ČECHOV. Apie meilės svarbą mūsų profesijai / 106

Istorijos puslapiai

Marius ŠČAVINSKAS. Kaip galėtume suvokti kryžiaus karus? / 112

Apie knygas

Tomas KIAUKA. Autentiškos (at)minties beiėškant: apie Česlovo Kavaliausko teologinį palikimą / 122

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Marsiečių godos / 125

Summaries / 126

Viršelio 1 p.: Darius BASTYS. Stebuklo belaukiant. 2012. Drobė, aliejus; 60x50.

4 p.: Antanas OBCARSKAS. Horizontas. 2012. Drobė, aliejus; 60x81

KAM TARNAUJA IR KAM TURĖTŲ TARNAUTI RINKOS

Su Johnu B. COBBU kalbasi Almantas SAMALAVIČIUS

Johnas B. Cobbas priskiriamas prie iškiliausių XX a. antrosios pusės krikščionių teologų, padėjusių pamatus „proceso teologijos“ raidai. Gimė Japonijoje 1925 m., Antrojo pasaulinio karo metais atlikęs tarnybą JAV armijoje, studijavo filosofiją ir teologiją Čikagos universitete, kur įgijo daktaro laipsnį. Keletą metų dėstė *Emory* universitete, vėliau iki 1990-ųjų profesorius Klermonto teologijos mokykloje. Parašė daugiau kaip keturiasdešimt teologijos, religijotyros veikalų, tarp jų: „Protestantizmo įvairovė“ (1960), „Krikščioniškoji prigimties teologija“ (1965), „Proceso teologija“ (1976), „Peržengiant dialogą: budizmo ir krikščionybės kaitos link“ (1982), „Postmodernizmas ir viešoji politika“ (2001), „Ištuštėjęs Dievas: budistų, žydų ir krikščionių pašnekesiai“ (2005). Daugelis jo knygų išverstos į prancūzų, vokiečių, japonų, korėjiečių ir kitas kalbas.

Reikšmingą vietą tarp intelektualinių profesoriaus interesų užima ekonomikos teorijos ir ekonominės politikos problematika. Svarbiausi šios srities darbai – stambi monografija, parašyta kartu su ekonomistu Hermanu E. Daly’u, „Dėl bendrojo gėrio: ekonomikos pertvarkymas bendruomenės, aplinkos ir darnios ateities labui“ (1989, 1994), „Darna: ekonomika, ekologija ir teisingumas“ (1992), „Žemės gyventojo atsakas ekonomizmui“ (1999). Išmintis, erudicija ir neordinarus mąstymas išskiria šių veikalų autorių iš ekonomikos teoretikų gausos.

Su Johnu B. Cobbu kalbėjomes apie mąstymo ir veiklos alternatyvas, apie krikščionybei ir kitoms pasaulio religijoms tekusius iššūkius ekonominės krizės sąlygomis.

Almantas Samalavičius: *Prieš keliolika metų, kai Adėsčiau viename iš Čikagos universitetų, man pakliuvo į rankas Jūsų knyga „Saugant viešąjį gėrį: krikščioniškas požiūris į globalią ekonomiką“. Tokios pakraippos sociologinės literatūros kontekste man padarė įspūdį labai rimtas ir neordinarus požiūris į globalią plėtrą, tad pokalbį norėčiau pradėti nuo Jūsų iššūkio globalizacijai. Toje knygoje teigėte, kad rinkos turėtų tarnauti bendruomenėms, užuot jas naikinusios, kaip yra dabar. Tokį požiūrį dėstėte tada, kai pasaulį (taigi ir Rytų Eu-*

ropą) buvo apėmęs neoliberaliosios ideologijos kvaitulys. Kokios, Jūsų nuomone, yra rinkų pertvarkymo perspektyvos šiandien, kai pasaulio finansų krizė patvirtino didžiūmos ano meto dogmų klaidingumą? Ar yra vilčių, kad pavyks įveikti destruktivius globalizuotos neoliberalizmo ideologijos ir nereguliuojamos rinkos mitus?

John B. Cobb: Turėdamas galvoje visuotinę nusivylimą dabartine ekonomine ir finansine sistema, klausimą apie galimybes traktuosiu kaip dvigubą: a) ar yra vilčių, kad ekonomistų profesinė gildija ims rimtai keisti savo esmi-

nius įsitikinimus? b) ar yra pagrindas manyti, kad pasaulį valdančias ekonomines ir finansų institucijas pakeis tokios, kurios bus draugiškesnės žmonėms ir žemei?

Bandymai prognozuoti ateitį ar įvertinti tai, kas gali atsitikti, yra labai rizikingas dalykas. Tikrasis atsakymas, suprantama, yra toks: aš nežinau. Mano ankstesnės pastangos ekonominio mąstymo kryptį pakeisti bent akademinės disciplinos lygmeniu buvo nesėkmingos. Kita vertus, mano bičiulis ir bendraautoris Hermanas Daly's suvaidino reikšmingą vaidmenį, sukūręs ir plėtodamas „ekologišką ekonomiką“. Nors jos niekas nedėsto ekonomikos fakultetuose, tačiau pakraščiuose ji sulaukė reikšmingo palaikymo – ja susidomėjo aukštosios miškininkystės mokyklos, religinės bendruomenės, aplinkosaugos sąjūdžiai. Knyga „Dėl bendrojo gėrio“, kurią parašiau kartu su Daly'u, prisidėjo prie ekologiškos ekonomikos plėtros.

Kai rašėme šią knygą, mintyse vadinome ją „ekonomika bendruomenei“. Tai išreikštų esminį ekonominio mąstymo bruožą, kurį skelbėme ir skelbiame. Akademinė ekonomikos disciplina yra pagrįsta *homo economicus* idėja. Tai suponuoja ir įtvirtina kraštutinį individualizmą. *Homo economicus* rūšies padarai varžosi vienas su kitu dėl ribotų išteklių. Politika, kuri grindžiama tokia nuostata, žmonių bendruomenę stumia į destruktiją. Net jei tokios politikos rezultatas yra didesnis gaminių ir išteklių suvartojimas, tenkantis vienam asmeniui, žmonės dėl to dažniausiai netampa nei laimingesni, nei labiau pasiturintys. Mes raginame vieniems su kitais elgtis kaip su bendruomenės nariais. Bendruomenei priklausantys asmenys individualaus gyvenimo pokyčius pajunta tada, kai pagerėja bendruomenės gyvenimo kokybė. Konkurencija tarp jų irgi turi šokią tokią reikšmę, tačiau jos paskirtis kitokia – nustatyti, kas daugiausia prisideda prie bendruomenės gerovės. Neretai gamyba ir vartojimas padidėja, tačiau „augimas“, suprantamas taip siaurai, jokiū būdu nėra pagrindinis tikslas. Kartais bendruomenės gyvenimo kokybę pagerina tiesiog geresnis gaminių paskirstymas be gamybos didinimo. O tais atvejais, kai pramonė skurdina ar net nuodija bendruomenės aplinką, geriau yra mažinti gamybos apimtis. Tikrasis ekonomistų vai-

dmuo – išsiaiškinti, kokia ekonominė veikla labiausiai prisidėtų prie bendruomenės gerovės, padarydama mažiausią žalą aplinkai. Neretai natūralios aplinkos regeneracija reikšmingiau prisideda prie žmonių gerovės negu kylantis gamybos lygis.

Daugumos vyriausybių ir tarptautinių ekonominių organizacijų politika remiasi profesionalių ekonomistų plėtojama individualistinės ekonomikos teorija. Jei pasikeistų padėtis universitetų ekonomikos fakultetuose, tikėtina, kad vyriausybių ir globalių ekonominių institucijų politika taip pat keistųsi. Tačiau taip gali ir neatsitikti, nes įsitvirtinusi politika ir institucijos turi galingus svertus.

Kita vertus, vis labiau aštrėja problemos, sukeltos sunkių padarinių, susijusių su individualistinės ekonomikos teorija, o tai galbūt paskatins tiek tautas, tiek globalias institucijas pagaliau atsigręžti į žmonių bendruomenės, labiau tausoti gamtinę aplinką. Kai kurios problemos iš tikrųjų yra tokios rimtos, kad nauja politika ir tausojoimo programos gali atsirasti be jokio teorinio profesionalių ekonomistų indėlio.

Ką vadiname bendruomenėmis? Dalį jų sudaro tautos. Skatinkime tautas imtis tokios savo ekonomikos kontrolės, kuri tarnautų ne tarptautiniam ekonominiam elitui, bet nacionalinei bendruomenei. Teiginys, esą „laisvoji rinka“, t. y. verslas, kurį kontroliuoja ne šalių vyriausybės, bet korporacijos, teikia naudą visoms joje dalyvaujančioms pusėms, yra labai abejotinas. Tačiau remiantis būtent šia teze buvo sukurta globali ekonomika, kuri stumia žmoniją į ekologinę katastrofą, destabilizuodama didesnės pasaulio dalies visuomenes. Toks teiginys remiasi „santykinio pranašumo“ principu. Pagal pirminę Ricardo formuluotę buvo pripažįstama, kad santykinis pranašumas priklauso nuo to, ar kapitalas išliks nacionalinis. Ricardas pateikė Portugalijos ir Anglijos pavyzdį – portugalų kapitalas investuojamas Portugalijoje, anglų – Anglijoje. Jeigu kapitalas peržengia nacionalines sienas, santykinis pranašumas netaikomas. Tada įsigali *absoliutus* pranašumas, nes daugelis šalių savąjį pranašumą praranda. Akivaizdu, kad šiandien yra susiklosčiusi būtent tokia situacija. Galima tik stebėtis, kaip pavyko tiek daug tautų įkalbėti, kad jos

atsisakytų savo ekonomikos kontrolės, diegiant principą, kuris akivaizdžiausiai nepriimtinas!

Plintantis skurdas ir bejėgiškumas skatina priešintis tolesniam apgaudinėjimui. Didėja žmonių nusistatymas prieš tokias prekybos sutartis, kurios pagrįstos tariamais „laisvosios rinkos“ pranašumais. Pastebimai kryptama nacionalinės, net lokaliios ekonomikos link. Tačiau organizacijos, kurios pelnosi iš „laisvosios prekybos“, yra labai galingos. Jungtinėse Valstijose jos kontroliuoja ir Demokratų, ir Respublikonų partijas. Jų reikalavimas plėsti „laisvąją prekybą“ iš tikrųjų remiasi ne ekonomikos teorija, bet pranašumu, kurį jos įgyja.

Prognozuojau, kad korporacijos, tarp kurių dabar svarbiausią vaidmenį vaidina finansų institucijos, globalizaciją plėtos tol, kol pačios sužlugs. Kai tai įvyks, patirsime nemažai kančių. Ir vis dėlto nepraraskime vilties, kad žlugimas įvyks anksčiau, o ne tada, kai bus jau pernelyg vėlu stengtis išsaugoti gyvybę planetoje. Jei susiklostys būtent taip, tada iškils nauja ekonomika, kuri teiks kur kas didesnę reikšmę tiek žmonių bendruomenėms, tiek aplinkai.

Manajam ekonomikos supratimui esminį poveikį padarė pažintis su Ernsto Fritzo Schumacherio veikalais, po to atradau nemažai kitų nekonvencionaliai mąstančių ekonomistų. Kaip ekonomika atsirado Jūsų – garsaus ir pripažinto teologo – akiratyje?

Po trejų su puse metų, praleistų JAV armijoje per Antrąjį pasaulinį karą, įstojau į Čikagos universitetą: iš pradžių į Humanitarinių mokslų fakultetą, vėliau į Teologijos mokyklą. Kaip ir kiekvienas krikščionis, rimtai vertinantis modernųjį mąstymą, jaučiau atotrūkį tarp savojo tikėjimo ir modernybės. Susidūręs su Alfredo Northo Whiteheado filosofija, suvokiau, kad gamtos mokslus ir tikėjimą Dievu galima susieti į koherentišką viziją. Man tai reiškė, kad teologija nėra atskirta nuo kitų mąstymo aspektų, kaip manė dalis moderniojo pasaulio teologų.

Kita vertus, mano interesai šiuo požiūriu buvo daugiausia teorinio pobūdžio. Whiteheado filosofija leido man susieti mokslą su teistiniu tikėjimu. Tuo metu ekonomikos teorija nelabai domėjaisi.

Tačiau tikėjimo supratimas atvedė mane tiesiai prie ekonominio teisingumo klausimų. Buvau „socialinės evangelijos“ kūdikis, priminsiu, kad ji ėmė plėtotis XIX a. pabaigoje kaip dalies protestantų šventikų atsakas baisiam darbininkų išnaudojimui ankstyvaisiais industrializacijos metais. Tie, kurie suvokė ekonomikos svarbą, susidūrė su plačiu praktinių problemų spektru, o mano vaikystės tikėjime rūpintis taika ir teisingumu buvo esminis dalykas. Tokį krikščioniškojo gyvenimo ir mąstymo supratimą grindė Biblijos studijos, prikėlusios hebrajišką pranašystės tradiciją, kurios kertinis akmuo – Jėzaus skelbiama Dievo karalystė. Sekti Jėzumi reiškė dirbti tos ateisiančios karalystės labui, iš dalies suprantant ją kaip ekonominį teisingumą ir taiką tarp tautų.

1969-aisiais mane pažadino gamtos katastrofos grėsmė. Filosofijos ir teologijos požiūriu nebuvau kantininkas, visada pripažinau gamtos pasaulio realumą, jo svarbą žmonėms, savaiminę dieviškąją jo vertę. Tačiau tai neatvedė manęs prie studijų, kurios padėtų suvokti, kokią milžinišką žalą žmonės daro aplinkai. Todėl supratimas, kad žmonijai iškilęs pražūties pavojus, mane labai sukretė – tai buvo aiškiai suvokiama ir įtikinama. Gyvas būtybes jau tada laikiau gamtos dalimi, žala pasauliui man reiškė žalą tik jo gyventojams. Iš tikrųjų buvau labai sukrėstas, kad, nepaisant metafizinių įsitikinimų, teologinė mano veikla tokia antropocentristinė. Ir Biblijai, ir Whiteheadui rūpėjo gamtos visuma, o aš įsivaizdavau, kad nežmogiškoji gamta pati pasirūpins savimi!

Praregėjęs ėmiau kitaip rašyti teologinius tekstus, 1970 m. parašiau nedidelę knygą „Ar jau per vėlu? Ekologijos teologija“, kuri kartu su „Aplinkosaugos etika“ iki šiol sulaukia naujų laidų. Suvokiau, kad pirmutinė mano pareiga – įveikti krikščioniškosios teologijos antropocentrizmą, o ypač liberalią protestantiškąją tradiciją, sekusią Kantu. Tačiau taip pat supratau, kad vien teologijos pokyčiai menkai tepadės išgelbėti pasaulį, kurio lyderiai teikia mažai reikšmės krikščioniškajai teologijai. Jų „teologija“ remiasi moderniais universitetų, o ypač ekonomikos fakultetų, tyrimais.

1972 m. surengiau konferenciją „Katastrofos alternatyva“. Norėjome suburti mąstytojus, rimtai vertinan-

čius žemei iškilusį pavojų ir ieškančius, kaip užkirsti kelią riedėjimui į pražūtį. Mūsų siekį geriausiai atliepė du pranešėjai – Paolo Soleris ir Hermanas Daly's, kuris ragina atsakyti „plėtros ekonomikos“ ir pereiti į „tvarios būsenos ekonomiką“. Mane įtikino jo teiginiai, tačiau supratau, kad tai susiję ne tik su praktika, bet ir su teorija. Dabartinę ekonomikos teoriją laikau sekularia „teologija“, keliančia didžiausią grėsmę tiek krikščionių tikėjimui, tiek visai planetai.

Nemaža dalis žmonių, laikančių save krikščionimis ar siejančių save su krikščioniškąja tradicija, anaip tol nekvestionuoja vyraujančio ekonominio „režimo“ pagrindų. Tarsi būti krikščioniu yra viena, o krikščioniškas nuostatas taikyti ekonomikai – visai kas kita. Ar išvelgiate kokią nors galimybę tai susieti? Kokia ekonomika galėtų būti laikoma teisinga, žvelgiant iš krikščioniškų pozicijų?

Nemanau, kad daug teologų imtųsi uždavinio, kuris atrodo toks svarbus man, – detaliai nagrinėti įsitikinimus ir teorijas, kuriomis grindžiamos įvairios akademinės studijos, o ypač ekonomikos disciplina, kurios praktinė svarba tokia didžiulė. Vis dėlto daugelis teologų ir kitų krikščioniškųjų lyderių pripažįsta, kad ekonomikos vaidmuo yra išskirtinis. Su ja susijusius klausimus ypač intensyviai aptarinėja globalios krikščionių organizacijos. Pasaulinė Bažnyčių taryba surengė daug konferencijų, išleido studijų, skirtų ekonomikai. Mačiau, geriausias iš tokių pranešimų yra 2004 m. paskelbta Pasaulinio reformatų aljanso *Accra* deklaracija „Susirinkus dėl teisingumo Žemės ekonomikoje“. Joje rašoma: „Jei tylėsime ar atsisakysime veikti, susidūrę su dabartine neoliberalios globalizacijos sistema, kils pavojus mūsų tikėjimo integralumui.“ Šio teiginio implikacijos labai turiningos.

Nors tai teikia vilčių, deja, turiu pripažinti, kad Jungtinių Valstijų protestantų bendruomenės, net jeigu pačios priklauso tarptautinėms organizacijoms, nesidomi tokiais jų pareiškimais. Vietos pastoriai nesistengia savo kongregacijoms perteikti tokių teiginių, net jei asmeniškai jiems pritaria. XX a. 4-ajame dešimtmetyje Amerikos religinės bendruomenės buvo pasirengusios

gilintis į tokio pobūdžio klausimus, bet po Antrojo pasaulinio karo jos atsidėjo rimtai nagrinėti tik kai kuriuos gyvenimo ir mąstymo aspektus. Šimtąkart labiau joms rūpėjo seksualumas negu žmonijos išlikimas. Jų nariai nėra parengti priešintis neoliberalizmui, juo labiau laikyti tai tikėjimo išraiška. Nepritariu tokiam Evangelijos supratimo susiaurinimui.

Atsakydamas į pirmą klausimą kalbėjau apie „asmens kaip bendruomenės nario“ antropologiją. Krikščioniškoji teologija ir etika plačiai taiko šį modelį. Tad teorinis ekonomikos ir kitų disciplinų kritikos pagrindas yra po ranka. Norėčiau, kad jis būtų plačiai taikomas, deja, tokio poreikio neįžvelgiu.

Bendrojo gėrio samprata Rytų Europoje miglota, matyt, todėl, kad po „nepritekliaus kultūros“ žlugimo visas regionas du dešimtmečius meldėsi laisvajai rinkai, tarsi ji teiktų sielos išganymą. Kaip Jūs suprantate bendrąjį (visuotinį) gėrį ir kaip apibrėžiate jo svarbą šiuolaikinei visuomenei?

„Bendrojo gėrio“ sąvoka ypač svarbi Romos katalikų etikai. Katalikai teisėtai galėtų savintis šį apibrėžimą. Tai nėra mano žodyno dalis. Kai rašėme knygą, ketinome pavadinti ją „Ekonomika bendruomenei“, bet leidykla *Beacon Press* pasiūlė pavadinimą „Bendrasis gėris“, ir mes sutikome.

Manau, bendrojo gėrio idėjos turinys priklauso nuo to, kaip suprantame bendruomenę. Jei į viską žvelgsime individualistiškai, kaip žvelgia standartinė ekonomikos teorija, tada grupės žmonių gėris bus tik priedas prie individų gėrio. Tačiau kiekvieną asmenį apibrėžia ir santykis su kitais tos socialinės grupės, kuriai jis ar ji priklauso, nariais, ir būdas, kaip grupė yra struktūruojama, kas ją sieja su kitomis visuomenės grupėmis. Individai yra labiau pasiturintys, jei jų visuma sudaro bendruomenę, kurios visi nariai jaučia tam tikrą atsakomybę vieni už kitus. Bendrasis gėris yra glaudūs ryšiai tarp jos narių ir rūpinimasis tos bendruomenės kaip visumos reikalais. Bendruomenės gerovė ženkliai padidina kiekvieno jos nario gerovę.

Didelę asmens tapatumo dalį lemia bendruomenė, kuriai jis priklauso. Esu krikščionių bendruomenės na-

rys. Taip pat esu amerikietis, Klermonto, Kalifornijos gyventojas. Mano supratimui apie save daro poveikį pasididžiavimo ar pasidygėjimo jausmas, susijęs su šiomis bendruomenėmis. JAV imperializmo kritiką daugelis amerikiečių priima asmeniškai, kaip išpuolį, nukreiptą prieš juos. Jie gerai jaučiasi tada, kai Jungtinėms Valstijoms pavyksta ką nors pasiekti. Tie, kurie mąsto vien individualistinėmis kategorijomis, nesupras šių realijų. Tik suvokę, kokia svarbi mūsų tapatumui yra bendruomenė, kuriai priklausome, galėsime bendrąjį gėrį atskirti nuo individualaus. Tada nekils abejonių, kad ekonomika privalo tarnauti bendrajam gėriui.

Jūsų knyga „Žemės gyventojų iššūkis ekonomizmui“ turi paantraštę „Teologinė Pasaulio banko kritika“. Gal galėtumėte tą apibendrinti? Ar pastebite kokių nors pokyčių Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo ekonomistų mąstyme? Juk būtent šios tarptautinės organizacijos pasauliniu mastu nustato finansų ir ekonomikos taisykles.

Iš visų Breton Vudo institucijų Pasaulio bankas buvo labiausiai siejamas su žmonių poreikiais. Jis buvo įkurtas, kad teiktų patarimus ir ekonominę paramą besivystančioms šalims. Todėl pritraukė daug idealistų, kurie tikėjo, kad visam pasauliui svarbu įveikti atsilikusių kraštų skurdą. Gerbiau idealizmą, kuris tapo PB įkūrimo pagrindu ir vienijo ten dirbančius žmones.

Kita vertus, daugiau sužinojęs apie to banko metodus, sunerimau. PB sprendė įvairias problemas, pavyzdžiui, generavo energiją, tiekė vandenį laukams drėkinti, tačiau daugybė jo iniciatyva pastatytų užtvankų padarė didžiulę ekologinę žalą, gausias bendruomenes teko iškeldinti iš gimtųjų vietų, buvo pakirsti daugelio bendruomenių ekonomikos pagrindai. Ekologijos požiūriu PB iniciatyvos padarė daugiau žalos, nei davė naudos.

Išsiaiškinau, kad Pasaulio bankas atsižvelgė į daugelį savo veiklos padarinių, tačiau dažniausiai tuos padarinius matavo standartiniais, kitaip tariant, individualizuotais matais. Pasaulio banke dominavo ekonomistai ir į kitų nuomonę jie neatsižvelgė.

Dar blogiau, manyčiau, buvo tai, kad išgalėjo tendencija remti korporatyvines investicijas. Iš pradžių Pasaulio bankas skolino šalims, norinčioms plėtoti savo pačių parengtas programas. Tačiau Reagano administracijos laikais įvyko radikalus plėtros suvokimo pokytis. Užuo raginus valstybes ir tarptautines organizacijas teikti paramą ir paskolas, imta daryti viską, kad šalys taptų kuo patrauklesnės korporacijų investicijoms. Kai toks poslinkis įvyko, Pasaulio bankas prisijungė prie TVF ir Pasaulio prekybos organizacijos, propaguodamas „laisvąją prekybą“, kitaip tariant, ekonominę globalizaciją. Anksčiau Pasaulio bankas bendradarbiavo su vyriausybėmis, leisdavo joms apsispręsti dėl plėtros projektų, kad stiprėtų nacionalinė ekonomika, o vėliau jis ėmė įtikinėti vyriausybes, kad šios atsisakytų nacionalinės ekonomikos kontrolės. Jos turėjo tapti patrauklios užsienio investuotojams, o tai paspartino „varžybas dugno link“, smukdant aplinkosaugos ir darbo standartus, ką jau ir kalbėti apie visa kita. Daugelis tautų tapo nepajėgios net lavinti savo žmonių, rūpintis jų sveikata.

Žinoma, toks mąstymas grindžiamas įsitikinimu, kad žmonių bendruomenė neturi vertės. Vienintelis tikslas yra kelti „gyvenimo lygį“, kuris matuojamas pagal vartojimo mastą. Tokie skaičiavimai net neatsižvelgia į vartojimo pasiskirstymą – keleto milijardierių iškilimas svarbus lygiai tiek pat, kiek ir milijonų darbininkų darbo užmokesčio padidėjimas. Mano požiūriu, Pasaulio bankas, nors įvykdė daug puikių programų, jau yra tapęs veikiau problemos dalimi negu jos sprendimu, nes susidėjo su ekonominio augimo garbintojais, o ši religija ne tik leidžia niokoti gamtinę aplinką, smukdo žmonių gerovę, bet ir stumia bendruomenes į susinaikinimą.

Ekonomistus rengia, profesinį mąstymą formuoja aukštosios mokyklos. Ar daug universitetų tapo atviresni bent jau teorinėms ekonomikos alternatyvoms? Kokie veikalai turėtų atsirasti ekonomikos fakultetų bibliotekose, kad studentai išsivaduočiau iš homo economicus nelaisvės?

Nemažai pripažintų ekonomistų suvokia, koks ribotas požiūris yra viską vertinti pagal bendrojo vi-

daus produkto lygį. Visada buvo ekonomistų, kuriems rūpėjo pajamų kiekis ir jų paskirstymas. Be jokios abejonės, vis daugiau ekonomistų išvelgia aplinkos niokojimo grėsmę. Tačiau pasigendu šios profesionalų gildijos diskusijų apie tai, kad būtina iš pagrindų rekonstruoti jų discipliną, remiantis visai kitokiu požiūriu į žmones ir į gamtą.

Šiuo metu nuoširdžiausiai rekomenduočiau dvi knygas. Pirmoji – tai Marko Anielskio „Laimės ekonomika“. Antroji, parašyta kaip vadovėlis, – Hermano E. Daly'o ir Joshua Farley'o „Ekologiška ekonomika: principai ir jų taikymas“. Jei universitetuose būtų dėstomas nuolatinis ekologiškos ekonomikos kursas, paremtas šia knyga, pokyčiai vyktų sparčiau.

Be to, manau, kad ekonomikos studentai nėra mokomi suprasti, kokių mastu nacionalinę ir globalią ekonomiką dabar lemia finansai. Šia tema rekomenduočiau perskaityti Lawrence'o E. Mitchello studiją „Spekuliatyvioji ekonomika: kaip finansai įveikė pramonę“. Suvokęs finansų pirmeiviškumą, studentas yra pasirengęs išvelgti ypatingą pinigų kūrimo svarbą. Išsamiausia šios tematikos knyga yra Stepheno Zalengos „Prarastas pinigų mokslas: pinigų mitologija – galios istorija“. Tačiau esminę idėją labiau prieinamai, bent jau amerikiečiams, išdėstė Ellena H. Brown veikale „Skolos tinklas: šokiruojanti tiesa apie pinigų sistemą ir kaip galime iš jos išsilaisvinti“. Kaip korporacijos, ypač finansinės, manipuliuoja ekonomika savo naudai, atskleidžia Naomi Klein studija „Šoko doktrina: nelaimės kapitalizmo iškilimas“. Jei šias knygas suvirškintų tie, kurie studijuoja ekonomiką, jų mąstymo pokytis būtų greitas ir esminis.

Keliose savo knygose nagrinėjate budizmo ir krikščionybės santykius, jų skirtības. Nors Europoje vyrauja sekuliarus klimatas, daugelyje pasaulio šalių, ypač Azijoje, religija tebėra labai svarbi. Ką senųjų religijų (krikščionybės, budizmo ir kt.) paveldas gali duoti ekonomikos teorijai? Schumacheris pateikė įdomią budistinės ekonomikos perspektyvą ir teigė, kad ekonomikai labai praverstų didžiųjų religijų išmintis.

Ar vakariečiai gali ko nors pasimokyti iš budizmo mąstymo ir etikos?

Nė viena iš didžiųjų žmonijos išminties tradicijų nepripažįsta tokios ideologijos, kokia grindžiama modernioji ekonomika. Jos visos teigia, kad esama aukštesnių vertybių už materialines gėrybes ir paslaugas. Tačiau giliai nuvilia tai, kad jų pasipriešinimas godulio ir vartojimo „religijai“ yra pernelyg švelnus. Šį pralaimėjimą, mano nuomone, lėmė tai, kad prieš šimtmečius, kai iškilo mokslas, išminties tradicijos prarado pasitikėjimą savimi ir ryžtą varžytis su mokslo tiesomis. O ekonomika teigia esanti mokslas... Whiteheado veikalai padėjo atsikratyti bent dalies tos nekritiškos pagarbos, kuri apima, kai susiduriame su „mokslu“.

Budizmas yra labiausiai išplėtojęs ir išsaugojęs kritišką santykį su medžiagišku mąstymu ir iš jo kylančiu individualizmu. Jis taip pat nuosekliausiai ir sistemingiausiai atmeta prisirišimą prie pasaulietiško gėrybių. Ar dabar pasaulyje dominuojanti religija esmingai pasipriešins ekonomizmo diktatui? Galime džiaugtis, kad bent viena budizmo šalis – Butanas – jau atsisakė rodiklio „bendrasis vidaus produktas“ daug svarbesnės „bendrosios vidinės laimės“ dėlei. Deja, tai išimtis tarp budizmo kraštų. Tiesa, kitur buriasi budistiniai sąjūdžiai, pasisakantys prieš dominuojantį ekonominį mokymą, svarbiausi iš jų yra Sri Ariyaratne veikla Šri Lankoje ir Sulako Sivaraksos veikla Tailande. Abraomiškoji tradicija neturi tokių atitikmenų.

Kinų lyderiai, suvokę, kad kolonijinės galios atima iš jų teritoriją ir suverenumą, nusprendė: Kinija galės tapti nepriklausoma ir galinga tik pasitelkusi Vakarų Apšvietą. Į tai įėjo ir Vakarų ekonominis mokymas bei praktika, reikalavę atmesti senovės išmintį, išreikštą taoizme ir konfucianizme. Toks pasirinkimas buvo labai sėkmingas ir Kinija grįžo į svarbiausių pasaulio žaidėjų klubą. Tačiau dabar kinų vadovybė pripažįsta socialinę, kultūrinę ir egzistencinę žalą, kurią padarė šis žingsnis. Šalis vėl atsiveria savo tradicinėms vertybėms ir išminčiai. Būtų neatsargu teigti, kad remdamasi šiomis tradicijomis ji jau spėjo sukurti rimtas ekonomines idė-

jas, bet kai kuriais atvejais tos tradicijos veikia kaip tam tikra apsauga.

Kadangi dominuojanti ekonominio mąstymo mokykla Vakaruose propagavo kapitalizmą, daugelis krikščionių mąstytojų atsigrėžė į socializmą, esą geriau išreiškiantį krikščionišką supratimą ir vertybes. Europoje socializmas siejamas su mišria ekonomika ir demokratine valdžia, todėl daug Europos krikščionių kapitalizmą ir neoliberalią teoriją kritikuoja iš socialistinės perspektyvos. Anglijoje socialistų judėjimas buvo glaudžiai susijęs su darbo sąjūdžiu, kurio ankstyvieji vadovai buvo Wesley'o šalininkai. Japonijoje Toyohiko Kagawa, garsiausias tos šalies krikščionis, įkūrė socialistų partiją.

Jungtinėse Valstijose socialistų partija buvo glaudžiai susijusi su Protestantų bažnyčia. Daugelį metų jos kandidatas į JAV prezidentus buvo protestantų pastorius Normanas Thomas. Tačiau tie, kurie kontroliuoja žiniasklaidą, į amerikiečių sąmonę įdiegė supratimą, kad socializmas yra komunizmo atitikmuo, o šis neatsiejamas nuo rusų bolševizmo, todėl sąvoka *socializmas* dingo iš krikščionių žodyno, protestantai ekonomikos teoriją patikėjo „ekspertams“, t. y. universitetų ekonomikos fakultetų profesoriams.

Romos katalikai, laimei ar nelaimei, nesileido išstumiami iš viešosios sferos. XIX a. jie sukūrė savąją ekonomikos teoriją, grindžiamą bendruomenės svarba, kaip trečiąjį kelią tarp kapitalizmo ir socializmo. *Solidarność* Lenkijoje sėkmingai pritaikė ją sau. Tačiau Jungtinėse Valstijose ji yra visiškai marginalizuota ir nedėstoma net katalikiškuose universitetuose.

Pastaraisiais dešimtmečiais intelektualinis klimatas pritvinkęs dviprasmybių ir prieštarų, ypač kad humanitariniai, socialiniai ir politikos mokslai pasuko reliatyvizmo linkme. Kokios nuostatos, Jūsų nuomone, tebėra svarbios šiuolaikinei visuomenei, turint galvoje iškilusias ekologines problemas, nusivylimą ekonomikos plėtra ir naujus pavojus, kuriuos kelia, pavyzdžiui, genetinė inžinerija?

Skaudi ironija, gal net tragedija, kad tuo istorijos tarpsniu, kai problemos, su kuriomis susiduriame,

jau įgavo gyvybės ar mirties reikšmę, pažangiausia intelektualinė kultūra yra persismelkusi reliatyvizmu, kuris nevertina nei įsitikinimų, nei pasišventimo. Nors pažangioji intelektualinė kultūra retai kada daro poveikį masėms, šiuo atžvilgiu jų tarpusavio sąveika yra net pernelyg didelė.

Pats esu pabrėžęs įvairaus pobūdžio pliuralizmo svarbą. Whiteheado požiūriu, pasaulyje nesama dviejų vienodai veikiančių darinių, o tarp žmonių šie skirtumai yra dar didesni. Kai susiduriame su įvairių religijų, kultūrų ir istorinių epochų kūrniais, matome didžiulę įvairovę. Labai svarbu, kad skirtingos sampratos ir iš jų kylantys įsitikinimai nebūtų vertinami pagal tai, kiek jie atitinka kieno nors požiūrį ar jo neatitinka.

Mano galva, apgailėtina, kad pliuralizmas dažnai siejamas su „tiesos“ atmetimu. Tiksliai analizė verčia mus pripažinti, kad joks verbalinis teiginys negali „sutapti“ su „realia dalykų padėtimi“. Daugiausia, ką galime, – tai teigti, esą vieni iš jų veda sėkmingesnių veiksmų link ar geriau atitinka vienas kitą. Tačiau net tiksliausi teiginiai vis tiek yra reliatyvūs, o racionali korektiškumas neretai nuslepia tai, kas akivaizdu. Visa tai skatina skeptiškai vertinti tiek „mokslo“ pretenzijas, tiek mokslininkų sąžiningumą. Jei mokslininkų veiklą apmoka korporacijos, jie kalba tai, už ką gauna atlygį.

Štai kodėl daugelis didžiausių žmonijos protų garbina įsitikinimų ir pasišventimo stoką, nors dabartiniai elgsenos modeliai stumia pasaulį susinaikinimo link. Tie, kurie laikosi tvirtų įsitikinimų ir grindžia jais savo poelgius, vertinami paniekiamai ar net kaltinami, esą kelia grėsmę taikiam žmonių sambūviui.

Palaikau kitokio pobūdžio pliuralizmą, jis pagrįstas pritarimu, kad tiesa – tai atitikmuo. Perėmiau šį požiūrį iš Whiteheado. Sakykime, teigiu: „Deividas yra susirūpinęs.“ Akivaizdu, kad nėra jokio atitikmens tarp ištartų garsų ir emocinės Deivido būsenos. Tačiau ištarmės tikslas – atkreipti dėmesį į Deivido jausmus. Tie jausmai egzistuoja. Mintis apie jausmus, kuriuos mano ištarti žodžiai sukelia suvokėjo galvoje, gali šiek tiek atitikti tai, ką jaučia Deividas. Whiteheadas apie tai kalba techniškai, vartoda-

mas sąvoką „galimybė“. Perėjimas nuo šio pavyzdžio iki gausybės kitų – ne šio konteksto reikalas.

Šiuo atveju noriu tik pasakyti, kad kas nors kitas galės nustatyti, ar Deividas susijaudinęs, nusiminęs, linksmas ar nuliūdęs. Tai, kad Deividas susirūpinęs, nereiškia, kad jis nėra susijaudinęs, nusiminęs, linksmas ar nuliūdęs. Asmens emocinė būseną bet koku atveju yra sudėtingesnė, nei galima ją nusakyti kokiais nors būdvardžiais. Daugelis teiginių gali reikšti tiesiog spėjimą. Žinoma, dauguma spėjimų būna iš dalies teisingi, iš dalies klaidingi. Jei kas nors manys, kad spėjimas yra neabejotinas ir pasako tikrąją tiesą apie Deivido savijautą tuo metu, jis rimtai iškreips tolesnes mintis ir veiksmus. Juo labiau kad kai kurie spėjimai būna visiškai klaidingi.

Taip suprastami pliuralizmą, nesumenkiname Deivido jausmų vertinimo. Kartu galime geriau, teisingiau perprasti jo būseną. Gali būti, kad susidursime su asmenimis, kurie tokio pobūdžio klausimus sprendžia mums neįprastu būdu. Tačiau, jei padarėme viską, kad suvoktume Deivido jausmus, jausimės teisūs, siekdami geresnio supratimo, ir aiškiai pasisakysime prieš veiksmus, kurie kyla iš mažiau tikslaus požiūrio. Jei Deividas mums svarbus, toks veikimas mums irgi bus labai svarbus. Tokio pobūdžio pliuralizmas neverčia mūsų, kad taptume vien stebėtojais ir nesiiimtume jokių veiksmų.

Pavyzdžiui, kalbėjau apie pragaištingas pasekmes, kurios kyla, kai žmonės vertinami remiantis *homo economicus* modeliu. Tai nereiškia, kad standartiniuose žmonių aprašymuose, kuriuos pateikia modernieji ekonomistai, nėra nė krislo tiesos. Tiesos juose labai daug. Tačiau priimti vienui vieną modelį, atsisakant visų galimų tiesų, yra teorinė klaida su itin destruktiviais padariniais. Negalime nesiremti supaprastintais modeliais. Bet vis dėlto modelis, kuris remiasi viena dabar įsitvirtinusia tiesa, nuslepia daugybę kitų tiesų. Pripažinimas, kad abu modeliai yra riboti, tačiau perspektyvūs, nereiškia, jog neturėtume remtis tuo iš jų, kuris yra išsamesnis, ypač jeigu jo taikymo padariniai yra mažiau rizikingi.

Pateiksiu kitą tokio pliuralizmo, kuriame nėra vertinimo, pavyzdį. Religijos dažnai suprantamos kaip

atsakas „absoliutui“. Vieni absoliuto aspektai yra nuasmeninti, kiti suasmeninti. Dėl to kyla daug ginčų. Reliatyvistai pliuralistai sakys, kad Dievas yra paslaptis, tad nieko, kas sakoma apie Dievą, negalima laikyti nei teisingu, nei klaidingu.

Whiteheado sprendimas kitoks. Jo manymu, Dievas yra absoliutas, kuris tampa tikrenybe tik per savo pasireiškimus. Vakaruose jis vadinamas Visagaliu. Hinduizme – Nirguna Brahmanu. Budizme – Dharma-kaya. Kinijoje – Tao be atributų. Fizikai jį galėtų vadinti „energija kaip tokia“. Tačiau, Whiteheado požiūriu, tas absoliutas funkcionuoja pasaulyje tik per tikrenybę, įgyjančią aiškų pobūdį. Apskritai paėmus, tai sutampa su Saguna Brahmanu, Sambhogakaya, Tao su atributais ir fizikos dėsniais, pavyzdžiui, tokiais kaip energijos tvermės dėsnis. Tai „absoliutas“ tuo atžvilgiu, kad be jo iš esmės nėra absoliuto be atributų, tačiau lygiai taip pat be šio absoliuto be atributų nėra absoliučių atributų. Šie „absoliutai“ reikalauja vienas kito.

Tokia nuasmenintų ir kitų tam tikru atžvilgiu „suasmenintų“ absoliutų gausybė ižeidžia daugelį tų, kurie priklauso abraomiškajai tradicijai. Tačiau ir čia esama skirtumų. Viena vertus, čia yra *Dievo galva*, antra vertus, *Dievas*. Trejybės apmąstymai kartais išskaido „absoliutą“. Pripažinus, kad egzistuoja daugiau nei vienas absoliutas, tampa suvokiama, kodėl skirtingos religinės bendruomenės, tvarkydamos savo gyvenimą, remiasi skirtingais realybės bruožais. Kadangi tie bruožai yra ir absoliutūs, bet koks vertinimas yra ginčytinas.

Whiteheadas praturtina šį paveikslą nurodydamas, kad nei nuasmeninta, nei suasmeninta realybė neturi kitos realybės, kuri nebūtų pasaulis. Religinės tradicijos, besiorientuojančios į pasaulį ir neretai atmetamos kaip „primityvios“, yra tokios pat vertingos kaip ir kitos, todėl šiandien gali įgyti nemenkos svarbos.

Žinoma, būtų klaidinga manyti, kad šių orientacijų neįmanoma susieti ar ištrinti ribas tarp jų. Pliuralizmas išlaisvina mus, kad galėtume priimti kitų išminties tradicijų tiesą, neatsisakydami savosios. Būtų pavojinga manyti, esą visas religijas įmanoma suprasti,

turint galvoje šią tipologiją. Realybė yra pernelyg sudėtinga, kad būtų įmanoma redukuoti ją į paprastą konceptualumą. Tačiau tokio pobūdžio pliuralizmas, pripažindamas mąstymo ribotumą, ragina ne atmesti mąstymą, bet jį tobulinti.

Kolektyvinėje monografijoje, skirtoje aptarti Jūsų indėliui į šiuolaikinę teologiją, žinomas šveicarų teologas Hansas Kūngas pabrėžė, kad „išstisios epochos tikėjimas artėja prie pabaigos“. Ar sutinkate su šiuo teiginiu? Juk iš tikrųjų gyvename amžiuje, kai etinės normos grindžiamos sekuliarizmu, o į visus žmogaus egzistencijos klausimus pretenduoja atsakyti mokslas...

Hansas Kūngas kelia šį klausimą žvelgdamas iš plačios ir visuminės perspektyvos. Jo teiginys, kad baigiasi tikėjimo epocha, yra giliai prasmingas. Žinoma, tos prasmės gali būti įvairios. Pavyzdžiui, tai galėtų reikšti, kad artėja prie pabaigos krikščionybės, arba teizmo, dominavimo era. Arba kad artėja modernybės saulėlydis. Arba, kaip mokė Karlas Jaspersas, kad baigiasi Ašies epocha, prasidėjusi prieš pasirodant Kristui. Visos šios prognozės turi tiesos, bet visas jas kvestionuočiau. Manau, aiškiai pasakiau: baiminuosi, kad baigiasi žmonių gyvenimo planetoje epocha. Ši grėsmė pranoksta visas kitas.

Jei kalbėsime apie teizmo dominavimo pabaigą, spėju, kad tai atsitiko gerokai anksčiau. Nors daugybė žmonių tvirtina tikintys Dievą, jau seniai šis tikėjimas nelemia nei visuomeninės, nei kultūrinės, nei politinės laikysenos. Tyrimų universitetai neleidžia rimtai žvelgti į Dievą. Dievą nužudė modernybė, tačiau svarbiausi postmodernistai nesusiejo modernybės pabaigos su teistinio tikėjimo atnaujinimu.

Mano asmeniniu požiūriu, modernybės pabaiga iš tikrųjų atvėrė duris tam, ką vadinčiau Dievo „prisikėlimu“. Nors modernybė ir didžioji postmodernybės dalis padarė viską, ką įstengė, jos pateikė mums labai nerealistinį pasaulio paveikslą. Antai modernusis mokslas atmetė teologijos ar tikslo svarbą tam, kas vyksta. Aiškinant evoliuciją, neleidžiama daryti nuorodų į atsirandančių organizmų tikslus. Dabar žmonės empatiškai priklauso šiems

organizmams, o kai kurie asmenys, atmetantys tikslo vaidmenį, reikalauja milijonų dolerių, kad galėtų genetiškai modifikuoti biologines rūšis ir kurti naujas. Sunku jiems išaiškinti tikrąją tikslų vertę. Sveika nuovoka ir tiesioginis patyrimas reikalauja, kad pripažintume, koks svarbus žmonių tikslų vaidmuo evoliucijoje, ir suvoktume gyvūnų tikslus dar iki atsiradant žmonėms.

Tikslo klausimas kyla ir kosmologijoje. Atradome, kad ši visata puikiai tinka gyvybei tarpti. Išsiaiškinome, kad ten, kur gyvybė yra galimà, ji paprastai ir atsiranda. Sunku būtų paneigti, kad daiktų prigimtyje slypi gyvybės teigimas. O tai verčia manyti, kad egzistuoja kažkoks kosminis tikslas, leidžiantis apeliuoti į kosminę dvasią. Dabar vyraujanti metafizika nepriima tokio paprasto paaiškinimo. Verčiau įsivaizduoja milijardus galaktikų, nei pripažįsta Aristotelio galutinę priežastį, kuri padėtų aiškinantis mūsų pasaulį!

Mokslininkai turi priešasčių nepripažinti „Dievo“. Požiūris, kad egzistuoja kažkokia visagalė būtybė, galinti sukelti įvykius, yra visiškai nesuderinamas su mokslu. Iš tikrųjų tai nesuderinama su jokia sveiku religiniu teizmu. Bet sakyti, kad šis didžiulis darinys – visata (ar pliurisata) – orientuojasi į vertės, kuri nekonfliktuoja su tuo, ką įrodo mokslas, ir kuri leidžia mums laikyti save žmonėmis, įsikūnijimą gamtos pasaulyje, nėra paikystė. Nes skatina mus daryti tai, kas svarbu, o kartu padeda suvokti, kad galime gyventi santarvėje su tuo, kas yra virš mūsų. Manau, veikiausiai tokia kryptimi ir pasuks mąstymas, kuris neneigia pasaulio.

Sekuliarumas kartu su jį lydinčiu reliatyvizmu sukūrė žinių fabrikus, kurie nepretenduoja studentams perteikti išminties. Jis nesukūrė net institucijos, kuri galėtų tai atlikti. Kai lavinimas yra vertybiškai nesuvaržytas, vertybe, kurios trūksta, tampa pinigai. Individams ir visuomenei reikia kažko kita. Šį poreikį sustiprina krizės, su kuria dabar susiduriame, mastai. Sekuliarusis pasaulis, regis, yra bejėgis net pasirinkti būdą, kaip spręsti opiausias problemas. Manau, tai reiškia, kad baigiasi sekuliarusis amžius, netikiu, kad iš mūsų akiračio išnyksta Dievas. ■

TECHNOGENINĖ VISUOTINIO LEGALUMO KARALYSTĖ

Šiomet gegužės 9-ąją Amerikos Nevados valstijos Transporto agentūra pirmą kartą istorijoje suteikė licenciją automobiliui be vairuotojo. Transporto priemonė važinėjo Las Vegaso gatvėmis ir įrodė, kad yra tokia pat saugi (jei ne saugesnė) už automobilius, kuriuos vairuoja žmonės. *Toyota Prius*, valdoma sudėtingų kompiuterinių kompanijos *Google* programų, daviklių, radijo lokatorių ir vaizdo kamerų, gavo raudonos spalvos numerį su užrašu „Autonominis automobilis“. Pasak žiniasklaidos, iki šiol *Google* testuojamuose automobiliuose sėdėdavo vairuotojai, kurie, esant reikalui, įsikišdavo į vairavimo procesą. Pagaliau žmonės nebereikalingi.

Nežinia, kuriai dabar gyvenančios visuomenės daliai galėtų būti aktualus, todėl savaip komiškas klausimas, ar beprireiks vos vienos kartos, kol į užmarštį galutinai nugrims faktas, kad po 244 gyvavimo metų nebeliko enciklopedijos *Britannica* popierinės versijos. Nuo šiol bus tik elektroninis jos variantas. *Encyclopedia Britannica* prezidentas Jorge Cauzas viešai pripažino, kad popierinė enciklopedija jau senokai buvo tapusi savotišku kompanijos reliktu, mat pagrindines pajamas *Encyclopedia Britannica* gauna vykdydama švietimo projektus ir teikdama paslaugas elektroninėje erdvėje. Atlikęs būtinus mandagumo ritualus, prezidentas pareiškė – užteks.

Nieko asmeniškai, vien nenumaldomas finansinis determinizmas. *Wired Magazine* (03-21) teigimu, enciklopediją *Britannica* parklupdė/„pribaigė“ ne *Wikipedia* (natūralu, kad ji pirmiausia ateina į galvą), o *Windows* dar praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio vidury-

je, kai enciklopedines žinias pradėta skleisti kaip rinkodaros priedą prie šios operacinės interneto sistemos.

Beje, *Microsoft* dar praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje *Encyclopedia Britannica* leidėjams pateikė pasiūlymą sukurti kompiuterinę jos versiją, tačiau šie tada nesutiko. Billo Gateso kompanija susitarė su *Funk & Wagnall*. Dar vienas pavyzdys, irgi bylojantis apie rinkodarą, – Harukis Murakamis, duodamas interviu Johnui Wray'ui (*The Paris Review*, 2004, nr. 170) pasakė: „Galėjau tapti kultiniu rašytoju, jei ir toliau būčiau rašęs surrealistinius romanus. Bet aš norėjau įsilieti į vyraujančią kryptį, tad turėjau įrodyti, kad galiu parašyti realistinę knygą [kalbama apie romaną „Norvegų giria“ – A. S.]. Todėl ją ir parašiau. Japonijoje ji tapo bestseleriu, tokio rezultato aš ir tikėjausi.“

Popierinė enciklopedija svetainių lentynose bent keletą amžių buvo ne tik (ne tiek) visapusiškos žinijos šaltinis, bet ir reikšminga interjero dalis, lygiai kaip ir knygų kolekcijos. Kurį laiką enciklopedijų tomai dar laikysis greta (būtent) asmeninio kompiuterio, galbūt esančio tame pačiame kambaryje. Aišku, popieriniai leidiniai išliks ne vien kaip nostalgiskas praeities ženklas, nes konservatyvių užsispyrėlių visada buvo ir bus, tačiau jau neabejotinai gimė karta, kuri bręsta su neišmušamu supratimu, kad labiau apsimoka kokius pusantro šimto tūkstančių tomų turėti interaktyvioje *Apple* ar *Samsung* skaityklėje, tapusioje, beje, gana patogia.

Realii ir galimybė, kad Švedija, pirmoji pasaulyje 1661 m. įsivedusi banknotus, pirmoji jų ir atsakys.

Šioje valstybėje net bažnyčiose ir viešajame transporte jau priimamos banko kortelės, o bankai seniai nebevykdo operacijų banknotais. Pikantiška aplinkybė – energingai pereinant prie virtualių pinigų, greičiausiai persiorientavo įžvalgiausia visuomenės grupė: 2008-aisiais Švedijoje apiplėšta šimtas bankų, o 2011 m. – tik šešiolika. Užtat hakerių atakų internete padaugėjo nuo 3,3 tūkstančių 2000 m. iki 20 tūkstančių pernai.

Gegužės 7-ąją Berlyne įvyko geopolitiniu požiūriu neįmanomas dalykas – maždaug pusės tūkstančio jaunų izraeliečių ir iranėčių bendros eitynės su šūkiu „Izraelis ir Iranas prieš karą“. Globali žiniasklaida iki tol domėjosi beveik vien geopolitinių schemų dėlionėmis, piešė būsimo karinio konflikto scenarijus su vienokiu ar kitokiu dalyvių sąrašu arba citavo daugiau ar mažiau karingus politikų pasisakymus. Ir štai šį tradicinį scenarijų papildė naratyvas, pradėtas interneto socialiniame tinkle, – Berlyne studijuojantys abiejų valstybių jaunuoliai, daugiausia atstovaujantys kairiosioms grupuotėms, kvietimą dalyvauti akcijoje rado *Facebook* ivrito, persų, vokiečių ir anglų kalbomis. Kampaniją internete pradėję interneto dizaineriai Ronis Edris ir Michalis Tamiras iš pradžių sulaukė didžiulio prieššūkumo, buvo kaltinami kairuoliškumu ir naivumu, bet ilgainiui opinija persilaužė, ir tą patvirtina statistika – į pirmąją eiseną susirinko vos dvidešimt, o antroje dalyvavo jau pusė tūkstančio žmonių.

Kol kas nelabai aiškiai artikuliuojama žinia apie enciklopedinės kultūros metonimijos – popierinės *Encyclopedia Britannica* tradicijos – pabaigą daliai visuomenės veikiausiai skamba kaip dar viena privati apokalipsė, tačiau veržli pastarųjų metų tėkmė tų „apokalipsių“ pateikė jau ne vieną. Save valdanti *Toyota Prius*, popierinio pavidalo netekusi *Britannica* ir banknotai, kurių atsakyta, – tik atsitiktinis, beviltiškai atsiliekant surankiotas rinkinėlis, pavieniai ženklai, bylojantys apie vis greitesnes viešojo diskurso permainas.

The Washington Post pateikė tyrimų centro *Pew Research* duomenis, kad socialiniame tinkle *Twitter* šiuo metu yra užsiregistravę maždaug 13 proc. suaugusių amerikiečių, bet vis tiek konstatuoja, kad socialiniai tinklai iš esmės jau pakeitė rinkimų kampanijas. Kie-

kviena nauja tema ar įvaizdžio naratyvas pirmiausia „prasukami“ *Twitter* tarp politiškai pasikausčiusių įtakingų žmonių, o tik tada pateikiami plačiajai visuomenei. Įvaizdžio formavimo ir visuomenės nuomonės kūrimo strategijos jau perėjo nuo radijuje ir televizijoje dominavusio informacijos pateikimo „iš viršaus į apačią“ (kandidatai byloja plačiai publikai) prie komunikavimo paritetiniais pagrindais, kai pretendento komanda savo taktinius žingsnius labai operatyviai koreguoja per visą kampaniją.

„Gelžbetoninių“ scenarijų (kampanijai išibėgėjus koreguojami tik strategijos elementai, bet ne pagrindinė koncepcija) keičia informacinis „mirkėjimas“. Baracko Obamos rinkimų komanda savo interneto puslapyje pristatė siužetą, rodantį, kokios naudos iš prezidento gali tikėtis virtuali moteris vardu Jolly. „Sekite Jolly nuo trejų iki 67 metų,“ – pasitelkdamas *Twitter* ragino demokratų kandidatas. Respublikonai negaišiodami į tai reagavo: „Sprendžiant iš šiandieninio bedarbystės lygio, Jolly jau liovėsi ieškojusi darbo“, – *Twitter* parašė buvęs Georgo W. Busho jaunesniojo spaudos atstovas Aris Fleisheris. Tik po diskusijos interneto socialiniame tinkle svarstymai persikėlė į „tradicinę“ viešąją erdvę.

Norintiems išlikti virtualioje savanoje, nevalia prarasti budrumo nė akimirka. Respublikonų kandidato Mitto Romney'o spaudos sekretorius užsienio politikos klausimais Richardas Grenellas buvo priverstas atsistatydinti vien dėl to, kad *Twitter* paskelbė kandžius jo komentarus apie žinomus Amerikos visuomenės veikėjus. Prezidento Vladimiro Putino spaudos atstovas Dmitrijus Peskovas neabejotinai patyrė nemažą įtampą, kai internetas ėmė tiražuoti jo pareiškimą, esą jis neprieštarautų, jei Maskvos gatvių grindinių OMON'as išteptų kepenimis žmonių, protestuojančių prieš jo patroną. Projekto „Aukšti žurnalistikos standartai“ direktoriaus Tomo Rosenstielo teigimu, sarkastiški komentarai interneto socialiniuose tinkluose yra vieni didžiausių „povandeninių akmenų“. Internetas diktuoja viešo elgesio standartus.

Civilizacinę reikšmę įgijęs autorių teisių (*copyright*) klausimas iš esmės susijęs ne tiek su originalaus turinio, kiek su kopijų naudojimo teisiniu reglamentavimu. Ginčas dėl reglamentavimo laipsnio

ir interneto dokumentų apmokestinimo, dėl laisvo nevaržomo naudojimosi pasaulio tinklo gėrybėmis ir/arba privatumo-anonimiškumo akivaizdžiai patvirtina, kad politinė kairumo ir dešinumo takoskyra transformuojasi, įgyja naujų prasmų ir keliasi į pasaulinį tinklą. Kaip atsvara globalių korporacijų politiniam ir teisiniam lobizmui pasaulyje daugėja kairiųjų judėjimų už laisvą/nemokamą kultūrą, tokių kaip amerikietiška *QuestionCopyright*. Viena aktyviausių šios organizacijos narių Nina Paley pilnametražį animacinį savo filmą „Sita dainuoja bliuzą“ (*Sita Sings the Blues*) internete siūlo nemokamai, ir tik savo noru galima filmą pirkti arba paaukoti lėšų *QuestionCopyright*. Beje, autorių teisių tema, kaip frazės „piratavimas internete“ politinis vedinys, Europoje iškėlė piratų partijas – jų atstovai posėdžiauja ne tik Berlyno ir Šlėzvingo-Holšteino žemės atstovų rūmuose, bet ir Europos Parlamente.

O štai Amerikos Wahrtono verslo mokykloje jau metus svarstoma vadinamosios *Wikilegijos* idėja. Pagal analogiją su enciklopedijos *Wikipedia* egalitariniu rašymo principu (16 milijonų pasaulyje išsibarsčiusių autorių jau parašė 20 milijonų straipsnių 283 kalbomis) tai būtų visaliaudinė (tikrąja to žodžio prasme) įstatymų kūryba. Precedentų jau yra – naujoji Islandijos konstitucija parašyta vadinamuoju tiesioginės demokratijos režimu.

„Ir jokia torių socialinė inžinerija nėra pajėgi atstatyti delikačiai suręstų tradicinių struktūrų, kurias sugriauna naujosios technologijos ir nevaržoma rinka“, – teigia Johnas Gray’us („Apgaulinga viltis. Globalaus kapitalizmo iliuzija“, 2006, *Vaga*, p. 69). Ar tai reiškia, kad jau apžvelgiamoje ateityje įstatymus, valstybių gyvenimo normas vietoj politikos profesionalų nustatinės bendruomenė, suburta socialinių tinklų? Planetos laukia dar vienas gundymas minia? Juk netrūksta valstybių, kurių politinės sistemos ir viešoji erdvė yra ne tik pakančios populizmui, bet netgi jį skatina. Antai ir Lietuvos viešosios erdvės autoritetas yra nestandartiniu lyderiu vadinamas Viktoras Uspaskichas, kurio vadovaujama Darbo partija prieš rinkimus į parlamentą suka rinkėjams smegenis, žadėdama nulinį nedarbą ir pensiją nuo

55 metų. Kas nors tartų, kad visuomenės pasirikimas kalbėtis ne apie realias problemas ir tikras galimybes, o leistis hipnotizuojamai neįpareigojančios, kuo „nestandartiškesnės“ retorikos, yra savižudiškas. Kita vertus, jei visuomenei užtenka vien to... Juo labiau kad socialinių tinklų savanoje herojų kaita vyksta kaleidoskopiškai greitai, todėl tiesiog nežinome ir veikiausiai nėra prasmės kvaršinti sau galvos, kas „valdys“ poryt.

Apie virtualios erdvės propaguojamą „horizontalią“, egalitaristinę savitvarką irgi jau kalbama. Maskultūrinės lygiavos principas jau skverbiasi ir į švietimo sistemą, pavyzdžiui, Ukrainos švietimo ministerijos parengtoje naujoje užsienio literatūros programoje 5–9 klasėms yra „Haris Poteris“, „Alchemikas“, o Dantės Alighieri’o kūrybą reprezentuoja vos vienas sonetas, Johanno Wolfgango von Goethe’s – pora eilėraščių. Paskak argentinietės multimedijų specialistės ir pedagogės Nildos Palacio, mokiniai, gavę užduotį perskaityti kokį nors tekstą, dabar ieško internete adaptuotos jo versijos arba žiūri ekranizacijas. Jauni žmonės skaito gal ir ne mažiau negu popierinių tekstų laikais, bet renkasi pramoginę literatūrą, tad kažin ar verta klausti, koks jų žinių gylis. Iki interneto įsigalėjimo veikė informacijos patikimumo principas – jei tekstas paskelbtas knygoje, žinyne ar enciklopedijoje, juo galima pasitikėti. Šiandien šis kriterijus nebegalioja.

Funkcionalumo rojuje nevertybinio, „horizontalaus“ viešojo elgesio schemas, galima sakyti, jau yra įsitvirtinusios. Julianas Assange’as, kai dar buvo *WikiLeaks* šefas, duodamas interviu prancūzų *Agora Vox* dėl visko kaltino amerikiečius, žydus ir žurnalistus, o vėliau kuo puikiau jautėsi Kremliaus projekte *Rusia Today* ir toliau tobulino asmeninį įvaizdį, į savo realybės šou kviesdamas islamistų grupuotės *Hezbollah* lyderį ar dar vieną šoumeną, buvusį filosofą, o dabar stalinistu prisistatantį Slavojų Žižeką.

Buvusio KGB karininko sūnus, rusų kilmės britas, dienraščio *The Independent* leidėjas Sergejus Lebedevas kairiajame dienraštyje *The Guardian* paskelbė straipsnį apie spaudos laisvę – štai puiki globalizacijos metafo-

ra. Kai tikrovė atrodo pasidalijusi į daugybę „tiesų“ ir nenumaldomai atakuojama technologijų, informacija sutrinka tarsi drovi sodietė, atsidūrusi megalopolyje.

Kas eliminuojama iš egalitarinio gėrio karalystės? Akivaizdu, kad estetinius žaidimus ir daugiau ar mažiau nerūpestingą karnavalą keičia stropūs *public relations*. Būtų keista, jei energingai įsivirtinant egalitarinei virtualaus gėrio karalystei kas nors panašaus neišiktų bet kurios egzistencinės teritorijos, net atokiausio jos užkaborio. Kadaisė nemaža gyvenimo dalis skleidėsi pagal privatumo paradigmą – jūs man neįdomūs, neturiningi, aš jums visiškai nulis, todėl išsiskirstome, prieš tai paspaudę rankas, iškoneveikę vieni kitus ar apsisistumdę. Visais trim atvejais atlikę fizinį veiksmą (reikia pastangų nueiti ar gręžiojantis nubėgti iki saugaus atstumo). Toks ir moralas – laiko ūkanose, nors jos nesiekia nė šimtmečio, bet jau seniai yra nebepermatomos, lyg ir prisimename kažką girdėję apie dykinėjimo palaimą ar vienišumą. Planetoje beveik arba visai neliko auditorijos, tarkime, šiai Emilio Ciorano frazei: „Išduodame save, demonstruojame savo širdį; kiekvienas, savo neišsakomybės budelis, atkakliai naikina visas paslaptis, pradėdamas nuo savųjų. Ir jei sutinkame kitus, tai todėl, kad kartu degraduotume tuštumos link: ar keisdami idėjomis, ar prisipažindami, ar regzdami intrigas“ (*tekstai.lt*). Suinteresuoti žvilgsniai kaip nereikalingus praleidžia epizodus, kai dviprasmišką situaciją lydi vien žaismingos šypsenos ir apsieinama be privalomo konkrečios kainos įvardijimo.

„Anot Carlo Schmidto, politinį pasaulį struktūruoja draugo ir priešininko perskyra, o interkomunikacijos erdvė yra universalios draugystės rojus“ (*Kultūros barai*, 2011, nr. 9, p. 23). To rojus privalumas tas, kad virtualų draugą bet kurią akimirką galite „išjungti“. Virtualus žaidimas *Chatroulette* atsitiktiniam pokalbiui suves jus su vienu iš milijono dalyvių. Pabodus plepėti jį tiesiog „paliksite“, bet tai neturės jokių socialinių ar psichologinių pasekmių. Prieraišumas šioje planetoje nyksta, bet tai ne naujiena, prie šio būvio turėjome laiko priprasti per šimtmetį nuo „pirmos“ (ne tokios įtikinamos, nes ne technogeninės)

globalizacijos, kuri prasidėjo maždaug septintuoju – aštuntuoju XIX a. dešimtmečiais ir tęsėsi iki 1914-ųjų, kol šią versiją nušlavė Pirmasis pasaulinis karas.

Dabartinė globalizacija turi du variklius – tai pasaulinis kapitalizmas, iš tikrųjų ignoruojantis sienas (John Gray), ir globali komunikacija, igavusi bekompromisę skvarbą (Pekino sugalvoti filtrai, kaip cenzūruoti informaciją internete, mano manymu, tėra tik laikina priemonė). Lyg ir apie tą patį prieš šimtmetį kalbėjo Josephas Conradas: „Gyvename lyg suglumę keliautojai prastame, neramiame viešbutyje.“ Bet su dabartine tikrove nieko ar beveik nieko bendra tai neturi, nes kalbama apie sutrikimą. *Suglumti* dabar daugeliui reikštų nedovanotiną prabangą, psichologinį „relaksą“, sutrikusi gali būti tik nereikšminga ir netikslinė publikos dalis, o aktyvūs gyvenimo žaidėjai žino, kad tokio dalyko kaip sutrikimas tikrovėje apskritai nebūna.

Nežinia, kiek prasminių slinkčių įvyko vos per kokius dvidešimt metų. Žodžių redukcija darosi vis spartesnė. Technogeninio rojus (*Windows*) komandos ir funkcijos nepripažįsta jokių dviprasmybių, o juo labiau metaforų, tikslingumas nugaludina jas iki paprasčiausio prasminio skurdo – ir šio teksto žodžiai „karalystė“, „rojus“, „savana“ tėra konvenciniai verbaliniai ženklai (šiai ar taip, jo tikslas nėra alegorinis apibendrinimas dėl visai paprastos priežasties – alegoriniai apibendrinimai kaip reprezentacinė saviraiškos forma jau išnyko).

Knygoje „Kultūra ir visuomenė“ Raymondas Williamsas rašo, kad XIX a. žodis „menas“ pirmiausia reiškė „meistriškumą“. Kadaisė ir vienas, ir kitas buvo siejami su gebėjimu gaminti (kurti) daiktiškas prasmes. Kokią reikšmę „meistriškumas“, o juo labiau „menas“, implikuoja dabar?

Sunku pasakyti, kokio mentaliteto žmonės geriausiai jaučiasi technogeniniame rojuje. Gali būti, kad jis patogiausias tiems, kurie yra itin aktyvūs ir įstengia suinteresuotai gyventi visą laiką, paklusdami naujienų ciklo, besisukančio 24 valandas per parą, ritmui. Tame rojuje nei Cioranas, nei Conradas, nei kiti, panašūs į juos, tiesiog negalėtų „nejudėti“ ar išvengti interesų atakos... ■

ŠIUOLAIKINĖ VISUOMENĖ: AUTENTIŠKUMO STOKA IR IMITACIJŲ AUKSO AMŽIUS

Šio straipsnio tikslas – atskleisti šiuolaikinei visuomenei būdingą asmens autentiškumo stoką. Tai postmodernios epochos padarinys, nulemtas klestinčios vartotojų kultūros. Imitacijos sąvoka pasirinkta neatsitiktinai – ja siekiama apibrėžti tokį visuomenės būvį, kai niveliuojama bet kokia autentiška individo elgsena ar gyvensena, sureikšminamas įvaizdis, jo pagrindu kuriant iliuziją. Postmodernioji epocha formuoja naują visuomenės tipą, kuris pats savaime

tampa surogatu dėl dominuojančių vertybių, skatinančių individus žavėtis kuriamais elgsenos vaizdiniais. Šie, tapdami natūraliu visuomenės elgsenos bruožu, niveliuoja autentiškumą, o imitacija tampa šiuolaikinės gyvensenos siekiamybe. Asmuo priskiria sau daugumą (at)kuriamų vaidmenų, siekdamas vienintelio tikslo – aplinkinių dėmesio.

Postmodernybės diskursas, pradėjęs klostytis XX a. 8-ajame dešimtmetyje, atskleidžia ir išryškina tokią

sociumo savybę, kai viena pagrindinių asmens gyvenimo normų laikomas vartojimas. Plačiąja prasme postmodernizmą reikėtų apibrėžti ne kaip tam tikrą sąvoką, apibūdinančią naują visuomenės lygmenį, bet kaip etosą, kuris daro įtaką visuomenės *vertybinių nuostatų pokyčiams*, diegia *naują gyvenimosi ir vartojimo stilių* (Firat and Venkatesh, 1995; Brown, 1993; Goulding, 2000; Muller, 2006). Naujos vartojimo formos, greitas produkcijos senėjimas, stilių ir madų įvairovė, senųjų prieštarų tarp miesto ir kaimo, tarp centro ir periferijos nykimas – tai tik kelias ypatybių, apibūdinančių esminį socialinį lūžį, paskatinusių visuomenės vertybių hierarchijos kaitą. Vartojimas yra *simbolinių mainų* procesas (Brown, 1993). Tai ne asmeninis, privatus vartotojo veiksmas, o socialinė veikla, sukurianti ir atkurianti simbolines produkto reikšmes. Postmodernaus diskurso kontekste vartojimas yra išsprastas į socialines, kultūrinės ir *simbolines struktūras*, todėl natūraliai laikomas *simbolinių mainų* procesu, kai aktyviai asignuojami ženklai, o ne paprasčiausiai išsigyjamas daiktas. Vartojimas tapo savęs realizavimo ir susitaipinimo priemone, padedančia *sukurti* save ir savo įvaizdį. Įvaizdis, tapęs asmenine imitacija, vartotojų kultūrai reikšmingas tuo, kad nuolat kuria vaizdinius ir simbolius, leidžiančius individui „persikūnyti“ į „trokštamą socialinį vaidmenį“.

Postmodernizmo kontekste *vartojimo* sąvoka yra visiškai nauja, pagrįsta nauju suvokimu. Taip sukurama ir įtvirtinama nauja (postmodernistinė) vartojimo kultūra, taigi ir *naujo tipo individas*. Lietuvių filosofai į tai žvelgia skirtingai: Arvydas Šliogeris postmodernizmą apibrėžia kaip asmens orientaciją į dirbtinius konstruktus – *simuliakrus* (Šliogeris, 1997). Marius Povilas Šaulauskas postmodernizaciją interpretuoja kaip būvį, kuriam būdingos *priešpriešos*, keičiančios pamatines moderniosios epochos kultūros ir visuomenės charakteristikas: vietoj integracijos – fragmentacija, vietoj tvarkos – netvarka, vietoj prievartos – laisvė ir pan. (Šaulauskas, 1997). Geraldas Jankauskas postmodernizmą apibrėžia, pasitelkdamas ne naujo stiliaus, o periodizacijos są-

voką, kurios funkcija – formalius kultūros bruožus susieti su naujo pobūdžio socialine ir ekonomine santvarka (Jankauskas, 1993). Postmoderni epocha natūralius reiškinių ar objektų požymius laiko antraeiliais, sureikšmindama reiškinio ar objekto kuriamą ir valdomą *įvaizdį arba vaizdinį*. Visa tai paaiškina šiuolaikinei visuomenei būdingus vartojimo kultūros ypatumus – jos pagrindas yra simboliniai vaizdiniai, taip *nivelijuojamas* bet koks reiškinio ar objekto *autentiškumas*, jį keičia *sukurtas surogatas*.

XX a. viduryje Erichas Frommas iškėlė revoliucingą mintį, kad visuomenėje vyksta radikalus vertybinis lūžis – norą *būti* keičia troškimas *turėti*. Jis tą siejo su industrinės epochos rezultatu – masine gamyba (Fromm, 2005). Vyraujant industrializacijai, *turėjimas* tampa natūraliu vertybiniu visuomenės atributu, individas siekia patenkinti asmeninius poreikius ir gauti maksimalų malonumą iš vartojimo. Tačiau visuomenės kaitos procesai žengė dar toliau – noras *turėti*, pasak vieno žymiausių prancūzų filosofų Guy Debord'o, tapo ne toks svarbus kaip asmens poreikis *atrodyti* (Debord, 2006). Šis naujas sociumui būdingas požymis, Debord'o teigimu, kuria naują – *spektaklio visuomenės diskursą*, kai gyvenimas suvokiamas kaip *spektaklis*, o asmuo yra *konkretaus vaidmens atlikėjas*. Tai reiškia, kad natūralumas užleidžia vietą surogatui arba, pasak Jeano Baudrillard'o, simuliakrui, nes reiškiniams ir objektams priskiriamos naujos, dažniausiai *iliuzinės* savybės (Baudrillard, 2002). Debord'as šiuolaikinę visuomenę vadina *vaizdinių visuomene*, nes autentiška patirtis čia įgauna atvirkštinį vaizdą. Vaizdiniai apriboja realybę, bet koks patyrimas ar pokalbis tampa vaizdiniu. Įprastiniai kasdieninio gyvenimo judesiai ir veiksmai pateikiami kaip žavintys ir viliojantys, reiškinius ar objektus lydi iš anksto jiems priskirti vaidmenys ir stilius, net nuomonių skirtumai ir kritika yra „suprekinami“ ir parduodami.

Postmodernioji visuomenė, autentiškumą keisdama surogatu, iškreipia pati save, nes siekia vienintelio tikslo – *nustebinti „atrodydami“ išskirtinai*. Išskirtinumas – dar viena postmodernybės kategorija,

nuolatos ir visur skatinanti elgtis naujai, neprisirišant prie nusistovėjusių / tradicinių formų ar reiškinių. Tokia asmens elgsena, paremta išskirtinumo siekiu, patvirtina Debord'o teiginį, kad *atrodyti* darosi svarbiau negu *būti* ar net *turėti*. Tai verčia daryti išvadą, kad *atrodymas* tampa pagrindiniu šiuolaikinio asmens elgsenos atributu, neatsižvelgiant į šio reiškinio pasekmes nei individui, nei visuomenei. Sociopsichologiniu požiūriu, „spektaklio visuomenės“ bruožai yra įdomūs tuo, kad jie klostosi natūraliai, veikiami įvairių medijų ar kitų informacijos sklaidos priemonių. Šiuolaikinė visuomenė *atrodymą* laiko pagrindiniu sėkmę lemiančiu veiksniu, nepaisydama to, kad pataikaujant naujoviškoms „normoms“ prarandamas autentiškumas, nyksta individualūs asmens bruožai.

Jei šiuolaikinę visuomenę nagrinėsime remdamiesi postmodernybės diskursu, taps akivaizdu, kad Frommo ir Debord'o apibrėžtą loginę individo poreikių seką (*būti – turėti – atrodyti*) galėtų pratęsti dar viena vertybinė kategorija – *imituoti*. Imitavimas kaip reiškinys įdomus tuo, kad jis papildo postmodernybės sampratą, imitacija suvokiama kaip *simuliakras* (Baudrillard, 2002), kaip masiškai plintantis surogatas. Imitacija šiame kontekste reiškia ne siekį atkartoti jau susiformavusį objektą ar reiškinį, bet *individualumo nykimą* – jį keičia susigalvoti vaidmenys ar laikysena. Šiuolaikinė visuomenė toleruoja „imitaciją“ kaip reiškinį, kuris pateisina autentiškumo stoką. Postmoderni epocha autentiškumą keičia asmens imituojamais elgsenos surogatais. Nuoseklumo poreikis silpnėja. Galima dažnai kaitalioti ne tik gyvenimo stilių, bet ir savo charakterį, laikantis skirtingų vertybinių sistemų. Tuo būdu mažėja ir galimybė nuspėti, paaiškinti asmens elgesį.

„Imitacija“ būdinga kiekvienam iš mūsų, nes tai šiuolaikinės visuomenės norma – tik nuo sociumo atskirtoje erdvėje imitacija, tikėtina, nepasireikš arba reikšis labai nežymiai. Imitacijai reikia visuomeninės erdvės, antraip *poreikis būti „pastebėtam“* tampa betikslis. Dauguma iš mūsų norime, kad mus pastebėtų kiti, ir tai normalus kiekvieno asmens po-

reikis. Tačiau postmoderni epocha, sklidina socialinių, kultūrinių ir ekonominių prieštarų, suteikė tam ypatingą svarbą, todėl dėmesio trūkumas verčia nerintis iš kailio, bandant kaip nors išsiskirti iš kitų. Toks išskirtinumo siekis skatina rasti imitacijos fenomeną: individualius asmens bruožus keičia simuliakrai arba išgalvoti, imituojami bruožai ir veiksmai. Postmoderni epocha individą laiko įdomiu tol, kol jis yra išskirtinis, kol turi požymių ar savybių, nebūdingų kitiems. Toks „personažas“ primena *greitam vartojimui skirtą produktą*, kuriam visuomenė suteikia maksimalias galias ir apgaubia didžiuliu dėmesiu. Kiekviena visuomenė turi tokių asmenybių, kurios dėl išskirtinių savybių tampa pavyzdžiu sociumui ir jis mielai jas „suvartoja“. Imitacijos griebiamasi, kai:

a) siekiama išreikšti save ir užmegzti ryšį su socialinėmis grupėmis;

b) tapatinamasi su reiškiniais ar objektais, remiantis simboliais / vaizdiniais, bet ne turiniu.

Noras išsiskirti pats savaime nėra peiktinas, jis užtikrina nuolatinę meno, mokslo kaitą. Tačiau postmoderni visuomenė labiau sureikšmina ne natūralų, o *surogatinį asmens bruožų išskirtinumą*, sudarydama sąlygas imituoti elgseną. Yra daug iškilių asmenybių, kurios dėl savo išskirtinumo buvo ir yra patrauklios, įdomios: tai ir menininkai, ir visuomenės aktyvistai, ir pan. Tačiau mūsų laikais retai kurio individo išskirtinumas yra natūralus – dažniausiai tai tik simuliakras arba „imitacija“, atskleidžianti sociopsichologinį asmens dvilypumą.

Peršasi natūrali loginė priešprieša – postmodernybė pasmerkta autentiškumo stokai ir tuo pat metu skatina asmens išskirtinumą. Tačiau asmens išskirtinumo galimybės yra ribotos, o vartotojų kultūra „reikalauja“ pateikti vis naujų „išskirtinumo“ įrodymų, tai verčia kurti vis naujas iliuzijas. Išskirtinės asmens savybės negali susiformuoti taip greitai, kaip to reikalauja vartotojų kultūra, todėl įsigali imitacijos, kurios priimamos kaip „natūralus“ asmens išskirtinumas. Aiškios ribos tarp to, kas tikra, o kas išgalvota, išsitrina.

Imitacija sukuria iliuziją, kuri *paverčiama preke* ir pateikiama „vartotojams“. Tokia yra postmoderny-

bės sąlyga – bet koks reiškinys ar objektas turi įgauti produktui būdingą formą, antraip jis neįdomus, nes „nekuria vertės“. Todėl imitacija tampa natūraliu postmodernios visuomenės reiškiniu, kuriuo siekiama atrasti naujų būdų vartojimui skatinti. Postmodernybė akcentuoja išskirtinumą, unikalumą ir nuolatinę kaitą – dinamiką. Šis rinkos šauksmas užganėdinamas simuliakrais, kuriama pasitelkiant imitaciją. Svarbiausia – patenkinti vartotojų, kurie tampa vis įnoringesni, poreikius. Be akivaizdžios imitacijos tokių išskirtinių poreikių patenkinti nepavyks, o tai nuostolinga. Todėl kiekvienas individas, trokštantis „vartotojų“ visuomenės dėmesio, privalo paversti save daiktu ar preke.

Kad pelnytų dėmesį, daug kas ryžtasi savo individualumą pakeisti išgalvotomis savybėmis ar jų imitacija. Tačiau ne visi visuomenės nariai adekvačiai priima „žaidimo taisykles“, šventai tiki simuliakrais, „imitacijomis“, laikydami jas natūraliomis asmens savybėmis. Todėl daugelį visuomeninių reiškinių reikėtų suprasti kaip *spektaklio visuomenės* „žaidimą“ – imitacijomis ji tenkina sociopsichologinius savo poreikius. Tie, kurie nesupranta šio socialinio pokyčio, o tokių dauguma, bando ir čia ieškoti autentikos. Deja, autentiškumas prarastas, jo vietą užėmė simuliakrai ir imitacijos, kurių funkcija – patenkinti vis didėjantį visuomenės narių poreikį naujiems potyriams ar pojūčiams.

Postmodernusis diskursas leidžia paaiškinti vertybinius šiuolaikinės visuomenės pokyčius, vartotojų psichologija niveliuoja autentiškumą, jį keičia gausios imitacijos. Tai atskleidžia nuolatinės kaitos poreikį, o išskirtinumas pasireiškia kaip natūralus sociumo gyvenimo, paversto preke, rezultatas. Visa tai rodo, kad gyvename hipertikrovės apsuptyje – aiški riba tarp to, kas yra natūralu, o kas imituojama, sparčiai nyksta, tačiau tam neteikiama didelės reikšmės, nebandoma sumenkinti dar vieno kuriamo vaizdinio ar imitacijos. Tai pagrindžia „imitacijos“, kurią šiuolaikinė visuomenė laiko natūraliu reiškiniu, nulemtu vartotojų kultūros, svarbą – sureikšminami tie objektai ar reiškiniai, kurių turinys

ir forma yra „nauji“, „nematyti“, „sunkiai nukopijuojami“, todėl keliantys susižavėjimą. Tokių naujumo poreikį galima patenkinti tik kuriant įvairių simbolių ar vaizdinių „imitacijas“, o nykstantį autentiškumą keičiant surogatais.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinė visuomenė išgyvena įdomų virsmą – veikiama vartotojų kultūros, natūralią asmens elgseną ar jam būdingas savybes keičia tomis, kurios atkreiptų daugumos dėmesį, asocijuotąsi su tuo, kas nauja, dar nepatirta. Turbūt vienas svarbiausių individo uždavinių šiais laikais – išlikti laisvam nuo imitacijos ar surogatus primetančios visuomenės, būti autentiškam, savitam, turėti stiprias vidines nuostatas ir vertybių sistemą. Pataikavimas visuomenės norams vers išsižadėti savojo „aš“ ir tapti dar vienu „greitam vartojimui“ skirtu produktu. Žinoma, nėra lengva būti asmenybe, iš šalies kritiškai žvelgiančia į nuolatinę socialinę kaitą, kuri skatina naujoves atmesdama autentišką. ■

Literatūra:

- J. Baudrillard, (2002). Simuliakrai ir simuliacija. Vilnius, *Baltos lankos*, p. 187.
- S. Brown, (1993). Postmodern Marketing? *European Journal of Marketing*, Vol. 27, No. 4, p. 19–34.
- G. Debord, (2006). Spektaklio visuomenė. Kaunas, *Kitos knygos*, p. 189.
- F. A. Firat, A. Venkatesh, (1995). Liberatory Postmodernism and the Reenchantment of Consumption. *Journal of Consumer Research*, Vol. 22, p. 239–267.
- E. Fromm, (2005). *Turėti ar būti?* Kaunas, *Verba vera*, p. 277.
- Ch. Goulding, (2000). The commodification of the past, postmodern pastiche, and the search for authentic experiences at contemporary heritage attractions. *European Journal of Marketing*, Vol. 34, No. 7, p. 835–853.
- G. Jankauskas, (1993). Postmodernizmo landšaftai. Šiauliai, *Repriza*, p. 63.
- M. Muller, (2006). Discourses of postmodern epistemology: radical impetus lost? *Progress in Development Studies*, Vol. 1, p. 306–320.
- M. P. Šaulauskas, (1997). Modernūs postmoderniosios sociologijos paradoksai. Postmodernizmas ir jo vieta filosofijoje: mokslinės konferencijos tezės, 1997 m. gegužės 16 d., Vilnius, p. 14–15.
- A. Šliogeris, (1997). Postmodernistinis pasirinkimas: nekrofilija ir nekrofigija? Postmodernizmas ir jo vieta filosofijoje: mokslinės konferencijos tezės, 1997 m. gegužės 16 d. Vilnius, p. 11–13.

Rita REPŠIENĖ

TAPATYBĖS TRAJEKTORIJOS, (SAVI)KŪROS MECHANIZMAI IR HEROJŲ SKURDAS

*Kelerius metus ėjau pirmyn be šviesos, kol mano pėdos pajuto žemę,
ir aš atgavau gebėjimą gyventi dabar, šią valandą,
o kartu – aukštesnes už visas apokalipses, viena kitą
turtinančias praeitį ir dabartį.*

Czesław Miłosz

*Tiesa yra vertybė tada, kai ji mums leidžia aiškiai suvokti
jos priešingybę – netiesą, klaidą ar melą, ir spręsti apie
mūsų samprotavimų teisingumą ir klaidingumą.*

Algirdas Julius Greimas

Pripažinęs savo silpnumą, žmogus tampa stiprus.

Honoré de Balzac

Šiuolaikinių kultūros studijų paskirtis – ginti tapatumą, gilintis į aptingusio proto visuomenei nepatogias patriotizmo, kūrybinio mąstymo, vaizduotės, atsakomybės temas, priminti, kad ir mažų tautų tapatumas nėra tik pilkuma, o jų lemtis – ne vien skurdas ir vargas. Tiesiog reikia surasti moralines atramas, keliant klausimą, kokiomis vertybėmis grindžiame savo dabartį. Ar norime būti tokie patys kaip visi, ar turėtume puoselėti savitumo estetiką? Ar verta stengtis kuo nors nustebinti visą pasaulį? Jau bandėme iš kitų išsiskirti drąsa, bet Lietuvos kaip drąsios šalies įvaizdis, atrodo, tapo savo paties parodija.¹ Vargu ar pavyktų suspindėti ir originalumu, o mūsų „arkliukas“ – archajiškumas, regis, apskritai yra „mušta korta“, nes pagoniška dvasia šiuolaikiniame pasaulyje laikoma kultūriniu anachronizmu...

Kokias vertybes propaguoja naujieji mūsų herojai? Kokius tapatumo bruožus jie laiko esminiais? Ar lengvabūdiškas noras atsikratyti atsakomybės, pareigos, prasmės imperatyvų nepavers mūsų „žmonėmis be tėvynės“?

Lietuvos, kaip ir kiekvienos šalies, istorija turi šviesią, paradinę ir tamsią kriminogeninę pusę. Ne tik slėpinin-gaisiais viduramžiais herojai nesidrovėjo savo tikslams naudoti tiek leistinus, tiek neleistinus metodus – šaltai viską apskaičiavę, griebdavosi ginklų, intrigų, apgaulės, nuodų, klastos ir melo. Šiuo atžvilgiu mūsų herojai niekuo nenusileidžia kitiems europiečiams.

Prieš du šimtus metų Honoré de Balzacas, pradėjęs epopėją „Žmogiškoji komedija“, kurią sudarė 90 kūrinių, teigė, kad tikrasis autorius yra istorija, o jis pats – tik jos sekretorius. Populiarusis romanas „Kurtizanių spindesys ir skurdas“ buvo parašytas remiantis policijos archyvais, autentišku nusikaltėlių žargonu ir bylojo apie visuomenės slėpinius, žlugdantį turto ir šlovės troškimą. Jei atsirastų ir Lietuvoje talentingas istorijos „sekretorius“, galėtume palyginti, kuo XIX a. prancūzai skiriasi nuo XXI a. lietuvių.

Tie du šimtmečiai su nedideliais pragiedruliais (trumpa, vos jaunystės sulaukusi pirmoji ir sunkiai

iškovota antroji nepriklausomybė) lietuviams nebuvo palankūs. Nekeista, kad tiek daug kalbame apie pažeistą istorinę sąmonę, aukos mąstyseną, kurią įdiegė traukinė patirtis, racionalaus požiūrio, sveiko skepticizmo stoką ir kankinantį asmenybių ilgesį.

Jei vadovausimės nuostata, kad politika yra neišvengiamai nešvarus reikalas, netgi dvasinė prostitucija, nes visa politikos kasdienybė apkrėsta korupcijos, gobšumo, veidmainystės virusais, atsidursime hipotetiniame lietuviško sukirpimo pasaulyje. Žinoma, toks požiūris ne iš piršto laužtas, nes, jei Lietuvos politinį elitą suskirstysime į teistus, teisiamus ir „nekaltus“, paaiškės, kad padarumo ištis likę nelabai daug, vis dėlto nuolatos aimanuoti, guostis, nesvarbu, apie ką kalbėtume, esą blogiau yra tik pas mus, nederėtų.

Gal verčiau mokytis, kaip kadaise siūlė Julio Cortázaras, „*žiūrėti į gyvenimą kaip į žaidimą ir neieškoti jame tvarkos, nes bet kokia tikrovės aiškinimo sistema yra tik jos interpretacija*“? Gal tada kiekvienas pats susikursime humaniškesnę, daugialypę, kūrybingą tikrovę, paremtą individo laisve ir teisingumu?

Tariami herojai realybės fone

„*Žmogui nėra nieko pražūtingesnio, kaip būti įpareigotam atstovauti kokiai nors šaliai*“, – laiške André Bretonui rašė Jacques'as Vaché. Pasenęs požiūris! Dabar į šią „pražūtį“ veržiasi visi, kas netingi, nesvarbu, kad neturi tokiam atstovavimui būtinos kompetencijos.

Tariami herojai sugrįžta net iš politinės nebūties, kad atliktų šventą valdžios ir galios misiją. Pasak Thomo Merono, pranašiška iliuzija „*yra visais laikais labai paplitusios bandos iliuzijos priešybė*“.² Dabarties herojai, siekdami prilygti pranašams, nesistengia išsklaidyti apgaulingų „bandos“ iliuzijų, nebando oponuoti masėms, jie elgiasi visiškai atvirksčiai – naudojami masių naivumu, patiklumu, sėkmingai gundo jas miglotais pažadais sukurti rojų žemėje, be vargo pelnydami minios pripažinimą. Neatsitiktinai visų reitingų (tik nežinia, ar jie patikimi) lyderiu tapo naujasis tautos herojus – Viktoras Uspaskichas, stokoiantis privalomų raštingumo, kalbos gebėjimų, tinkamo išsilavinimo, t. y. atstovavimui būtinos kompetencijos.

Prieš pusmetį internete atsirado nuotrauka, kurioje šis veikėjas, dar būdamas Seimo narys, skaito „savo rašytą“ dokumentą su gramatinėmis klaidomis vos ne kiekviename žodyje. Natūralu, kad pateiktas ir klausimas: „*Negi tautos atstovas Europos Parlamente nesugeba reikšti minčių kalba tautos, kuriai atstovauja?*“³

Kaip kuriamas šio herojaus mitas? Kuo jis pavergia – sveika nuovoka, nuoširdumu, išskirtinumu? Ar tiesiog gerai veikia paslėptas manipuliavimo *vox populi* mechanizmas?

Stebuklinių pasakų tradicinė schema – trečiojo brolio mitas. Tai herojus, kuriuo niekas netiki, visi niekina, bet būtent jis laimi ir karalaitę, ir karalystę. Šiais laikais karalaitės, tiesa, prarado savo, kaip vertingo prizo vaidmenį (feministės teigia pačios jo griežtai atsisakiusios), tačiau karalystė, o ypač jos išdas, tebėra geidžiami.

Broliai pasakose dažniausiai būna trys. Du vyresnieji paprastai visaip kenkia jaunuoliui. Tuo paremta ir dabarties stebuklinė pasaka. Vyriausiasis brolis (socialdemokratas Algirdas Butkevičius) visus politinius avantiūristus, neatsakingai žadančius rinkėjams aukso kalnus, vadina siaurapročiais, bet paklaustas, kodėl į rinkimus eina susiėmęs už rankų su dviem didžiausiais iš tokių, aiškina, esą tai kompromisas, kurio neišvengsi. Priežastis paprasta – partijos nelaimėsi, kai nebeturi tūzo (AMB). Vidurinis brolis („teisingasis“ tvarkdarys Rolandas Paksas) išmintingai tyli, nes vis dar turi vilčių, kad finišo tiesiojoje pavyks aplenkti jauniausią brolių (pagal tradiciją – tai „ivanuška“), o tada premjero kėdė vėl atiteks jam.

Valdžios troškimo suvienyta kompromisinė brolija jau sutarė, kad premjeras bus tas iš jų, kuris geriausiai pasirodys, ir dabar tarsi trys garsieji mitiniai rusų bylinos karžygiai dairosi po būsimo rinkimų mūšio lauką, regėdami aplink save vien pigmėjus ir kitokią politinę smulkmę.

„*Mes žinome kaip*“, – teigia Uspaskichas virtualioje erdvėje.⁴ Į Lietuvą pirmą kartą atvykęs 1985 m., jis, šaliai atkūrus nepriklausomybę, netrukus, 1991 m., tapo Lietuvos piliečiu, 2004 m. buvo koalicinės vyriausybės ekonomikos ministras, nepaisant įtarimų kriminaliniais nusikaltimais, uždėtų antrankių ir to, kad nuolat visus varsto špygomis iš TV ekrano, buvo išrinktas į Europar-

lamentą, o po šių rinkimų neabejoja tapsias premjeru. 2012 m. vasario pradžioje pradėjęs rinkimų kampaniją pareiškė, kad dabartinis premjeras Andrius Kubilius turėtų mikliai atsistatydinti.⁵ Kovo pabaigoje delfi užsakytu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „Spinter tyrimai“ atliko apklausą, pagal kurią dauguma apklaustųjų mano, kad Uspaskichas – tinkamiausias kandidatas į ministrus pirmininkus.⁶ Gegužės pabaigoje jis pats patvirtino: „Nebūčiau prieš tapti premjeru.“⁷ Populiariausias šalies dienraštis iškart sukūrė dar vieną vaizdinį: „V. Uspaskichas jau matuojasi premjero kėdę.“⁸ Svajoti nedraudžiama, bėdos prasideda tada, kai tų svajonių užhipnotizuota minia padeda jas įgyvendinti.

Visuomenės nuomonė formuojama atakuojant jos sąmonę konkrečiais vaizdiniais, įdiegiančiais tam tikrus lūkesčius. Tikrovė įgauna iškreiptas iliuzines formas, o žmonės, tapę manipuliatorių įkaitais, nebeturi valios pasipriešinti absurdiškam politiniam realybės šou, kuris lems šalies gyvenimą ne tokiu ir trumpu – ketverių metų – laikotarpiu. Valdžios Olimpą lengviausia šturmuoti pasitelkiant populistams ypač palankią žiniasklaidą, visada pasirengusią paslaugiai patarnauti... Gal Darius Kuolys vis dėlto teisingas, per politines vaikštynes prie Prezidentūros gegužės 31 d. raginęs: „*Pagerbkime laisvą lietuvišką žodį tylos minute?*“⁹

Kaip išvengti kasdieninio smegenų šturmo, kai už žodžių slypi ne tiesos ieškojimas viešojo gėrio labui, o tik merkantilūs partiniai ir asmeniniai interesai?

Uspaskichas, reikia pripažinti, puikiai vaidina juokdarį – per Auksinių svogūnų teikimo ceremoniją vėl tą patvirtino, su Natalija Bunke traukdamas dainušką su įsimintinu priedainiu „*Gaunas visiška fignia*“. Ir galėtų sau vaidinti, kas gi čia baisaus, juk kiekvienas daro, ką moka geriausiai. Tačiau juokdarys nusprendė tapti karaliumi.

Siekdamas užsibrėžto tikslo, neseniai jis sėkmingai įvaldė naują žanrą – visa spauda ėmė mirgėti dramatiniais monologais, kuriais teisinę neliečiamybę praradęs europarlamentaras kreipiasi į Prezidentę, reikalaudamas teisingumo ir demokratijos: „*Gerbiama Prezidente, leiskite paprieštarauti*“; „*Gerbiama Prezidente, Jūsų pasisakymas apie tai, kad Darbo partijai norint formuoti Vyriausybę, ji neturėtų vilkinti savo bylos, ne-*

suteikia garbės nei demokratijai, nei pačiai prezidento institucijai, nebent tik neišprususiems gerbėjams, kurie nesupranta demokratijos sąvokos ir puoselėja autoritarinį režimą“. „*Ar Prezidentė galėtų man patarti, kur ir į ką „demokratinėje ir teisinėje“ valstybėje kreiptis, kad būtų įvertinti falsifikatai ir nustatyta tiesa?*“ – retoriškai klausia, nepamiršdamas pagirti: „*Gerbiama Prezidente, Jūs esate puiki finansų specialistė*“...¹⁰

Taip skleidžiama aktyvaus dialogo iliuzija, o nekalta užuomina apie „neišprususius gerbėjus“ pabrėžia sa-vaime suprantamą Prezidentės kritiko išprusimą...

Herojus kuria pats save, visi kiti tampa jo savikūros įrankiais, privalomu fonu, pasyvia terpe, dirva, į kurią, patręštą tuščiais pažadais, krinta herojaus stropiai ir tankiai sėjamas politinis grūdas. Kai klausausi šio liaudies numylėtinio ištarmių, prieš akis iškyla graudus, bet teisingas įvaizdis – anksčiau sakydavo, kad iš kiekvieno lietuvių inteligento kišenių vis dar kyšo plūgo rankenos, o politinio elito senbuvis Uspaskichas užantyje, atrodo, vis dar nešiojasi šaltkalvio įrankius, t. y. iki šiol pasikliauja šiam sluoksniui būdingu mentalitetu. Labai panašu, kad po naujųjų rinkimų prasidės *kakistokratijos* (tamsuolių valdžios) era, nes ką gi atsineš su savimi naujasis lyderis? Verslininko patirtį su skandalingąja vokelių istorija? Partijos vadovo įdirbį juodosios buhalterijos srityje, kad „mitrių rankų“ politiką įdiegtų valstybės mastu?

Vienas žymiausių prancūzų tradicinio teatro atstovų Paulis Claudelis draminiėje poemoje „Auksinė galva“, parašytoje 1890 m., į sceną išvedė „Gelbėtoją, netikėtai įsiveržusį į valdžios viršūnę, Herojų, gebantį aplink save sutelkti visus kolektyvinės vilties polėkius“. Poema aprėpia tris laiko tarpnius: „pašaukimo, galios ir šlovės, kančios“. Valkataujantis jaunuolis Simonas Angelas, „niekam nežinomas bastūnas, netikėtai supranta, kad jo laukia nepaprastas likimas. Jis pajunta, kad neveiklumo, vidutiniškumo, pilkos kasdienybės išvarginta tauta su juo sieja visus savo lūkesčius: „Man buvo žadėta šlovė, ji negailestinga, ji nekenčia ašarų, moterų ir lūkuriavimo, nes ji nežino, kas yra silpnumas...“ Jis įgyvendins šiuos didžius lūkesčius tada, kai, laimėjęs ne vieną mušį ir tapęs Auksine Galva, nužudys senąjį imperatorių, pompastišką, geranorišką išgverėlį, simbolizuojantį teisėtumą ir nusistovėjusią tvarką.

„Išeik! – dar spėja sušukti jis. – Vadovausiu aš, nes tai teisinga.“ Būdamas „nepasotinamas, užsispyręs, nesu-
tramdomas“ užkariautojas, kuriam niekada negana, jis
nerte neria į begalinį nuotykių, kuris „mūšis po mūšio
nuves jo kariauną iki atokiausių pasaulio dykynių“¹¹.

Šiuolaikiniais herojams irgi nesvarbu, ar jie turi tapa-
tumo pagrindus, tinkamą kompetenciją, jiems užtenka
aklo minios pripažinimo, šalininkų ir šlovintojų ištikimy-
bės, kad būtų visada visur matomi, girdimi ir reikalingi.

Romantizmo epochos suformuotas etinis herojaus
kodeksas, kai individualistinis polėkis sutapo su na-
cionaliniais siekiais, kai herojiška asmenybė nesiekė, kad
minia keliaklupsčiautų, nes ji rūpinosi tautos atgimi-
mu, šiandien atrodo beviltiškai atgyvenęs. Dabar į šlovę
veržiamasi ne per kančias, o per kitų galvas, atsisakyti
idealų, keisti vaidmenis ir įvaizdžius, mainyti veidus yra
įprastinė priimtina politinė praktika.

Tad kokių gi asmenybių pasigendame? Tokių, kurios
pagaliau sukiltų prieš visuomenės ribotumą ir politikų
veidmainystę? Tikėtis, kad dabar, kai visus apėmęs to-
talinis proto ir dvasios nuovargis, atsiras idealistiškai
nusiteikusių herojų, būtų pernelyg naivu. Gal todėl ir
Lietuvos vizija iki 2030 m. yra ganėtinai kukli – vilia-
masi sukurti bent jau solidarią visuomenę, kuriai rū-
pėtų „ugdyti Lietuvos kultūrinę ir politinę savivoką,
formuojant autentišką istorijos politiką, skatinant tau-
tinės tapatybės svarstymą viešojoje erdvėje, išryškinant
pozityvias istorines patirtis“.¹²

Ar vienas lauke karys?

Kanoninės formulės, visuotinio nusivylimo fone
kartojamos tarsi burtažodžiai, vis tiek neatleidžia nuo
atsakomybės. Prieš save ir prieš kitus. Sparnuota frazė
„savame kaime pranašu nebūsi“ ilgą laiką buvo taikoma
vienam ryškiausių Lietuvos kino režisierių Šarūnui
Bartui, užsienyje žinomam kur kas geriau ir vertina-
mam kur kas labiau negu gimtinėje.

Kinas ryškiai išsiskiria Lietuvos kultūros panoramo-
je. Plačiai vykdomas net projektas „Mokomės iš kino“,
kviečiantis mesti šalin nuobodžius vadovėlius ir pa-
sinerti į vizualiai patrauklias kino pamokas. Lietuvos

mokinių parlamentas, matyt, ta proga ir prisiminė, kad
pats Leninas kadaise sakė: „Svarbiausias iš visų menų
mums yra kinas.“ Todėl ragina „Mokytis, mokytis ir
dar kartą mokytis“, nors proletariato vadas „niekada
neliepė išmokti“.¹³ Nuoširdžiai besišypsantis amžinai
gyvo bolševiko veidas Maskvos Kremliaus ir raudonų
vėliavų fone – tik nekaltas pokštas? Na, bet tiek to, te-
gul kiekvienas juokauja pagal savo supratimą...

Vis ryškesnį vaidmenį visuomenės gyvenime prisi-
mantis kino menas skatina aptarti ir jo herojų spindesį
dvasinio skurdo fone.

Prieš trejus metus interviu, pavadintame „Šarūnas
Bartas – lietuvių kino filosofas“, kalbėta apie jo filmų
veiksma, plėtojamą abstrakčioje, tolimoje ir nepažis-
tamoje erdvėje neapibrėžtu laiku. Paklaustas, ar jam
svarbus *esamasis* laikas, režisierius atsakė: „*Čia turbūt
net negalima vartoti žodžio „svarbus“, nes laikas, kuria-
me gyvenu, tai yra viskas, ką turiu. Kaip ir kiekvienas
iš mūsų. Tai yra šita į viršų iškilusi gyvybės puta, kurią
nešame pirmyn į ateitį. Būtent šiuo metu putojame ir
esame gyvi. Po šimto metų nė vieno iš mūsų nebus, netgi
tų, kurie dabar yra mažučiai, tad laikas, kuriame gyve-
nu, yra esmė, nes jokio kito laiko nepažįstu. Kita vertus,
mūsų įsivaizdavimas yra grindžiamas prisiminimais, o
jie, kaip žinome, dyla. Smegenys prisiminimus dėlioja,
kaip joms patinka. Todėl netgi tą patį laiką, kuriame gy-
vename, mes nelabai galime nutverti už uodegos.*“¹⁴

Viename iš ankstyvųjų filmų „Koridorius“ (1995),
sekdamas herojaus kelionę simboliniu gyvenimo ko-
ridoriumi, Bartas ramiai, be komentarų ir egzaltacijos
stebi dramatiškus 1991-ųjų sausio įvykius, laužus prie
Seimo, demonstracijas ir atskleidžia „*pototalitarinės
erdvės žmogaus būseną – skausmingai juntamą laiko
lūžį*“¹⁵ skambant Ástoro Piazzollos muzikai. Tolesni
ieškojimai („Laisvė“, 2000, „Septyni nematomi žmo-
nės“, 2005) – tai tarsi mėginimas apibrėžti žmogaus ri-
bas, parodyti, kaip keičiasi herojų „*įsivaizdavimas apie
save ir laisvę*“. Mįslingose erdvėse fiksuojama „*tai, kas
nematoma*“¹⁶ laikas suvokiamas kaip paslaptis, ilgoms
pauzėms suteikiamos gilios reikšmės.

Kur riba tarp savęs ir kitų, tarp viešumo ir privatu-
mo, tarp to, kas tikra ir kas įsivaizduojama? Herojus

(pranašas ar bent jau asmuo, trokštantis juo tapti) dramatiškai prabyla į publiką: „*Noriu pasakyti, kad esu dar gyvas. Kol žmogus yra gyvas, kol jis kvėpuoja, tol jis nori ką nors pasakyti. Kūrybinis darbas – viena iš mūsų bendravimo formų. Mes norim būti išgirsti.*“¹⁷

Spręsdamas globalias primityvaus Eurazijos aborigeno problemas, šis kūrėjas, vedlys ar pranašas imasi viską apimančios misijos – užtikrinti (nepanašu, kad aborigenų) išlikimą.

Tačiau naujasis herojaus vaizdinys – „*žmogus, kurio nesaisto nei sienos, nei pilietybė, nei tautybė*“,¹⁸ – deja, nė kiek neintriguoja. Svieto perėjūno filosofija gaji, bet stokoja žavesio ir originalumo. Gal iš tikrųjų, „*kirsdamas sveitimas erdves, jis nesuranda nei savęs, nei nusiramino, nei saugaus prieglobsčio*“?¹⁹ Ar tapęs „pasaulio žmogumi“, jis atrado laisvę, ar tiesiog virto „žmogumi be tėvynės“?

Ačiū Dievui, kad Bartas, pasinėręs į herojaus paieškas, nerealizavo planuoto sumanymo – pastatyti filmą apie Pilėnų gynėją Margirį. Vien įsigilinti į XIV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją čia nepakaktų, ypač jei kunigaikščio Margirio apskritai nebūta... Ypač kai siūloma mokytis iš kino, tartum nebūtų pasirinkimo laisvės...

„*Labai nesveika melancholiškam ir kartu choleriškam temperamentui pabūti tarp visokių istorinių baisenybių, nes po to skaudina ne tik asmeniniai paklydimai, bet ir kolektyvinė gėda slegia.*“²⁰

Kad ir iš kurios – politinės ar kultūrinės – pusės žiūrėtume, tapatumo problema glaudžiai susijusi su vertybėmis, o jų hierarchija dabar sujaukta kaip niekad anksčiau. Natūralu, kad ir tautos herojai arogantiškai dedasi visažiniams, jų išmintimi niekam nevalia abejoti, jų pasitikėjimas savimi beribis... Gal iš tikrųjų tik tada, kai liausimės kanonizavę save, pakeisime ir herojų kanonus, kad pagaliau atsirastų tokių, kurių išmintimi galima pasikliauti?

Šiuolaikinių herojų modusas

Stereotipinė visažinių ir visagalių laikysena jau seniai tapo nacionaliniu standartu. Susikūrę tokių monolitinių įvaizdį, tariami herojai tapo savo pačių belaisviais, kurie dedasi žinantys vienintelį tikrą, teisingą laisvės kelią.

Šiuolaikinių herojų elgesio kodeksas nesiremia etika, jie abejingi, beširdžiai, niekuo nesistebintys. Pasaulis, jų manymu, neturi jokių vidaus taisyklių. Jie nepuoselėja bendruomenės jausmo,²¹ skatinančio atstovauti jos interesams. Jie tik imituoja bendruomenės gynimo funkcijas, siekdami „herojinių“ savo tikslų.

Toks herojus nė kiek nepanašus į Homero didvyrius „Iliadoje“ ir „Odisejoje“, Sofoklio „Antigonėje“ ar Vergilijaus „Eneidoje“ (beje, pagrindinis jos veikėjas Enejas manipuliuoja karalienės Didonės grožiu ir atstumia jos meilę, kas šiais laikais būtų vertinama kaip negarbingas smerktinas elgesys).²²

Dabar herojiškumo samprata yra pagrauzta antiherojiškų nuostatų, nors visuomenė vis dar ilgisi klasikinių/romantinių herojų, kurių etika remtūsi klasikiniu Aristotelio dorybės kodu, kai geri įpročiai įdiegiami į praktiką ir laikui bėgant tampa dorybėmis. Apšvieta entuziastingai sveikino individualizmą, deja, herojų – romantiką nuvainikavo racionalizmas ir pramoninė revoliucija.²³

Ričmondo (JAV) universiteto profesorius Scotto T. Allisono ir Georgo R. Goethalso naujausioje knygoje „*Herojai: ką jie veikia ir kodėl jų reikia*“ (*Heroes: What They Do and Why We Need Them*), išleistoje Oksforde 2011 m., aptariamos herojų kūrimo tradicijos, heroizmo psichologija ir su herojais siejamos vertybės. Kodėl tam tikrus žmones laikome didvyriais? Kokios savybės būdingos jiems patiems ir kokiomis savybėmis juos apdovanoja visuomenė? Ką reikia padaryti, kad pelnytum kitų susižavėjimą? Knygos kūrėjai parodo, kaip dauguma žmonių suvokia blogį, piktadarystę ir kodėl tokie gyvybiškai svarbūs yra herojai – ne tik realūs žmonės, bet ir fantastinės asmenybės. Knygoje aptariama daugybė herojų, tokių kaip Eleonora Roosevelt, Voltas Kovalskis iš Clinto Eastwoodo garsiojo filmo „*Gran Torino*“, senatorius Tedas Kennedy's, Arktikos tyrinėtojas Ernestas Shackletonas, ir nemažai piktadarių, tokių kaip Shakespeare'o Jagas.²⁴

Privalomos šiuolaikinio herojaus kvalifikacijos (protingas, stiprus, nesavanaudis, rūpestingas, charizmatiškas, nenusimenantis, patikimas ir įkvepiantis) formuoja ir socialinės psichikos modelius. Įtikindami savo tikrumu, mūsų pasirenkami herojai vykdo svarbią šviečiamąją visuomenės misiją.²⁵

Tapatybės mitologija

Savirefleksija, gebėjimas pažvelgti į save iš šono, atsitraukus bent keletą žingsnių, prisimerkus ar net su-
nėrus pirštais magiškąjį kiaurąjį kvadratą, kuris padeda
atsiriboti nuo pašalinių vaizdų, privalomi ne tik hero-
jams, bet ir „gyvenimo eiliniams“. Kadaisė Gilbertas
K. Chestertonas rašė: „*Paprasti dalykai vertingesni už
nepaprastus; ne, jie net nepaprastesni už juos. Nors seni
filantropai ir sakė, kad prarasiu savo idealus ir pradėsiu
tikėti metodais, kuriuos siūlo praktiški politikai, tačiau
aš idealų nepraradau.*“²⁶

Paprasti, kasdieniški dalykai, praeities patirtis ir ateities
viltys sudaro bendros gyvenimo pamatą. Tačiau daugelis
tariamų herojų kasdienybėje, dienų pilkumoje, jaučiasi
niekam nereikalingi, o, svarbiausia – niekieno nematomi.

Ką veikti su tokiais proginiiais herojais, kuriems kas-
dienybė yra pernelyg sunki našta? Norisi slėptis nuo jų
kuo toliau kur nors kitame pusrutulyje, išnykti praeities
laike ar bent išjungti televizorių...

Save kuriantys šiandienos herojai garbingai elgtis ir
net dorai gyventi moka tik TV ekrane, tokia veidmai-
nystė ir dvasinis skurdas atskleidžia paradinio jų spin-
desio menkumą, kūrybingumo, charizmos, žavesio sto-
ką. Vis dėlto kiekvienas maskaradas kada nors baigiasi,
o po jo ateina (turėtų ateiti!) kiti laikai su kitais herojais,
kuriais nebūtų gėda žavėtis, net norėtųsi jais sekti. ■

¹ „Lietuva – drąsi šalis“ įvaizdžio kūrimo fiasko?, <http://www.ekonomika.lt/naujiena/lietuva-drasi-salis-ivaizdzio-kurimo-fiasco-11483.html> [2012-06-02]

² Thomas Merton, Nė vienas žmogus nėra sala. Iš anglų kalbos vertė Kipras Kristijonas Šimulynas. Vilnius: *Katalikų pasaulio leidiniai*, 2010, p. 12.

³ Laura Čekanačiienė, V. Uspaskicho lietuvių kalbos sugebėjimai: po klaidą kiekviename žodyje, <http://www1.lrytas.lt/-13232739701321769102-v-uspaskicho-lietuviu-kalbos-sugebimai-po-klaida-kiekviename-zodyje.htm> [2012-07-09]

⁴ <http://www.uspaskich.eu/> [2012-06-02]

⁵ V. Uspaskichas: Premjeras A. Kubilius turėtų atsistatydinti, <http://www.sekunde.lt/lietuva/v-uspaskichas-premjeras-a-kubilius-turetu-atsistatydinti/> [2012-06-02]

⁶ Apklausa: I. Degutienės reitingai krinta, geriausias premjeras – V. Uspaskichas, <http://m.delfi.lt/naujienos/article.php?id=58675595> [2012-06-02]

⁷ V. Uspaskichas: nebūčiau prieš tapti premjeru, <http://www.ekonomika.lt/naujiena/v-uspaskichas-nebuciau-pries-tapti-premjeru-25872.html> [2012-06-02]

⁸ V. Uspaskichas jau matuojasi premjero kėdę, <http://www.lrytas.lt/-13379674861336946600-v-uspaskichas-jau-matujasi-premjero-kede.htm> [2012-06-02]

⁹ „Už laisvą žodį“, <http://uzteisinguma.lt/simono-daukanto-aiksteje-ivyko-pilietines-vaikstynes-uz-laisva-zodi/> [2012-06-02]

¹⁰ <http://www.uspaskich.eu/aktualijos/v-uspaskich-gerbiama-prezidente-leiskite-papriestarauti/>; <http://www.vtv.lt/naujienos/politikos-komentarai/v-uspaskich-prezidente-jusu-pasisakymas-nesuteikia-garbes-demokra.html>; <http://www.valstietis.lt/Pradzia/Naujienos/Lietuvoje/V.-Uspaskich-prezidente-ar-tokia-jus-isaivaizduojate-teisine-ir-demokratine-Lietuva> [2012-07-09]

¹¹ Raoul Girardet, Politiniai mitai ir mitologijos. Vertė Jūratė Skersytė, Vilnius: *Apostrofa*, 2007, p. 89.

¹² Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, p. 12, <http://www.lietuva2030.lt/images/stories/2030.pdf> [2012-06-03]

¹³ <http://lmp.lt/2011/11/mokytis-mokytis-ir-dar-karta-mokytis---pasake-leninas/> [2012-06-04]

¹⁴ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-11-04-sarunas-bartas-lietuviu-kino-filosofas/34707> [2012-06-04]

¹⁵ http://www.7md.lt/lt/2012-02-03/kinas/tai_kas_ateina_veliau.html [2012-06-04]

¹⁶ http://www.7md.lt/lt/2012-03-02/kinas/kai_niekas_nesikeicia.html [2012-06-04]

¹⁷ <http://www.15min.lt/naujiena/zmones/lietuviai/sbartas-noriu-pasakyti-kad-esu-dar-gyvas-3-118953> [2012-06-04]

¹⁸ <http://aplinkkeliai.lt/dialogai---polilogai/isslystanti-dabartis-pokalbis-susarunu-bartu/> [2012-06-04]

¹⁹ http://www.7md.lt/lt/2012-01-20/kinas/klajunu_istorijos.html [2012-06-04]

²⁰ Ten pat.

²¹ Four Conceptions of the Heroic by Vera Norman, adapted from a presentation given at the February 2003 FORum, <http://www.kindreason.com/archives/4heroes.htm> [2012-06-04]

²² Ten pat.

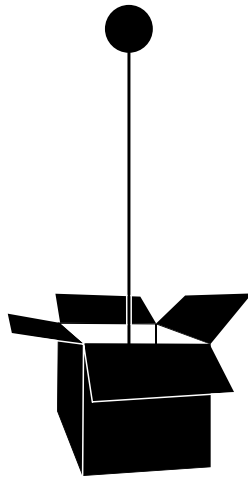
²³ Ten pat.

²⁴ Scott T. Allison, George R. Goethals, *Heroes: What They Do and Why We Need Them*, Richmond, Virginia: Oxford University Press., 2011.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Gilbert K. Chesterton, Ortodoksija. Iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: *Aidai*, 1998, p. 52.

Dainius SOBECKIS

LAISVĖ

žmogus yra laisvas
jei
neprirakintas grandinėm
neirkluoja galeros
atmerkęs akis žiūri
į apniukusį dangų

mano žvaigždės nematyt
tik tamsūs debesys

tik oloje galiu pajusti
šešėlio galią

žmogus yra laisvas
tik tiek
kiek leidžia atspindys

spindulys patenka
mano vyzdžio nelaisvėn

žmogus yra laisvas
jeigu yra

SOPULINGOJI

sopa pėdas
nuo nudėvėtos avalynės

sopa sąnarius
nuo apkrovų nešulių

sopa rankas
nuo sūrio spaudimo

sopa strėnas
nuo vandens ąsočių

sopa galvą
nuo bemiegių naktų

sopa kojas
nuo sekiojimo slapčia

sopa širdį
nuo reginčių akių

Mariam

MĄSTYMAS

Cogito ergo sum
René Descartes

mąstau apie maistą
skrandžio rūgštys
neturi veiklos

mąstau apie skersgatvį
einu tiesiausi keliu
per aplinkui

mąstau apie atmintį
galiu išmesti
užrašų knygutę

mąstau negalvoju
daugiau ląstelienos
su paukščiais

stebuklas įvyko

geriau nemąstytk
mąstymas trukdo kitavokai

pažvelk į kitą
atverk vokus

pasiųsk laišką
neuronams

DŽIUNGLĖS

didmiestis
su neoninėm liepsnom
ir gausybe gatvių
iš kurių
nė viena neturi
pavadinimo

NUŠVITĖS BUDA

Sūnui Joriui

besišypsantis Buda
ką tik nuskandinęs
laivelį vonioje

AŠ ESU

be ryšio
be ryšio
be ryšio

be ryšio
palikti žemėj draugus

be ryšio
Etnokosmologijos muziejaus
apžvalgos aikštelėje

be ryšio
Girulių TV bokšto viršūnėj

be ryšio
Klaipėdos Šv. Kazimiero bažnyčios
varpinėj

be ryšio
be ryšio
be ryšio

tik šast
skambutis į telefoną

aiškus elektroninis balsas

aš esu

aš jau ne be

ryšio

NEŽINAU

žinau
kad valgau ir geriu

žinau
kad mėgaujuos gėriuos

žinau
kad nebesimeldžiu

žinau
kad ryt kita diena

žinau
kad eisiu gulti

žinau
kad atsikelsiu ryt

daugiau juk nieko
nežinau

GYVENIMAS

neregiu nieko
ant žemės

neužuodžiu kvapų
nei smarvės

nejaučiu šalčio
nei karščio

nesklandau
virš kalvų

tik tvirtai laikausi
įsikibęs
šaknų

ARS POETICA

poetas šventykloje
nesvarbu kokioje

vietoje maldos
į dangų kyla

poemos
sonetai
haiku
tankos

kvapni auka
sėdinčiam
stovinčiam
gulinčiam

nesvarbu kokiam

aukotojas nesimuša
sako ne
kaltas

MIRTIS

taip jau nutiko
nieko čia nepakeisi

buvojo gyveno
nieko netrūko
suseno pasiligojo
siūlas nutrūko

pagaliau išraiškingai
gimė

PLATESNIS POŽIŪRIS AR DAR VIENA SUBJEKTYVI VERSIJA?

„Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ Šiuolaikinio meno centre

Ekspoziciją „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“, veikiančią Šiuolaikinio meno centre, drąsiai galima vadinti istoriniu reiškiniu. Juk apžvalginių parodų tradicija siekia gūdų sovietmetį, kai dailininkai patys organizuodavo tokias parodas, kliaudamiesi savo intuicija, ryšiais, paisydami ideologinių reikalavimų, o dabartinis ŠMC vadinosi Dailės parodų rūmais... Nuo 1995-ųjų ŠMC surengė šešias tokio pobūdžio parodas. Daugybę diskusijų sukėlė „Lietuvos dailė 2000–2010: dešimt metų“, gal todėl šiemet griebtasi visai kitokios strategijos ir nesis-tengta modeliuoti vieno parodos „veido“. Pristatoma 18 skirtingų kuratorinių projektų. Mozaika, sudėliota iš daugybės individualiai parinktų ir nušlifuotų „stikliukų“, atspindi naujausius lietuvių meno reiškinius, galbūt net išreiškia naują ŠMC kaip institucijos politiką – skaidrią, demokratišką, pagrįstą skirtingų požiūrių derme. Žinoma, tai ir jaunų kūrėjų, ir debiutuojančių kuratorių krikštas.

Specialiame informaciniame parodos leidinyje ŠMC direktorius Kęstutis Kuizinas žadėjo, kad ji, be kita ko, padės žiūrovams susiorientuoti šiuolaikiniame lietuvių mene. Ar padėjo? Esu tikra, kad „statis-tinis“ meno vartotojas (turiu omenyje ne studentus, dėstytojus ar pačius menininkus) taip ir liko daug ko nesupratęs. Tuo įsitikinau, apsilankiusi ŠMC trečia-dienį, kai lankytojai į parodą įleidžiami nemokamai: ne vienas žiūrovas atrodė akivaizdžiai sutrikęs, ma-tyt, visai pasiklydęs tarp skirtingų parodos segmen-tų, nesusigaudantis, kur ekspozicijos pradžia, kur pabaiga... Lengviau atsikvėpdavo, išvydęs ką nors

atpažįstamo, pavyzdžiui, filmuotą siužetą su tautos didvyriu Romu Ubartu. Žinoma, ekspozicijoje apstu kiekvieną projektą lydinčios rašytinės medžiagos – bukletų, tekstų, „aiškinamųjų“ raštų, bet jie mažai gelbsti. Kita vertus, atotrūkis tarp šiuolaikinio meno ir jo vartotojų yra sena ir giliai įsišaknijusi problema, tad dėl to kaltinti kurią nors vieną instituciją būtų neteisinga. Lietuvoje dailės edukacija yra labai pras-ta ir tai ypač išryškėja tokiose parodose... Vartotojų žinios ir tolerancija, spėju, apsiriboja postimpresio-nistų kūryba, o viskas, kas dėjosi „po to“, atrodo klai-du, neaišku ir svetima. Tebėra gajus įsitikinimas, kad menininkai privalo kurti estetinę išliekamąją vertę... Beje, ir ŠMC per keletą savo veiklos dešimtmečių ne itin rūpinosi edukacija, todėl žiūrovai dažniausiai turi „kapstytis“ savarankiškai arba tekstų ir koncepcijų labirintais klaidžioti nusitvėrę kokio nors bukletu.

Šią parodą nėra lengva aprėpti. Jos struktūra su-dėtinga ir daugialypė. Norint susigaudyti, reikėjo atidžiai sekti parodos programą ir kone kasdien lan-kytis ŠMC, žiūrėti čia pristatomus filmus, Laimos Kreivytės kuruotas „Mediacijas“ – kartą per savai-tę skaitykloje vyko menininkų dialogai apie medi-jų transformacijas ir jungtis. Kristupo Saboliaus ir Virginijos Januškevičiūtės kuruojamas projektas „Protėjas“ žiūrovams priminė šiuolaikinio meno is-toriją. Tai garsioji knyga–paroda arba paroda kny-goje, kurią 1968 m. surengė Sethas Siegelaubas. Ji simboliškai atspindi ir šios parodos pobūdį. Realus laikas ir erdvė čia nuolatos kinta – susispaudžia, pra-platėja. Arba regime tik idėjos apvalkalą, jos kontū-

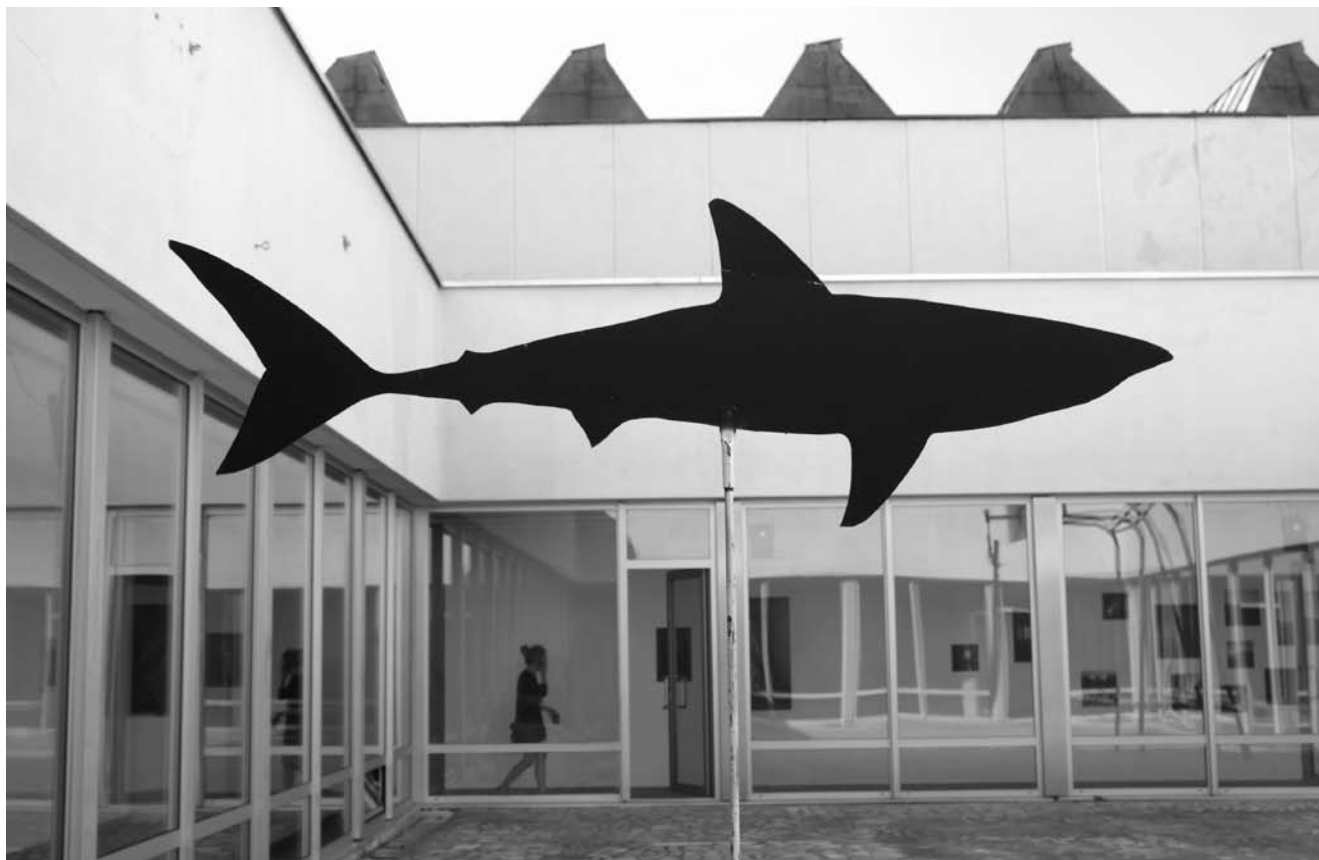
rus. Todėl, jei apsilankei parodoje, dar nereikia, kad ją pamatei, išgirdai. Mano susidarytas išpūdis apie parodą remiasi ne tik asmeniniais išpūdžiais ir potyriais, bet ir anonsais, atsiliepimais, nuogirdomis, net apkalbomis. Tai nėra blogai. Atvirkščiai – netikėtumai visada intriguoja. Štai man kol kas taip ir neteko pamatyti Duonio, besigalynėjančio su putoplastu už polietileno plėvelės, bet apie tai vaizdingai papasakojo kolegė. O kai vieną dieną nusileidau pasidairyti po parodos „B lygį“, ten pamačiau stichinę buitinę „instaliaciją“ – grindimis sruvo vanduo, visur buvo priraizgyta santechninių žarnų, prie tualetų garsiai diskutavo ŠMC ūkio darbuotojai...

Parodoje eksponuojama nemažai matytų kūrinių ir kadrų iš ankstesnių parodų. Tačiau yra ir vertingų premjerų. Išskyrčiau čia tuos projektus, kuriuose esama socialinių, politinių įžvalgų, taikliai nusakančių

dabartinę kultūros būvį, reflektuojančių istoriją. Būtent šie kūriniai, tarsi mitiniai atlantai, iš dalies atlaiko nelengvą užmojų apžvelgti naujausią Lietuvos dailę.

Neringos Černiauskaitės ir Ugniaus Gelgudos duetas, panašu, jau tampa toks pat stiprus, kaip kitos žinomos lietuvių menininkų poros: Svajonė ir Paulius Stanikai, Valdas Ozarinskas ir Aida Čeponytė, Nomedas ir Gediminas Urbonai. Projekte „Dabar labiau nei bet kada“ jie intriguojamai supina poeziją su politika, o vis dar tebevykstančią sovietinės kasdienybės „konversiją“ (kosmoso užkariavimas, vizualiai perkeltas net į vieno sostinės vaikų darželio architektūrą ir išlikęs iki mūsų dienų) – su fiktyviais pasakojimais.

Valdo Ozarinsko „Romus Ubartas“ intriguoja tuo, kad legendinis disko metikas kuratoriaus valia palieka disko išpaudą ŠMC sienoje. Filmuotas veiksmas daro dviprasmišką išpūdį. Pražilęs sportininkas demons-

Ekspozicijos fragmentas

Aurelija MAKNYTĖ. Videonuoma

truoja savo pajėgumą jau ne sporto arenoje, o parodų salėje ir tai kiek ironiška, nes primenamos praeities pergalės, kurių neįmanoma pakartoti. Antra vertus, tai rimtas, daugiaprasmiškas veiksmas, verčiantis susimąstyti apie institucijos statusą, svorį, meno ir sporto sąsajas, jų tarpusavio konfrontaciją. Išėitų, kad sportas ir menas, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo nepaprastai tolimi ir kasdienybėje retai susiduria* arba yra net

* Smagus apibūdinimas, kad tarp sporto ir meno yra tik vienas skirtumas: kai duodamas startas, sportininkai veržiasi viena kryptimi, o menininkai pasklinda į priešingas puses, – Red.

priešškai nusiteikę vienas kito atžvilgiu (antai „kultūrininkai“ nuolatos burba, kad valstybė remia tik sportą, savo ruožtu sportininkai vargu ar pasigenda meno), veikia išvien valstybės labui... Tyčia ar ne, čia sutampa keletas datų – lygiai prieš dvidešimt metų, 1992 m. Barselonos olimpinėse žaidynėse Romas Ubartas tapo pirmuoju nepriklausomos Lietuvos olimpinio čempionu. Dvidešimties metų jubiliejus šiomet „ištiko“ ir ŠMC. Ozarinsko sumanymas laikytinas dar ir gera dailės istorijos replika, nes disko metikas – vienas iš populiariausių antikinės dailės ikonografijos personažų, dailaus atletiško kūno ir tyros sielos idealas... Trumpas filmuotas epizodas verčia susimąstyti apie stereotipus ir jų kaitą. Juoba kad natūralistinis tobulo kūno atvaizdas buvo paverstas totalitarinių režimų – fašizmo ir komunizmo – simboliu...

Skulptūrų parodą reikėtų aptarti atskirai. Žilvino Landzbergo instaliacija „Septyni melai“, nors ir ne premjera, tačiau vaizdinga ir įtaigi skulptūros fenomeno replika. Į surūdijusį autobusiuką atsainiai sumestos gipsinių atliejų nuolaužos – antikos, klasicizmo parafrazės – yra tarsi istorijos šiukšlės, atliekos, kurių vieta sąvartyne. Parodoje šis kūrinys pristatomas kaip „kolektyvinės skulptūrinės atminties vizija“. Tačiau jis, regis, simbolizuoja ir lūkesčius arba įsivaizduojamus, masių geidžiamus skulptūrinius pavidalus. Menkai keisdami formą, sėkmingai atkeliavę iki mūsų dienų, miesčioniškai vartotojų sąmonei jie tebėra „tikro“, „vertingo“ meno atitikmuo.

ŠMC antrojo aukšto *Akvariume* eksponuojamas Nerijaus Ermino „Žaidimas“ byloja apie sportinį ar net intelektualinį azartą – žiūrovai žvilgsniu apėmė visą žaidimo lauką, tarsi simbolinę šachmatų lentą, ir gali „dėlioti“ jo elementus kaip tinkami. Tačiau tik vaizduotėje, nes žaidimo areną atskyrusi stiklinė siena tarsi primena, kokie fatališki yra gyvenimo scenarijai. Amžinas paradoksas – aiškiai matome ir prognozuojame daugelį įvykių, bet vis tiek negalime jų pakeisti. Šis dėsnis veikia ne tik asmeniniame, bet ir sociumo gyvenime – panašiai žiniasklaida demaskuoja politinius žaidimus, tačiau nuo to niekas nesikeičia...

Duonis šioje parodoje simboliškai „atstovauja“ meno istorikų itin sakralizuotam ir mistifikuotam kūrybos procesui. Panašiai kaip ir 1999 m. ŠMC surengtoje savo parodoje „Retrospektyva“, jis atsisako tradicinio menininko vaidmens, todėl išvysti baigtą jo kūrinį, „tikrą“ eksponatą žiūrovams nelemta.

Kino ir videofilmų programoje „Vieta, laikas ir prisiminimai“ pristatomas Audriaus Novicko filmas „Meno vieta“, Gintaro Makarevičiaus „Gedimino prospektas 1990/2009“, du Kristinos Inčiūraitės filmai „Sekimas“ ir „Susitikimas“. Juose atsiskleidžia „valstybinis“ ir asmeninis požiūris į kultūrą, geopolitinę kaitą, pristatomi pasikeitę asmeninio bendravimo modeliai.

Aurelija Maknytė „Videonuomoje“ (Virginijos Januškevičiūtės kuruota paroda „Dešimt dešimtmetis) prisimena nebeegzistuojantį legendinį vaizdajusčių nuomos punktą „Eliksyras“. Čia kalbama apie laikmeną, kuri šiandien atrodo beviltiškai pasenusi (VHS kasetės), nors dar visai neseniai būtent ji buvo didžioji informacijos nešėja. Videokasetės daugeliui tapo langu į pasaulį, ši laikmena „parnešė“ į Lietuvą ne tik meninius filmus, bet ir pikantišką erotinę

Donatas JANKAUSKAS. Pasaka

produkciją, kuri prieš keletą dešimtmečių buvo tabu, o dabar sunku suvaldyti jos srautą... Įdomu, kad menininkė tuščiose „Eliksyro“ kasečių pabaigose ką nors įrašydavo, taigi kai kurie filmai, dar nuomos punktu klestint, tapo meninio žaidimo lauku. Šiandien būtoji kultūrinių mainų vieta jau kelia nostalgiją.

Šiuolaikinės dailės reiškinius, įvairiausius kūrinių pateikimo, pristatymo, „perskaitymo“ būdus įteisina kuratoriai. Tačiau yra vienas „bet“. Parodos pavadinime skamba įpareigojanti „Lietuvos dailės“ sąvoka. Vadinasi, koncepcijos, skerspjūviai, požiūriai privalo turėti aiškų atskaitos tašką ir tikslą. Nors ši paroda įdomi ir vertinga įvykių gausumu, gyvų refleksijų įvairove, vis dėlto jos kuratorių beveik visiškai nesudomino menininkai, kuriantys tradiciniais būdais, bet nebūtinai tradiciškai. Pagal pristatomas kūrėjų kartas ji aiškiai orientuota į jaunąją Lietuvos meną. O kadangi čia norėta parodyti naujausią lietuvių dailę, „jaunas“ tampa „naujo“ sinonimu. Tačiau lygybės ženklas tarp šių sąvokų tinka anaip tol ne visada...

Manau, šioje parodoje daugelis tikėjosi išvysti ne dar vieną subjektyvią Lietuvos dailės versiją, o kur kas platesnę ir įvairesnę naujausių meno reiškinių panoramą. ■

PRIEŠ IR PO: LAIKO MATAVIMAS PAGAL EUGENIJŲ VARKULEVIČIŲ

Šiaulių dailės galerija surengė Eugenijaus Varkulevičiaus-Varkalio tapybos ir videodarbų parodą „Prieš ir po“. Menininką kalbinau, kai jis dar tik rengė šią ekspoziciją: dėliojo ant baltos sienos didžiules, kai kurias net nebaigtas drobes, rodė, kaip lankstysis, primindama kinetinę erdvinę skulptūrą, viela, jo rasta Kauno panemunėje.

8-uju ir 9-uju dešimtmečiais jis tapė sakralinius paveikslus, turbūt todėl režisierius Gytis Padegimas, Šiaulių dramos teatre 1988 m. pastatęs spektaklį „Žvakidė“, pakvietė Varkulevičių išstatyti skulptūrines Kryžiaus kelio stotis teatro fojė.

„Man nesvarbu, kur daryti parodą, galiu Neapolyje, galiu Peterburge, kur tik pasiūlo“, – sako dailininkas. Gal ir parodos pavadinimas kilęs iš kelionių po svetimus tolimus miestus, iš kurių vis tiek grįžtama atgal? Ypač jis primena netrumpą gyvenimo Niujorke tarpinį. Parodoje rodomas videodarbais – tai Manhatano vaizdai, Varkulevičiaus nufilmuoti 2001 m. rugsėjo 11-ąją.

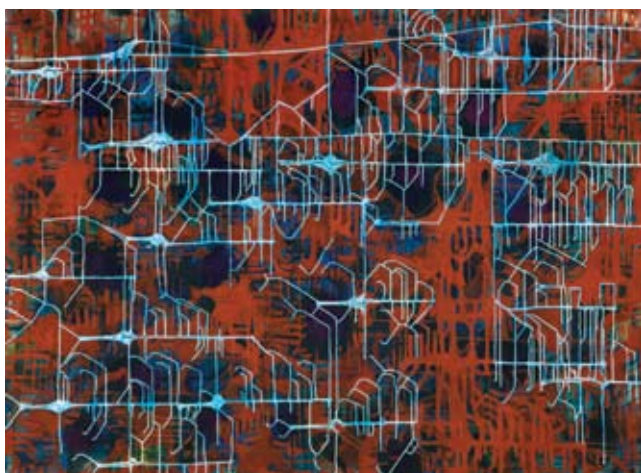
Didžiąją ekspozicijos dalį užima pastarųjų metų tapyba („Peizažas. Sausis“, „Peizažas. Vasaris“ arba „Čepkelių raistas“, „Nendrynas“, „Panemunė“, „Nemunas“ ir pan.). Menininkas nuolat keliauja tais pačiais takais panemune arba ties Nemuno ir Neris santaka, todėl jam tas tikslumas svarbus, nors žiūrovai konkrečius peizažo motyvą vargu ar įžvelgs. Tikroviškumo paieškos būdingos daugeliui abstrakcionistų. Net Markas Rothko yra prisipažinęs, kad nesiekė nieko daugiau, o tik atvaiz-

duoti tobulą ir šiek tiek monotonišką peizažą. Varkulevičiaus tapyba labiausiai primena takius gamtos paviršius: tekantį vandenį, šlamančias tankias plačialapio medžio šakas. Tobulą erdvę ir laiką jis sako radęs Čepkelių raiste rudenį: „Tyla spengia ausyse (paukščiai visi išskridę), samanų, bruknių fantastiškos spalvos, nematyti horizonto, viskas lygumom nutolę ir nenumanoma, kur apačia, kur viršus – erdvės mistiškos...“

Tokie be horizontų, takūs paviršiai nebūdingi tradicinei koloristinei lietuvių tapybai. Kai spalvų ir perspektyvos simbiozė išardoma, tapyboje ima skleistis kosmogoniniai mitai: artimoji erdvė tampa kosmosu, simbolizuojančiu tvarkos ir chaoso pusiausvyrą, primena nepažintus pasaulius: nematytos planetos paviršių arba povandeninę gelmę. Tapytojas bando prisiminti, kiek kartų ant tamsios mėlynos tepė mėlyną, kol atsirado sunkiai „įskaitoma“ dėmė, kitas spalvas irgi daug sykių suliejo arba atskyrė, siekdamas pasikartojimų įvairovės.

Spontaniškumas čia siejasi su tikslumu, svarbu, kad dėmės nesusiliėtų bet kaip, kad paklustų autoriaus ranka vedžiojamai linijai. Pasak dailininko, tokiomis amorfinėmis, keistomis formomis gamtoje galima išreikšti viską.

Apmąstyti savo gyvenimą prieš Niujorką ir po jo Varkulevičius ėmėsi tarsi spręsdamas vizualinį galvosūkių, o žiūrovams belieka išlaikyti budrų žvilgsnį ir paklusti kūrybos vilionėms. ■

Eugenijus VARKULEVIČIUS. *Be pavadinimo*. 2011-2012. Drobė, akrilas, tušas. 200 x 150

Darius BASTYS. Lėlė. 2007. Drobė, aliejus; 50x40

Kūno pojūčiai. 2011. Drobė, aliejus; 60x50

*Darius BASTYS
Gamtos ilgesys. 2011
Drobė, aliejus; 50x60*

Vidmanto Ilčiuko reprod.

STILIUS BE STILIAUS

Dariaus Basčio tapybos paroda Lietuvos aidų galerijoje

Mirties trauka“ – tai ne poetinė ištarmė, o kultūrizmo terminas, vienas iš štangos kėlimo pratimų. Tačiau būtent ši frazė įkyriai nedavė ramybės, kai tyrinėčiau makabriškas Dariaus Basčio „tapybos šermenis“ – miniatiūrinius karstus primenančių paveikslų, padengtų tamsintu blizgiu laku, „kolekciją“, keliančią kūniškų asociacijų su laidotuvėmis...

Kalbėti apie tapybos mirtį nebemadinga. Vis dėlto kad tapyba mirusi – faktas kaip blynas. Visų pirma ji mirė globaliu mastu kaip sistema, paklūstanti prasminės sociokultūrinės hierarchijos dėsniams, bet išnyko ir kaip aktuali vietinė atšaka – tai, ką vadiname „ars tradicija“, nebeegzistuoja. Kartojami tik paviršutiniškai panašūs pavidalai, bet vieno dominuojančio estetinio arba stilistinio ir pasaulėžiūrinio naratyvo, atspirties taško nebėra. Toks naratyvas ne tik apibrėždavo estetinius ir pasaulėžiūrinius bendrumus, jis įvardydavo ir tai, kas yra „tradicija“ arba kas atsidūrė „už tradicijos“ ribų, jos paraštėse. Į tokių vaidmenį nebegali pretenduoti ne tik „tautinė (meta)tradicija“, bet ir „tapybos mirties“ arba anti-tapybos retorika.

Antra, tapyba mirė kaip elitinė medija, kartu su savimi palaidodama ir socialinio statuso (ar cechinę) mitologiją. Anksčiau, ypač sovietmečiu, *tapyba kaip medija* užėmė aukščiausią poziciją privilegijuotųjų sąrašė ir funkcionavo specifinės formalios mitologijos, griežtai atskiriančios dailės rūšis, kontekste, o

dabar ji yra viena iš daugelio, kuria gali naudotis ir kurią gali naudoti bet kas. Ji tapo lengvai prieinama masine medija ir nuvertėjo lygiai taip pat kaip fotoaparatai, videokameros ar internetas.

Dar vienas akivaizdus tapybos mirties požymis, tiesiogiai išplaukiantis iš jau paminėtų, – pastaraisiais metais kilęs tapybos bumai, jei ne Lietuvoje, tai bent Vilniuje. Prieš keletą metų pasigirdo naiviai optimistiški menotyrinink(i)ų pareiškimai, kad štai – tiek kartų marinta, laidota tapyba ne tik neišnyko, bet atgimė ir suklestėjo... Tačiau šis „suklestėjimas“ kaip tik ir yra akivaizdus ženklas, kad tapybą ištiko mirtis, o kartu prasidėjo gili moralinė vietinės (bent jau kalbant apie Vilnių) institucinės meno scenos krizė. Tapyba tampa tiesiog populiariu „folkloru“ arba savotiška anekdotų rūšimi, nesvarbu, į kokias – „metafizinės“ ar „popsines“ – potekstes būtų pretenduojama.

Užsienyje tapybos (beje, ir meno apskritai) turinį jau senokai pakeitė komercinio reitingavimo sistema ir globalus viso Vakarų šiuolaikinio meno „stilius“, vadinamas *biurokratizmu*, lyg epidemija plintantis per globalią bienalizaciją ir masiškai dauginantis naują parazitų rūšį – *kuratorius*. Viešųjų ryšių keliamas klasikinės ir (post)modernios Vakarų tapybos „prestižas“ yra biurokratinių/komercinių žaidimų dalis, nieko bendra neturinti su tapyba (ar menu). Lietuvoje *biurokratizmas* kaip universalus „stilius“ puikiai adaptuojasi, nes turime galias sovietines tra-

dicijas, taigi mūsų patirtis kur kas didesnė negu vakariečių.

Kalbėdamas apie „tapybos mirtį“, turiu omenyje ne „mirties“ motyvus, plačiai eksploatuotus prieš pat 2000-uosius ir tuoj po jų, bet kur kas ankstesnę tapybos Lietuvoje „letalinę baigtį“ pokariu, kai ji atsidūrė tarp stalininio kūjo ir priekalo. Chruščiovinį atšilimą ir „tylųjį modernizmą“, tariamai sugrįžusį prie *ars* tradicijos, vertėtų suprasti kaip komos būseną, nes gyvybė buvo palaikoma dirbtinai.

Vos išjungus dirbtinio gyvybės palaikymo aparatą, kitaip sakant, kai atsisakyta sovietinės „tradicijos“ su keletu dominuojančių naratyvų, iškart nunyko ir jos antipodas – „tautinė tapybos tradicija“. Tai atsitiko maždaug XX a. 9-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje, baigiantis brežnevinei erai, nusėtai lavondėmėmis, ir brėkstant drumzlinai perestroikos aušrai, kai sovietinė sistema iš inercijos dar riedėjo, bet iš esmės buvo jau nebeveiksni.

Gerokai vėlesnė „tapybos mariniimo“ ir „mirties“ retorika, kurią dalis tapytojų ir menotyros atstov(i)ų pradėjo eskaluoti tūkstantmečių sandūroje, reiškė tiesiog bandymus pagudrauti, pasinaudoti situacija ir išpešti simbolinę naudą. Kitaip sakant, suvaidinti tapybos mirtį dar kartą, pavėluotai įteisinant ją *de jure*.

„Laidojusieji tapybą“ *post factum* arba tiesiog garsinę patys save „įžvalgiais“ šūkiomis, kad tapyba mirė, paskubėjo pasivadinti „postmodernistais“, nors iš tikrųjų buvo užsimaskavę retrogradais, reakcingai nusiteikę vadinamojo „postmodernizmo“ atžvilgiu, slapta besiilgintys „tradicijos“, kad ir kokia ji būtų – sovietinė ar tautinė. Tai buvo paskutinis bandymas bent iš dalies, bent trumpam atkurti vientiso tapybinio naratyvo iliuziją ir išsaugoti nusistovėjusią hierarchiją (laiku išskirti į „klasikų“, Nacionalinės premijos laureatų ir panašaus elito „traukinių“), įsitverus jei ne „tradicijos“, tai bent idėjos apie „tapybos mirtį“, keletą metų laikytos „pažangia“ ir madinga.

Vis dėlto nereikėtų „tapybos mirties“ suprasti pažodžiui, remiantis vien „blogio“ *vs* „gėrio“, „pabaigos“ *vs* „pradžios“ opozicijomis. Ji nereiškia fizinio išnykimo. Tiesiog keičiasi žaidimo taisyklės. „Pomirtinė“ bū-

seną kiek sujaukia prasmes, funkcijas ir hierarchiją. Tai primena situaciją, kai sudrumsčiamas vanduo ir iš gelmių iškyla į paviršių daug dumblo. Tačiau su drumzlėmis išplaunama ir tikrų perliukų.

Vienas iš tokių – Dariaus Basčio paveikslai, kurie vargu ar būtų buvę sukurti tapybai esant „gyvai“. *Lietuvos aid* galerijoje dailininkas pristatė pastarųjų penkerių metų kūrybą. Pagal išsilavinimą skulptorius, XX a. 10-uoju dešimtmečiu jis buvo vienas iš tarpdisciplininkų, gerokai stumtelėjusių skulptūrą objekto link. Turbūt daugelis dar prisimena jo sukurtus minkštus objektus, prigrūstus šieno ir aptrauktus rupia drobe, – nomenklatūrininko stalą, didžiulį meškiną ir t. t.

O prieš kurį laiką Bastys tiesiog *šiaip sau* ėmė tapyti (tai irgi vienas iš pomirtinės tapybos antiprincipų, kuriuo, beje, nuosekliai rėmėsi ir bene radikaliausias mūsų tapybos duobkasys – Donatas Srogis). Ko gero, tai ne tiek tapyba, kiek neįpareigojantis eksperimentavimas. Kai kuriais atvejais Bastys paprasčiausiai nori vizualizuoti kokią nors kalbinę formą, pavyzdžiui, desimbolizuoja perkeltinę posakio „šokti prieš traukinį“ prasmę ir pan.

Kitais atvejais stimulu tapo formali paskata, pavyzdžiui, eksperimentavimas su įvairiais lakais, jų tonais, išgaunant gylį efektą, kurį jie suteikia paveikslui. Taip nutapyti žaislai (Basčio mėgstami įvaizdžiai) – „Lėlė“ (2007), „Lokys“ (2007), „Barbė“ (2008)... Dar viena paveikslų grupė atsirado ieškant objektų, iliustruojančių tą pačią sąvoką. Pavyzdžiui, nemirtingumas Basčiui asocijavosi su Pinokio figūrėle ir kaukole, su objektais (ar simboliais), atsidūrusiais tame pačiame „natiurmorte“ („Nemirtingumas“, 2008). Jūrų kiaulytė didžiulio kruizinio laivo priešakyje nutapyta mąstant apie objektus, kurie asociatyviai (nebūtinai logiškai) susiję su jūra („Jūros motyvas“, 2010).

Žaisdamas asociacijomis, Bastys sukūrė stilių be stiliaus, kuris varijuoja nuo „senųjų meistrų“ iki „popmeno“ („Kūno pojūčiai“, 2011), nors iš tikrųjų yra *joks*. Atrodo, kad „Lėlė“ pasiskolinta iš Franzo Halso, o „Lokys“ arba „Barbė“ nugvelbti iš Rem-

brandto. „Romantiškas natiurmortas“ (2008) dvelkia kiču, o „Stebuklo belaukiant“ (2008) nutapytas „nuoširdžiu“ naiviuoju stiliumi... Tačiau tai ir vėl asociacijos. Bastys nesiiama pastišo ar kitokio senųjų meistrų tapybos imitavimo, nesivaido tiesioginėmis replikomis nei turinio, nei prasmės plotmėse. Tiesiog tyrinėja lako poveikį paveikslo tonui ir spalvoms. Tačiau vis tiek, nors ir nevalingai, atsiranda nemažai kontekstinių asociacijų, sukuriama barokinio stiliaus iliuzija, nes panašiai eksperimentavo ir senieji meistrai. Skiriasi tik kontekstai ir prasmės.

Bastys nevengia ir tiesioginių asociacijų, pabrėždamas, kad šiek tiek domėjosi senosiomis tapybos technikomis... Juk Renesanso, baroko meistrų tapyba buvo labai ryški, o, pavyzdžiui, Rembrandto paveikslų gili „mistika“ atsirado ilgainiui blunkant spalvoms. Taigi, Bastys „aplenkia laiką“, nes iškart kuria jau nublukinto šedevro parafrazę.

Paveiksle „Tankas ir mėnesieną“ (2012) dailininkas nepretenzingai (ir stilistiškai smagiai tarsi koks čekas pagal Šveiko tradiciją) supaprastino batalinę sceną...

Kitaip sakant, Bastys taiko antikontekstinę taktiką, groteskiškai atskleidamas, kad išvengti konteksto vis tiek nepavyks. Neišvengiamas paradoksas: kuo paprastesnis ir elementaresnis atspirties taškas pasirenkamas, tuo prasmiškai sudėtingesnis būna rezultatas.

Bet kuo čia dėta tapyba ir jos mirtis? Visiškai niekuo. Basčiui nerūpi pretenzijos į tapybą (arba jis moka meistriškai tą paslėpti), dailininkas nesi-

Darius BASTYS. Barbė. 2008. Drobė, kartonas, aliejus; 60x40

deda ir tapybos duobkasiu, gal todėl ši „kolekcija“ yra tokia žavinga, gaivi, neprofesionaliai profesionali (arba profesionaliai neprofesionali) ir tiesiog užkrečiamai tapybiška. Žinoma, visų geriausia šio žodžio prasme. ■

KŪRYBOS IR KOMUNIKACIJOS ERDVĖ

Tarptautinis tapybos pleneras Kaune

Projektas „Menas senuosiuose Lietuvos dvaruose“ peraugo į tarptautinių vizualiųjų menų festivalį, kuris ne tik apima visą Lietuvą, bet ir vyksta

*Andrea ROSSI (Italija). Maironio priesakai lietuvių tautai. 2012
Akrilas, drobė; 120x80*

ištisus metus. 2012 m. startavo ir festivalį papildantis tarptautinis tapybos pleneras, skambiai pavadintas „Kauno miestas – kultūros, kūrybos ir komunikacijos erdvė“.

Šio plenero svarbiausias tikslas – kultūrinis dialogas, kai asmeninio tobulėjimo siekiama pasitelkiant bendravimą ir meninę kūrybą.

Paradoksalu, tačiau pleneras, kadaise atsiradęs kaip galimybė iš miesto erdvės pasitraukti į necivilizuotą gamtą, šiandien susijęs su grįžimu į miestą. Menas pasineria į nepaliaujamai spengiantį urbanistinį šurmulį, „matuoja“ miesto gyvensenos greitį, reguliuojamą XXI a. komunikacijos ženklų... Į tarptautinį Kauno vaizduojamosios dailės plenerą susibūrė dešimt menininkų iš šešių šalių (Gruzijos, Italijos, Kazachstano, Lenkijos, Lietuvos, Nyderlandų).

Tapytojas ir skulptorius Martynas Gaubas (g. 1980 m.) plėtoja savitą, intriguojamai patrauklią estetinę sistemą, keldamas klausimą, kas yra grožis, kas laikoma jo antipodu, ar apskritai įmanoma vertinti gyvenimą, remiantis šiomis kategorijomis.

Gaubo kūrinių personažai – šaržuoti beprotiškų kasdienybės ritualų ir žaidimų dalyviai. Jo kūryba – tarsi visuomenės veidrodis, kartais iškreiptas, sudužęs, apverstas, apmusijęs, bet vis tiek smalsu žvilgtelėti į save, išpraustą tarp kitų „socialinių kūnų“, žaidžiančių politinius ar erotinius žaidimus. Šitas pramoginis, atraktyvusis Aš gerokai primena cirko klouną, bet vis tiek yra neatsiejama asmenybės dalis.

Karnavališki pasaulio vaizdai dažni ir jauno italų tapytojo, videomenininko, instaliacijų kūrėjo Andrea Rossi'o kūryboje. Jis tyrinėja, ar kuo nors dar skiriasi tipažai, būdingi įvairioms pasaulio kultūroms. Įdomu, kad jo drobėse net karnavalo, cirko elementai yra praradę pramoginį atspalvį, jie neteikia džiaugsmo, greičiau byloja apie pavojingą šiuolaikinės kultūros nuosmukį. Tiesa, menininkas kuria ir abstrakcijas be žmogaus vaizdinių, pastelines spalvas derindamas su ryškio-
mis, aitriomis.

Virgis RUSECKAS. *Transliacija*. 2012. Drobė, aliejus; 100x90

Visai kitaip atspindi realybę Elena Balsiukaitė-Brazdžiūnienė (g. 1958 m.), įdėmiai tyrinėjanti kasdienišką socialinę aplinką. Kūrinius suaktualina užrašomais tekstais, susietais su žmogaus atvaizdu. O sukurti kaskart vis kitokią nuotaiką padeda sodrūs potėpiai, gilios spalvos, nutekėję dažai – lengva aliuzija į nesulaikomai tekančią gyvenimo upę su jos slenkščiais ir sūkuriais.

Poetizuoti tekančią gyvybės materiją būdinga ir Virgiui Ruseckui (g. 1963 m.), sutelkusiam dėmesį į kasdienybės dramas. Rusecko drobėse matomi daiktai, objektai, artimi žmonės, nepažįstami praeiviai tarsi byloja, kad pasaulis yra paprastas ir aiškus, tačiau aiškumas kaip mat dingsta, vos prasibrauname iki vidinio, filosofinio kūrinių turinio. Menininko drobės skleidžia egzistencinę įtampą, nes viskas čia pabrėžtinai laikina ir efemeriška, tarsi vaiskaus vandens mirgėjimas arba saulės spindulys, atsitrenkiantis į daikto paviršių (o gal ir į vidų).

Kontroversiškos dailininkų grupės „Angis“ narys Antanas Obcarskas (g. 1958 m.) tarsi įprasmina tobu-

los formos (struktūros, sistemos) ir turinio paieškas. Iš dalies Obcarsko abstrakcionizmas racionalistinis. Menininkas tyrinėja spalvų stichiją, stengdamasis ją suvaldyti. Spalvos čia susilieja, atsiskiria, demonstruoja pranašumą viena kitos atžvilgiu arba paklūsta griežtai tarpusavio priklausomybei.

Tobulos sistemos ieško ir tapytoja Joke Frima (g. 1952 m.) iš Nyderlandų, kurianti visai kitokia maniera. Hiperrealistinėse jos drobėse dominuoja gaivališka augalijos stichija. Tobulos formos, kompozicijos, spalvų gamos traukte įtraukia į paslaptinę dailininkės (įsi)vaizduojamą ar tveriamą pasaulį. Tačiau įvelia ir į kontroversišką dialogą, kas šioje dabartyje yra tikra, o kas pramanyta. Laikas čia sustojęs, hiperrealistiniai vaizdiniai hipnotizuoja, poetiškai kerį savuoju „nekintančios dabarties“ amžinumu.

Vis dėlto laikas nepriklauso dabarčiai, jis patiriamas bandant užpildyti dabarties tuštumą. Dabartį bandoma praturtinti praeities prisiminimais ir atei-

Joke FRIMA (Nyderlandai). Plenere. 2012. Drobė, aliejus; 23x30

ties viltimis. Gruzinių menininkas Tornike Abuladze (g. 1987 m.) savo drobėse atveria regimąsias struktūras, kurios priklauso ne dabartiniam, bet būta-

kingi. Viskas čia paremta gryna ir šalta, kone matematine logika.

Marcin ZALEWSKI (Lenkija). Evolucijos kryžiažodis. 2012. Drobė, akrilas; 90x110

jam laikui arba yra paženklintos to laiko patirties. Abstrakti jo tapyba labai įvairi. Vienu kūrinių struktūra griežta – potėpiai, primenantys kone geometrines figūras, leidžia atpažinti konkrečią gyvenamąją aplinką. O kitos drobės užburia laisva plokštumų žaisme. Vienuose paveiksluose pasaulio vaizdas išlaikomas, kituose – sunaikinamas.

Elena Ralina (g. 1962 m.) iš Kazachstano yra išbandžiusi pačias įvairiausias grafikos, tekstilės ir tapybos technikas. Jos kūrybos ašis – atpažįstami kasdienybės daiktai ir abstrahuota, fragmentiška žmogaus figūra.

Marcino Zalewskio (g. 1978 m.) iš Lenkijos kūriniai ypač grafiški, monumentalūs, kompozicijos racionalios, spalviniai deriniai sai-

kingi. Menas atsiranda iš aistros tobulinti realybę – vieni

to siekia ją keisdami, net naikindami, o kiti – idealizuodami. Tapytojas Arvydas Kašauskas (g. 1959 m.) idealizuoja gamtą. Jo drobėse medžiai, šešėliai, šviesos atspindžiai, dangaus ir pievų toliai susilieja, sudarydami turtingas geometrizuotas plokštumas.

Plenero rezultatai žiūrovams jau buvo pristatyti Ryšių istorijos muziejuje liepos 13–30 d., rugpjūčio 15–30 d. paroda vyks Raudonės pilyje, o gruodžio 1–12 d. bus rodoma Vilniaus rotušėje. Pleneras nebūtų įvykęs be partnerių paramos – jo rengėjai ypač dėkingi Danijos kultūros institutui, Italijos kultūros institutui, Lenkijos kultūros institutui ir Nyderlandų karalystės ambasadai Lietuvoje. ■

BB7: AKTYVISTINIO MENO SPEKTAKLIS „ATSIKRATYKITE KONFORMIZMO BAIMĖS“

Septintosios Berlyno bienalės (BB7) kuratoriai pasišovė bristi tiesiai į politikos liūną, atsisakę seiliojimosi su menininkais ir jų meniniais projektais, kurie „nesprendžia realių problemų“. Arturas Žmijewskis ir Joanna Warsza 2011 m. laiške, atsiųstame Alytaus bienalei, savo strategiją įvardijo taip: „BB7 atrenka menininkus ne meniniams, bet politiniams projektams. Tai politinio sąmoningumo, pastebimų socialinių poslinkių ir efektyvių strategijų rėmimas. BB7 kviečia visus tapti politiškai atsakingesnius, tiesiogiai dalyvauti patiems, atmesti kairįjį skepticizmą, atsilipti į socialinio protesto ir okupacinių* judėjimų aktualijas. 9 savaites, kol vyks paroda, mes ketiname konfrontuoti su tokiais reiškiniiais kaip nacionalinis menas, konservatyvus menas, bažnytinis menas, žaliųjų menas, pedagoginis menas, neprivilegiuotųjų menas ir pan. Tokiu būdu BB7 rengiasi tapti politine bienale, o ne dar viena bienale apie politiką.“

Tada buvo galima tik įtarti, o šiandien, apžvelgiant visą BB7 veiklą, yra akivaizdu, kad tai ne kas kita, o kriptofašizmas. Kitaip tariant, tai sisteminis koncepcijų, simbolių ir produktų, būdingų totalitariniams, fašistiniams socialiniams dariniams, pritaikymas

* Turimas galvoje judėjimas „Okupuok!“ Jo šaknys siekia 7-ąjį dešimtmetį, kai Vakarų Europos, JAV, Meksikos ir Japonijos studentai užimdavo savo universitetus. 2011 m. šis judėjimas atgimė ir išplito iš naujo beveik visose Vakarų Europos šalyse ir JAV (tai Ispanijos *Indignados*, Niujorko „Okupuok Volstritą“ ir tarptautinės Arabų pavasario palaikymo kampanijos). Studentų „okupacinis“ judėjimas prasidėjo keleriais metais anksčiau – jį užima universitetus, vis sparčiau virstančius kapitalistinėmis gamyklomis.

kairiojo diskurso ideologijai, kad šią paklausią prekę būtų galima parduoti rinkoje. „Menas kaip politika, bet atsisakant politinių baimių, oportunizmo ir cinizmo“, tapo cinišku „politikos“ simuliavimu, nauju reklaminiu lozungu, kuris ragina pagaliau „išsilaisvinti iš visų tabu“, iš vizualinio glamūro ir visais atžvilgiais ultrahierarchizuotos šiuolaikinio meno biurokratijos.

Geras to „išsilaisvinimo“ pavyzdys – reakcija į Martino Zeto projektą. Kas gi atsitiko, kai jis paragino apsisvalyti nuo milijoniniais tiražais Vokietijoje išleistos kontroversiškos, antimusulmoniškas nuotaikas kursančios kongresmeno Thilo Sarrazino knygos „Vokietija apsisvalo nuo to“ (*Deutschland schafft es ab*), siūlydamas tiesiog surinkti egzempliorius iš žmonių, nebenorinčių laikyti jos savo namuose? BB7 kontekste pats Sarrazinas tapo vos ne auka, esą jį nori „cenzūruoti“ naujieji knygų degintojai. Tūkstančiai komentatorių užsipulė Zetą agresyviais komentarais, pradėdant nuo užgauliojimų *Tschechische Nazi-Schwein* ir baigiant Heinricho Heine's citata „Tie, kurie degina knygas, tuoj pradės deginti ir žmones.“ Atrodo, būtent tokios reakcijos ir siekė parodos kuratoriai su politiniais užsakovais iš Bundestago (kad šie ryšiai gana glaudūs, atvirai liudija į BB7 įveltai menininkai), nes ilgainiui Zetas buvo visiškai nutildytas – be kuratorių žinios jis neturėjo teisės nieko viešai pareikšti, jo interviu imta cenzūruoti, o kad menininkas nebandytų savivaliauti ir elgtųsi lojaliau, buvo delsiama sudaryti su juo kontraktą, kol nuspręsta išvis jo nepasirašyti.

Deutschland schafft es ab

Zeto pagrindinė intencija – kalbėti apie rasizmą, plintantį Vokietijoje. Bet kuratoriai šį diskursą radikalai apvertė aukštyr kojomis ir pavertė tuščiais ginčiais apie nacionalistų strategijas (kaip antai knygų deginimą).

Kad Zetui kils problemų, buvo galima numatyti iš anksto – jis nėra imigrantas, niekada pats nesusidūrė su rasizmu, be to, jam nepavyko užsitikrinti, kad projektą palaikys vietinės imigrantų bendruomenės, nes „meninė“ jo pozicija toli gražu nėra jų problemų atgarsis, greičiau atspindi seniai nebeveikiančią buržuazinę, irgi rasistinę multikultūralizmo ideologiją. (Pasak jos kritikų, „Dėdės Tomo trobelė“ yra rasistinė knyga, nes bando įteigti, esą juodaodžiai privalo atsisakyti savo tapatumo, tada galės būti tokie kaip baltieji buržua.)

Zetas neįvertino, koks yra struktūrinis, institucinis rasizmo mastas. Vokietijoje neįprasta kalbėti apie tokius dalykus kaip Oury Yalloh nužudymas Desau ar kitų juodaodžių piliečių paslaptingos mirtys, prie kurių prikišo nagus ir federalinė policija, ir teisėsauga. Jokių

komentarų. Dešimtmetį vilkinamas teisminis šių įvykių nagrinėjimas niekada nebuvo tapęs politiškai angažuoto aktyvistinio meno tema. Bet kvailas pliurpimas apie knygų deginimą apvertė aukštyr kojom visą rasizmo problematiką – pasirodo, auka yra pats rasistas Sarrazinas, kurį puola kairuoliškai nusiteikę agitatoriai! Ir tas apvertimas padarytas sąmoningai po keleto privalomų BB7 kuratoriaus vizitų į Bundestagą „konsultacijoms“.

Kad Žmijewskis sąmoningai vengia kalbėti apie struktūrinį rasizmą, įleidusį šaknis į buržuazinę „baltųjų“ kultūrą, rodo ne tik atvirai rasistiniai jo paties pasisakymai, tą patvirtina ir Berlyne gyvenantis afroamerikietis menininkas, galerininkas Howardas McCalebbas, pakvietęs dalyvauti antirasistinėje parodoje „Nesankcionuoti“, kurios anotacijoje Žmijewskio bienalę jis vadina rasistine ir kviečia burtis visus spalvotuosius, kad šie prišiukšlintų (tiesiogine to žodžio prasme) Berlyną. Mat Žmijewskis yra ne kartą viešai teigęs, kad „spalvotųjų“ vieta ten, iš kur jie kilę, o kurti meną gali vien tikrieji menininkai (jis pats ir kiti meno elito atstovai galėtų tokius atrinkti, bet neturi laiko) – visa kita yra šiukšlės.

Zetas klysta manydamas, kad antifašistų tikslas – pulti fašistus. Užuot stojus į kvailą kovą, naudingą tik eiliniam triukšmui žiniasklaidoje sukelti, reikėtų remti bendruomenes, kurios jaučiasi puolamos, – tai ir yra pirminis proletarinis solidarumas: ginti save nuo anpuolių, palaikyti kitus skriaudžiamuosius ir bendrai kovoti su kapitalizmu, nes avangardo grupuotės išlieka revoliucinės tik tuo atveju, jeigu sugeba gaminti savo produkciją kaip darbininkų kolektyvas ir nevirsta politiniu dariniu. Menininkų organizacija, turinti idėjinį lyderį, yra ne kas kita, o politinė partija, sukurpta pagal masonų principą.

Protestuodamas prieš Žmijewskio BB7 demonstruoja-

Oury Yalloh atminimui. Brigades d'Interventions Plastiques/Psychique/Prolétarienne.
Burn Berlin, Baby, Burn

mą struktūrinį rasizmą, kuris dera prie kitų rasistinių Berlyno renginių, pradedant nuo 1884 m. Berlyno konferencijos, Alytaus bienalės pritaikymo kultūros naikinimui ir šios bacilos skleidimo pasaulyje komitetas (ABRACADABRA-C) kartu su Alytaus dailės mokyklos mokiniais 2011 m. gruodžio 12 d. surengė pasaulinę rasizmo ir buržuazinės kultūros propagandos valgymo bei deginimo akciją. Simboliška, kad ši diena laikoma ir pirmojo kryžiaus žygio data, o jis, kaip žinome, po to, kai buvo sudeginta Ma'arrat al Numano tvirtovė, baigėsi kanibalizmo protrūkiu...

Prie alytiškių akcijos aktyviai prisidėjo ir DAMTP nariai Baltarusijoje – *Lipovyj Cvet* pasiūlė sudeginti Marinos Napruškinos komiksus, per neapsižiūrėjimą atsivežtus į Lietuvą. Baltarusių aktyvistai atvirai smerkia baltaranę emigrantę, kuri, saugiai įsitaisiusi Berlyne, gamina antivalstybinius komiksus, neva kritikuojančius diktatorišką Lukašenkos režimą, ir sėkmingai daro meninę karjerą, o aktyvistai rizikuoja atsidurti už grotų, platindami tuos paveikslėlius Baltarusijoje. Paradoksalu, bet pagrindinis Napruškinos komiksų patosas yra nukreiptas į Lukašenkos (panašiai kaip dar vienos BB7 dalyvaujančios grupės *Voina* atveju – į Putino) asmenybės kulto stiprinimą. Ši Žmijewskio proteguojama „aktyvistė“ simuliuo ir keletą antilukašenkinių performansų su plakatais Berlyno aikštėse.

Ryšiai su *Voina* vyrukais – karingojo anarchizmo įvaizdis

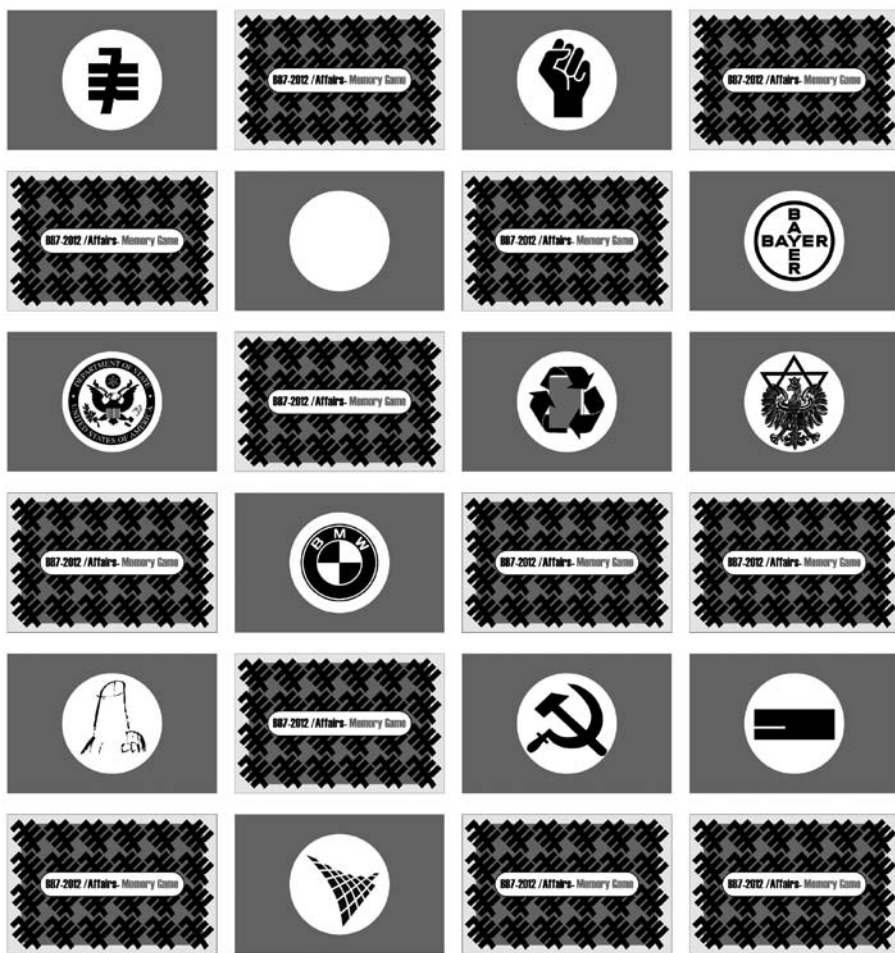
2012 m. pradžioje BB7 tinklalapyje pasirodžiusi žinutė, kad prie bienalės kuravimo prisidės *Voina*, priminė kažkieno piktą pokštą arba eilinį Žmijewskio triuką, kuriuo jis siekia padidinti savo populiarumą. Juk *Voina* vos prieš kelis mėnesius oficialiai paskelbė atsiribojanti nuo Maskvos bienalės, kuri yra proputiniško, su spec. tarnybomis atvirai susijusio isteblišmento spektaklis, globojamas Rusijos kultūros ministerijos. Aktyvistų kreipimąsi, raginantį ją boikotuoti, parėmė ir Alytaus bienalė (tiesa, kai kurie konformistiškai nusiteikę, trumparegiškumu garsėjantys Lietuvos menininkai tame Maskvos šou vis tiek dalyvavo pasyvaus užpildo teisėmis). Beje, abi – ir

Maskvos, ir Berlyno – bienalės, nors yra skirtingos, bet į karjerizmą vienodai nukreiptos viešųjų ryšių akcijos, kurias lydi labai artikuliuota propaganda.

Voina aktyvistai skundėsi visam pasauliui, kad Maskvos bienalėje yra demonstruojama politinių grupės akcijų dokumentacija, kurią per kratas areštavo spec. tarnybos. Jie teigė nieko bendra neturintys su buržuaziniu menu, esą *Voina* tikslas yra politinis – agresyviai kovoti su prievartos aparatu, t. y. su policija ir spec. tarnybomis (tarp žinomiausių šios grupės akcijų yra „Didysis falas“, 2009 m. iškilęs ant tilto prieš KGB pastatą Sankt Peterburge, ir sudegintas policijos automobilis uždarame nuovados kieme – naujametinis sveikinimas politiniams kaliniams). Tačiau *Voina* flirtas su BB7 buvo ne kas kita, o gerai apmąstyta viešųjų ryšių kampanija, kurios tikslas – pasilypėti dar keliais laipteliais aukštyne meninės hierarchijos kopėčiomis. Nors beveik visi grupės pareiškimai nuspalvinti revoliucine, anarchistine, žaidybiškai ironiška retorika, galutinis rezultatas vis tiek yra ideologizuotas spektaklis, nors dar 2011 m. rudenį savo atsisaukime jie rašė: „*Mes atsisakysime bet kokio pasiūlymo įverti mus į biurokratinį meną.*“

Kas gi atsitiko tokiam „radikaliam“ kolektyvui? Grupė tarsi skilo į dvi stovyklas, kurios nuožmiai kovoja tarpusavyje dėl pirmenybės viešojoje erdvėje. Taigi žiniasklaida tampa pagrindiniu dezinformacijos ir manipuliacijų aktyvistais įrankiu. Rusijoje, akivaizdu, tai atsiperka su kaupu – juk ši kultūra turi specifinių komunikacijos ypatumų.

Autoritarizmas persmelkęs ir vidinę *Voina* struktūrą. Šiuo metu grupei priklauso daugiau kaip 100 narių. Savo tikslu ji vadina aktyvistinę pasipriešinimą Putino režimui – tai visos *Voina* programos „viniš“. Bet grupės lyderiui Vorotnikovui akivaizdžiai nesvetimas ir karingo lyderio įvaizdis – jis mėgsta fotografuotis apsiginklavęs prie Stalino portreto, su nacionalistiniais Rusijos simboliais ir pan. *Voina* lyderystės sampratą geriausiai apibūdintų tokie terminai: militaristinė mintis, elitizmas ir autoritarizmas. Tinkamiausia analogija (*Voina* aktyvistai ją irgi mėgsta) būtų dekabristai – prieš carą sukilę

Atminties žaidimas

aristokratai, kurie siekė konstitucinės monarchijos. *Voina* savo manifeste rašo siekianti „...kurti Rusijos nacionalinį šiuolaikinį meną, kuriame neliktų provincialumo priemaišų ir kuris trauktų viso pasaulio intelektualų dėmesį. [...] Atgaivinti rusų menininko intelektualo idealą pagal Rusijos dekabristų pavyzdį. Įdiegti menininko kaip romantinio herojaus įvaizdį, kuris būtų priešprieša blogiui [...]. Organizacijos tipas: kovotojų grupė, kasdieniniame gyvenime saistoma horizontalių ryšių, bet įgyvendinanti vertikalias akcijas.“

Nors deklaruoja horizontalius ryšius ir žarstosi anarchistine retorika, *Voina* nesugeba paslėpti prasišviečiančios sukarintos struktūros ir komandinės

hierarchijos savo viduje. Ši grupė užsidariusi patriarchalinių santykių kevale su seksistiniais elementais. Ne tik tarpusavio santykiai grįsti seksizmu, juo persismelkusi ir kūrybinė vaizduotė: falo elementai labai dažni *Voina* repertuare ir retorikoje, tiesa, seksualines provokacijas mėgsta absoliuti dauguma meno aktyvistų.

Visos *Voina* akcijos pasižymi išskirtiniu simbolizmu ir iš anksto į tai orientuojasi. Teatrališkais veiksmais ypač siekiama patraukti Maskvos merijos dėmesį. Taigi atsiranda esminis prieštaravimas tarp pilietinio pasipriešinimo ir aktyvistų kovotojų. Jeigu jau imamasi sukarintų veiksmų, rizikuojant savo ir aplinkinių žmonių likimais, net gyvybe, tai koks aklas turėtų būti egocentrizmas, kad leistųsi išspraudžiamas į meno ir kultūros narvą? Bet šiuolaikinės spec. tar-

nybos tam ir kuria panašias grupes, kad spalvingu rėksmingumu jos diskredituotų pilkesnes ir ne tokias išradingas tikrųjų aktyvistų akcijas, kurių tada nė nepastebės visagalė žiniasklaida.

Futuristinio sapno iliuzija

„Sukurti realų kairiojo meno flangą Rusijoje pagal 1920-ųjų futuristinės tradicijos pavyzdį“ – tai viena iš didžiausių nesąmonių, nes kairioji politika ir konkretūs veiksmai turi būti pragmatiškai tikslūs, o ne simbolistiniai ir nacionalistiniai-socialistiniai, būdingi Majakovskui ir jį mėgdžiojantiems *Voina* aktyvistams. Pseudokairumas iš esmės yra gerai paslėptas ultrade-

šinysis radikalumas. Savo forma ir tikslais *Voina* labai priartėja prie nacbolų – nacionalbolševikų partijos. Minėtą akciją, kai buvo sudegintas policijos automobilis kaip Naujųjų metų dovana politkaliniams, voinistai adresavo būtent profašistinei Eduardo Limonovo nacbolų partijai ir Žmogaus teisių aktyvistams, kurie priklauso grupei *Strategija 31* (nuoroda į Rusijos konstitucijos 31 straipsnį, apibrėžiantį vilties laisvę). Nors šios grupuotės vadina save kairiosiomis, bet joms būdinga hierarchinė struktūra ir atviras nacionalizmas, pramaišiu su fašistinės ir anarchistinės revoliucijos pažadais, – tai blogiausias įmanomas derinys iš Bakunino ir Žirinovskio idėjų.

„...Nė vienas iš *Voina* aktyvistų nėra Limonovo partijos narys – apie jų pažiūras klausk jų pačių, o ne mūsų. Mes nesame ekspertai šiuo klausimu“, – taip grupės atstovas žiniasklaidai Aleksejus Pluceris Sarno atsakė į Otto Kamalio klausimą apie *Voina* ryšius su nacbolais (šiemis buvo išdalyta apie 100 000 USD, kuriuos *Voina* gavo iš britų menininko, grafičių piešėjo, pasirašinėjančio Banksy'o slapyvardžiu, kaip paramą įkalintiems meno aktyvistams).

Kuratoriaus žaidimai

„Ne kiekvienas gali tapti menininku. Tai iliuzija. Tiesa, kiekvienas gali bandyti imituoti meną. Bet aš nematau, kad menas nusipelno būti taip pažemintas, kad jį galėtų daryti kiekvienas. [...] Siūlau vadinti tai tiesiog meno šiukšlinimu“, – teigė Arturas Žmijewskis, duodamas interviu Joannai Warszai 2012 m.

Reikia pasakyti, kad į *BB7* kaip užpildas, t. y. „politiškai meninio“ projekto teisėmis, pakviesta Alytaus DAMTP į gudrius kuratoriaus žaidimus neįsivėlė ir neprisidėjo prie naujojo komercinio isteblišmento kūrimo(si).

Nepaisydami kritikos ir net pamiršę pirminę savo intenciją atsiriboti nuo meno, *BB7* kuratoriai lyg niekur nieko toliau romantizuoja menininko paskirtį, kartais prieštaraudami patys sau: „Aš kalbu ne apie menininko statuso puoselėjimą, bet apie sukūrimą erdvės, kurioje galėtume manipuluoti tikrove – pavyzdžiui, įgyvendindami kairuoliškas idėjas. Menininkai irgi gali dary-

ti įtaką visuomeniniams veiksniams, kaip ją šiuo metu daro politikai. Kad patrauktų daugiau šalininkų, menininkai, skirtingai nuo politikų, pasitelkia paradoksus, atskleidžia prieštaravimus, destabilizuoja nusistovėjusią tvarką, atskleidžia nutylėtas paslaptis, sukurdami daug naujų paslapčių. Tokiu būdu įsikišant į tikrovę, galima daryti įtaką tam, kas vyksta“, – pernai aiškino Žmijewskis, kalbėdamasis su Warsza.

Toliau – dar gražiau. Pagrindinis kuratorius suformuoja tokį menininko misijos apibrėžimą: „Politika – tai socialinio sąveikavimo formulė. Menininkams geriausia būtų tiesiog pasigauti idėjų ir bėgti tolyn su ja. Aš tikiu, kad kiekvienas menininkas, kuris patikėjo idėja, galų gale triumfavo. [...] tie, kurie pasigavo idėjos vedamą politiką ir iš to sukūrė meną, iškilo ir tapo visiems matomi. Todėl jie ir yra aktyvūs subjektai. Negalima to pasiekti tiesiog iš savęs – tai gali ateiti tik iš idėjų, kurios yra stipresnės už individus. Ar tu tiki, kad galima būti subjektu tiesiog sau pačiam? Būti kažkuo? Tai iliuzija!“ – minėtame interviu sušunka Žmijewskis tarsi koks Mussolinis 1919 m. „Fašizmo doktrinoje“.

Visais minimais atvejais akivaizdu, kad ideologiniai impulsai eksploatuojami simboliškai – šią strategiją Žmijewskis puoselėjo kaip menininkas, o kaip kuratorius jis pradėjo ją dar ir primesdinėti nuo jo priklausomai *BB7* komandai, menininkams, partneriams ir žiūrovams.

Įsižiūrėję į paskirus *BB7* menininkų darbus, matysime, kad tai tik fasadas, ypač kalbant apie politinę motyvaciją. Absoliučią darbų daugumą vienija bendra priešpriešų sukeitimo logika arba tiesiog kriptofašizmas.

Yael Bartanos gamykla – JRMiP

Liberalūs ir apsišvietę vakariečiai, vertindami Izraelio vykdomą žydų gyvenviečių plėtros politiką, paprastai apsiriboja bendro pobūdžio pasmerkimu, rodančiu antirasistinį propalestinietišką nusiteikimą. Be to, geras tonas reikalauja atsiriboti nuo bet kokių nacionalistinių aspiracijų. Nei apie politines šių reiškinių priežastis, nei apie Izraelio valdžios vykdomą struktūrinę rasistinę politiką nediskutuojama. Suteikiama visiška meninių ieškojimų laisvė. Bet estetinių sionistinių sva-

jonių patosą maitina praeities mitai. Dirbtinai generuotas meninis diskursas, pavadintas „Žydų atgimimo judėjimas Lenkijoje“ (*Jewish Renaissance Movement in Poland – JRMiP*), atskleidžia, deja, tik žydų migracijos istoriją, kaip jie patys ją dokumentavo ir aprašė. Tai atspindi pagrindinę *BB7* maksimą – generuoti politinę kaitą vietovėse, kuriose užsitęsė konfliktai. Šis projektas tarsi turėtų būti nuoroda į tikrai skausmingą Izraelio/Palestinos dabartį, bet dėmesys kažkodėl nukreiptas ne į „Pažadėtąją žemę“, kur galbūt galėtų daryti realią įtaką, bet į Lenkiją. Vėl iš naujo pradedama kalbėti apie amžinosios diasporos tautą, atrodo, taip ir nenustojusią klajoti, nors jau nemažai dešimtmečių egzistuoja Izraelio valstybė, taigi diasporos istorija turėtų baigtis.

Tokio pobūdžio darbai sukuria geranoriško kalbėjimo įvaizdį, bet jokiū būdu nėra meninė ar politinė intervencija į realią situaciją. Sionistinė Bartanos pozicija Izraelio politiką tarsi perkelia į kontekstą, kai žydų valstybė dar nebuvo sukurta. Užuoat tiesiogiai atskleidusi tokios politikos padarinius (gyvenviečių plėtra, struktūrinis rasizmas, dviejų klasių visuomenė), autorė taiko jau amžina tapusią formulę – vaizduoja žydus kaip aukas, iškeldintus ir nepageidaujamus asmenis. Bendrame *BB7* kontekste tai tiesiog dar vienas pavyzdys, kaip priešybės sukeičiamos vietomis...

Judėjimas „Okupuok bienalę“?

Pažadas suteikti erdvę „okupantams“ ir atviras kvietimas dalyvauti jau savaime yra įtartinas, nes verčia abejoti, ar reiškinys tikrai spontaniškas, nepaklūstantis kontrolei, paremtas horizontaliais ryšiais. Tai dar vienas bandymas institucionalizuoti ir neutralizuoti protestą, šio reiškinio esmę redukuojant į vaidybinę ir terapinę praktiką. Menininkai jaučiasi sociopolitiškai aktyvūs, žiūrovai gauna naują, kiek neįprastai įpakuotą intelektualinę pramogą, o rinka (ypač kuratoriai) praturtėja dar vienu gerai parduo-damu „brandu“. Žinoma, hierarchija šiuo atveju neišnyksta, tiesiog ji apdairiau užmaskuojama. Visa *BB7* tampa kažkokiu žmiejvskišku dariniu su vizualiniais panoptikono, revoliucijos ir zoologijos sodo elementais. Panašumas į televizinio realybės šou formatą rodo, kad *BB7* yra eilinė protesto kaip reiškinio serializacija – bienalizacija.

Nuolat peršama idėja, kad aktyvizmas turi politinį pasisekimą tik atsidūręs muziejuje, nufilmuotas arba pakliu- vęs į kokią nors prestižinę bienalę... Menininkai pagal aktyvistų formatą žaidžia „didžiojo brolio“ žaidimą, kurį finansuoja Federalinė kultūros ministerija ir Multinacio- nalinės kultūros fondas – gerai, bet tada *venceremos!*

Viki-stilius

Pito Schultzo projektas *Art-Wiki* – tai svajonių aktyviz- mo pavyzdys. Kiekvienas menininkas gali įsprausti save į politinį spektrą pagal kuratorių iš anksto nurodytą for- matą. Schultzas tarsi ir nedaro nieko blogo, bet atskleidžia tiek savo paties, tiek į projektą įviliotų žmonių, laisva valia pateikiančių asmeninius duomenis, naivumą. Palyginimui galima priminti, kaip desperatiškai aktyvistai, rengę akcijas prieš G8, konspiracijos sumetimais naikindavo bet kokius asmens duomenų pėdsakus – viskas buvo perduodama tik žodžiu. Kiekvienas, kuris mėgintų užrašyti asmens duo- menis, būtų buvęs išmestas iš operatyvinės grupės. Tokią patirtį turintiems aktyvistams Schultzo projektas primena apgailėtiną parodiją.

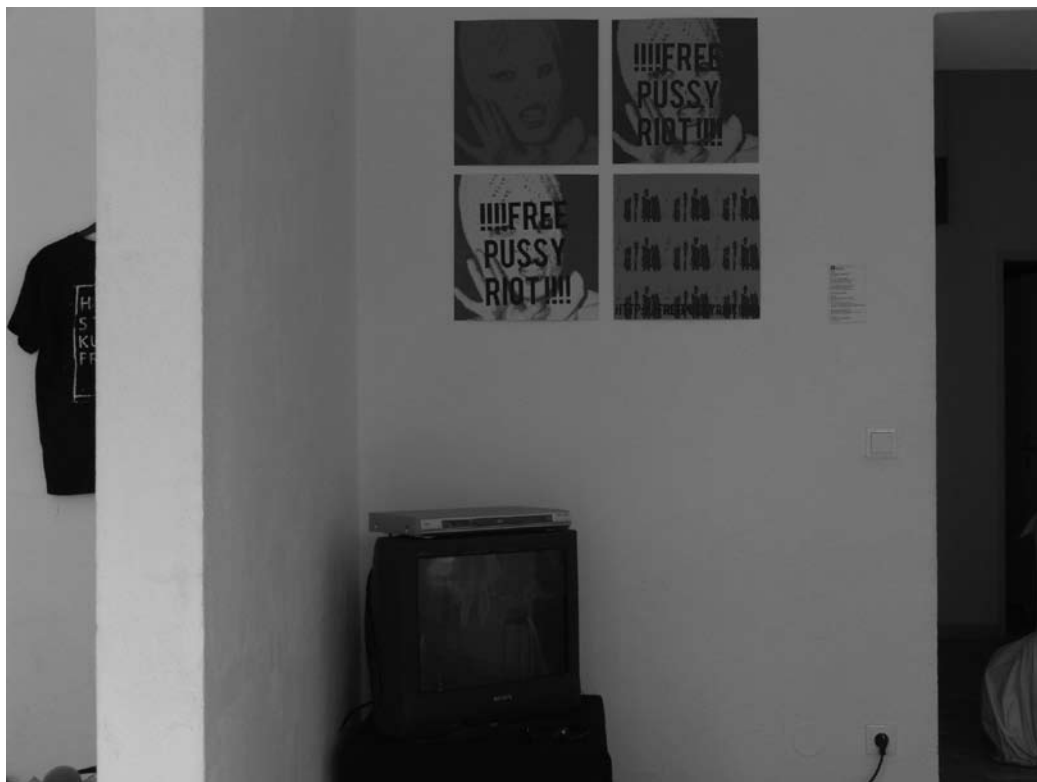
Verta paminėti ir tai, kad politinis tapatumas čia jau iš anksto yra aiškiai apibrėžtas, jokios pozicijos, tarki- me, tokios kaip „poetinis terorizmas“, neleidžiama pa- sirinkti pačiam. Registracija vykdoma tik pagal privatų asmens vardą, o ne pagal kokią nors grupę, pasivadinu- sią *BfapT* ar panašiai. Tokia praktika yra diskriminuo- janti. O po 2012 m. balandžio 26 d. kai kuriuos vardus ir grupes *Art-Wiki* apskritai pašalino. Skirtingai nuo Vikipedijos, *BB7 viki* būdinga tai, kad ištrynus įrašus nebelieka jokių pėdsakų, nei kas tą padarė, nei kodėl. Kuratoriai demonstruoja labai jau abejotiną privatu- mo suvokimą. *Art-Wiki* projektas, kaip ir daugelis *BB7* „projektų“, tapo savo paties arba „demokratijos“ pa- rodija. Jau nekalbant apie bienalės kuratoriums (ar tų kuratorių vadovams) naudingą cenzūravimą, visi me- nininkai, palikti projekto tinklalapyje, stropiai sukla- sifikuoti pagal „apibrėžimus“, pradedant gimimo metais, šalimi ir miestu, baigiant „meniniu stiliumi“ ir „politi- nėmis pažiūromis“. Maža to, viskas „suklasifikuota“ ir kiekybiškai, pavyzdžiui, daugiausia užsiregistravusiųjų

vadina save „kairiaisiais“, tada eina „feministės“, trečioje vietoje yra „liberalai“, toliau – „anarchistai“, „humanistai“, „žalieji“, „demokratai“, „socialistai“ ir „kiti“.

Lygiai taip pat surūšiuota „meninė veikla“. Daugiausia užsiregistravo instaliacijų kūrėjų, kiek mažiau tapytojų, videomenininkų, piešėjų, fotografų, tarpdisciplininkų, skulptorių, performansininkų, kino kūrėjų ir t. t. Pavyzdžiui, kokią nors pavardę lentelėje aktyvavę pagal „politines pažiūras“, gausime absurdišką kompiuterinės sistemos apskaičiuotą ir sugeneruotą apibūdinimą „liberalė-kairioji-anarchistė-humanistė-feministė“ arba „socialistė-žalioji-krikščionė-feministė“ ir t. t.

Beprasmiškas beprasmiškų lentelių sudarinėjimas ir „klasifikavimas“ pagal dirbtinius apibrėžimus... Jei *Art-Wiki* būtų projektas parodija, sąmoningai ir akivaizdžiai demonstruojanti daugumos šiuolaikinių meninink(i)ų naivumą ir/ar tiesiog visiškai nekritišką (nepaisant deklaruojamų „politinių“ pažiūrų) pataikavimą komercinės-ideologinės sistemos madoms, galima būtų skaniai pasijuokti. Tačiau rimtų, ideologiškai pozityvių BB7 lozungų kontekste šis „klasifikacinis“ projektas yra tiesiog kvailokas akibrokštas. Tiek jis, tiek BB7, užuot deklaravę politines pažiūras ar aktyvizmą, tampa spektakliu, kuris prastai vaidinamas, tačiau gerai parduodamas.

Beje, Lietuvos menininkai su asmenine savireklama prasisuko ir šiame projekte – užsiregistravo 9 menininkai iš Šiaulių, Kauno ir Vilniaus. Teisingai sakė Žmijewskis: „gavai idėją

Pussy Riot

ir bėk ją pasiėmęs – tave būtinai pastebės ir tu iškilsi“. Kita vertus, ko čia stebėtis, juk pragmatiško infantilumo tradicija pas mus gaji dar nuo sovietmečio laikų.

Pankėms tarp elito ne vieta

Pussy Riot – bene radikaliosia menų aktyvistų grupuotė Rusijoje. Trys jos narės 2012 m. vasario mėnesį buvo areštuotos ir apkaltintos, kad kursto religinę nesantaiką, nes Maskvos centre, Šv. Atpirkėjo sobore, per mišias jos surengė performansą ir sudainavo pankišką dainelę Dievo Motinai, kad ši išvadotų Rusiją nuo Putino. Šia akcija *Pussy Riot* padarė tai, ko Rusijos meno aktyvistai dar nebuvo pasiekę, – suskaldė Stačiatikių bažnyčią. Liberalesnės stovyklos atstovai sutinka, kad merginas reikia nubauti, bet teigia, kad jos išreiškusios kritišką savo požiūrį, todėl septyneri nelaisvės metai yra pernelyg didelė bausmė. O fundamentalistai reikalauja bausti kuo griežčiau. Palygin-

kime: Bažnyčios nuostata ikonų skaldytojo Avdejaus Ter-Oganiano atžvilgiu 1999 m. buvo vieninga ir kategoriška.

OKK/RAUM29 grupė bandė įtikinti Žmijewskį ir BB7 komandą, kad merginas būtina gelbėti, bet šie nereagavo. Galbūt tai susiję ir su vidiniu *Pussy Riot* (konkrečiai Nadios Tolonnikovas, kuri buvo *Voina* narė) nepritariamu šiandieniniams *Voina* lyderiams? Ilgai tylėjo ir *Voina* ruporas Pluceris Sarno, tik po kovo 25 d., kai merginos buvo pripažintos politinėmis kalinėmis, jam nebeliko nieko kita, kaip pranešti apie jų sulaikymą oficialiame savo tinklaraštyje. BB7 tinklalapiuose apie *Pussy Riot* iki šiol jokios užuominos taip ir neatsirado – pankių merginų grupė Žmijewskiui neatrodo tinkama priklausyti elitiniam avangardinio meno aktyvistų būriui.

Partneriai ir rėmėjai

Berlyno bienalę remia keletas neoliberalių valstybių vyriausybės ir keletas transnacionalinių kultūros fondų, besispecializuojančių kelti „kultūrinės revoliucijas“. Panašus dėmesys yra skiriamas visam pseudoaktyvistiniam menui – spec. tarnybos ir geostrategai šiek tiek prižiūri šį veiklos barą, kad „aktyvistai“ neišeitų už kontrolės ribų. Tos pačios struktūros rėmė ir meninius programišius, aktyvistus revoliucionierius per informacinį karą su Miloševićiaus režimu.

Daugiau nei 30-ye šalių jos suprojektavo ir sukūrė profesionalias pilietinio pasipriešinimo infrastruktūras, logistiką, padėjo įvaldyti įvairias technikas ir metodikas, apmokė, kaip rengti demonstracijas, pasirinkti agitacinę strategiją, prasiskverbti į komunikacinius tinklus. Per arabų pavasarį Egipte, Tunise, Jemene, kitose šalyse šios struktūros irgi atliko savo misiją. JAV žvalgybos veiklos stilius per Fordo, Soroso ar panašius fondus gerai žinomas ir Europoje. Kai kurias *Indignados* („Pasipiktinusiųjų“) struktūras ir *Okupuok* judėjimus irgi remia tie patys „partneriai“. Būtent jie vaidina lemiamą vaidmenį, įtvirtindami vadinamąją kultūrinę hegemoniją. Tą rodo ir Berlyno bienalės matrica. Todėl neverta net klausti, kas iš tikrųjų suinteresuotas įkalinti aktyvizmą meniniame *mainstreamo* formate...

Šiuo klausimu pasisako ir dar vienos kraštutiniu eu-rocentrizmu alsuojančios bienalės *Manifesta 9* kuratorius Cuauhtemocas Medina, laikytinas korumpuotos buržuazinės-masoninės-rasistinės meno sistemos simboliu: „...*Ateities meninės praktikos vaidmuo – transformuoti politines hegemonijas ir atsiriboti nuo bendrosios šiandieninės vadinamojo meno pasaulio dichotomijos. Užuoat naudojus apgaulingą „poetinę politiką“ steriliai politinei tematikai formuluoti arba neigus pačios kultūros galių daryti poveikį politikai, pasirenkamas politinis aktyvizmas per se.*“

Polaris International istorija

„*Ar pastebėjote, kaip greitai atsigauna užguiti proletariniai miesto rajonai, kai juose imama plėtoti kultūrinę veiklą? Kaip greitai jie tampa mieli akiai ir draugiški? Nereikia toli žvalgytis – Niujorkas, Londonas ir Berlynas tėra vos keli pavyzdžiai. Čia mes tik pabrėžiame savo norą dirbti tarptautiniu mastu, bet išskirtinai europietišku profiliu. Polaris International Limited yra „ne visai reali kompanija“, išryškinanti tiek meno blogybes, tiek socialines sąveikas per tokius tinklus kaip WorldPress, Twitter, Facebook ir elektroninis paštas“ – rašoma pagrindiniame *Polaris International Ltd.* puslapyje: <http://polarisinternational.wordpress.com>.*

Tyrinėjant BB7, krinta į akis dviprasmiška *Polaris* pozicija. Jis buvo patekęs net į BB7 partnerių sąrašą, kuriame išsilaikė savaitę ar kelias. Visi bandymai išsiaiškinti, kas slepiasi už šio projekto, baigdavosi apsigėtimu žinutėmis su kažkokiu Nicholas Bourriaud, kuris dar giliau nuskandindavo absurdo ir paradoksų jūroje, kol paaiškėjo, kad visa tai iš tikrųjų tėra fikcija. Nereikėtų pamiršti, kad tokie „spamai“ kaip „pasididink penį“ tada vis dar buvo laikomi tikrove, nors jų autorių taip ir nepavyko nustatyti.

Taigi *Polaris International Ltd.* palaiko Berlyno priemiesčių gentrifkacijos projektus, bando dideliais pinigais iš nekilnojamojo turto privilioti tarptautines meno struktūras... Kartu ši kompanija, „dėl prestižo“ prisdengusi kiek pakeistais garsių kuratorių vardais, atliko didelį darbą, skleidama diskreditacinę medžiagą apie

BB7. Šiuo metu *Polaris* bando demaskuoti rasistines visuomenės struktūras, ypač tas, kurios tarpsta meno ir „rimtosios“ kultūros lauke.

Instrumentalizacija

Apibendrinant galima teigti, kad kuriančių aktyvistų politines intencijas BB7 begėdiškai eksploatavo, prisidengdama meno vardu. Geras to pavyzdys yra Khaledo Jarraro atvirlaiškis – išleista ir išdalyta daugiau kaip 20 000 pašto ženklų su užrašu „Palestina“. Vakaruose tokia mėgstama „nacionalinių išsivadavimų“ tema surado vietą ir BB7.

Kai nacionalistinė pozicija susiduria su „Mikronezijos-Palestinos“ kaip galimų šiuolaikinės autonomijos sričių idėja, Izraelis staiga lieka už pasirinkimo ribų. Įmanomas tik vienas sprendimas – dviguba valstybė, paremta demokratiniu konsensusu. Bet visa tai ištikus dešimtmečius visais lygmenimis torpeduoja „demokratiškas Vakarų pasaulis“. Jeigu pamirštume išankstines bendrąsias nuostatas, turėtume sutarti, kad fundamentalistinės monoteistinės religijos ir jomis paremtos politinės ideologijos su vykdomaisiais savo organais taip ir nebuvo efektyviai panaudotos demokratiškoms pliuralistinėms visuomenėms Artimuosiuose Rytuose sukurti.

BB7 bandė pristatyti daugybę ištis svarbių problemų, bet tokiaame bienalizacijos kontekste jos nelabai galėjo atsiskleisti. Nors BB7 lozungas ragino „pamiršti baimę“, deja, pati bienalė nuėjo priešingu keliu. Labiausiai išryškėjo ne „aktyvizmas“ ir politinė problematika, bet BB7

pagrindinio kuratoriaus garbėtroška, karjerizmas ir autoritarizmas, pramaišiu su *baimė* kalbėti atvirai, kitaip sakant, elgtis principingai (o principai – būtina aktyvisto savybė) ir leisti įvykiams tekėti sava vaga, neblokuojant ir necenzūruojant didžiulės kritikos bangos, kuri galų gale turėjo ir privalėjo sužlugdyti patį iš esmės hierarchizuotą renginį. Tam tikrame genezės taške, o gal ir nuo pat pradžių, bienalės kuratorius (matyt, „patarus“ kam nors iš atitinkamų Vokietijos tarnybų) pasuko į priešingą pusę ir ėmėsi cenzūros, kad užglaištytų diskusijas, išsaugotų diktatorišką buržuazinės bienalės toną, iš esmės kompromituodamas savo kaip aktyvisto ir kaip kuratoriaus įvaizdį. Žinoma, „atsisakius“ įprasto vizualumo, nesunkiai pavyko apkvailinti dalį publikos ir įpiršti, neva tai, kas rodoma šioje bienalėje, yra tikrasis politinis aktyvizmas. Kaip įprasta tokiems hierarchizuotiems renginiams, paaiškėjo, kad yra „teisingas“ ir „neteisingas“, „patogus“ ir „nepatogus“, oficiozinei bienalei „tinkamas“ ir „netinkamas“ aktyvizmas. Gal iš pradžių ir būta nuširdžių intencijų kalbėti apie aktualius dalykus, bet jos sužlugo ir virto eiline vadybos gudrybe – pliurpimu

BB7. Meno darbininko ataka prieš kuratorių Arturą Žmijewskį

apie estetiką ir simbolius. Juk ir *Voina* buvo pakviesta į bienalę vien dėl įspūdingo šios grupės portfolio, kartu siekiant, kad tas porfolio taptų dar prestižiškesnis.

BB7 suvaidino, kad žengia „žingsnį tolyn nuo *patogaus meno*“, bet nenutolo nuo jo nė per nago juodumą. Mūsų menotyra ir profesinė žiniasklaida užkibo ant šio kabliuko, naiviai žavėdamasi „radikaliu“ bienalės formatu, nors pasąmoningai vis tiek suvokė jį kaip dar vieną išradinę formalią stilistinę madą. Dabar lietuvių dailėje šalia pseudofeministinės tematikos, tokių pat tuščių pseudoaktyvistinių lozungų arba glamūrinių patriotizmo formų, kurias labai mėgsta karjerizmo virusu apsikrėtę abiejų lyčių menininkai, matyt, padaugės „politinės dailės“ artefaktų. O gal ir nepadaugės, nelygu, ar „stilius“, kurį pasiūlė BB7, taps madingas, ar ne. Juk mūsų menotyra ir dailininkų bendruomenė akylai seka madas.

Viena menotyrininkė, apžvelgdama BB7, rašė, kad bienalė pasirodžiusi jai svetima, nutolusi nuo provincialių Lietuvos užtėkio problemų, bet tuo pat metu „maksimaliai aktuali ir jautri erdvė“. Tiesą sakant, Berlyno bienalė nėra tokia jau svetima mūsų provincijai. „Superjautri ir aktuali“ BB7 erdvė tėra sumanus dizaineriškas įpakavimas be jokio turinio, lygiai taip pat, kaip ir oficialiniai lietuvių šiuolaikinio meno ar dailės projektai. Tiesiog dažnai šlubuoja net ir jų dizainas, todėl kur kas labiau akis bado suklypęs ir supuvęs idėjinis karkasas.

BB7 kuratorius išsigando tikrai aktualaus turinio ir pavertė bienalę aktyvistinių dekoracijų paroda su korektiškų *workshopų* paradu, kuriame šmėsčioja nuobodžiaujantys ar tiesiog užčiaupti aktyvistai arba tokius vaidinantys aktoriai. BB7, kaip ir oficialiniai lietuvių projektai, iš esmės siekia to paties – ciniškai manipuliuoja

menininkais, kad galėtų kurti autoritariškas, hermetiškas, hierarchines, elitizuotas struktūras. Nesvarbu, kokiomis „temomis“ spekuliuojama – multikultūralizmu, antirasizmu, antinacizmu ar „nacionalinės dailės pristatymu“ prestižinėse bienalėse, – po šiais apvalkalais slypi tas pats režimas, nuosekliai naikinantis bet kokias neinstitucionalizuoto, nekuruojamo aktyvizmo ir kritiško mąstymo apraiškas. Bienalėms reikia ne aktyvizmo su politiška angažuotu turiniu, bet spektaklio su aktoriais ir žiūrovais,

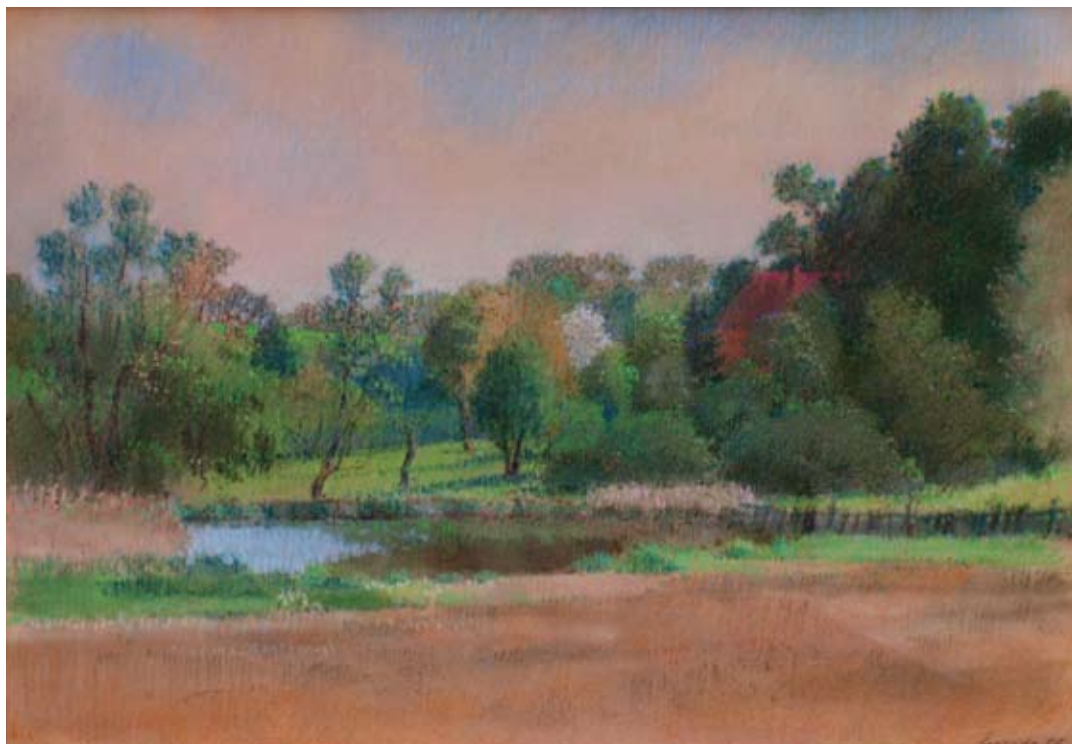
Polaris Ltd. International. Skrisk į Berlyno bienalę ir gauk Polaris Ltd. nuolaidų

kad apsukrūs vadybininkai galėtų susižerti pelną. Nesvarbu, ar tas spektaklis kuriamas pagal „estetinį“, ar pagal „politinį“ scenarijų, – jo esmė yra ne turinys, bet forma, pakuotė ir papildomi komercinio reitingo taškai.

„Ši bienalė įeis į istoriją kaip absurdas, žemiau kurio jau nebeįmanoma kristi. Diskredituota viskas: menas, politika, žmonių tarpusavio santykiai, pasitikėjimas...“ – sako vienas iš BB7 dalyvių Martinas Zetas.

„Atsikratykite baimės būti konformistai“, – ragina BB7, o menininkai su džiaugsmu tos baimės atsikrato. Prastas, bet brangiai kainuojantis, spektaklis tęsiasi.

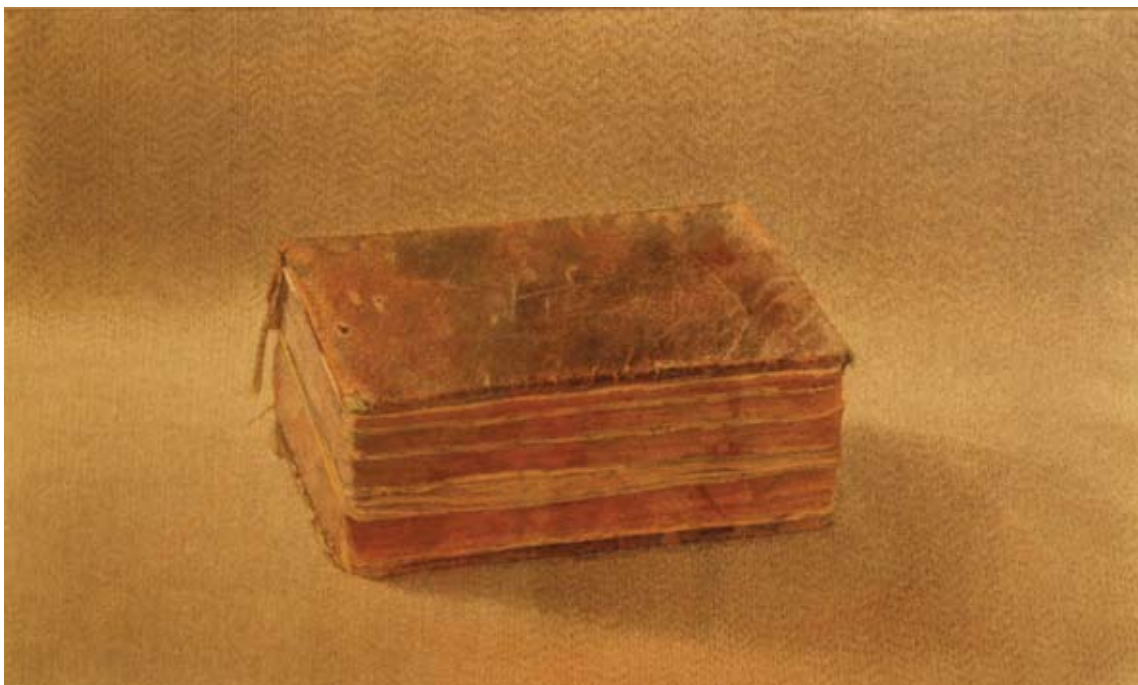
Panaudota *Alytaus bienalės, Polaris Ltd. International, OKK/Raum 29* surinkta medžiaga. ■

Algimantas ŠVĖGŽDA
Bellino peizažas. 1986

Algimantas ŠVĖGŽDA
Bellino peizažas
Apie 1986

Algimantas ŠVĖGŽDA. Biblija. 1984

Algimantas ŠVĖGŽDA. Natiurmortas. 1983. Iš privataus Grosse šeimos rinkinio

APIE LAIKĄ, SKAIČIUOJAMA KITAIP

Iš atsiminimų apie Algimantą Švėgždą

Saulėtą balandžio sekmadienio popietę visi, kaip kadaise, rinkosi į buvusios klebonijos kiemą, šalia nedidelės romaninės kaimo bažnyčios Meklenburge, Pomeranijos žemėje. Kai kurie susitiko nesimatę beveik ketvirtį amžiaus ir atrodė, kad galėtų daug ką vieni kitiems papasakoti, nes per tuos dešimtmečius Vokietija visiškai pasikeitė tiek politiškai, tiek socialiniu atžvilgiu.

Vis dėlto tą sekmadienį, sukviesti evangelikų kunigo Christiano Höserio ir žurnalistės Gabrielės Kleiner,¹ jie susirinko kitu tikslu – kad prisimintų lietuvių menininką Algimantą Švėgždą ir čia, Belline,² jo praleistas dienas, savaites, metus...

Dalijosi prisiminimais apie laikus, kai Švėgžda gyveno buvusioje evangelikų bažnyčios klebonijoje, dabar tai maldininkų, atvykstančių į dvasines apeigas, prieglauda *Haus der Stille*³ (Tylos namai). Sakė, kad klebonijos pastatas gal būtų taip ir sugriuvęs, netapęs tuo, kuo dabar yra, jei ne lietuvių menininkas – čia apsigyvenęs, jis sukūrė išskirtinę erdvę, kurios dvasia gyva iki šiol. Tai padėjo buvusią kleboniją apsaugoti nuo sunykimo ir užmaršties.

Daugelis prisiminė dažnai matydavę dailininką klaidžiojantį po apylinkių miškus ir ieškantį naujų motyvų arba sėdintį ant nešiojamosios kėdutės ir piešiantį kur nors čia pat, sode, laukuose ar prie upelio, kuriam pastatė ne tik tiltelį, bet ir nedidelę užtvanką – sakė norėjęs, kad vanduo garsiau čiurlentų. Švėgžda su visais draugiškai pasisveikindavęs, pasakydavęs keletą frazių ir toliau įnikdavęs piešti. Atrodo, čia jis dažnai rasdavo

tuos patrauklius motyvus, kuriuos matome jo piešiniuose, grafikos darbuose, sukurtuose Belline. Tą patvirtina ir bičiuliams padovanoti nedidelio formato paveikslai su bažnytėlės, klebonijos, obels ar vynuogienojų motyvais.

Hartmuthas Grosse⁴ papasakojo, kaip Švėgžda pirmą kartą atvyko į Belliną. Svečiuodamasis pas savo bičiulį menininką iš Berlyno, turėjusį sodybą Gustrove, Algimantas užsuko į kaimelį, esantį netoliese. Jam patiko Meklenburgo gamta, ypač miškai, pasak jo, labai primenantys gimtuosius lietuviškus. Tada jis ir užsiminė, kad norėtų apsistoti Belline ir kurti.

Tai buvo 1983-aisiais. Neseniai į Rytų Vokietiją atvykusiam gydytis ir leidimo nuolatos gyventi šioje šalyje neturinčiam menininkui nebuvo paprasta rasti prieglobstį net ir mažame provincijos kaimelyje. Tačiau atsirado žmonių, kurie jam nuoširdžiai padėjo. Meklenburgo žemės liuteronų-evangelikų šventikas, vėliau vyskupas, Christophas Stieras pasirūpino, kad Švėgžda galėtų apsigyventi buvusioje Bellino klebonijoje. Čia Algimantas praleido porą metų ir turėjo du kambarius. To meto jo kūryboje apstu klebonijos motyvų, dažnai ji tarsi „portretuojama“ kaip romantiškas, mįslingas, vynuogėmis apaugęs pastatas Meklenburgo peizaže.

Vėliau, pastatui vis labiau griūvant, kolūkio pirmininkas Hartmuthas Grosse parūpino dailininkui keletą kambarių name, kurio pirmame aukšte tuo metu buvo įsikūręs vaikų darželis. Daug kas Belline iki šiol prisimena, kad Švėgžda buvo ramus, susimąstęs, mėgo tylą ir vienatvę, bet kartu visus labai traukė kaip nepaprastai

Algimantas ŠVĖGŽDA. Bellino peizažas. 1987. Iš privataus Grosse šeimos rinkinio

įdomus pašnekovas. Priduria, kad įsikurti padėjusi ir jo „politinė kilmė“, mat atvyko iš Sovietų Sąjungos, kurios piliečius Rytų Vokietijos valdžia, norėdama pasirodyti politiškai korektiška, gerbė, o jų norų stengėsi paisyti. Juolab kad Švėgžda tuo metu jau ir Berlyne buvo žinomas menininkas.

Taip Bellinas, kaimelis, iš kitų šiaurės rytų Vokietijos vietovių išsiskiriantis nebent mažyte romanine bažnyčia su unikalia sienų tapyba, lietuvių dailininkui tapo antraisiais namais. Iki šiol vidury didelio lauko, ant kalvos, auga vieniša liepa – sakoma, kad ją pasodino Švėgžda, talkon susikvietęs kaimo jaunimą. Greičiausiai tuos, su kuriais leisdavo vakarus prie laužo. Šias vakarones iki šiol prisimena net tie, kurie jau seniai išvykę iš Bellino, ir tie, kurie čia niekada negyveno, tiesiog atvažiuodavo pas draugus. Pasakojama, kad toji liepa visiems iki šiol primena Belline gyvenusį menininką, kuris prisistatydavęs: „Algimantas Švėgžda – dailininkas iš Lietuvos.“

Dalydamiesi prisiminimais, Švėgždos bičiuliai didžiudamiesi rodė vieni kitiems, kokius dailininko darbus jie turi. Dažniausiai tai nedidelių formatų grafika, piešiniai, keletas spalvotų grafikos lakštų, akvarele

tapytų peizažų. Švėgžda mėgo savo darbus dovanoti, už ką nors atsidėkodamas arba tiesiog norėdamas parodyti dėmesį. Tačiau nemažai jų ir nupirkta.⁵ Taip privačiuose rinkiniuose atsidūrė Švėgždos piešiniai ir grafikos darbai, sukurti Bellino laikotarpiu, su klebonijos sodo medžiais, augalais, bažnytėlės fragmentais. Yra ir keletas akvarelių, spalvota kreida nupieštų Meklenburgo peizažų, šūnis proginių atvirukų su įrašais ir palinkėjimais. Tarp šių kūrinių išsiskiria vidutinio dydžio tapyta kompozicija su Šventuoju Raštu. Šio paveikslo istorija ypatinga – Evangeliją menininkas pirkto iš bukinisto Berlyne ir labai ją vertino. Nutapęs padovanojo Hartmuthui Grosse'į, atsidėkodamas už paramą ir pagalbą.

Senojoje Bellino klebonijoje susirinkę Švėgždos bičiuliai ilgai ir nuoširdžiai kalbėjosi apie kartu su juo praleistą laiką, gėrėjosi jo kūriniais, po tiek metų visus vėl suvienijusiais ir sukvietusiais atgal – į tą bažnyčią, sodą ir namą, kur gyveno ir kūrė lietuvių menininkas. Ši erdvė, sakė jie, tikriausiai niekada nebūtų atskleidusi savo *genius loci*, jeigu ne Algimantas Švėgžda. ■

¹ Artima menininko bičiulė Gabrielė Kleiner, kuriai VDR buvo draudžiama dirbti žurnaliste, tuo metu gyveno Berlyne. Ji daug prisidėjo, kad Švėgžda gautų studiją Linienstrasse Berlyne, nuolatos minimą įvairių žmonių atsiminimuose. Kleiner ne kartą lankėsi pas Švėgždą Belline, rūpinosi, kad šiame kaimelyje Švėgžda turėtų palankias gyvenimo ir kūrybos sąlygas.

² [http://de.wikipedia.org/wiki/Bellin_\(Krakow_am_See\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Bellin_(Krakow_am_See))

³ <http://www.hausbellin.de/>

⁴ Hartmuthas Grosse tuo metu buvo Bellino kolūkio pirmininkas, tad nuo jo geranoriškumo labai priklausė, ar Švėgžda galės apsigyventi šiame kaimelyje.

⁵ Remiamasi Bellino gyventojų, pažinojusių Švėgždą, pasakojimais. Tarp jų – evangelikų kunigas Christophas Höseris, Hartmuthas ir Gabriele Grosse su šeimos nariais, Christophas ir Gabriele Stierai, Annelie Schunemann, Gabriele Kleiner ir kt.

NDA'12: KITONIŠKUMAS IR KEBLUS ŽODIS, PRASIDEDANTIS „A“ RAIDE*

Iš lietuviškosios NDA'12 programos labiausiai sušvytėjo, atrodytų, kukliausia jos briauna – spektaklis pagal Joėlio Pommerat pjesę „Šitas vaikas“. Jį su Muzikos ir teatro akademijos kino aktoriais antrakursiais pastatė jų pedagogai, vieni profesionaliausių ir švariausių mūsų scenos „instrumentų“ – aktoriai Viktorija Kuodytė ir Dainius Gavenonis. Keturiasdešimtmečiai aktoriai, pedagogai, tėvai, atsinešantys sceninę ir gyvenimišką patirtį, vaidina kartu su dvidešimtmečiais savo studentais – galbūt būsimaisiais aktoriais, pedagogais, tėvais. Jie teisia vieni kitus, viešai sverdami tiek nuodėmes, tiek gebėjimus. Būti tėvais ir būti vaikais – iš pažiūros universalu ir natūralu, tai lyg mokėjimas kvėpuoti, tiesiog visiems turėtų būti garantuotos lygios starto galimybės, čia neturėtų lemti nei talentas, nei sėkmė.

Pjesę sudaro dešimt tarpusavyje nesusijusių epizodų, atskleidžiančių tėvų ir vaikų santykius. Taigi ši tariama universalija išskaidoma į konkrečias istorijas. Dukra, nesiilginti atskirai gyvenančio tėvo ir nenorinti su juo susitikti. Mergina, per jauna, nebrandi ir sutrikusi, kad pajėgtų būti motina. Agresyvus paauglys sūnus, besityčiojantis iš bejėgio tėvo, praradusio darbą, sveikatą ir orumą. Motina, priekaištauojanti suaugusiai, šeimą turinčiai savo dukteriai, kad ši nemoka jausti gyvenimo džiaugsmo. Suaugęs, jau vaikų turintis sūnus, netikėtai išliejantis ilgai tramdytą neapykantą despotiškam savo tėvui. Bejėgė motina, egoistiškai įsitvėrusi ne pagal amžių

subrendusio sūnaus... Kad priartintų personažus prie aktorių, turinčių dar labai nedaug vaidybos patirties, spektaklio kūrėjai pjesę papildė nufilmuotais pačių studentų pasakojimais apie savo tėvus. Tai atviri, negailestingi, kaltinantys vertinimai. Tokie jie ir turi būti šiuo gyvenimo tarpsniu, kad suktųsi būtinas apsisvalymo ratas, kad idealai būtų kuriami iš naujo, kad ore netvyrotų žlugdanti neviltsis. Ir kartu jie labai naivūs, neišmintingi, žiaurūs. Pommerat pjesę, parašytą dokumentinio teatro principu, papildydami itin asmeniškai medžiaga, „Šito vaiko“ kūrėjai atsisakė saugaus anonimiškumo. Mokytojų („tėvų“) ir mokinių („vaikų“) scenoje („gyvenime“) buvimas kartu, nors ir neiškeliamas kaip atskira tema, daro poveikį visam spektaklio reikšmių laukui. Natūraliai skirtingas vienu ir kitų profesionalumas, užuot er-

„Šitas vaikas“ Spektaklio scena

* Tęsinys iš KB nr. 6. Pabaiga

zinęs, padeda į scenos vyksmą įterpti realų gyvenimą. Neišvengiamai į dvi stovyklas suskyla ir žiūrovai, turintys vienokią ar kitokią (tėvų, vaikų arba abejopą) patirtį. Tai suteikia papildomą matmenį nepretenzingai, bet sąžiningai, jautriai ir įžvalgiai Pommerat pjesei – tarp spektaklio ir žiūrovų užsimezga gyvas ryšys. Forma elegantiškai suvaldyta, taškus ant „i“ grakščiai sudėlioja minimalistinio scenovaizdžio ir kostiumų dailininkė Lauryna Liepaitė. „Šitas vaikas“ – ne tik sėkmingas natūralaus ir adekvataus naujosios dramaturgijos įskiepijimo į mūsų sceną atvejis, bet ir pavyzdys, kaip užmegzti tikrą, gyvą, turiningą profesinį ir žmogišką ryšį tarp skirtingų kartų.

Kitas Nacionalinio teatro spektaklis, parodytas NDA programoje, Agniaus Jankevičiaus režisuotas Mariuso von Mayenburgo „Akmuo“ lekia, deja, pro šalį. Pjesė pasakoja vieno Drezdeno namo istoriją, akcentuojama keletas laiko riboženklių: 1935, 1945, 1953, 1978 ir 1993 metai. Iš pradžių namas priklausė žydų šeimai, kuri gelbėdamasi nuo persekiojimų pardavė jį vokiečiams, susijusiems su nacių režimu. Po karo šie pabėgo į Vakarų Vokietiją, apsilankė tame name Šaltojo karo laikais (ten gyveno mergaitė, kurią tėvai, bėgdami į Vakarus, paliko su seneliu), o visam laikui grįžo griuvus Berlyno sienai (šio įvykio dvidešimtmečiui pjesė ir buvo parašyta). Bet ramybė čia neįmanoma, nes spintose slepiasi praeities,

kuri nepasiduoda falsifikacijoms, skeletai. Mayenburgo pjesė, atrodo, turi visas prielaidas kalbėtis su mumis apie mūsų pačių praeitį: Holokaustas ir lietuvių dalyvavimas jame, pagaliau žydų bendruomenės turto gražinimas tapo vieni svarbiausių klausimų, kurie rūpi savo tapatybę suvokiančiai ir kuriančiai visuomenei. Tačiau pokalbis nesimezga, nes spektaklis statomas ne nuo pamatų (personažų santykių tiesos), bet nuo stogo („teisingo“ ideologinio „antstato“), todėl neįtikina, yra neadekvatus. Nors kreipiamasi tiesiai į žiūrovus, bet dažniausiai iš tuštumos: režisieriaus sumanyta réksmingai sąlygiška forma verčia aktorius scenoje elgtis iliustratyviai ir deklaratyviai, motyvuoti santykiai tarp personažų nesukuriami. Spektaklio negelbsti ir talentingos, patyrusios artistės (Nelė Savičenko, Vaiva Mainelytė). O jaunosios aktorės (Monika Vaičiulytė, Gabrielė Malinauskaitė) tiesiog žudo savo personažus utriravimu ir pertemptomis emocijomis. Kiek labiau pavykę, bet nuo spektaklio visai atsieti, Pauliaus Tamolės ir Agnės Ramanauskaitės vaidmenys. Deklaratyvumas kenkia ir scenovaizdžiui, nepaisant to, kad jį sukūrė subtili scenografė Laura Luitšaitytė, – raudonai apšviestą rododendrą scenos viduryje, už išgriautos sienos, norėtusi kuo greičiau pamiršti, bet, deja, būtent jį ryškiausiai prisimeni iš viso spektaklio. Kartu su finale griaudėjančia (spėkit iš vieno karto) Beethoveno Devintąja...

„Akmuo“. Spektaklio scena

Dvi lietuviškos pjesės, nacionalinės dramaturgijos konkurso „Versmė“ laimėtojos, Gabrielės Labanauskaitės „Raudoni batraiščiai“ ir Teklės Kavtaradzės „Namisėda“, yra savotiška paralelė Mayenburgo ir Pommerat nubrėžtoms kryptims. Pirmoji analizuoja ir įvardija, kas vyksta sociume, kokios jėgos formuoja gyvenamąją terpę ir traiško žmonių likimus. Antroji kreidos ratu apibrėžia individualų mikrokosmą, kuriame skrieja privati saulės sistema, savi mėnuliai sukelia vietinius potvynius ir atoslūgius.

Labanauskaitė mėgina užkabinti plačiai – tai ir homofobų ekstremistų grupelės portretas, ir broližudystės tragedija, ir merginos iš asocialios šeimos drama, ir mirtimi pasibaigusi

gėjų meilės istorija, ir neeuropietiško gymio moters, sėkmingai socialiai įsitvirtinusios, bet visų užgauliojamos, bauginamos, kasdienybė... Pjesės audinys sodrus, jame visko daug: statistikos, pristatančios pasaulio demografinę padėtį, citatų iš lietuvių spaudos, antisemitiško vaikų folkloro, į universaliąsias mitologemas apeliuojančių motyvų (broližudystės priešistorė slepia tamsią šeimos praeities dėmę – neaiški vieno iš brolių tėvo žūtis gal nuo motinos rankos lėmė, kad dar kūdikystėje jų meilę atmiešė neapykanta). Lyriniame finale, primenančiame sapną, atsiranda aliuzija į biblinį rojų.

Yana Ross, nemenką patirtį turinti režisierė, padedama dailininkės Eglės Eigirdaitės, sėkmingai įvaldė nestandartinę Nacionalinio dramos teatro dirbtuvių erdvę. Ritmas, mizanscenų jungtys suteikė spektakliui gyvybės. Pagrindinis priekaištas – „publicistinė“ pjesės dalis, itin žodinga, bet ne itin įdomi, nusveria ir skandina individualiąsias personažų linijas. Aktorių (Muzikos ir teatro akademijos vaidybos magistrantų) vaidmenims trūksta raiškiau artikuliuoto individualumo, personažų charakteristikos išsitenka publicistinių definicijų ir populiariosios psichologijos apibrėžčių lauke. Labiausiai atmintin įstringa Oneidos Kunsungos (vis didesnę profesinę brandą atskleidžiančios jaunos aktorės, ji atlieka ir Choro vaidmenį) kuriama Žurnalistė, nors pjesėje tai formali figūra.

Kavtaradzės, Muzikos ir teatro akademijoje studijuojančios kino dramaturgiją, „Namisėda“, regis, specialiai sukurta vaidybos magistrantei Virginijai Kuklytei. Tai ilgas penkiolikmetės, trokštančios tapti rašytoja, monologas. Viena už kitą fantastiškesnes istorijas ji pasakoja barmenui (Martynas Nedzinskas), visiškai nenorinčiam to klausytis. Lygiai taip pat žūtūtinai dėl publikos dėmesio tenka kovoti ir aktorei, nes režisierė Gabrielė Tuminaitė-Radvinauskienė atsisakė bet kokios sąveikos tarp personažų – paauglės Marijos ir trisdešimtmečio barmeno. Ji tik suskaldė monologą į fragmentus, atskirdama juos vesterno kupletais, o visa kita užkrovė ant Kuklytės pečių, kurie, malonu konstatuoti, tikrai nėra silpni. Vis dėlto žiūrovų dėmesiui išlaikyti vien vaidybos džiaugsmo mažoka.

Per festivalio uždarymą buvo parodytas Lenkijos *Nowy Teatr* su keletu koproduuserių (tarp kurių ir Avin-

jono festivalis) pastatyto spektaklio „(A)pollonia“ įrašas. Krzysztofo Warlikowskio 2008 m. režisuota „(A)pollonia“, kurią prieš keletą metų mačiau Varšuvoje, įstrigo ir į atmintį, ir į širdį kaip tobulo teatro etalonas. Keturios valandos maksimaliai intensyvios protinės ir emocinės veiklos neturėjo nieko bendra su panirimu į palaimingą būseną po nuskausminimo, nes nežadėjo laimingos pabaigos ir nebandė įtikinti, kad Edenas yra šiandien ir čia. Warlikowskio terapija itin sunki, reikalaujanti stojiškai sukonzentruoti dėmesį, o ir ištvėrusiems seansą ji nesuteikia vilties. Užtat dovanoja katarsio sklidiną tylą.

Tai, ką daro Warlikowskis, peržengia profesinės veiklos ribas. Čia teatras yra tik priemonė, be to, šis instrumentas prastas ir niekam tikęs: „Man teatras yra kliūtis kurti teatrą. Bandau kurti antiteatrą“, – teigia režisierius Manuelle's Blank filme apie „(A)pollonios“ kūrimą, pavadintame „Krzysztof Warlikowski, arba Aukojimosi palikimas“. Tačiau tai, be abejonės, yra tik teatro novatoriaus retorika: kad ir kokį svarbų vaidmenį jo spektakliuose vaidintų naujosios medijos, kad ir kaip sunku būtų tuos spektaklius įsivaizduoti tradicinės architektūros scenoje, Warlikowskio teatras pirmiausia remiasi aukščiausios prabos aktoryste, o jo mąstymas taip giliai įleidęs šaknis į europietišką antikinę dramos tradiciją, kad bet kokia pilietinė ar moralinė paskata čia neturi nė menkiausio publicistinio atspalvio. Tai, ką jis kuria, – dar viena labai stipri ir paveiki totalinio teatro atmaina. Didžiulėse scenos erdvėse režisierius komponuoja simultaniškas vaidybos aikšteles ir perregimus boksus (scenografijos ir kostiumų autorė – Małgorzata Szcześniak), gausiai ir veiksmingai naudoja naująsias medijas (aktoriai scenoje filmuojami gyvai, vaizdas modifikuojamas ir paverčiamas ženklų, kai kurios scenos vaidinamos internetinės pokalbių svetainės arba televizijos šou principu), o gyvam muzikavimui scenoje suteikia savarankišką vaidmenį.

„(A)pollonia“ grąžino prie *aukos/aukojimosi* temos, paliestos festivalio pradžioje (Alvio Hermanio „Sonioje“, Árpádo Schillingo „Dvasininkėje“ ir „J.P.CO.DE“). Tai pagrindinė Warlikowskio spektaklio linija, kartu su apsisprendimo, keršto, atleidimo ir karo prievartos temomis. Režisierius pasirinko skirtingų epochų

„(A)pollonia“. Spektaklio scena

ir žanrų tekstus, kuriuos pritaikė scenai, padedamas dramaturgo Piotro Gruszczyńskio ir aktoriaus Jaceko Poniedziałeko. Aischilo „Orestėja“, Euripido „Alkestė“, Hannos Krall dokumentinė apysaka „Pola“ apie žydus gelbėjusią ir nubaustą mirtimi lenkę Apoloniją Machczyńską, Agamemnono monologas iš Jonathano Littellio romano „Eumenidės“, monologas iš Johno Maxwello Coetzee's romano „Elisabeth Costello“, gyvūnų žudymą prilyginantis holokaustui, ištrauka iš Rabindranatho Tagore's „Pašto“, kuri Varšuvos gete, Januszo Korczako našlaičių prieglaudoje, vaidino vaikai, po keleto dienų išvežti į Treblinką, – tokiais šaltiniais grindžiamas spektaklio siužetas.

Pirmasis, spektaklį pradantis epizodas apie pasiaukojimą byloja netiesiogiai: pasakoma, kad „Paštą“ statęs Korczakas savo noru įlipo į mirties traukinį kartu su globotiniais. Kad jis turėjo galimybę išsigelbėti, net neminima (Korczako istorija pernelyg gerai žinoma), jo auka nekvestionuojama. Klausimų sukelia siužetas, einantis iškart po to: Ifigeniją (Magdalena Poplawska), balta suknele vilkinčią paauglę, kuri, apimta nerimo ir egzaltacijos, bėgioja po sceną pirmyn atgal, virpančiomis rankomis įsisega naujus auskarus, išbando ryškiai

raudoną lūpdažį, jos tėvas, vilkintis verslininko kostiumu, už plaukų ištempia paaukoti. Ifigenija mano, kad aukojasi dėl tėvynės (mite – dėl graikų pergalės Trojos kare), o Warlikowskis verčia manyti, kad ji buvo paaukota dėl tėvo karvedžio karjeros. Nelengvus klausimus kelia ir Alkestės pasiryžimas mirti už mylimą vyrą Admetą: ar savo gyvybę ji paaukoja iš meilės, kad mylimasis galėtų gyventi? Ar mirti apsisprendžia todėl, kad be mylimojo gyvenimas netenka prasmės? Warlikowskis vėl sufleruoja daug liūdną atsakymą: nuostabi, kūdikio besilaukianti Alkestė (Magdalena Cielecka)

renkasi mirtį iš nusivylimo mylimuoju (Jacek Poniedziałek), nes šis paprašė jos gyvybės mainais į savąją. Kai scenos viduryje, permatomoje kameroje, kuri yra ir tualetu kambarys, ir prozektoriumas, Alkestė persipjauna venas, o Admetas, jau krimsdamasis dėl savo prašymo, šaukia, kad „giliai ir tragiškai“ ją myli, mylimoji jo nebeišgirsta.

„(A)pollonia“ tyrinėja ryšį tarp tėvų ir vaikų. Agamemnonas nusiteikęs paaukoti dukrą dėl pergalės kare, o Klitemnestra (Danuta Stenka), kad sukliudytų vyrui, vienoje baisiausių ir gražiausių spektaklio scenų apsipila benzinu ir bando susideginti pati (Ifigenija dantimis išplėšia žiebtuvėlį motinai iš rankų). Admeto tėvai, sūnaus prašomi, atsisako mirti už jį. Warlikowskiui jie – groteskiški personažai, toks jų įsikibimas į gyvenimą jam atgrasus. Mito kolizijas patvirtina ir realus gyvenimas: išgelbėti dukrą, prisimdamas kaltę dėl žydų slėpimo, atsisakė ir Apolonijos Machczyńskos tėvas, tiesa, gyventi po jos mirties jis nebepajėgė – liovėsi kalbėti, valgyti ir po poros mėnesių mirė. Šiam iš tikrovės atėjusiam personažui režisierius gailėstingas: žiūrovai nemato jo veido, negirdi kalbančio. Tai nebyli beveidė šmėkla. Tačiau veidą, balsą ir galimybę pasakyti savo nuomonę gauna vienintelis likęs gyvas Apolonijos sūnus (Marek Kalita). Aukojimosi tema

pakreipiama dar vienu kampu: dėl ko nors aukodamiesi, neišvengiamai ką nors nuskriaudžiami. Suaugęs Apolonijos sūnus, atsiimdamas motinai skirtą Teisuolio apdovanojimą už žydų gelbėjimą, perskaito kito našlaičio – žydų kompozitoriaus eilėraščių, skirtą mamai. Vaiko, tapusio našlaičiu, gėla meta šešėlių ant, atrodytu, nepriekaištingo motinos poelgio. (Beje, aukodamasi dėl Admeto savo vaikus palieka, o vienam neleidžia gimti ir Alkestė.)

Tas, dėl kurio buvo pasiaukota, taip pat patenka į keblią padėtį – Admetas jaučiasi kaltas, kad paprašė aukos, o Apolonijos išgelbėtai žydei Ryfkai Goldfinger skaudu girdėti savo gelbėtojos sūnaus žodžius: „Likote gyva, nes pasiaukojote tokie žmonės kaip mano motina.“ Regis, auka sujudina pasaulį, bet nesuteikia/negražina

jam pusiausvyros. Išgelbėdama vienus, nuskriaudžia kitus. O skriauda provokuoja kerštą. Warlikowskio moralinis patosas – aukščiausios temperatūros ir kartu skaudžiai blavus. Užuoat pateikęs guodžiančius atsakymus, režisierius ragina imtis gilesnės analizės, įtraukia į regos lauką tuos tikrovės aspektus, įžvelgia tokias sąsajas, kurių atskleisti niekam nesinorėtų.

Piotras Gruszczyński sako, kad Krzysztof Warlikowski laikosi senosios, „romantinės paradigmos“, yra „išsipareigojęs“ menininkas. Šiandien toks apibūdinimas vargu ar skamba patraukliai, greičiau priešingai. Bet tyrimo užmoju ir sceninės kalbos įtaiga „(A) pollonia“ yra spektaklis etalonas, liudijantis teatro gyvybę ir potencialą. ■

„(A)pollonia“. Spektaklio scena

MIESTO FESTIVALIS: TARP VALDŽIOS AMBICIJŲ, PUBLIKOS SIMPATIJŲ IR TEATRO VIZIJŲ

Kaleidoskopinis langas į pasaulį

Amsterdamo Karališkajame muziejuje yra du XVII a. eksponatai, savaip atspindintys žmogaus santykį su menu, – tai Petronellos Dunois ir Petronellos Oortman lėlių namai. Abi ponios, tenkindamos savo pomėgius, miniatiūrines lėles ir baldus užsakydavo geriausiems manufaktūrų ir sidabro meistrams, kurie sukūrė tikrus šedevrus. Už dviejų metrų aukščio spintą Oortman sumokėjo apie 30 000 guldenų – sumą, kurios tada būtų užtekę nusipirkti tikram namui prie Amsterdamo kanalų. Regis, ši tradicija vėl gali tapti gyvybinga, nes valstybė nususuka nuo meno, neoliberaliai traktuodama jį kaip turtingų žmonių pomėgį.

Nyderlandų tarptautinis *Holland festival* šįmet šventė 65-metį. Įkurtas iškart po Antrojo pasaulinio karo, 1947 m., jis tebėra pagrindinis – supažindina su iškiliausiais pasaulio menininkais, duoda toną olandų teatrų. Amsterdamo gyventojai ir svečiai gali didžiutis, kad tikriausiai nė vienas pasaulinio lygio menininkas nepraplaukė pro šalį ir vis grįžta su naujomis idėjomis ar kūrybos retrospektyva.

Apie festivalį, jo misiją ir žiūrovus kalbėjau su vykdomąja direktore **Annette Lekerkerker**.

Jūsų festivalio dabartinė misija, kaip ją pristatė meno vadovas režisierius Pierre'as Audi, yra sukurti „kaleidoskopinį langą į pasaulį“, pasiūlyti įspūdingą kokteilį iš scenos menų, garsių vardų ir drąsių eksperimentų. Peržvelgęs programą, tuo nesunkiai įsitikinau. Bet drauge susidaro įspūdis, kad šis festivalis yra crème de la crème, festivalių festivalis, teatrinių įvykių grietinėlė. Šiomet tarp garsių vardų – Robertas Wilsonas, Marina Abramović, Christophas Marthaleris, Matthew Barney, Alainas Platelis, Joan La Barbara, Michaelas Nymanas ir t. t., ir t. t.

Kai kurie vardai – taip, šiuo metu tai įdomiausi Europos ar pasaulio kūrėjai. Bet mes pristatome ne vien muziką, operą ar teatrą, o visus scenos menus, stengdamiesi išlaikyti balansą. Jis, be abejo, keičiasi, bet pirmiausia – tai scenos menų festivalis. Esama pasaulinio lygio „žvaigždžių“ ir mes atvežame jas į Nyderlandus, bet kai kurie autoriai pas mus dar visai nežinomi. Pavyzdžiui, choreografas Borisas Charmatzas, prieš porą metų festivalyje parodęs mažą etiudą. Pristatome ir tokius spektaklius – pažintis. Alainas Platelis gerai žinomas, bet kitas choreografas Olivier Dubois – visiškai ne, taigi mes kuriame tarsi kokteilį. Drauge stengiamės parodyti naujas formas, naujus kelius. Panašiai sudaroma ir muzikos programa – šalia didžiulių orkestrų būna ir keletas popso

vakarų. Mums svarbi tokia mišrainė, nes mes – ne Zalcburgo festivalis, kurio didžiulis biudžetas leidžia kviešti vien pasaulinės klasės ir kainos „žvaigždes“.

Pernai tarp daugybės garsių vardų pristatėte ir Justės Janulytės „Smėlio laikrodžius“. Bet kam skirtas jūsų festivalis – miestui, šaliai ar profesionalams? Į kurią lentynėlę jį dedate?

Tai irgi mišru, nors daugiausia – 90–95 proc. – žiūrovų yra olandai, iš kurių 75 proc. gyvena vakarinės Nyderlandų dalies didžiuosiuose miestuose – Amsterdamo, Roterdamo, Hagoje. Iš jų 45 proc. yra sostinės gyventojai. Žinoma, esama užsieniečių, bet norėtume, kad jų atvyktų daugiau. Esame didelis festivalis, bet ne toks galingas finansiškai kaip Mančesterio, Avinjono, Edinburgo fiestos. Norime bendradarbiauti, bet tarptautinei rinkodarai negalime skirti daug lėšų. Šiemet dėmesį nukreipėme į Vokietiją ir Belgiją, kitąmet prijungsime Jungtinę Karalystę. Dėl riboto biudžeto neturime ir tarptautinių premjerų, į kurias specialiai atvyktų užsienio svečiai: Wilsono „Marinos Abramovič gyvenimas ir mirtis“ (*The Life And Death of Marina Abramović*) pernai buvo parodytas Mančesteryje, šiemet – Madride, ir tik dabar atvyko pas mus. Tačiau įsitikinome ir didžiuojamės tuo, kad į mūsų festivalį atvykę profesionalai būna juo patenkinti, todėl atvyksta vėl. Gal pamažu subursime ir tarptautinę bendruomenę.

Nerengdami pasaulinių premjerų, mažiau rizikuojate, nes atvežate spektaklius, jau „patikrintus“ kituose festivaliuose.

Taip, tai tiesa. Dėl to atvyksta ir nemažai žiūrovų iš kitų kraštų.

O kaip apibrėžtumėte savo publiką?

Manyčiau, tai žmonės, kurie domisi aukštesniu pasaulio menu. Jie gerai išsilavinę, atviri pasauliui ir menui,

Marinos Abramovič gyvenimas ir mirtis. Režisierius Robertas WILSONAS

Lucie Jansch nuotr.

nejauni – vidurkis būtų apie 50 metų. Be abejo, tie, kurie ateina į jau pripažintus garsius spektaklius, skiriasi nuo tų, kuriuos labiau domina nežinomi, „rizikingesni“ kūrėjai. Bandome tai susieti, kad nenusiviltų nei vieni, nei kiti. Žiūrovai ištikimi mūsų festivaliui, daugelis apsilanko bent po kartą per mėnesį, o kiti – 10 kartų.

Kadangi žiūrovų amžius brandus, mums reikia pritraukti daugiau jaunų žmonių. Todėl sukūrėme *HF Young Professionals* programą – ji skirta jauniems teatro profesionalams nuo 25 iki 39 metų, siūlome jiems tokį teatrą, kokio nėra mūsų šalyje, be to, gerokai pigesnius bilietus ir taurę vyno po spektaklio, – juk visada smagu aptarti išpūdžius, pasikeisti nuomonėmis.

Ar visą festivalio programą planuoja bendra komanda, ar esate pasidaliję atskiras meno sritis?

Aš esu vykdomoji direktorė, meno vadovas yra režisierius Pierre'as Audi, turime du programų koordinatorius – teatro ir šokio, muzikos ir muzikinio teatro. Rengdami festivalį kas dvi savaites susitinkame aptarti programos. Pierre'o žodis lemia, kaip per mėnesį bus išdėstyti 50 spektaklių, – jis puikiai derina įvairias meno rūšis, išlaikydamas intrigą. Aš skirstau lėšas: jei atvešime tą, teks atsakyti ano. Ką pasirinkti, nusprendžia komanda.

Taigi papasakokite apie lėšas. Sakėte, kad, palyginti su kitais, esate mažas festivalis. Koks jo biudžetas?

Pernai ir šiemet turėjome apie 6 mln. eurų. Iš jų 4 mln. skiria valstybė (jos dalis didesnė) ir miestas. O 2 mln. – tai mūsų įplaukos už bilietus, asignacijos iš fondų ir privačių rėmėjų. Deja, kitąmet numatoma drastiškai sumažinti kultūros finansavimą. Kita vertus, gera žinia yra tai, kad prieš porą mėnesių miestas ir vyriausybė pripažino *Holland festival* svarbiu šaliai, todėl jis turi būti finansuojamas. Bet vis tiek apkarpymai palies ir mus – kitąmet neteksime maždaug 0,3–0,4 mln. eurų. Taigi, daugiau lėšų reikės gauti iš kitų šaltinių.

Ar apie gresiantį sumažinimą jus informavo iš anksto?

Taip. Nyderlandų biudžetas sudaromas ketveriems metams, ir kaip tik šie metai paskutiniai, kai dar galioja ankstesnis finansavimas. Tad jau gerokai anksčiau buvo nuspręsta, kas laukia 2013–2016 m. Mums tai labai svarbu, nes turime iš anksto planuoti didžiuosius spektaklius ir projektus.

Dabar situacija tokia: atėję į valdžią populistai meną suvokia vien kaip turtingų žmonių pramogą, todėl siūlo patiems už viską ir susimokėti. Tad esame priversti ieškoti vis daugiau rėmėjų, tačiau per pusmetį sukrapštyti pusę milijono eurų neįmanoma.

O kaip surandate privačius rėmėjus – kuo juos viliojate?

Nyderlanduose yra keletas fondų, kurie rūpinasi menais ir kultūra. Sunkiau dėl korporatyvinio rėmimo. Bet šiemet mus svariai parėmė *Rabobank*, jo logotipą visur skelbiame didžiausiomis raidėmis. Mums pasisekė tuo atžvilgiu, kad *Rabobank* neseniai susikūrė susijungus dviem dideliems bankams, kurie tradiciškai rėmė žemės ūkį. Dabar šis bankas nori įsitvirtinti Amsterdame, įsiterpti tarp dviejų kitų jau gerai žinomų didelių bankų, tikisi pritraukti naujų klientų. Kad išgarsintų save, jis remia ne tik mus, bet ir muzikinį teatrą, šiuolaikinio meno muziejų, kuris atsidarys kitąmet. *Robobank* puikiai žino, ko nori – naujų klientų atsiras, jei pavyks įtvirtinti savo ženklą. Banko atstovai supranta, kad ekonomiškai klestinčiame mieste turi gyvuoti ir menas. Taigi nusprendė

remti ir festivalį, nors korporatyvinis rėmimas yra gan sudėtingas dalykas – mes, priešingai nei orkestrai, teatrai, neturime savo salių, kur kabėtų rėmėjų logotipai, festivalis trunka mėnesį, o po jo dingstame iš akiračio iki kitų metų...

Anksčiau dirbote gerai žinomame teatre ZT Hollandia, kūrusiame gan rafinuotą, elitinį, eksperimentinį meną. Dabar bendraujate su gerokai platesne auditorija. Ar sunku buvo „persijungti“?

Kai ėmiau rūpintis *ZT Hollandia* rinkodara, tai buvo dar visai maža trupė. Teatro vadovai Johannas Simmonsas ir Paulas Koekas pakvietė mane, nes norėjo didesnės auditorijos, plėtos perspektyvos, ir ilgainiui tapome didele kompanija. Po to buvau Amsterdame *Stadsschouwburg* teatro programų vadovė. O po septynerių metų įsiliečiau į festivalio komandą. Taigi nuo mažos trupės iki festivalio ėjau pamažu. Man buvo įdomi ta vis plėtėjanti erdvė. *Stadsschouwburg* buvau atsakinga už repertuarą, o festivalis man pasiūlė imtis rinkodaros, pasinėriau į lėšų paieškas. Dabar man lengviau, nes išmokau būti atsakinga ir už meną, ir už pinigus. O menininkų supratimas apie pinigus dažnai būna miglotas. Bet jie vis tiek turi nutuokti, kaip skirstyti savo teatro lėšas, kaip derinti jas tarp keleto pastatymų ir t. t. Kita vertus, čia esu labai arti meno, nes bendrauju su Pierre'u Audi, kaip anksčiau su Simmonsu ir Koeku. Man pasisekė – dirbu su menininkais, kurie suvokia, kad egzistuoja ir ekonominė realybė. Bet svarbu neperdėti jos reikšmės. Kai renkame trupes festivaliui, pirma apsvairstome meninius dalykus – kodėl reikia pakviesti tą trupę, ar spektaklis bus suprantamas, artimas olandams, ar tai tiks šių metų programai ir t. t. Finansiniai klausimai kyla po to.

Permetu jums jūsų klausimą: kuo artimas olandams, pavyzdžiui, Johnas Cage'as, kurio šimtmetį festivalis taip stipriai akcentavo?

Jei pristatytume istorinį avangardą, Cage'as neabejotinai būtų įtrauktas į programą. O šiemet norėjome panagrinti jo santykį su nauja publika, su kitais lai-

kais. Cage'as *Holland festival* nebuvo išskirtinis svečias tarp daugelio kitų, bet nusprendėme pristatyti jį per muziką, per teatrą. Dabar sulaukiame gražių atsiliepimų iš žmonių, kurie prisimena jį, viešėjęs čia 8-ajame dešimtmetyje drauge su Merce'u Cunninghamu. Dabar atėjo nauja karta, ir įdomu patyrinti, koks jos santykis su istoriniu avangardu. Be to, mūsų festivalis nepristato olandų teatro. Nors yra keletas trupių – Ro teatras iš Roterdamo, *Wunderbaum*, tačiau pirmiausia esame tarptautinis festivalis, žiūrovams rodome, kas įdomaus scenos mene vyksta už jų šalies sienų.

„Nesuprantu, kodėl apie meną kalbama rinkos terminais“

Prieš iškeldama teatrą iš senojo pastato Hofburge, Vienos valdžia 1888 m. užsakė Gustavui Klimtui nupiešti jo interjerą su publika. Dailininkas auditorijoje nupiešė daugiau kaip 100 respektabilių to meto miestiečių, o kitą publikos dalį sudarė dailininkui pozavę giminaičiai ir draugai. Šiandien stebina ne tiek realistinis paveikslas, kiek valdžios sprendimas – įamžinti senąjį pastatą, pabrėžiant išskirtinę teatro svarbą visuomenei.

Teatro ir muzikos festivalis *Wiener Festwochen* buvo įkurtas dar per okupaciją, 1951 m., kai miestą dalijosi sąjungininkai iš keturių šalių. Vis dėlto net tomis sąlygomis Viena, kurioje menas visada buvo prioritetas *de facto* ir vieniečių gyvenimo būdo sudėtinė dalis, nusprendė paskleisti meno žinią pasauliui. Festivalis, dosniai finansuojamas iš miesto

biudžeto, tarsi teigia, kad visos jo rengėjų fantazijos gali būti įgyvendintos.

Ar tai nėra apgaulingas išpūdis, kalbėjauisi su festivalio teatro dalies rengėja **Stefanie Carp**.

Esate dramaturgė, dirbote su režisieriumi Franku Baumbaueriu Bazelio teatre, vėliau septynerius metus su Christophu Marthaleriu ir jo scenografe Anna Viebrock statėte spektaklius Hamburge, Ciuriche. Ar dabar, kai dėlujate festivalį, jums irgi rūpi dramaturginė jo struktūra?

Žinoma! Kai kviečiu trupes, bandau sukurti ir tam tikrą dramaturginę įtampą, ir koncepciją. Šių metų festivalis turi keletą krypčių. Tai kūriniai, pastatyti Vienoje, čia vyksta ir jų premjeros. Jie kalba apie krizę, kaip ji paveikė paprastų žmonių gyvenimą. Tiek Europos centre, tokiose mažose šalyse kaip Austrija, kur nemėgstamos dešinėsios partijos, bet solidarumo labai nenorima atsisakyti ir savo gerovės, tiek kitame pasaulio krašte, gerokai skurdesniame žemyne. Toks aspektas atveria visiškai kitokią perspektyvą, atskleidžia, kad turėtume gyventi ir elgtis kur kas žmoniškiau. Tokia šių metų festivalio

Atviri visiems

Thomo Aurino nuotr.

lio politinė nuostata, bet jos negalime nei tiesiogiai įžvelgti kiekviename festivalio spektaklyje, nei versiti menininkus, kad kurtų būtent apie tai, – jie turi būti laisvi.

Kita mano sąlyga yra geras kūrinys. Juk ne viskas, ką matome scenoje, yra menas, o gera pjesė ne visada išgelbsti spektaklį. Ieškau įtaigaus, jaudinančio teatro. Tad mano užduotis ir ambicija – surasti menininkus, kurie įrašys savo kūrinius į teatro istoriją. Man labiau rūpi ne grynasis teatras, bet išsklidęs tarp kitų disciplinų – pusiau teatras, pusiau šou, pusiau miuziklas, performansas ar pan.

Šių metų jūsų festivalio biudžetas tikrai nėra menkas. Miestas skiria 10,8 mln. eurų, dar 3,4 mln. gaunate už bilietus ir iš privačių rėmėjų. Ar jaučiatės laisva pasirinkti viską, ko norite?

Mūsų festivalis skyla į dvi dalis – tai muzika ir scenos menas. Aš atsakinga už antrąją, kurios biudžetą, skirtą visiems svečių honorarams, salių nuomai, techniniam aptarnavimui, sudaro kiek daugiau nei 2 mln. eurų. Atrodytų, vis tiek nemaža suma, bet festivalis trunka šešias savaites. Todėl reikia griežtai skaičiuoti, derinant įvairius sumanymus. Visada yra pigiau ką nors pasikviesti negu prodiusuoti patiems. Jei kuriame spektaklį drauge su vokiečių valstybiniais ar miestų teatrais, tam reikia solidžios sumos, jei su vengru Kornėliu Mundruczó kaip šiemet – tai atsieis gerokai pigiau. O pakvietę tokį didžiulį spektaklį kaip Ariane'os Mnouchkine „Beprotingos vilties sudužimas (Aušros)“ (*Les Naufrages du Fol Espoir [Aurores]*) neteksime geros dalies savo biudžeto, bet suteiksime didžiulį džiaugsmą plačiajai publikai.

Vadinasi, jums rūpi ne tik menas menui, bet ir ta publikos dalis, kurios skonis nėra labai rafinuotas?

Esu už integralius spektaklius, kurie patinka ir profesionalams, ir publikai. Svarbu, kad tai nebūtų menkavertė pramoga. Man svarbi ir menininko pozicija, kaip Mnouchkine atveju: patinka jos drąsa, pilietiškumas ir tai, kad esminės nuostatos režisierė išlaikė iki šių dienų. Ja susižavėjau dar būdama šešiolikmetė, net tranzavau

į Paryžių žiūrėti garsiųjų jos spektaklių – tai buvo kokiais 1970-aisiais.

Jūsų festivalis yra daugelio garsių spektaklių koproduceris. Kaip apsisprendžiate, ką koprodusuoti – pagal temas ar pagal režisierius?

Tai labai priklauso ir nuo jų, ir nuo finansinių aplinkybių: mes neturime savo salės, techninės įrangos, visa tai nuomojame. Statyti Vienoje labai brangu. Kartais kitur būna pigiau ir lengviau. Todėl koprodusuoti Marthalerį, kai jis režisuoja Berlyno *Volksbühne* [šiemet festivalyje jis rodo Ödöno von Horvátho „Tikėjimas, meilė, viltis“ (*Glaube, Liebe, Hoffnung*) – V. J.] yra pigiau. Kornelį Mundruczó pakvietėme jau kelintą kartą, nes jis yra įdomus menininkas, be to, dabar, kai Vengrijos kultūra patiria konservatyvių jėgų spaudimą, režisieriui yra nelengva, todėl bandome jam padėti. Bet tik iš dalies – jis turi susirasti ir kitų festivalių.

Ar Wiener Festwoche turi ambicijų atrasti naujus vardus?

Žinoma. Antraip kam jį daryti? Galima pakviesti daug įžymybių ir pasiskelbti festivaliu, bet tai nebus įdomu.

Šiais metais rodote net keturis spektaklius iš Lotynų Amerikos. Kaip juos suradote, o gal tai jau ryški tendencija?

Mes visada kviesdavome nemažai menininkų iš tų kraštų. Kai keliauji po tolimų šalių festivalius, greitai sužinai, kad Argentina turi labai gerų aktorių ir režisierių, dirbančių su nedidelėmis trupėmis, Brazilijos stiprioji pusė – šokis, o Čilėje esama gerų dramaturgų – Guillermo Calderónas lankosi pas mus jau kelintą kartą.

Ar neatrodo, kad ieškoti naujų vardų spaudžia teatrinė rinka – tai tas pats, kaip kurti naujus produktus?

Aš nemąstau tokiomis kategorijomis, man tai neįdomu. Nesuprantu, kodėl apie meną reikia kalbėti rinkos terminais, tarsi kitokio pasaulio nė nebūtų. O jei nieš-

kotume naujų vardų, tiesiog paskęstume savo konservatyvume, niekas nesikeistų.

Dirbote Ciuriche, Bazelyje, dabar Vienoje. Kokia yra šio miesto publika – šiaip ar taip, pagrindiniai jūsų žiūrovai yra ne turistai, bet vieniečiai.

Taip, nes šis festivalis, skirtingai negu Zalcburgas, Avinjonas, yra orientuotas į mūsų miesto gyventojus. Panašiai kaip Paryžiaus *Festival d'Automne*, jis kreipia dėmesį ne į profesionalus ir ne į tuos, kurie atvyksta į festivalį praleisti atostogų kaip Avinjone. *Wiener Festwoche* pritaikytas tiems, kurie dieną dirba, o į teatrą eina vakare. Žurnalistai ar kritikai, jeigu nori pamatyti tris spektaklius, turės visas tris dienas ir būti Vienoje, o, pavyzdžiui, Briuselio *Kunstenfestivaldesarts* tiek galima pamatyti per dieną.

Viena turi labai stiprią teatro bendruomenę, kuri kokybišką spektaklį puikiai atskiria nuo prastesnio. Aišku, iš esmės ji konservatyvi, labiau linkusi į tradicinį meną, tad jei nori surinkti pilnas sales, vėčiau kviesk Bruno Ganzą [šveicarų aktorius, sukūręs įsimintinus vaidmenis – Angelą Wimo Wenderso „Danguje virš Berlyno“, Hitlerį Oliverio Hirschbiegelio „Žlugime“, pelnęs daugybę teatro ir kino premijų – V. J.]. Bet galima apsieiti ir be garsių vardų, kartais pakanka vien temos ar pavadinimo. Vieniečiai imlūs, jie šiltai sutinka naujus vardus – sakykime, šiais metais puikiai priėmė jiems visai nežinomos australų trupės *Back To Back Theatre* spektaklį „Ganešas prieš Trečiąjį Reichą“. O galima tą vardą kurti drauge – kaip daro, sakykime, Alvis Hermanis. Pasiūliau jį Vienos festivaliui dar tada, kai dirbau *Theater der Welt*, apie 2005 m., o dabar jis gerai žinomas Vienoje, stato *Burgtheatre* ir kitur.

Esate miesto festivalis. Ar miesto valdžia ko nors reikalauja iš jūsų? Ar ji patenkinta tuo, ką parodote? Kas yra pagrindiniai kritikai?

Tai žurnalistai, teatrologai. Man asmeniškai svarbi kolegų menininkų nuomonė. Ir, žinoma, publikos vertinimas. Viena – teatro miestas, tai sena jos tradicija. Žinoma, jei kalbėsime apie operą, muziką – tai bus jau

visai kita publika, atsiskleis buržuazinė Vienos pusė, gerokai konservatyvesnė, hierarchiška, labiau mėgstanti muziką ir garsius teatro vardus. Bet ir ji gana smalsi. Žiūrovai iš anksto domisi, sveria, ką gaus. Tačiau esama ir tokių, kurie eina į viską iš eilės, matau juos diskusijose, susitikimuose su menininkais. Atpažįstu iš veidų.

O kaip teatrinę festivalio pusę derinate su muzikine?

Deja, to nekoordinuojame. Muzikinę dalį kuruojantis Stéphane'as Lissneras kur kas anksčiau viską suplanuoja ir visiškai nesitaria su manimi. Paprastai jis pristato tik dvi operas, o mano programa kur kas platesnė. Apskritai muzikos programa – tai jau liūdnasis festivalio aspektas: Lissneras atiduoda pinigus *Konzerthaus*, o šis daro ką nori, viskas nusprendžiama be jokių diskusijų. Todėl tai dvi visiškai skirtingos programos tiek savo ideologija, tiek požiūriu į festivalį.

Ar turite svajonių, kurių dar neįvykdėte? Gal „išduosite“ bent keletą?

Labai norėčiau rasti režisierių, kuris pastatytų Roberto Musilio „Žmogų be savybių“. Roterdame Guy Cassieras sukūrė spektaklį pagal šią knygą, bet pirmoji dalis man nepatiko. O tai, kad Cassieras perrašė Musilio prozą, visiškai nepriimtina, – šio romano kalba yra nepaprastai svarbi. Pernelyg gerai žinau tą kūrinių. Labai norėčiau surasti tinkamą kūrėją tokiai vienietiškam temai.

Ar jau žinote, kokius spektaklius rodysite kitais metais?

Taip, nes po pusmečio, prieš Naujuosius, turime išleisti festivalio bukletą. Be to, ir pati skubu, nes nežinau, kiek laiko čia būsiu. Jei žinočiau, kad kontraktas bus pratęstas dar kokiems penkeriems metams, turėčiau daugiau laisvės planuoti, kurti ilgamečius projektus, o dabar – pirmąkart buvau paskirta dvejiems metams, 2010-aisiais – dar trejiems.

O kokia būsimo festivalio tema?

Politinių temų vizijos. Konkrečiau aiškinti nenorėčiau, bet ketinu sceną susieti su vizualiaisiais menais, su parodomis, su menininkų vizijomis. ■

EDENO SODAI IR PRAGARAS: GRUZIJA

„Dabar esu karys. Turiu vienintelį ginklą – žodį“

Davidas Dephy – poetas, novelistas, multimedijos meno atstovas, įkūręs pirmąją Gruzijoje poezijos broliją *Samkauli* („Papušalas“). Jis laikomas moderniosios Gruzijos kultūros atstovu. Šiomet jo novelė buvo įtraukta į rinktinę „Geriausia Europos grožinė literatūra“. Rašytojas teigia negalintis tylėti. Po Rožių revoliucijos 2003 m. jis tapo pasipriešinimo komiteto nariu. 2008 m. rugpjūtį, reaguodamas į įsižiebęsį konfliktą, ištarė du žodžius – *Stop Russia*, į kuriuos tilpo viskas, ką gruzainai tada norėjo pranešti pasauliui.

David DEPHY

Viktorija Samarinitė: *Jūs esate ne tik Gruzijoje, bet ir už jos ribų garsus poetas. Niujorke rengiama spaudai Jūsų knyga. Nors daugelis užsienyje pripažintų gruzinų menininkų nedvejodami kraustosi į Europą, jūs vis dar esate čia...*

David Dephy: Esu rašytojas. Idealistas. Rašyti pradėjau 24 metų, dabar man 33-eji. Per tą laiką išleidau 5 noveles, 8 poezijos knygas, 2 garsinės poezijos albumus, keletą eseistikos knygų. Prieš tai dirbau žurnalistu laikraščiuose, vedžiau laidas radijuje ir televizijoje.

Tačiau didžiausia mano aistra – poezija. Esu Niu-jorko rašytojų bendruomenės narys. Yra tekę dalyvauti literatūriniuose renginiuose, į kuriuos atvyksta tokie garsūs rašytojai kaip Salmonas Rushdie.

Matau savo kūrinį, išspausdintą rinktinėje „Geriausia Europos grožinė literatūra“, ir jaučiu, kad gal ne viskas, ką darau, nueina veltui. Tai labai svarbus tiek mano, tiek Gruzijos gyvenimo faktas. Esu antras gruzinų rašytojas, kurio kūryba įtraukta į šį literatūros rinkinį.

Toks mano gyvenimas. Ir nieko daugiau.

2010 m. pasirodė naujausias jūsų romanas „Sodai ir pragaras“, paremtas 2008 m. Rusijos ir Gruzijos konfliktu. Kaip ryžotės papasakoti apie tai, juk dažniausiai tvirtinama, esą turi prabėgti nemažai laiko, kad būtų galima prabilti apie didžiąsias traumas?

Po skaudžiojo 2008 m. rugpjūčio dvejus metus mąščiau ir ieškojau informacijos. Susiradau jos nemažai – tai žurnalistų reportažai, amerikiečių, gruzinų oficialūs pranešimai. Visa tai bandžiau apdoroti savo galvoje. Nežinau, kada atėjo lūžio momentas, bet staiga supratau: turiu viską, ko reikia mano teks-

tui. Kartais būna, kad jauti kūrinį labai aiškiai, bet negali to išguldyti popieriuje ir jis išsisklaido neįgavęs pavidalo.

Šįkart, kai jau prisėdau, nebeatsistojau. Neįtikėtina, bet novelę parašiau per 12 dienų. Ar galite įsivaizduoti? Aš buvau ištiktas šoko kaip ir visi aplink mane. Jaučiausi lyg išprotėjęs. Nežinau, kas man darėsi, tačiau buvau atsidūręs nuosavame pragare, kurį sukūrė mano protas. Tada pradėjau rašyti ir niekaip negalėjau sustoti. Tik rašiau ir rašiau, be miego, beveik be maisto, nenueidamas net į dušą...

Papasakokite, kokia to romano idėja ir siužetas.

2008 m. konfliktą traktuojau kaip dar vieną Maskvos bandymą užkariauti Gruziją, kuri net 200 metų praleido Rusijos gniaužtuose, ir ši didvalstybė niekaip negali susitaikyti, kad paukštėlis išskrido iš narvelio. Mano nuomone, tai ir yra pragaras. Gruzija buvo, yra ir bus laisva, o Rusijos tragedija ta, kad laisva ji niekada nemokėjo būti. Šiai šaliai sunku suvokti, kas yra laisvė, ką reikėtų su ja daryti, kas apskritai vyksta pasaulyje. Štai kodėl Rusijos politiką tapatinu su pragaru. Pragaras man yra žmogaus egoizmo, savanaudiškumo, savininkiškumo, teroro simbolis. O Gruzija – lyg Edeno sodų simbolis. Kiekvienas žmogus yra tarsi sodas. Visi galėtume būti nuostabiausi sodai. Sodas – tai patys gražiausi dalykai mumyse. Tai metafizinė erdvė.

Karo tikslas yra ją sunaikinti. Iš dvasinės dirvos lyg augalus išrauti namų, vilties, meilės jausmą.

Romane „Sodai ir pragaras“ pasakoju apie nesibai giančią ir turbūt niekada nesibaigiančią kovą tarp gėrio ir blogio. Užsimenu ir apie kitokio pobūdžio – dvasinį ir materialinį – konfliktą tarp dviejų tautų, kurių tarpusavio santykiai painūs, sudėtingi. Tačiau aš nekalbu apie rusų ir gruzinų nesutarimus. Man rūpi politinis konfliktas tarp Rusijos ir pasaulio.

Pagrindiniai romano veikėjai yra nuostabaus grožio mergina Lilija ir jaunas drąsus vaikinasis Giorgis,* kuris žūsta per karą. Šis personažas man prime-

* Įdomi sąsaja su šv. Jurgiu (Giorgij) – Red.

Paausutas šv. Jurgis. Tbilisis

Autorės nuotrauka

na Andrejaus Tarkovskio filmo „Stalkeris“ herojų. Giorgis pats yra tarsi „stalkeris“ – tai žmogus, vedantis savanorius į paslaptinę zoną, kur vyksta keisti ir nenuspėjami dalykai.

Rašydamas šį tekstą, turėjau galvoje faktą, kad mano šalies teritorija vis dar yra okupuota. Net Europos Parlamentas tai patvirtino, priėmęs didelės svarbos dokumentą. Tačiau kodėl apskritai atsitinka tokie dalykai? Kodėl vieni žmonės gali kažką priimti kitiems, juk kiekvienas iš mūsų turi prigimtinę teisę būti laisvas. Viena iš žurnalisčių, daly-

vavusių 2008 m. konflikte, buvo mano draugė. Kai rengė reportažą iš karo veiksmų zonos, ją pašovė rusų snaiperis. Jos profesinė pareiga buvo pranešti žmonėms, kas vyksta, tadien, vos prieš porą valandų, ji ėmė interviu iš manęs. Ir staiga sužinojau, kad ji sužeista. Tada konfliktas man įgavo dar didesnę reikšmę, pajutau dar baisesnę jo žalą ir skriaudą. Žurnalistės istorija tapo pagrindine mano romano gaire. Aš klausiu, kodėl iš viso taip nutinka? Nepaisant nevilties, vis dėlto tikiu, kad gėris visada laimės kovą su blogiu.

2008 m. prisijungėte prie savanorių ir įkūrėte civilinės vienybės būstinę. Paskui pasakėte žodžius, tapusius šūkiu: Stop Russia. Kodėl jautėte poreikį aktyviai veikti, juk dauguma kultūros žmonių tiesiog sėdėjo namuose, užsidangstę langus ir užrakinę duris?

Supratau vieną labai svarbų dalyką: jei pats sau atsakysiu į klausimą, kuo aš norėčiau būti ypatingas pasauliui, rasiu kelią, kuriuo turiu eiti. Štai taip suvokiau, kad per Rusijos ir Gruzijos konfliktą mano vieta yra Tbilisyje. Buvau įsitikinęs, kad su savo idėjomis, pasitelkęs galingą lozungą turiu burti žmones ir protestuoti prieš Rusijos politiką. Dabar esu karėivis. Tačiau vienintelis mano ginklas yra žodis.

Tai, kas šiandien vyksta Rusijoje, mano įsitikinimu, yra didžiosios pabaigos pradžia. Imperija labai grei-

tai bus sunaikinta iš vidaus. Aš tuo tikiu, nes Rusijos žmonės supranta vieną labai svarbų dalyką: būtina reikia siekti laisvės. Tai nėra tik žodžiai, nes laisvė yra gyvoji energija, įkvepianti eiti tolyn. Beveik kaip poezija. Laisvė ir poezija man yra lyg seserys. Būti laisviems – toks turėtų būti visos žmonijos tikslas. Reikia būti laisviems, kad galėtume būti poetai.

Jūs ištartėte Stop Russia ir milžiniška žmonių minia tam pritarė. Kaip radote tuos du, regis, tokius paprastus žodžius, tapusius lozungu? Argi tą milžinišką ir karingą šalį įmanoma tiesiog sustabdyti?

2008 m. rugpjūčio 12-ąją žiūrėjau finalinį Pekino olimpinių žaidynių koncertą, grojo legendinės roko grupės *Led Zeppelin* gitaristas Jimmy's Page'as. Baigęs dainą, jis sušuko: „Kitos Olimpines žaidynes bus Londone!“ Mano šalį tuo metu iš oro bombardavo Rusijos karinės pajėgos. Aš buvau tarsi miręs žmogus, kuris televizoriaus ekrane matė gyvą žmogų. Ir tą akimirką pagalvojau: „Dieve, prašau – sustabdyk Rusiją.“

Tie žodžiai man ir mano draugams atėjo į galvą kiek anksčiau, negu baigėsi Olimpines žaidynes. Juos inspiravo mūsų Prezidento žodžiai: „Bičiuliai, tai karas. Kiekvienas iš jūsų dabar turėtų prisijungti prie armijos. Leiskimės į kovą kartu. Būkime savo šalies gynėjai.“ Tiesiog suformulavau juos ne iškart.

Tai du paprasti žodžiai. Prašau... Sustabdykite... Panašiai kaip grupės *Pink Floyd* filme „Siena“ – paskutiniame kadre girdime nepaliaujamai kartojamą *Stop*. Tai, mano nuomone, yra pati giliausia roko muzikos, o ir civilizacijos per visą jos istoriją, mintis – sustabdyti blogį. Šis filmas nėra tik rokenrolas ar stilingo įvaizdžio dalis. Tai filmas apie sienas. Ne apie kokias nors konkrečias, nes nesakoma: „Pone Gorbačiovai, prašome, nugriaukite geležinę uždangą.“ Šis filmas ragina įveikti bet kur pasaulyje kylančią agresiją, griauti sienas, kurios skiria vienus žmones nuo kitų ir mus nuo pačių savęs...

Kokia buvo žmonių reakcija į tai, ką Jūs pradėjote? Vyrų, moterų, vaikai be perstojo kartoję: Stop Russia. Visi kvėpavo tarsi vienu ritmu, buvome vie-

Plakatas „Stop Rusija“. 2008

ninga, todėl stipri jėga. Tai pasklido ne tik Gruzijoje, bet ir po visą pasaulį. Išskyrus Maskvą, žinoma. Niekada nesu matęs ar girdėjęs, kad Rusijos poetai, rašytojai eitų protestuoti prieš savo valdžią sakydami: „Liaukitės bombardavę Gruziją.“

Kas pasikeitė Gruzijos žmonių gyvenime po pastarųjų konfliktų?

Viskas. Pokyčiai prasidėjo po Rožių revoliucijos.

Mes atsisveikinome su Sovietų Sąjunga, pradėję burtis į tautinius sąjūdžius. Po pirmojo nepriklausomos Gruzijos prezidento į valdžią atėjo naujas – Eduardas Ševardnadzė. Tada ir prasidėjo pragaras. Neturėjome nei elektros, nei dujų, jokių žmogaus teisių – nieko. Gruzija pati ėmė virsti pragaru. Žmonės buvo nepatenkinti, pikti, aplink siautėjo mafija, beveik viešai buvo pardavinėjami narkotikai. Žodžiu, mačiau visus demoniškus ženklus ir įvaizdžius.

Rožių revoliucija – tai tarsi raktas nuo durų, už kurių mes dar nebuvo buvę. Įėjome pro jas ir niekada nebegrįšime atgal. Po revoliucijos Gruzija iš tikrųjų pradėjo vystytis daug sparčiau negu Rusija ar kitos postsovietinės valstybės. Ką matome dabar? Batumyje, Kachetijos, Svanetijos regionuose, Tbilisyje bene skaudžiausia vidaus problema yra tai, kad daug žmonių neturi darbo. Tikiu, kad vieną dieną ir ji bus išspręsta. Tikiu, nes esu poetas. Mano užduotis yra suvokti egzistencines socialinių procesų priežastis ir įprasminti būtį. Štai kodėl aš tikiu, kad pasaulis turi šansų tapti geresnis.

Jūs pasakojate apie kasdieninio gyvenimo pokyčius Gruzijoje po Rožių revoliucijos. O ar pastebėjote kokių nors pasikeitimų gruzinų mene po 2008 m. konflikto?

Konfliktas yra meno gyvavimo esencija. Tai gali būti konfliktas tarp šalių, tarp ideologijų, tarp gėrio ir blogio. Visi konfliktai anksčiau ar vėliau nuslūgsta, tampa tiesiog praeitimi. Juk viskas šiame pasaulyje

yra praėjus. Išskyrus tą momentą, kai pavyksta sugauti akimirką. Pavyzdžiui, Leonardo da Vinci'o „Džokonda“ visą laiką šypsosi. Ta šypsena yra skirta absoliučiai visiems. Didysis Renesanso menininkas sugebėjo sučiupti akimirką. Šitą stebuklingą šypsnį aš regiu kaip žmonijos vilties išraišką. Tikiuosi, vieną dieną pagaliau suprasime, kodėl ji visą laiką šypsosi.

Norėčiau priminti ir tai, kas turbūt sakoma itin dažnai: Gruzijoje yra daug tikrų talentų. Jie piešia, tapo, rašo tekstus ir muziką, dainuoja, šoka. Žmogus, turintis galimybę pritaikyti savo talentą, stengiasi jį puoselėti. Tarkime, tai, kad mano kūrinys atsidūrė rinktinėje „Geriausia Europos grožinė literatūra“, manau, yra bilietas į Vakarų kultūrą. Vieną dieną bus suvokta, kad, pavyzdžiui, tiek Prancūzija, tiek Gruzija plėtoja tą pačią Vakarų kultūros tradiciją ir ja dalijasi.

Gruzinių menininkai galėtų būti produktyvesni, jei dirbs kiekvieną dieną, nepaisydami jokių sunkumų. Mes privalome eiti, mums nevalia sustoti. Sustabdyti reikia Rusiją.

„Jaučiu, kad gruzinų kultūra ir menas netrukus išsiverš lyg ugnikalnis“

Giorgijus Gugušvilis, dailininkas, Tbilisio meno akademijos profesorius, kartais juokauja, kad gimė su kreidele rankoje.

Giorgij GUGUŠVILI

Viktorija Samarinaite: *Koks yra šiuolaikinis Gruzijos menas, žvelgiant iš vidaus?*

Giorgij Gugušvili: Menas – tai laisvės būti savimi forma. O šiuolaikinis Gruzijos menas šiuo metu pasiekęs dar tik pirminę raidos stadiją. Tačiau XXI a. viskas vyksta ir keičiasi taip greitai, kad netrukus jis pasieks aukštesnę pakopą. Manau, gruzinų menininkai turi labai didelį potencialą. Tuo tikiu, nes tą žinau. Tą rodo ir kuriančių žmonių, pripažintų už šalies

ribų, skaičius. Gruzinų yra tik 3,5 mln., tad išvedus proporciją atrodo, kad Gruzija – tikra talentų tėvynė.

Bėda ta, kad tauta, gyvenanti geografiškai rizikingoje teritorijoje, slegiama prisiminimų apie žiaurius užkariavimus, neturi tinkamų galimybių tobulėti. Gruzija du šimtus metų buvo priklausoma nuo Rusijos, nenuostabu, kad likę gilūs randai visos tautos sąmonėje. O menininkams kaip oras būtina vidinė laisvė, kad galėtų sukurti ką nors iš tikrųjų vertinga.

Stebėdamas dabartinę politinę, socialinę ir kultūrinę šalies situaciją, jaučiu, kad netrukus sulauksime gruzinų kultūros lyg ugnikalnio išsiveržimo. Žinoma, tai nebus kažkoks neplanuotas nutikimas, nes to link yra kryptingai judama. Tikiu, kad tada gruzinų menininkai pagaliau išsivaduos iš sąmonę kaustančių okupacinės patirties rėmų.

Kasdien bendraujate su jaunais menininkais, Tbilisio meno akademijos studentais. Kaip vertinate kūrybinę jų potencialą?

Jaunoji menininkų karta labai skiriasi nuo maniškės. Tie jauni žmonės atviresni naujovėms, iššūkiams, nebijo eksperimentuoti, rinktis laisvesnių meno formų, atitrūkti nuo akademinio meno. Būtent žvelgdamas į juos pranašauju kultūrinį šiuolaikinės Gruzijos proveržį.

Kaip manote, ar politiniai ir kariniai konfliktai keičia menininkų sąmonę, pasaulio suvokimą?

Savaime suprantama, konfliktai daro didžiulę įtaką žmonių psichikai, mąstymui, pasaulėvokai. O menininkas juk irgi žmogus.

Svarbu pabrėžti, kad prasidėjus 2008 m. konfliktui, Rusija, nors okupavo dalį Gruzijos teritorijos, nei prievarta, nei represijomis nepasiekė savo tikslo. Priešingai – mus tai suvienijo. Gruziniai, kuriantys ir ne, tapo vieninga jėga, nukreipta prieš politiką, kuria siekiama iš mūsų tautos atimti laisvę. Įdomiausia tai, kad po konflikto Gruzija tarsi pasitempė: pradėta daugybė statybų, remontuojami keliai, gerėja ekonominė šalies padėtis.

Meno sferoje taip pat įvyko pokyčių. Mes, menininkai, dirbame labai daug ir be paliovos. Natūralu,

kad pradėdame kartotis. Kartojame save arba supanašėjame su kitais. Idėjos, temos greitai išsisemia. Konfliktas – tai sukrėtimas, keičiantis pasaulio matymą, jo suvokimą. Tai atnešė naujų temų, sužadino nepatirtas ar primirštas emocijas.

Gal istorinių lūžių laikais meno kūriniai virsta visuomenės metraščiu?

Meną labiau tiktų prilyginti medžio kamienui negu metraščiui. Kai nukertamas medis, matome jo rieves. Kiekviena iš jų ženklina tam tikrą medžio gyvenimo tarpsnį. Kartais galima net atsekti, kuriais metais būta sausros, o kuriais potvynio. Tą patį byloja ir paveikslai. Net jeigu dailininkas nenutapė nei tanko, nei šautuvo, o sukūrė moters, pavyzdžiui, pabėgėlės iš Abchazijos, portretą, tai irgi yra savotiška rievė medžio kamiene, na, gal ir įrašas metraštyje. Kartu dailininkas pasakoja ir savo asmeninę istoriją.

Žiūrėdamas į meno kūrinį, jei turi gerą nuojautą arba akį, galėsi atpažinti tam tikrus istorinius įvykius. O meno kūrinius lygindamas su metraščiu, pridurčiau, kad tai greičiau visuomenės psichologinės būsenos dienoraštis.

Menas yra viskas ir visur. Pakanka apsidairyti aplink: senoji ir naujoji architektūra, statybos, infrastruktūra, žmonių santykiai, jų bendravimo kultūra... Aš viską regiu kaip tam tikras bendrosios kultūros dalis.

2009 m. surengėte nuotraukų, darytų Rusijos konfliktų zonose, parodą „Kas bus kitas?“ Kaip kilo ši idėja? Kokios sulaukėte reakcijos?

Visų pirma, tai ne mano idėja. Tai Rusijos imperijos idėja. Panašu į istoriją, nutikusią Pablui Picasso. Pamatę jo paveikslą „Gernika“, skirtą per Ispanijos pilietinį karą subombarduotam miestui, fašistai paklausė dailininką: „Ar jūs tą padarėte?“ Picasso atsakė: „Ne, tą padarėte jūs.“

Taigi, mano parodos intencija yra lygiai tokia pati.

Archyvuose atrinkau nuotraukas iš skirtingų vietų, kurios nukentėjo nuo Rusijos agresijos – tai Beslanas, Čečenija, Abchazija... Pietų Osetijoje fotografavau pats. Nesiekiu tiesiog parodyti tų kraują stingdančių vaizdų. Parodą dariau daugiau politiniais sumetimais,

o ir pats sau norėjau atsakyti į tą garsiai užduotą klausimą, kieno eilė ateis dabar. Parodą vežiojau po įvairius Gruzijos miestus. Nes visiems mums kelia nerimą klausimas, kas bus kitas? Tokias nuotaikas dar labiau sustiprino aviakatastrofa, per kurią 2010 m. žuvo Lenkijos prezidentas Lechas Kaczyński su oficialia delegacija.

Galiausiai visi priėjome prie išvados, kad kita šalis ar regionas bus tas, kur stigs vienybės, vyraus tarpusavio nesutarimai, svetimųjų kurstomi neramumai. Maskva pasinaudos kiekviena jai palankia situacija. Įsiplieskus konfliktui Čėčėnijoje, Rusija iškart įsikišo, tada žuvo 500 tūkst. žmonių. Išliko tie, kurie sutiko gyventi Rusijos užantyje. Abchazijoje nutiko panašiai. Vietinė valdžia vienus gruzinus išvarė iš jų namų, kitus išžudė. Jų politika paprasta: problemos išnyks, kai toje teritorijoje neliks gruzinų. Aš tai vadinu etniniu valymu. Dabar Abchazijoje gruzinai gyvena tik Galio regione. Abchazai vengia važiuoti į tą pusę.

Vienoje iš nuotraukų, darytų Cchinvalio regione, įamžinote greitkelį, kuriuo važiuoja mašinos, o toluomoje matyti tirštas juodų dūmų debesys, temdantis dangų. Ką reiškia fotografuoti ten, kur vyksta karas?

Cchinvalio regione tąkart atsidūriau visai netyčia. Mano sūnus tarnavo armijoje, važiauvau jo aplankyti. Kažkokių ypatingų jausmų, kuriuos dabar galėčiau prisiminti, nekilo. Tiesiog važiauvau keliu, suprasdamas, kad prasidėjo karas. Vienintelis dalykas, apie kurį tą akimirką pagalvojau, buvo noras tiesiog būti namuose su savo šeima. Jaučiausi ramus. Kad ir kaip ciniškai nuskambės, man tai atrodė visiškai nauja patirtis. Keista net man pačiam, tačiau baimė neapėmė. Gal todėl, kad jau kurį laiką jaučiau vidinę harmoniją, tarsi būčiau susitaikęs pats su savimi po ilgų nesantaikos metų.

Ar Rusijos ir Gruzijos karas atsispindi daugelio menininkų kūryboje?

Manyčiau, ne. Tačiau pajusti bendrą to laikotarpio nuotaiką, aišku, galima. Kai kurie darbai tiesiog pritvinkę tos įtampos, neigiamos energijos. Po keliolikos metų, žiūrėdami į tuos paveikslus, visi iš karto pajus: „O, taip, juk tada vyko karas...“

Kariniai konfliktai palieka kančios ženklus žmonių veiduose ir mene

Eka Kartsivadžė – kultūros ir meno projektų kuratorė Gruzijoje ir Lietuvoje. Ji pati nekuria, tačiau sako, kad prasmingai praleisti dieną taip pat yra didelis menas.

Viktorija Samarinaitė: *Jūs ilgus metus dirbote žurnalistė, bet prieš 8 metus pakeitėte kryptį – dabar inicijuojate ir kuruojate kultūros projektus. Kas paskatino to imtis?*

Eka Kartsivadžė: Studijavau žurnalistiką Gruzijos valstybiniame universitete. Baigusi pradėjau dirbti ORT televizijoje ir įstrigau ten 8 metams. Kaip korespondentė dalyvavau Europos Sąjungos remtame projekte „Langas į Europą“. Patirti teko visko. Per Rusijos karą su Čėčėnija vykau ten gauti labai svarbaus interviu. Mane ir operatorių iš Nyderlandų, važiuojančius taksi per mišką, sustabdė kareiviai. Palaikė mus Rusijos šnipais, netikėjo, kad esame žurnalistai. Daugiau kaip dvi valandas stovėjome prispaudę veidus prie medžių su į viršų iškeltomis ir surištomis rankomis. Galiausiai čėčėnų kariai šiaip ne taip išsiaiškino, kad svarbus asmuo, pas kurį važiuojame, iš tikrųjų mūsų laukia. Tada mus paleido...

Po 8 metų darbo aš pavargau nuo žurnalistikos, nes tai sistema, varžanti laisvą žodį. Ilgai dvejojusi, atradau save kultūros sferoje – pradėjau koordinuoti kultūrinius projektus, bendrauti su menininkais, padėdavau

Eka KARTSIVADŽĖ. Harmonijoje su savimi ir pasauliu. Goa. Indija

Eka KARTSIVADŽĖ. Mandalų kūrimo dirbtuvės. Goa, Indija

jiems rengti parodas, gerumo akcijas, siekiau supažindinti pasaulį su Gruzija. Atsirado galimybė prisidėti ir prie Gruzijos kultūros puoselėjimo. Tikiu, kad keičiantis menui, keičiasi ir žmonės.

Koks yra gruzinų menas šiandien?

Šiuolaikinį Gruzijos meną skelčiau į dvi dalis: tai šiuolaikinė dailė ir naujasis menas, kuriam priskiriu instaliacijas, performansus, projekcijas ir videomeną. Naujasis Gruzijos menas žvalgosi į Europą. Kodėl? Gruzinų menininkai tiesiog neturi patirties kurti šiuolaikinį, daugiausia konceptualų meną. Daugelis iš jų studijavo dailės akademijoje, o ten niekas nemokė mąstyti kitaip, ieškoti naujų požiūrio taškų. Akademijoje ypač stiprios yra piešimo, skulptūros ir tapybos sritys. Jauni žmonės spaudžiami stropiai mokytis technikos, todėl neretai jie pasiklysta ieškodami savito kelio.

Konceptualaus šiuolaikinio meno proveržiui Gruzijoje nebuvo pasirengę nei kūrėjai, nei visuomenė. Menininkai buvo įpratę dirbti taip: laukia, kol aplankys mūza, tada čiumpa drobę, dažus ir išlieja save. Viskas. Paskui suprato, kad neturėdami idėjos, koncepcijos nesukurs nei performanso, nei instaliacijos. Todėl instinktyviai pradėjo ieškoti, ką iš kokios kultūros pasiskolinti, nukopijuoti, kur pritaikyti. Europoje tada buvo pats šiuolaikinio meno bumas: vyko daugybė parodų, rengtos bienalės, įsitvirtino performansų kultūra, paplito *flash mob* akcijos. Gruziniams, norintiems įsiliesti į pagrindinę srovę, reikėjo stengtis tobulėti, bet jie užėmė stebėtojų poziciją. O jei ir bandydavo realizuoti

naujas idėjas, visuomenė labai sunkiai jas priėmė. Todėl vis dar vengiama eksperimentuoti.

2008 m. parašiau projektą, siūlydama atrinkti gruzinų menininką, kuris dalyvautų pirmojoje Sankt Peterburgo šiuolaikinio meno bienalėje. Į ją patekti galėjo tik 18 meno darbų iš viso pasaulio. Mes įveikėme atranką. Pristatėme instaliaciją „Svajonių išsipildymas“. Virš Gribojedovo kanalo Sankt Peterburge pritvirtinome milžinišką auksinę žuvį, pastatėme mikrofoną su kolonėlėmis. Kvietėme žmones, kad garsiai pasakytų 3 savo norus. Iš pradžių praeiviai drovėjosi tą daryti, bet paskui buvo galima išgirsti pačius slapčiausius norus ar istorijas.

Jaučiu, kad po truputį ir Gruzijos žmonės pradeda veržtis iš savo kiauto, tampa atviresni naujoms idėjoms ar formoms. Tačiau viskam reikia laiko.

Pietų Kaukazas – labai konfliktiškas regionas. Kokią įtaką tai daro menininkų sąmonei ir kūrybai?

Manau, joks konfliktas nepraeina be pėdsakų. Žinoma, skirtingos kultūros priima juos skirtingai. Po 2008-ųjų konflikto į bendrą atmosferą įsismelkė baimė. Tai psichologinis veiksnys, ypač paveikęs menininkus, nes jie yra bene jautriausi visuomenės nariai. Dėl susiklosčiusių aplinkybių susvyravo ir pasikeitė jų prioritetai. Svarbiausia jiems tapo ne kūryba, nes visų pirma reikėjo rūpintis, kaip apsaugoti savo šeimą, kaip išgyventi. Nuslūgus konfliktui, dar ilgai kenčia ir žmonės, ir menas. Sunku tobulėti, keistis, net gyventi. Visi ir viskas tiesiog merdėja.

Menas yra tarsi veidrodis, kuris atspindi, kas dedasi žmogaus sieloje. Žiūrėdama į kūrinius dažnai matau dar neišsisklaidžiusią baimę. Manęs tai nestebina. Tiesiog laukiu, kol tas stingdantis jausmas užleis vietą pozityvioms emocijoms.

2008 m., per Olimpinės žaidynes, Gruzijoje prasidėjo kariniai veiksmai. Po to praėjo beveik 4 metai. Ar tai pakankamas atstumas, kad rastųsi tos skaudžios patirties refleksijos mene? Jei taip, ar tie meno kūriniai padeda visuomenei atsitiesti po konflikto?

Visų pirma, tai nebuvo konfliktas, palietęs tik kurią nors konkrečią visuomenės grupę. Dėl jo kentėjo abso-

liučiai visi. Esant tokiai situacijai, jei visuomenė žino, kad yra žmonių, kurie apie tai kalba, pasitelkdami kūrybą, kurie netyli, jai darosi kiek lengviau susitaikyti su tuo, kas įvyko. Kita vertus, menininkas, paveiktas bendros atmosferos ir nusprendęs kažką ta tema sukurti, tampa tarsi savo paties auka. Iš pradžių viskas karštligiškai verda jo viduje, tada perkeliama į kūrinį, kad būtų kitiems. Žiūrovams daug paprasčiau, nes jie mato ir suvokia jau absorbuotą realybės vaizdą. Ne paslaptis, kad lengviau susidorojame su svetimais jausmais negu su savaisiais.

Kita vertus, 4 metai, be abejo, pernelyg trumpas laikas, kad atsiribotum nuo šoko, atvėstum emociškai.

Kūrinys yra kūrėjo dalis, išplėsta ir rodoma viešai. Visiškai natūralu, kad sutrikęs, prislėgtas žmogus kuria padrikus, netvarkingus kūrinius – jie visada „išduoda“ būseną, apėmusią jų autorių. Galima sakyti, kad kūrėjai yra egoistai, visus neigiamus jausmus sudedantys į kūrybą. Tačiau menininkai negali elgtis kitaip. Perkelti jausmus į kūrinį juos verčia prigimtis.

Iškart po konflikto daug jaunų menininkų pradėjo rengti socialiai angažuotas meno akcijas. Kaip vertinate tokią jų iniciatyvą?

Manau, tai natūrali reakcija, juk jiems reikėjo koku nors būdu išreikšti savo protestą. Akcija *Stop Russia* remiasi vietinės reikšmės lozungu ir veikia tiesiog kaip manifestas, o ne globalus socialinis iššūkis. Reikėtų nepamiršti, kad, užklupus bet kokiam konfliktui, pažeidžiamiausias emociinis taikinyvis visada yra jauni žmonės. Todėl jiems tiesiog būtina užimti kokią nors poziciją. Du paprasti žodžiai *Stop Russia* įgavo didžiulę jėgą. Aš pati prie šio manifesto neprisidėjau, bet manau, kad jaunieji kūrėjai pasielgė teisingai, pasirinkę tokią formą nuomonei išreikšti.

Ar regite kokius nors pokyčius, žiūrėdama į paveikslus, nuotraukas, skulptūras ar kitus meno kūrinius, atsiradusius po Rusijos ir Gruzijos karo? Jei taip, tai kokius?

O, čia ypač skaudi tema. Anksčiau gruzinų menininkų kūriniuose mačiau labai daug šviesos, kažkokio paslėpto džiaugsmo. Menas buvo simbolinė, labai gili ir tyra erdvė. Po to viskas pradėjo keistis. Erdvė tarsi niukėsi, joje atsira-

do niūrių emocijų ir spalvų, kokių anksčiau nebūta. Darosi vis sunkiau įžvelgti, kas yra kūrinio viduje, jo gelmėse. Atrodo, dauguma menininkų apsisitatė nematomomis sienomis ir už jų užsirakino.

Nemažai kūrėjų apskritai liovėsi kūrę ir pasirinko kitas sferas, pavyzdžiui, koordinuoja socialinius ar kultūrinius projektus. Suprantu, kad jie tiesiog nenorėjo arba nepajėgė galynėtis su vidine tuštuma, kuri juos užklupo. Bando realizuoti save kokiomis nors kitomis priemonėmis. Dailininkai pradėjo fotografuoti, fotografai – kurti filmus.

Kita vertus, laikas bėga ir viskas keičiasi. Menas įgauna visiškai kitokią prasmę, vis labiau komercialėja, praranda tikrumą. Pavyzdžiui, Gruzijoje yra meno šaka, kuriai naudojami tik natūralūs, iš augalų gaminami dažai. Bet dabar užeinu į galeriją ir matau bandymus mėgdžioti šią tautodailės šaką, naudojant cheminius dažus. Man pikta, kad daugelis pradėjo žiūrėti į meną kaip į verslą, pamiršdami gilesnę jo esmę.

Jauno žmogaus, užaugusio tarp karų, revoliucijų ir konfliktų, pasaulis

Iraklijus Toklikišvilis – Tbilisio menų akademijos studentas, pasirinkęs grafikos magistrantūros studijas. Jis priklauso jaunajai Gruzijos menininkų kartai, bet jau yra dalyvavęs ne vienoje parodoje.

Viktorija Samarinitė: *Esate jaunas žmogus, kuriam jau dukart teko susidurti su karu. Kokios buvo tos dienos, kai 2008 m. prasidėjo konfliktas? Kas tada dėjosi jūsų širdyje?*

Iraklij Toklikišvili: Tą 2008 m. vasarą leidau kaime pas giminaičius netoli Boržomio. Ruggpjūčio 6-osios popietę su keletu draugų vaikštinejom po mišką. Paskambino mano teta ir pasakė, kad iš Cchinvalio, tai regionas Gruzijos šiaurėje, atvyksta pas mus, nes ten prasidėjo karas.

Kartą jau buvau regėjęs karą, jis siautėjo, kai tik gimiau. Žinoma, tada aš jo nepajutau, nes buvau per mažas, kad ką nors suprasčiau. O 2008 m. pirmąkart susidūriau su tuo, ką iš tikrųjų reiškia karas.

Atvykę giminaičiai bandė prisiskambinti likusiems Cchinvalyje, tačiau tai buvo neįmanoma. Apimti ne-

Iraklij TOKLIKIŠVILI

žinios, galėjome tik laukti. Krito bombos. Žmonės raudėjo. Jaučiau bejėgiškumą ir nepakeliamą skausmą. Laimei, mano giminaičiai liko gyvi, bet jų namus visiškai sugriovė.

Niekada nelaikiau rankose ginklo. Tačiau troškau būti ten, kartu su Gruzijos kareiviais. Vargu ar būčiau buvęs jiems naudingas, bet tuo metu kiekvienas vyras norėjo kartu su jais kovoti už Gruziją. Nemoku žodžiais apsaakyti jausmo, kuris užlieja, kai tėvynė atsiduria pavojuje.

Netrukus uždarė kelią į Khašurio miestą, tapo sunku įsigyti net būtiniausių maisto produktų. Tačiau džiaugėmės, kad situacija bent jau ne tokia bloga kaip Goryje ar kituose miestuose. Pamenu, žmonės stengėsi padėti vieni kitiems kuo tik galėdami, nors visus kaustė didžiulė įtampa, sielvartas dėl netekčių ir baimė.

Kai kurie mano šeimos nariai tuo metu buvo Tbilisyje, jie nuolat skambino ir pasakojo, kad sostinė taip pat bombarduojama. Viena bomba nukrito visai šalia gatvės, kurioje gyvename. Į Tbilisį grįžau per kalnus, nes pagrindiniai keliai dar nebuvo atidaryti.

Kai maža tavo tėvynė kaunasi su daug kartų didesniu ir galingesniu priešu, apima siaubingas apokaliptinis nerimas. Mane guodžia tai, kad Gruzija tiki Dievą, todėl niekada nenustos kvėpavusi.

Kaip po konflikto pasikeitė Gruzijos gyvenimas?

Gruzijai dabar reikia labai daug stiprybės, kad išsigydytų žaizdas. Galbūt nuskambės neįtikėtina, tačiau konfliktas

paskatino ir pozityvius pokyčius – žmonės pradėjo labiau vertinti savo tėvynę, gimtąją žemę, daugiau dėmesio ėmė skirti vienas kitam, stengiasi niekam nesuteikti skausmo... Kančia daro žmones jautresnius. Šiandien gruzinai yra labiau susivieniję ir mane tai ramina. Žinau: jei vėl nutiks kas nors panašaus kaip 2008 m. rugpjūtį, žmonės veiks kaip vieninga jėga, kuri išdrįs pasipriešinti.

Ar pastebėjai kokių nors pokyčių mene?

Menas veikia kaip emocijų katalizatorius. Žiūrėdamas į meno kūrinį, gali jausti liūdesį, skausmą, nostalgiją, viltį. Įmanoma net įsimylėti. Nežinau, kaip jaučiasi kiti kūrėjai, ar kas nors pasikeitė jų kūryboje. Galbūt jie pradėjo kitaip vertinti gyvybę ir gyvenimą. Vadinasi, ir kurti ėmė kitaip.

Mano kūryboje atsirado protesto išraiška, nemažai naujų, labai skausmingų temų. Tačiau noriu, kad žmonės jaustų ir meilę, šilumą, sklindančias iš mano darbų. Žinau, kad turiu kažkaip susidoroti su patirtu skausmu ir apėmusiu sielvartu. Lygiai taip pat žinau, kad tik menas padės nuo to išsivaduoti.

Neįmanoma visko taip lengvai pamiršti. Vaikystėje turėjau draugą iš uostamiesčio, su juo artimai bičiuliuomės. Studijų metais irgi bendravome. Per 2008 m. konfliktą jis žuvo. Iš pradžių negalėjau tuo patikėti, buvome ilgai nesimatę, net nežinojau, kad jis priklausė Gruzijos armijos rezervui. Pasirodo, žuvo gelbėdamas sužeistuosius. Man taip pat pasakojo, kaip jautėsi jauni kareiviai, niekada anksčiau nelaikę rankose ginklo ir staiga priversti kautis. Apimti panikos, kai kurie ėmė šaudyti vieni į kitus.

2008 m., per rudens semestrą, su kitais studentais surengėte parodą apie Rusijos ir Gruzijos konfliktą. Parodos kuratorius teigė, kad buvo ypač svarbu išsakyti savo požiūrį į tai, išlieti jausmus...

Tarp parodos darbų daugiausia buvo plakatai, kai kurie nestokojo sarkazmo, cinizmo, grotesko. Visi labai įsijautėme kurdami šiai parodai, tarsi darytume kažką, kas padės išsklaidyti ore tyrančią įtampą ir nusivylimą. Tai buvo puiki žinutė ne tik Gruzijos menininkams, kad nesėdėtų rankas sudėję, laukdami, kol viskas nulsūgs savaime, bet ir visam pasauliui. Mes norėjome, kad kiekvienas žmogus šioje žemėje žinotų, kaip mes jaučiamės ir koks yra mums

primesto karo siaubas. Gruzija – rami ir draugiška šalis. Mes jokiū būdu nebūtume pasukę karo keliu.

„Menininkai – tai visuomenės pirštų galiukai“

Marius Abramavičius-Neboisia – fotografas, rašytojas, tapytojas, žemės ir videomeno kūrėjas, Užupio meno inkubatoriaus idėjinis variklis. Gruzijoje jis surengė ne vieną savo parodą, parašė knygą „Klajūno užrašai: Gruzija“, dalyvavo kultūriniuose projektuose ir akcijose su vietos menininkais. Prie lango, per kurį atsiveria kvapą gniaužiantis vaizdas į Tbilisio senamiestį, kalbėjomės apie kultūrą, žmones, meną ir pokyčius po 2008 m. Rusijos ir Gruzijos konflikto.

Viktorija Samarinaite: *Jūs – keliautojas ir jau 15 kartą tarsi netyčia užklystate į Gruziją. Naujausias jūsų projektas, bendras su gruzinų menininkais, – skulptūra „Svajonių kolona. Labirintas“ Batumyje. Plačiau papasakokite apie savo ryšius su Gruzija ir šios šalies menininkais.*

Marius Abramavičius-Neboisia: Maždaug prieš 9 metus į Lietuvą atvažiavo gruzinų skulptorius Iraklis Tsuladzė. Mudu susibičiuliavome ir jis pradėjo mane kviesti, kad apsilankyčiau Gruzijoje. Įmantriai atsiskindavau. Galiausiai pavargau išsisukinėti ir nusprendžiau važiuoti. Nusipirkau bilietą iki Stambulo ir, autostopu įveikęs visą Turkiją, atsidūriau Batumyje.

2007-aisiais Batumis atrodė chaotiškas, beprotiškas – visai kitoks negu šiandien. Paskui nuvykau į Tbilisį megzti pažinčių su gruzinų menininkais. 2008 m. į Gruziją atvykau su projektu „Alaverdi – Gruzija šypsosi“. Tais pačiais metais mano draugai gruzinai atvažiavo padirbėti į Lietuvą. Taip ir gyvenome, kurdami tarp dviejų valstybių.

Gruzijos menininkams tapau savas, į mane jie liovėsi žiūrėję kaip į svečią. Bet sulaukiau ir keistų priekaištų, kad bendrauju su visais be išimties, esą turėčiau pasirinkti

kurią nors vieną grupuotę. O man jie visi – gruzinai, visi menininkai, todėl pasiūliau, kad spręstų savo problemas, manęs į jas neįtraukdami. Atrodo, buvau suprastas.

Prieš dvejus metus pirmą kartą dalyvavote Gruzijos šiuolaikinio meno festivalyje Artisterium. Kaip kilo mintis savo darbus pristatyti Gruzijos visuomenei?

Iš pradžių Gruzijoje į viską žvelgiau per atstumą. Žinojau, kad yra toks festivalis, nes pataikydavau atvažiuoti į jo uždarymus, man į rankas pakliūdavo jo katalogai, be to, pažinojau beveik visus, kurie kasmet jame dalyvauja. Kartą man pasiūlė prisijungti, nes nebuvo nė vieno Lietuvos atstovo.

Tąkart pristačiau didelių nespalvotų senovinio stiliaus portretinių nuotraukų ciklą, kuris sulaukė labai gerų atsiliepimų. Šių metų parodos moto – „Laisvas kritimas“. Tačiau aš sakau, kad tai „laisvas skridimas“. Pateikiau fotografijų ciklą „Moterys nuo Lietuvos iki Irano“. Spektras itin platus: tai ir vakariečių moterų aktai, ir islamo moterys su čadromis. Šio ciklo idėja – laisva mintis, laisva kūryba ir laisvas požiūris. Festivalio parodoje būta pačių įvairiausių darbų: nuo tapybos abstrakcijų, skulptūrų, šiuolaikinio meno atspindžių, iki aktualios dokumentikos. Pavyzdžiui, lenkų menininkai pristatė fotografijų ciklą, kuriame vaizduojama, kaip Bagdado moterys sutinka karius išlaisvintojus. Tai pamatęs iškart prisiminiau sovietų armijos sutiktuves Lietuvoje...

Koks svarbiausias gruzinų meno bruožas?

Gruzinų mene yra visko – kai kas labai keista ir įdomu, kai kas įprasta. Vienos bendros tendencijos neįžvelgiu. Jaučiama stipri tradicija, tačiau netrūksta ir šiuolaikinio meno. *Artisterium* suburia visus – nuo klasikų iki postmodernistų. Pavyzdžiui, mano draugo tėvas, kuriam jau daugiau kaip 80 metų, vartydamas festivalio katalogą, pamatė šveicaro iš Amerikos darbus ir sako: žinai, Mariau, po daugelio

Iraklij TOKLIKIŠVILI. Represijos. Lino raižinys. 2010

metų iš tokio meno neliks nieko. Anot jo, šiuolaikiniame mene viskas yra iš galvos, tačiau nėra nieko, kas būtų atėję iš širdies. Gruzinių šiuolaikinis menas irgi atrodo šiek tiek netikras, žaislinis. Be to, čionykščio meno erdvėje yra likę daug laisvų, neužpildytų nišų.

Kūrėjai čia vis dar mėgaujasi didžiuliu dėmesiu. Teko ir man jo paragauti, kai pernai rengiau personalinę tapybos darbų, sukurtų Gruzijoje, parodą. Nors esu užsienietis ir su Pirosmiani neturiu nieko bendra, tačiau į parodos atidarymą susirinko žurnalistai net iš 7 televizijų. Dvi iš jų parengė ir išankstinius reportažus apie pasirengimą parodai. Nepamenu, kad Lietuvoje kada nors būtų taip buvę.

Manau, Gruzijoje meno situacija vis dar yra labai palanki. Čia jis vertinamas taip, kaip Lietuvoje vertintas prieš gerus 10 metų. Sakau gruzinams: džiaukitės tuo, ką dabar turite. Tačiau jie nesupranta, kad dabar yra geriausias laikas kurti ir dalytis menu tiek su tautiečiais, tiek su visu pasauliu.

Gruzija – Kaukazo belaisvė. Šis regionas per visą savo istoriją buvo krečiamas įvairiausių karinių konfliktų, politinių intrigu. Ar tai daro įtaką menininkų kūrybai?

Be abejo. Įvairūs išoriniai faktoriai šiuolaikiniam menui daro didesnę poveikį negu tradiciniam. Po 2008-ųjų konflikto šiuolaikinis menas ėmė gvildinti karo poveikį žmonių gyvenimams. Ši tematika yra ypač paveiki, tie vaizdiniai man įstrigo į atmintį po pirmojo dalyvavimo *Artisterium* festivalyje 2009 m. Darbų, kurie vienaip ar kitaip atspindėjo prieš metus ištikusią tragediją, buvo labai daug. Paveiks-

Marius ABRAMAVIČIUS-NEBOISIA

lai, fotografijos, skulptūros atspindėjo agresiją, smurtą, silpnumą, pažeidžiamumą.

Traumos neišnyksta, praėjus vos keletui metų, tačiau įgauna kitokią išraišką. Pavyzdžiui, pernai mačiau tokį paveikslą: žaliuojančio Kaukazo fone pavaizduotas ant arklio jojantis Petras I, panašus į raitelį ant popirosų pakelio „Kazbek“. Aplink išrikiuoti popirosai atstoja Petro I armiją, o iš kitos pusės atžygiuoja gruzinai. Nors drobė labai tapybiška, tačiau autorius bando susieti visai nesusijusius dalykus. Šiomet stengtasi atspindėti migracijos temas – tai pabėgėliai, prarasti ar apleisti namai, išardytos šeimos... Tačiau kūriniai man pasirodė silpnoki.

Kokį pamatėte Tbilisį, atvykęs į jį, nepraėjus nė mėnesiui po 2008 m. Rusijos ir Gruzijos konflikto?

Galiu nupasakoti jausmą, apėmusį, kai atvažiavau 2008-ųjų rugsėjį. Pasikeitusią nuotaiką pajutau iš karto, nors mieste nekrito į akis jokie išdavikiški ženklai. Mačiau tik meninio pobūdžio žymes – *graffiti* ragino rusus nešdintis iš Gruzijos, šmėžavo puikiai pažįstamas Putino veidas. Tačiau bendraudamas su žmonėmis jutau tą užslinkusį ir dar neišsiskaidžiusį tragedijos šešėlį ar debesį. Ne paslaptis, kad gruzinai stubinamai greitai atsitiesia, atgauna jėgas. Gal užsi-grūdino, nes Kaukazo regioną visą laiką krečia vieno-kie ar kitokie konfliktai.

Po 2008 m. rugpjūčio pastebėjau, kad pakito ir menininkų mąstymas. Ne vienas prasitarė: nors anksčiau ir neketino išvažiuoti iš šalies, dabar vis dažniau apima tokios mintys. Praėjus beveik ketveriems metams, viskas kiek nurimo, noras emigruoti apmalšo. Tačiau mene labai ryškūs tragedijos atgarsiai. Pavyzdžiui, Tbilisio meno akademijos rektorius jungtinei parodai Lietuvoje pateikė daugiausia juodų ir raudonų spalvų slogius portretus. Jis sako nebegalintis normaliai piešti: prieš akis jam vien sudeginti ir apleisti namai, kaimai be gyvybės ženklų. Dažniausiai jis piešia sugriautą kaimą netoli Tbilisio.

Ar galima išskirti kokią nors meno rūšį, kurią labiausiai paveikė kariniai konfliktai?

Manau, jautriausia bet kokiai įtakai yra fotografija.

Po 2008-ųjų rugpjūčio gruzainai išleido albumą, į kurį sudėjo daugelio tuo metu šalyje buvusių fotografų darytas nuotraukas. Vieni konfliktą perteikė mūsų vaizdais, kiti koncentravosi į pabėgėlius, tuščius namus...

Matydami tas nuotraukas galime pajusti konflikto masą, susidaryti bendrą vaizdą. Žinoma, neįmanoma atspindėti visko. Rašydamas knygą apie Gruziją, aš irgi paliečiau 2008-ųjų konfliktą. Bet rašiau tik apie tai, ką jaučiau pats ir koks buvau tuo metu. Jei būčiau vien klausęs kitų, niekada nesuprasčiau, ką iš tikrųjų reiškia atsidurti karinio konflikto zonoje.

Sakote, kad po skaudžiojo rugpjūčio daug kas pasikeitė. Kokia buvo atsakomoji reakcija?

Po konflikto atsirado labai daug socialinės tematikos plakatų, paveikių nuotraukų, Gruziją palaikančių iniciatyvų. Tą darėme ir mes Lietuvoje, Užupis išreiškė ypatingą palaikymą gruzainams. Vertinti kokią nors situaciją gali tik suvokęs, kur tu pats esi ir koks yra tavo ryšys su ta vietove. Jeigu tu ramiai įsitaisęs ilsiesi savo kalnų trobelėje Šveicarijoje, vargu ar labai skaudės širdį dėl Rusijos ir Gruzijos konflikto Kaukaze. Tačiau jei esi čia, matai nelaimingus žmones, važinėjančius tankus, tada situacija įgauna tau visai kitokią prasmę.

Gausu pabėgėlių iš Abchazijos, Pietų Osetijos, žmonės negali grįžti į gimtąsias vietas – tai širdį draskančios istorijos. Manau, Gruzijoje į viską reaguojama dar palyginti ramiai. Aš taip tikrai nesugebėčiau. Vienas mano draugas turi mandarinų sodą Suchumyje, bet buvo priverstas palikti Abchaziją. Tbilisyje jis susikūrė naują gyvenimą, susirado darbą. Nors jam neleidžiama kirsti administracinės sienos, tačiau jis nepamiršta savo sodo. Atrodo, dar tikisi, kad galės ten grįžti.

Ar galima būtų teigti, kad menininkų kūriniai, atspindintys tam tikrą istorinę situaciją, yra tarsi istorijos užrašai ateities kartoms?

Žinoma. Juk dažniausiai žmonės kuria tik todėl ir tik apie tai, ką jaučia ar ką jiems skauda. Menas visada yra persmelktas jausmų.

Marius ABRAMAVIČIUS-NEBOISIA. Gruzinė. Fotografija

Egzistuoja ir socialiai angažuotas menas, bet paveikių jo formų pasitaiko retai. Būna, poetas parašo 10 eilučių ir tu galvoji: juk būtent taip ir yra! O kitas gali skųstis visą dieną, savaitę ar metus, bet tu tiesiog į tai nereaguoji. Svarbiausia yra rasti tinkamą žodį, spalvą, garsą, kontekstą, vaizdą ar judesį.

Vienas, atrodo, amerikiečių menininkas nusprendė parodyti nesveiką žiniasklaidos mėgavimąsi blogomis naujienomis, žiauriais vaizdais. Taigi sukūrė ciklą, kurio pagrindas – nušautų žmonių fotografijos. Į visa tai sunku žiūrėti. Ne tik todėl, kad tai nužudytųjų atvaizdai, bet ir dėl to, kad puikiai jauti, ką norėjo pasakyti autorius.

Medijos irgi yra savotiška meno platforma...

Kartais galvoju, kad didžiausi menininkai turbūt yra tie, kurie sėdi ir manipuliuoja kitų protais. Propagandą reikėtų vadinti didžiausiu iš šiuolaikinių menų...

Sakoma, kad visuomenė yra tarsi kūnas. Kaip manote, kurių tokio socialinio kūno dalį atitiktų menininkai?

Manau, menininkai yra visuomenės pirštų galiukai, kuriuose ypač daug receptorių. Jie pirmieji reaguoja į skausmą. Ką nors palietę, iškart jaučiame, ar šalta, ar karšta. Menininkai irgi yra tokie receptoriai, duodantys impulsą visam kūnui. ■

Jurgis MIKELAITIS / George MIKELL

MANOJI ODISEJA*

Prologas

1967 m. kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė netikėta žinia – iš Melburno gavau mamos laišką, kuriame ji rašė: „Tėvas sunkiai serga. Jam liko vos mėnuo gyventi. Labai norėtų tave pamatyti.“

Mano karjera tuo metu kilo kaip ant mielių. Buvau suvaidinęs ne viename filme, tarp kurių ir keletas Holivudo epų: „Navaronės ginklai“, „Didysis pabėgimas“, „Dvigubas žmogus“, „Nužudyk ją švelniai“. Italų vesterne „Sacharos avantiūristas“ atlikau pagrindinį vaidmenį. Be to, kartu su Eva Bartok vaidinau Izraelio filme „Sabina ir jos vyras“.

Nemažai pagrindinių vaidmenų gavau teatre: Jeano Paulio Sartre'o spektaklyje „Altona“, kurį pastatė Piliesių teatras Glazge, vaidinau Francą iš Gerlacho. Vienas kritikas rašė: „Šiame spektaklyje George'as Mikellis atskleidė gąsdinančią savo iškalbą – jo įtaiga bauginama ir preciziška.“ Kitas pritarė: „...Dėl jaudinančios iškalbos ir liepsningo veiksmo jo vaidyba gerokai pranoksta tai, ką matome mūsų teatruose. Šitokia fizinė energija yra tiesiog pribloškianti.“

* Iš spaudai rengiamos Jurgio Mikelaičio (George Mikell), aktorius ir rašytojo, atsiminimų knygos, kurios fragmentus jau skelbėme 2010 m. KB nr. 3, p. 54. Šįkart spausdiname Prologą, ištrauką „Kraujo grupės tatiurotė“, pasakojančią apie pasitraukimą iš gimtinės 1941 m., ir tris epizodus, kaip klostėsi šeimos likimas, kai po repatriacijos, jau baigiantis karui, vėl teko bėgti iš Lietuvos.

Valterio Langerio vaidmuo spektaklyje, pastatytame pagal Peterio Shafferio „Penkių pirštų pratimą“ ir sėkmingai rodytame ture po Velsą, buvo įvertintas taip: „...George'as Mikellis – puikus vokiečių kalbos mokytojas... Mikellis yra nuostabiai ekspresyvus, jo vaidybos technika nepriekaištinga... George'as iš vidaus spinduliuoja nuoširdumu.“

Vindzoro karališkojo teatro pastatytame spektaklyje „Apšviestas pakilimo takas“ pagal Terence'o Rattigano pjesę gavau grafo Skričevinskio vaidmenį. Kritikai rašė: „George'as Mikellis sėkmingai įkūnijo lenkų lakūną ir sukūrė gilų charakterį.“

Visiems atrodė, kad esu sėkmės išpaikintas aktorius, vienas iš tų, kurie maudosi piniguose. Tačiau tikrovė buvo, deja, visiškai kitokia. Ilgos pertraukos tarp filmavimų ištuštino mano sąskaitą. Po „Navaronės ginklų“ praėjo dvylika mėnesių, kol gavau kitą pasiūlymą. Honorarai būdavo minimalūs. Net už „Navaronės ginklus“ man sumokėjo tik šimtą penkiasdešimt svarų.

Bet stebuklą vis dėlto nutinka. Mane išgelbėjo Jungtinių Tautų Pabėgėlių komisija Libane. Netikėtai manęs paprašė, kad suvaidinčiau egiptietį gydytoją Bernardo Shaw pjesėje „Milijonieriai“, kuri buvo statoma Beirute – norėta surinkti lėšų pabėgėliams iš Palestinos. Nors už tai negavau jokio atlygio, visos mano išlaidos buvo padengtos, nupirko net lėktuvo bilietą atgal į Londoną. Beirute nuėjau pas libanietį kelionų agentą. Paklausiau, ar yra pigių bilietų iš Bei-

ruto į Melburną, nes privalau aplankyti mirštantį tėvą. Išklausęs jis paprašė, kad palikčiau savąjį pirmos klasės bilietą į Londoną. Taip ir padariau. Po poros dienų gavau bilietą į Melburną su atvira grįžimo Anglijon data. Nežinau, kaip kelionių agentas tą padarė, bet iki šiol jaučiuosi jam dėkingas.

„Milijonieriai“ Beirute buvo su anšlagais rodomi du vakarus garsiajame *Casino du Liban*.

Iš Beiruto išskridau atsisveikinti į Melburną. Dar suspėjau. Tėvas žinojo, kad atvykstu. Valios pastangomis laikėsi iš paskutiniųjų.

Kad sušvelnintų netekties skausmą, vienas garsiausių Melburno teatro impresarijų Kenas Brodziakas surengė televizinį interviu su manimi, papildytą ištraukomis iš filmų, kuriuose vaidinau. Interviu turėjo didelį pasisekimą. Mano artimiesiems jis irgi labai patiko. Bet pamačiau, kad liūdesio prislėgta mama tylomis išėjo į sodą. Suprantama, sielvartauja dėl tėvo. Norėjau ją paguosti. Kai atsisėdau šalia ir paėmiau jos ranką, mama pažvelgė į mane. Atpažinau tą keistą žvilgsnį. Jau teko matyti jį du kartus prieš daugelį metų, kai buvau dar vaikas ir gyvenimas atrodė kaip giedras sapnas.

Pirmą kartą išvydau jį 1941-aisiais Lenkijos mieste Zdunskia Volia, kai atsitiktinai pamačiau, kaip brangia, nors jau sužiedėjusia, duona, išlaikyta nuo pat pabėgimo iš tėvynės, mama dalijasi su nepažįstama žyde. Ši kartu su savo vyru dezinfekavo nuo blakių kambarį, kuriame gyvenome mes ir dar dvi pabėgėlių šeimos. Vokiečiai buvo griežtai uždraudę palaikyti bet kokius ryšius su žydais. Visus, kuriuos sučiupdavo pažeidinėjant įsakymą, be gailesčio bausdavo.

Mama nusigando, kad aš galiu kam nors prasiatarti apie tai, ką mačiau, o tada mus įskųs vokiečiams. Ji išliejo man savo širdį, papasakojo, kad būta finansinių nesutarimų su žydais, kai dar gyvenome tėvynėje, bet ji negalinti žiūrėti, kaip žvėriškai vokiečių valdžia elgiasi su tūkstančiais žydų Zdunskia Volioje. Mama kalbėjo tokiu tonu, kokio niekada anksčiau nebuvau girdėjęs. Galiausiai tyliai pridūrė: „*Vokietija nelaimės karo.*“

Antras kartas buvo 1945-ųjų sausį ant Vyslos kranto netoli Brombergo. Mes vėl bėgome, o vokiečių ir rusų armijos grūmėsi visai čia pat, mums už nugarų. Buvo

siaubingai šalta. Tiltas per upę – vienintelis mūsų išsigelbėjimas. Tačiau vokiečių kareiviai užstojo kelią: „*Tiltas yra tik armijai, ne civiliams*“, – šaukė jie mums, įklimpusiems giliai į sniegą netoli kranto. Netekome paskutinės vilties ištrūkti.

„*Nesijaudink, sūnau,* – pasakė mama. – *Šaltis yra gailėstingas. Tu palengva užmigs, o tėtis ir aš miegosime su tavimi.*“

Mama tąsyk irgi kalbėjo tuo keistu balsu, kokį jau buvau girdėjęs prieš keletą metų Zdunskia Volioje. Ji bėrė žodžius, kurių nesupratau, atrodė, tarsi kalbėtų su kažkuo čia nesančiu. Nutilusi žvelgė į naktį, užlietą mėnesienos. Pasekiau jos žvilgsnį. Per gilų sniegą mūsų vežimo link artėjo kažkokios silueta. Jam priėjus, mama vėl tarė keistu balsu: „*Tai tu, mano sūnau.*“ – „*Taip. Atėjau perkelti jūsų per upę*“, – atsakė nepažįstamasis.

Staiga atpažinau jį – tai mano brolis Petras, kurio nematėme beveik ketverius metus.

Daugiau nieko nebuvo pasakyta. Tėvas iškart pakinkė arklius, vežimas tyliai nusileido stačiu snieguotu krantu, pervažiavo ledu apsitraukusią upę ir užsiropštė į kitą krantą. „Mano brolis“ ėjo mums iš paskos. Kai saugiai persikėlėme per upę, jis nurodė, kuria kryptimi turėtume vykti. „*Dabar turiu grįžti atgal.*“ Tik tiek tepasakė. Jokio fizinio prisilietimo. Jokių atsisveikinimo žodžių. Nieko. Tarsi būtų ne šeimos narys. Kai atsigrėžiau jam pavymui, kelias buvo tuščias. „Mano brolio“ nelikę nė ženklo. Nors naktis buvo šviesi, giedra.

Dabar, kai atvykau į Australiją, mama ne iškart nugrimzdo į tą kitą savo aš. „*Ačiū, kad atvažiavai,* – pasakė, laikydama mane už rankos. – *Tėtis taip norėjo tave pamatyti. Dabar jis iškeliaus ramus.*“

Ji persimainė tik išėjusi į sodą, kai ėmė lėtai kalbėti: „*Tavo brolis Juozas buvo stambus kūdikis. Gimdžiau jį labai sunkiai, net mano gyvybė buvo pakibusi ant plauko. Gydytojas pasakė, kad daugiau vaikų nebeturėsiu. Po kelerių metų susapnavau sapną. Stoviu tarp medžių nuokalnėje, priešais mūsų namus. Diena graži, saulėta. Slėnis skendi laukinių gėlių jūroje. Virš galvos dūzgia bitė. Ištiesiau delną ir ji nutūpė kaip ant gėlės žiedo. Nubudau žinodama, kad turėsiu dar vieną kūdikį. Po metų gimei tu. Buvai ligotas vaikas. Nesitikėjome, kad*

sulauksi dešimtojo gimtadienio. Tačiau sulaukei. Tu atėjai į šį pasaulį su paskirtim, mano sūnau. Pasaulis turi žinoti tiesą. Pažiūrėk, kas nutiko tavo broliams. Juozas buvo tik septyniolikos, kai vokiečiai paėmė jį tarnauti į kariuomenę. Jis matė daug baisių dalykų. Buvo šimtai lietuvių tokių kaip jis. Mudviem su tėčiu plyšo širdis, kai išvykai į Australiją. Bet gerai padarei, kad nepriėmei to, ką siūlė turtingas dėdė iš Amerikos. Būtum užtroškęs kaip žuvis, išmesta ant kranto. Tavo dvasia yra laisva, ir jokie pinigai negalės to atstoti. Tavo misija – byloti tiesą pasauliui. Bet dar ne dabar. Vėliau. Kai tavo broliai jau bus iškeliaavę.“

Šia knyga bandau išpildyti pažadą, kurį daviau savo mamai 1967-aisiais tame sode Melburne.

ANTRAS SKYRIUS

Kraujo grupės tatuiruotė

Mus pasitiko draugiškas civilis vokiečių pareigūnas, kuris, supratęs, kad nekalbame vokiškai, pasisveikino lietuviškai: „Sveiki atvykę į Vokietiją.“ Ir paprašė parodyti dokumentus. Užmetęs akį į juos, įdėmiai nužvelgė abu mano brolius, mane, o tada paklausė, kur Petras. Tėvas trumpai papasakojo jam samdinės Magdos išsi-galvotą išprievartavimo istoriją, pridurdamas, kad Pe-trui teko pasislėpti prieš trejetą savaičių ir mes tikimės, gal bus jau perėjęs sieną.

Atidžiai klausydamasis, pareigūnas vartė savo popie-rius. Tada pasitikslino brolio vardą, pavardę, gimimo datą ir pasakė:

– Jūsų sūnus saugus. Jis atvyko pas mus prieš tris dienas. Laukia jūsų Tilžėje.

Mums labai palengvėjo, ypač nušvito mama.

Greitai pasiekėme autostradą – vieną iš ekonominių Hitlerio stebuklų. Tėvą modernusis greitkelis tiesiog pribloškė.

Dar prieš Stalinui įsiveržiant į Lietuvą, tėvas, kad nu-vyktų į sekmadienio mišias vietinėje protestantų baž-nyčioje, turėdavo sukarti septynis kilometrus duobėtu kaimo keliu. Po bažnytinių apeigų vyrai plačiai apta-rinėdavo Hitlerio atėjimą į valdžią Vokietijoje ir eko-nomikos atsigavimo stebuklus. Autostrada buvo ypač vertinama todėl, kad mūsų keliai tokie prasti.

Įžygiavus sovietų armijai, naujienų iš užsienio srau-tas nutrūko, net keistis nuomonėmis po pamokslų da-rėsi pernelyg pavojinga. Mes jau nebe taip dažnai lanky-davomės pamaldose, o joms pasibaigus skubėdavome namo. Dabar pokalbiai sukosi tik apie kasdieninius reikalus: ūkininkavimą, arklia vagius, šeimos rūpesčius. Užsienio naujienos, o ir kraupios vietinės žinios – areš-tai, mirties baismės, trėmimai į Sibirą – buvo pašnibž-domis aptariamoms akis į akį, nes NKVD įveisė šnipų ir tarp bendruomenės narių.

Tėvas turėjo radiją ir slapta klausydavosi pranešimų lietuvių kalba iš Memelio (šiandieninės Klaipėdos).

Labai ilgėjausi bažnytinių apeigų. Mane tiesiog už-kerėdavo gilūs vargonų garsai, gal todėl, kad namie jokios muzikos negirdėdavau, išskyrus kaimo kapelą per derliaus nuėmimo šventę – išderintiems smuikams pritardavo palaikis akordeonas. Kiemionys, apsvaigę nuo mano tėvo nelegaliai varomo naminio šnapso ir mamos alaus, šokdavo polkas, valsus, dainuodavo dvi-prasmiškas dainuškas ir meilindavosi pašiūrėse ar kur nors nuošaliau. Žydėjo meilė. Vėliau katalikų kunigai nuimdavo gausų ašarų ir išpažinčių derlių.

Vokiečių greitkelis šovė kaip strėlė per vaizdingas Rytų Prūsijos žemes, šalia driekėsi gerai prižiūrimi ūkiai. Tai buvo akį maloniai glostantys vaizdai.

Mano vaikystės atsiminimai – slėniai ir upė, senovi-nis ažuolas – nuslinko užmarštin. Svajojau apie ateitį: keistus pasaulius ir tautas, žinomas iš mamos Biblijos, barzdotus vyrus su plonyčio audinio drabužiais, pa-slaptinius peizažus su dar keistesniais gyvūnais. „Ar tai mano ateitis?“ – svarsčiau.

Mamos balsas grąžino mane ant žemės:

– Jurgi, argi ne gražus šitas kraštas?

Pasižiūrėjau į ją. Jaučiausi laimingas.

– Dabar tu turėsi išmokti vokiškai, – pridūrė tėvas.

Mano tėvai paliko viską: žemę, kurią dirbo tėvo tėvai ir seneliai, išskirtinai dailius mamos rankdarbius, kurių kiekvienas dygsnis spindėjo meile šiai lietuvių tradicijai. Žiemos vakarais prie žibalinės lempos mama iki vėlumos sėdėdavo audimo staklėse, kurdama sudėtingus raštus. Dabar viskas pateko į Naujosios tvarkos aktyvistės Magdos rankas.

Vežimams riedant plačia ir lygia autostrada, mes, pabėgėliai, manėme, kad vykstame į saugią ir laimingą ateitį, pasprukę nuo Stalino galvažudžių. Košmaras baigėsi visiems laikams.

Pakeliui į Tilžę tėvai džiaugsmingai plepėjo apie naują gyvenimą. Jie pasitikėjo vokiečiais. Ir kodėl gi ne? Tą valandą, kai aplinkui siautėjo mirtis ir žiaurumai, Vokietija ištiesė mums pagalbą ranką. Tėvai buvo kupini vilties. Mama pasiėmė su savimi net sėklų naujam gėlynui: „Dabar mes saugūs. Susitvarkysim. Svarbiausia, kad visi esame kartu. Niekas mūsų nebeiškirs.“

Pavasarinėje prieblandoje ėmė ryškėti keistai aukšti kaminai. Tas vaizdas irgi kėlė pasigėrėjimą. Virš mūsų vežimo tvyrojo rami tyła, kurią drumstė tik švelnus ratų gurgždėjimas ir arklių kanopų kaukšėjimas į autostradą. Išgirdau, kaip mama paklausė tėvo:

– Ar Tilžėje mes sužinosim apie žemę?

– Manau, taip. Tikiuosi, gausim sklypą Reino krašte, netoli Prancūzijos sienos. Tai nuostabi Vokietijos dalis, kur spaudžiamas vynas, ten daug šilčiau nei Lietuvoje.

Tėvas ten turėjo draugų.

Vakarop privažiavome Tilžę – antrą pagal dydį Rytų Prūsijos miestą. Akmenimis grįstos gatvės ir gražūs namai labai skyrėsi nuo tų, prie kurių buvau įpratęs gimtinėje. Parduotuvių vitrinos pūtėsi nuo daugybės naujų ir patrauklių dalykėlių, ypač viliojo pyragaičių parduotuvės. Nuo jų kvapo man nudryko seilė.

Galutinis mūsų tikslas pasirodė esanti didžiulė geležinkelio stotis.

Ji buvo užtvindyta krovinių traukinių, gabenančių baises karo mašinas – didžiulius tankus ir pabūklus. Kai kurie atviri vagonai vežė tik po tris ratuotus motociklus su milžiniškais pintonėmis, pritvirtintomis iš vienos pusės. Garvežiai leido garą iš apačios, o viršuje rūko kaminai.

Į stotį atriedėjo ilgas belangis sąstatas su uždarytomis durimis, kurios buvo užremtos sunkiais metaliniais strypais.

– Jis skirtas kroviniams gabenti, – neužtikrintai tarė tėvas.

Vokiečių civilis nurodė, kad pastatytume vežimą už kito stovinčio krovininio traukinio. Tėvas padarė kaip lieptas ir atsидūrėme didelėje aikštėje tarp daugybės kitų pabėgėlių. Apėmė slogus nežinios nerimas.

– Ką mes čia veiksime? – susijaudinusi sušnibždėjo mama.

– Turime ieškoti Petro. Jis kažkur čia. Žmogus pasienyje sakė, kad jis Tilžėje, – atsiliepė tėvas.

– Bet kaip mes jį rasime?

– Nesijaudink. Rasime. Pasienietis turėjo sąrašą, kuriame įrašytas jo vardas. Vadinas, turi būti įstaiga, žinanti, kur jis yra.

Tėvas pasiėmė su savim abu mano brolius, o mamai ir man liepė laukti šalia vežimo.

Pabėgėliai vis plūdo ir netrukus užtvindė visą aikštę.

– *Achtung! Achtung!* – nuaidėjo per garsiakalbį.

Mudu su mama vokiškai nesupratome nė žodžio, bet iš minios elgesio atrodė, kad pranešimas svarbus – su nerimę žmonės pradėjo užti tarsi bičių avilys.

Keleivių iš gretimo vežimo mama paklausė, gal jie ką nors suprastų. Tačiau kaip tik tada garsiakalbis vėl užkriokė, šįkart lietuviškai: „Būkite pasiruošę lipti į traukinį su minimaliu bagažu. Visas kitas jūsų turtas, vežimai ir arkliai vyks iš paskos kitu traukiniu.“

– Dieve brangiausias, – sudejavo mama. – Ką mums dabar daryti? Kur tėvas?

Nei tėvo, nei mano brolių nebuvo nė ženklo. Mus apėmė panika, bet pagaliau jie parsirado.

– O kur Petras? – išgąstingai paklausė mama, pamąčiusi, kad grįžo trise. – Dieve, turbūt NKVD jį sučiupo pasienyje!

– Pasienietis sakė, kad jis čia. Vadinas, surasim, – ramino tėvas.

– Ar girdėjai, ką liepė vokiečiai? Tuoju turėsime lipti į traukinį.

Tačiau nebuvo matyti jokio tinkamo, tik tas krovininis.

– Pažiūrėk. Pažiūrėk. Mus sodins į gyvulinius vagonus, – nuogaštavo mama, nes vyrai jau atstūminėjo metalinius strypus, kad atidarytų duris.

– Bet mes negalime išvažiuoti be Petro, – nervingai gražydama rankas pridūrė ji.

– Nesijaudink, jis pats mus suras, – netvirtai tarė tėvas. Mama šluostėsi ašaras:

– Kas bus arkliams, kur dėš vežimą?

– Tu girdėjai, vokiečiai sakė, kad vežimą atgausime vėliau. Jie gerai organizuoti.

Mama nebuvo tokia tikra, bet nesiginčijo, tik paragino:

– Pažiūrėkime, ką pasiimti su savimi, pirmiausia maisto.

Prasidėjo kovingas veržimasis į gyvulinius vagonus. Mums pasisekė, kad vežimą pasistatėme netoli traukinio. Aš pirmas išokau į vagoną ir tėvo nurodymu užėmiau vietą kampe. Broliai įkėlė didelį duonos maišą. Tada Juozas ir aš prasistūmėme prie durų, kad padėtu me mamai. Ji, stambi moteris, sunkiai brovėsi pro žmones. Kai mudviejų padedama saugiai atsidūrė vagono kampe, aš nusiglavau iki durų – norėjau dar pasidairyti Petro. Buvau tikras, kad jis įsimaišęs tarp pabėgėlių. Ir pamačiau šalia gretimo vagono! Brolis ėjo nuo traukinio priekio, ieškodamas mūsų. Pašaukiau vardu, bet jis neišgirdo. Kai dar kartą surikau, Petras atsigrėžė. Pajutau didžiulį palengvėjimą.

Dabar visa šeima vėl buvome kartu.

Vokiečių pareigūnai varė vidun vis daugiau ir daugiau žmonių. Tada uždarė duris ir užstūmė metaliniais strypais. Stovėjome susispaudę kaip silkės, ant grindų neliko vietos net atsisėsti. Vagonas gyvulinis, todėl čia nebuvo nei sėdynių, nei tualetų, nei langų. Tamsu, nors į akį durk. Vienintelė šviesa skverbėsi per keletą siaurų plyšių vagono sienose.

Suaugusieji atrodė labai išsigandę. Bet aš nebijojau. Nes nesupratau, kas vyksta. Man tai buvo labiau panašu į keistą sapną, kuris kažkodėl nesibaigia. Prasistūmiau pro brolius arčiau mamos ir sušnibždėjau sutrikęs:

– Aš noriu... labai noriu pi-pi...

– Šlapinkis ant vagono sienos, tik pasistenk nepataikyti ant duonos maišo, – tyliai paliepė ji.

Traukinys ilgai nejudėjo iš vietos. Kol prikabino garvežį, lauke sutemo. Pagaliau ėmę važiuoti, maždaug po valandos vėl sustojome. Lauke buvo tylu, jokio judėjimo, jokio garso. Pro sienos plyšius nieko negalėjau įžiūrėti nakties tamsoje. Stovėjome ir laukėme. Pasigirdo pikti balsai. Vieni pabėgėliai keikėsi dėl tokio nežmoniško elgesio, kiti norėjo žinoti, kur mus veža. Verkė vaikai. Girdėjau, kaip pro šalį prašvilpė traukinys, o tada pajudėjo ir mūsų šalis.

– Padėkit. Padėkit! – šaukė kažkokia moteris.

– Ar čia yra gydytojas? Padėkite mums, dėl Dievo meilės, – maldavo vyriškis.

Gydytojo nebuvo. Klyksmų sklido vis daugiau, bet nebuvo iš kur laukti pagalbos.

Vagone tvyrojo baisi smarvė, nes žmonės tuštinosi ten, kur stovėjo.

Apie vidurnaktį atvykome į Rytų Prūsijos sostinę Karaliaučių. Bet išlipti mums neleido.

Tai buvo siaubinga. Žmonės desperatiškai veržėsi lauk, vildamiesi įkvėpti gurkšnį gaivesnio oro. Kiti maldavo vandens. Garsiakalbis vokiškai ir lietuviškai pranešė, kad naktį praleisime Karaliaučiuje, bagažą liepė pasiimti su savimi. Pasakė, kad stotyje visus pamaitins. Kai vagono durys pagaliau atsidarė, stipresnieji, darbuodamiesi alkūnėmis, grūdosi lauk, ant purvinių grindų mindydami senesnius ir silpnesnius.

– Viešpatie, kas vyksta? – tyliai baisėjosi mama ir bandė atsistoti, bet nepajėgė. Mes ją pakėlėme, atsidūrusi lauke ji pasijuto geriau.

Prie mūsų vagono priėjo du vyrai su Raudonojo Kryžiaus raiščiais. Pirmiausia pasirūpino moterimi, kuri nejudėdama gulėjo šlapimo ir išmatų baloje.

Kol kas mūsų vagone mirė tik vienas žmogus.

Stiklinis traukinių stoties kupolas virš galvos padarė man didžiulį įspūdį. Išilgai platformos buvo sustatyti stalai su baltomis staltiesėmis. Visi padengti vienodai: metalinės lėkštės su dviem dešrelėm, bandelė, du maži sviesto gabaliukai, pudingo dubenėlis, minkštas pyragas, užpiltas vanilės padažu, ir metalinis puodelis. Prie kas antro stalo stovėjo geriamojo vandens statinė. Ilgos platformos gale vyrai ir moterys, apsivilkę baltais chalatais, sukosi prie trijų didžiulių keptuvių, kuriose buvo sriuba, bulvių košė ir *sauer kraut*.

Garsiakalbis liepė, kad sustotume į eilę prie sriubos ir daržovių. Suvalgiau viską, ką tik davė. Kai pabandžiau gauti dar vieną pudingo dubenėlį, drūta vokiečių griežtu žvilgsniu privertė atsitraukti. Šeimynykščius nustebino mano apetitas. Namie valgydavau mažai ir buvau labai išrankus. Gal todėl mane, liesą, aukštą, šviesiaplaukį, mėlyną berniuką, nuolatos kamavo ligos.

Po vakarienės garsiakalbis pranešė, kur nakvosime, bet nurodė, kad pirmiausia turime išsimaudyti, o tada atliks medicininį patikrinimą.

Maudynės buvo tragedija. Aš labai mėgau mūsų kaimišką pirtį, kur vanodavausi beržine vanta, o pas-kui išokdavau į šaltą tvenkinį. Bet vokiškas dušas buvo perpildytas nuogų vyrų, ir aš atsisakiau nusirengti. Jokie brolių raginimai neprivertė apsigalvoti. Bandžiau pabėgti, bet Juozas mane pagavo ir besispardantį, klykiantį nutempė atgal. Po dušo visiems davė naujus apatinius, batus ir kojines. Baltiniai buvo daug minkštesni negu mamos austi drobiniai, o kojinių ir batai man puikiai tiko. Į medicininį patikrinimąėjau kartu su tėvais. Draugiškas lietuviškai kalbantis gydytojas mane išmatavo, paklausė širdį, pamatavo temperatūrą. Apžiūrėjo net penį, ir dėl to aš labai susigėdau. Iš piršto paėmęs kraujo, patyrinėjo per mikroskopą ir liepė, kad pakelčiau kairę ranką. Ties pažastimi bakstelėjo kažkokiu instrumentu ir viskas. Skausmo nepajutau.

– Kam to reikia? – paklausė mama, kai gydytojas paženklino ir ją.

– Jei kada reikės perpilti kraują, bus aišku, kokia jūsų kraujo grupė.

– Ar tai nenusiplaus?

– Tai amžina. Niekada nenusiplaus.

Mano tėvams ši procedūra padarė didelį įspūdį. Mama smalsavo, kokia tėvo kraujo grupė. Jis turėjo du simbolius – raidę ir dar kažką. Mama ir aš buvome paženklinti raide „O“. Petras – tokiu pačiu ženklu kaip tėvas. Jonas ir Juozas turėjo skirtingas raides.

Kitą rytą mus pažadino anksti. Po menkų pusryčių švariai nusiprausę ir kvėpiantys lyg mūsų miestelio vaistinė vėl sulipome į gyvulinius vagonus. Tėvas bandė sužinoti, kur mus veža, bet vokiečiai nesileido į kalbas. Abiejuose vagono galuose buvo pastatytos medinės

statinės, panašios į tas, kuriose mama laikydavo silkes, agurkus, raugintus kopūstus. Tiesa, šios buvo kiek platesnės. Ant kiekvienos vokiškai užrašyta *Toilete*.

Bėgimas pasibaigė

Mes nesustojome prie Liubeko. Tėvai vis dar bijojo Stalino kareivių.

Kaimo keliukais apvažiavę miestą, keliavome vakarų kryptimi. Plentai buvo ištuštėję. Privažiavę Hamburgą, iš tolo išvydome vaiduokliškus griuvėsius. Tėvas nusprendė aplenkti ir šį subombarduotą didmiestį. Vieškelis, kuriuo pasukome, buvo apleistas, nykus. Labai priminė negyvenamą Rytų Prūsijos zoną. Tačiau nykuma manęs netrikdė. Prie jos buvau pripratęs. Užvaldė mintys apie nuotykius, kurie manęs laukia dabar, kai karas pagaliau baigėsi.

Artėjant saulėlydžiui, mūsų vežimas lėtai dardėjo per eglyną. Mama ragino čia apsistoti nakčiai. Tėvas abejojo. Jam rūpėjo pasistumti kuo toliau į vakarus.

– Arkliai galėtų pasiganyti – pavasarinė žolė čia vešli. Sustokim, negi rasi ką geriau, – nenusileido ji.

Išsirinkome vietą nakvynei. Pasimeldėme, padėkojome Dievui, kad baigėsi karas ir kad šioje sumaištyje jis rodo mums saugų kelią. Ant mažutės spiritinės viryklės mama pagamino karštą vakarienę. Buvo labai skanu. Pavaišino net gurkšneliu šnapso, ištraukusi iš savo vaistinėės. Dainavome lietuviškas dainas ir šokome aplink nedidelį mudviejų su tėvu užkurtą lauželį. Naktis pasitaikė šilta, švelni. Žibėjo žvaigždės.

Tai buvo laimingiausias vakaras mano gyvenime.

Kai kitą rytą praplėšiau akis, mūsų vežimas jau dardėjo kaimo keliuku. Dairiausi vakarykščio eglyno, bet veltui. Miškas dingo kaip sapnas, kuris niekada negrįš.

– Kietai miegojai, Jurguti. Toli į sapnų karalystę tave šnapsas nunešė, – juokėsi mama.

Keliauti darėsi lengviau. Po poros dienų pasiekėme Oldenburgą, buvusios Oldenburgo kunigaikštystės sostinę, maždaug už 60 kilometrų nuo Olandijos sienos. Gražus miestelis nedaug nukentėjo nuo karo. Tik ant geležinkelio stoties ir bėgių nukrito keletas bombų, kitkas liko nepaliesta.

Oldenburgas man iškart patiko. Nuo jo sklido šiluma. Pasijutau kaip namie. Gal todėl, kad mums jau nebereikėjo bėgti nuo Raudonosios armijos ir saugotis, o gal todėl, kad čia nebuvo matyti karo žaizdų, gąsdinančių pamėkliškais griuvėsiais. Apsidžiaugiau, kai tėvas pasakė, kad prieš patraukdami į Olandiją sustosime čia keletui dienų.

Kelios dienos virto ketveriais metais.

Dvi paras praleidome Oldenburgo priemiestyje po atviru dangumi. Per tą laiką šiaurinėje pusėje tėvas aptiko „išvietintų“ asmenų (DP) stovyklą, kurioje glaudėsi nemažai pabėgėlių iš Baltijos šalių – Latvijos, Estijos, Lietuvos. Stovyklą prižiūrėjo UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). Mums irgi leido apsistoti su pabėgėliais. Atrodė, mintis gera. Bet mama ėmė abejoti, o aš tuo metu dar neturėjau sprendžiamąjį balsą. Tėvas nusivedė mus apsižvalgyti. Regynys atsivėrė liūdnas – dulketoje aikštėje, kur rikiavosi kariniai barakai, buvo apstu pabėgėlių. Tėvas pažinojo keletą sovyklos gyventojų ir šie pakvietė pasižiūrėti, kaip įsikūrę. Dviejuose labai mažuose kambariuokose grūdosi kelios šeimos su klykiančiais kūdikiais. Tai atrodė baisiau nei stovykla Zdunska Volioje, kur teko gyventi per pirmąjį pabėgimą. Mums grįžtant atgal į jau įprastą tapusią čigonišką kasdienybę, tėvai tarėsi, ką daryti, ir apsisprendė į stovyklą nevykti. Nors karas jau baigėsi, o Stalino armija yra už šimtų kilometrų, vis tiek atrodė saugiau, kol karo debesys galutinai išsisklaidys, laikytis nuošaliau. Tėvas bijojo, kad sąjungininkai nuspręs prievarta grąžinti pabėgėlius į gimtąsias jų šalis. Stovyklose įsikūrusius sugraibyti daug lengviau. Beje, nedaug trūko, kad taip ir atsitiktų. Eleonora Roosevelt, JAV prezidento žmona, aplankiusi stovyklas Vakarų Vokietijoje, viešai pareiškė, esą pabėgėlius iš Rytų Europos, tarp jų ir iš Baltijos šalių, reikėtų išsiųsti atgal. O kas nepaklus, bus laikomas karo nusikaltėliu. Tuo metu Amerika ir D. Britanija buvo Rusijos sąjungininkės, todėl Stalino kariškiai gavo teisę laisvai lankytis „išvietintų“ asmenų stovyklose. Jie įvairiausiais pažadais viliojo pabėgėlius grįžti namo. Girdėjau, kad tik viena lietuvė pakluso ir grįžo, kiti, nugirdę apie būsimą rusų vizitą, sprukdavo iš stovyklos.

Oldenburge, *Am Schieschstand* gatvėje, tėvas rado apleistą baraką, įsiterpusį tarp miestiečių daržų ir šaudyklos. Kariuomenės ir policijos pratyboms skirta šaudykla buvo apleista, jokie užsiėmimai ten nevyko. Mes įsikraustėme į baraką ir tapome „skvoteriais“. Vokietijoje tvyrojo sumaištis, todėl vietinė valdžia nekrepė į mus dėmesio. Nemokėjome nuomos, niekas nereikalavo mokesčio už elektrą. Malonus kaimynas vokietis leido naudotis jo šuliniu. Mano tėvai, ūkininkai iš prigimties, iškart įvertino gyvenimo miesto pakraštį privalumus – po savaitės pakelės žolę jau šlamštė prižiūrėta karvutė, kurią tėvas įsigijo mainais į mums nebereikalingus arklius. Greitai žemės ūkio darbai įsisuko su tokiu pagreičiu, kad ne tik patys save, bet ir kaimynus ap rūpindavome pienu, sviestu, kiaušiniiais, net kiauliena.

Viskas sekėsi puikiai, tačiau vienos bėdos neišvengėme – po baraką ir daržus slankiojo didžiulės agresyvios žiurkės.

Barake turėjau atskirą kambarį. Nesvarbu, kad langai išdaudyti, o supuvusios grindys linguoja po kojomis, – jis mano. Tik tos žiurkės kėlė šurpą. Buvo labai plėšrios, todėl miegodavau užsiklojęs galvą. Ne kartą teko girdėti jų spygavimą per įnirtingas tarpusavio pjautynes, pajusti, kaip mina darbščios graužikių kojos ar iki kūno prasiunkia jų šlapimas. Žiurkės buvo tikras galvos skausmas tėvams, ypač mamai. Aš miegu kietai, todėl ji bijojo, kad neprabusiu, jei kuri išžulesnė palis po apklotu ir nusitaisys į savo mėgstamą skanėstą – akis. Tėvai svarstė, kaip žiurkių atsikratyti, ir nutarė griebtis jau išbandyto būdo. Tai atsitiko dar prieš man gimstant, todėl apie aną žiurkių antplūdį žinojau tik iš mamos pasakojimų. Jų buvę šimtai. Keletas namuose laikomų kačių nepajėgė apginti nuo tokios armijos. Neišmanydami ko griebtis, tėvai sugavo vieną žiurkę ir pririšo varpelį jai po kaklu. To užteko – žiurkės išsinešdino. Šis metodas tiko išvaryti graužikėms ir iš Oldenburgo barako. Tiesa, dėl garantijos mama vis tiek pasiuvo man specialų apklotą su gobtuvu, apsaugančiu nuo žiurkių.

Karui baigiantis, mano amžiaus jaunuoliai visoje Europoje liko be išsilavinimo. Mes buvome pamiršti. Be pilietybės. Be namų. Beveik neraštingi. Be aiškesnių atei-

ties perspektyvų. Vienintelę išsilavinimo kruopelę įgijau nacių laikais. Po karo tas išsilavinimas neturėjo jokios vertės. Buvome prarastoji karta. Europos klajūnai.

Bet aš nesiskundžiau. Ir dėl nieko neapgailestavau. Net atvirkščiai – laikiau save laimės kūdikiu. Turėjau rūpestingus tėvus ir teisingą vertybinį pamatą. Moralines pamokas gavau iš jų, ypač iš mamos. Jeigu ir to nebūčiau turėjęs, nežinia, kaip būtų pasisukęs mano likimas...

Bet išsilavinimo stoka tikrai vertė mane nerimauti. Buvau nebe vaikas, jau šešiolikos. Supratau, kad laikas kažką daryti, ko nors nusitverti. Tėvai užsimindavo apie dantisto ar radijo mechaniko profesiją, bet to siekti galima tik baigus mokyklą. Juo labiau kad aš puoselėjau visai kitokias ateities viltis. Tiesa, niekam nedrįsau apie jas nė užsiminti, ypač tėvams. O ir man pačiam tai atrodė nepasiekiamą svajonę.

Ateitis nežadėjo nieko gero. Bet sena patarlė sako: „Yra noras, bus ir oras“, t. y. atsiras galimybė pasiekti, ko trokšti.

Laisvalaikį leidau ne šlaistydamasis gatvėmis, o lindėdamas bibliotekose. Oldenburgo viešoji biblioteka tapo mano universitetu. Ir dar – labai norėjau turėti akordeoną. Kai užsiminiau apie tai, tėvas iš antrų rankų nupirko 32 bosų instrumentą. Visa širdimi mokiausi groti.

Oldenburge trūko maisto. Bet mūsų šeima nebadauvo. Tėvų ūkis klestėjo. Karvė davė pieno, užteko sviesto ir grietinės. Pora vištų dedeklių lakstė po apleistus daržus, ką radusios sulesdavo, o vakare grįždavo į pašiūrę. Toje pašiūrėje netrukus ėmė kriuksėti ir paršai.

Raudonojo Kryžiaus rūpesčiu vienas po kito grįžo mano broliai. Pirmiausia parsirado Juozas. Jį buvo sučiupę britai ir didžiąją karo dalį jis kaip belaisvis praleido Anglijoje, darbuodamasis dideliame ūkyje. Po poros mėnesių apsiereiškė ir Petras – kažkur Graikijoje jį buvo pagavę amerikiečiai. Trūko tik Jono. Liūdėjome, ypač sielojosi mama. Manėme, kad jis žuvo. Mama dažnai apie jį kalbėdavo, spėliojo, kur galėtų būti palaidotas. Ji norėjo bent aplankyti jo kapą, padėti gėlių. Po metų Jonas nukrito tarsi iš dangaus – pasirodo, buvo sunkiai sužeistas Šiaurės Afrikoje, gydėsi įvairiose ligoninėse.

Kiek senstelėję, išvargę ir daug patyrę, bet tapę išmintingesni, mes vėl visi buvome kartu.

Juodasis turgus

Vakarų Vokietija po karo virto juoduoju turgumi.

Visi buvo į tuos reikalus įsisukę. Mano tėvas įsitraukė į prekybą žaliomis ir skrudintomis kavos pupelėmis, amerikietiškomis cigaretėmis, arbata, moterims parduvinėjo šilkinės kojines ir kosmetiką. Didžioji šių gėrybių dalis atkeliaudavo iš dipukų stovyklų Oldenburge, nes daug kas gaudavo siuntinius iš giminaičių, gyvenančių Amerikoje. Beje, tėvas turėjo kontaktų ir tose stovyklose, kurios buvo amerikiečių zonoje.

Sėkminga prekyba juodajame turguje lėmė, kad tėvai įstengė nupirkti man didžiulį 120 bosų Hoenerio akordeoną. Nors buvo padėvėtas, bet skambėjo puikiai. Jo kaina – 4 svarai (2 kilogramai) kavos pupelių. Kartą laikraštyje pamatęs skelbimą, tėvas paklausė, ar esu girdėjęs apie tokį instrumentą. Žinoma, girdėjau! Akordeonų pasaulyje Hoeneris buvo geriausia, ką galima nupirkti už pinigus. Vienintelis keblumas, kad dėl jo turėjome keliauti į Brėmeną. Šis uostamiestis buvo lengvai pasiekiamas traukiniu, tačiau būgstavome, kad kelionė nenueitų veltui, nes nebuvome tikri, ar tas akordeonas geros būklės. Telefonu šeimnininkas patikino, kad jis puikiai išlaikytas, bet kas žino. Reikėjo patikrinti, tad į Brėmeną išvykome abu su tėvu. Miestas buvo subombarduotas beveik iki pamatų. Riogsojo griuvusių kalnai. Pasiekę mažiau apgriautą rajoną, pasibeldėme nurodytu adresu. Duris atidarė pyjaunis vyras, vilkinčtis puošniu chalatu. Parodė instrumentą. Jis buvo mažai naudotas. Jaučiausi devintame danguje.

Artėjo 17-asis mano gimtadienis. Lankiau pianistų-akordeonistų mokyklą Oldenburge. Slapta vaikščiojau į šokių pamokas. Mėgau šokti, mėgau eiti į kiną. Todėl nedidelė kišenpinigių suma, kurią duodavo tėvai, greitai ištirpdavo, ypač jei nueidavau pasižiūrėti vieno kito filmo. Savo pajamas papildydavau sukiodamasis geležinkelio stotyje – panešėdavau ryšulius seniems žmonėms. Tačiau arbatpinigių gaudavau tik pfenigį ar porą, o tempti ryšulius tekdavo gana toli. Tėvams apie šį „verslą“ neprasitariau, nes būtų uždraudę. Tad kai tėvas kartą pasiūlė vykti su juo į amerikiečių zoną, iš kur jis gabendavo juodojo turgaus prekes, nedvejodamas sutikau.

Tais laikais Vokietijoje traukiniai turėjo trijų klasių vagonus. Prasčiausia trečiaja klase žmonės keliaudavo sušigrūdę kaip silkės. Kai kurie net kabėdavo ant durų. Išvydęs grūstį, supratau – reikia laikytis arčiau tėvo. Tačiau persėdami iš vieno traukinio į kitą vis tiek pasimetėme. Baisiausiai išsigandau. Nežinojau, kur esu. Dar blogiau, kad pas jį liko mano bilietas. Žmonių tirštumoje vargais negalais suradome vienas kitą ir spėjome įsisprauti į traukinį, kuris pajudėjo tą pačią akimirką.

Zonoje gyvenantys tėvo draugai žinojo, kad jis atvyksta. Mus mielai priėmė, ten ir pernakvojom.

Atgal išsiruošėme anksti, kad įliptume į traukinį kartu su vietiniais darbininkais. Pakeliui į stotį tėvas aiškino, kur persėsti į kitą traukinį, jei pasimesčiau. Pasiekę platformą, turėjome laikytis atokiai vienas nuo kito. Jei gu policija jį sulaikytų, apieškotų, net areštuotų, turėjau nekreipti į tai dėmesio. Svarbiausia neišsидуoti, kad jį pažįstu. Turiu sėsti į traukinį, keliauti namo ir nurašinti mamą, kad nesijaudintų. Tėvo įsitikinimu, manęs policija nelies, nes esu panašus į mokinį, keliaujantį mokyklon. Viską paaiškinęs, jis įteikė man bilietą.

Po nedidukę stoties platformą vaikščiojo darbininkai, laukiantys traukinio. Tėvas iš jų išsiskyrė tik tuo, kad nešėsi išklerusį, diržų perjuostą lagaminą su prie jo prižišta batų dėže. Tikri darbininkai su lagaminais nevaikščioja ir batų dėžių nesinešioja. Jų rankose tik sumuštinių dėžutė. Aš su šortais ir krepšiu, primenančiu mokinio kuprinę, stypsojau it peraugęs gimnazistas. Į mokyklą buvo dar per anksti, bet kažin ar tėvas apie tai pagalvojo. Elgiausi kaip lieptas ir, vos įžengęs į platformą, lėtai nutolau. Sekiau tėvą akies krašteliais. Jis mane irgi. Laukėme traukinio, paslapčia stebėdami vienas kitą.

Į stotį atėjome per anksti, bet kito pasirinkimo nebuvo, nes traukiniai važinėjo nepunktaliai, kartais išvykdavo gerokai anksčiau, nei parašyta tvarkaraštyje.

Didžiulis laikrodis virš platformos lėtai skaičiavo minutes. Akis įsmeigęs žiūrėjau į vos slenkančias rodykles, tarsi nuo to jos pradėtų greičiau suktis. Hipnozė nepadėjo. Sekundė ištydavo iki minutės, minutė virsdavo amžinybe. Tėvas stoviniavo tolėliau, bet nedingo man iš akiračio. Atrodė ramus, tarsi visiškai mane pamiršęs. Tai dar labiau erzino.

Iki atvyks traukinys, buvo likę vos pora minučių, bet staiga pasirodė du policininkai. Ėmė nužiūrinėti laukiančius keleivius. Žvilgtelėję į tėvą, sutartinai pasuko jo link. Mano širdis pradėjo daužytis, išsigandau, kad ims raustis po lagaminą, iškratys batų dėžę ir suras kontrabandines prekes. Bet ne, staiga apsigręžę tiedu ėmė artintis prie manęs. Apsimečiau, kad jų nepastebiu. Nors visu kūnu jutau, kaip jie artėja – žingsnis po žingsnio. Stabtelėjo visai šalia:

– Kur važiuoji? – paklausė vienas.

– Į Oldenburgą, – atsakiau.

– Esi tolokai nuo namų, ar ne?

Aš nutylėjau. Išvydęs traukinį, subruzdau, kaip čia greičiau į jį įsėdus.

– Ką turi krepšyje? – pasiteiravo policininkas.

Dar akimirka kita ir būčiau vagonė. Bet buvo jau per vėlu. Mačiau, kaip keleiviai ropščiasi į vidų. Pro policininko petį išvydau tėvą, lipantį į vagoną. Žinoma, tai nereikė, kad dabar jis saugus – galėjo būti bet kada iškratytas pakeliui ar atvykęs į Oldenburgą. Traukinys sušvilpė ir pajudėjo. Aš atsegiau kuprinę ir parodžiau policininkams visą kontrabandinį lobį – du svarus neskrudintų kavos pupelių, tris svarus arbatos, supakuotos po ketvirtį svaro, ir, jei gerai prisimenu, 500 *Camel* cigarečių.

Buvo dar šviesu, kai mama išvydo mane, parkelėjantį namo. Pasišaukė tėvą ir abu atskubėjo pasitikti. Padaviau jiems krepšį. Atidarę pamatė, kad jis pilnas kontrabandinių prekių.

– Kaip tau pavyko? – apstulbo tėvas.

Pakišau jam policijos pažymą, kurioje rašoma, kad turiu teisę gabenti šias prekes. Niekas tą dieną negalėjo manęs nei sulaikyti, nei apkaltinti, kad šmugeliuoju juodajame turguje.

– Bet kaip tu išsisukai? – smalsavo mama.

– Paprastai, – nutaisiau apsimestinai nerūpestingą miną. – Kiekvienas policininkas šį tą gavo, abiem daviau po pakelį arbatos ir cigarečių.

Atrandu savo pašaukimą

Tai buvo didingi, baltai nudažyti rūmai. Retai kada praeidavau pro šalį nestabtelėjęs pasidomėti, kas eks-

ponuojama vitrinose, pritvirtintose prie sienų. Vienose kabėjo aktorių nuotraukos, kitose – plakatai, reklamuojantys būsimum spektaklius.

Oldenburgo valstybinis teatras buvo labai vertinamas dėl įspūdingų operos, baletų, klasikinės dramos pastatymų. Kiekvieną sykį eidamas pro šalį pajusdavau magišką jo trauką. Aktorių nuotraukos kvieste kvietė pasižiūrėti spektaklį, kuriame jie vaidina, bet neturėjau pinigų bilietui. Net pigiausiai, kur nors pačioje palubėje. Tai buvo neįgyvendinama svajonė. Tačiau kartą paverčiau ją tikrove. Į teatrą atvyko trupė iš Prancūzijos su spektakliu „Karalius Edipas“, ir aš nusprendžiau atsisveikinti su visomis savo santaupomis.

Kodėl pažinti magiškam teatro pasauliui pasirinkau prancūzų spektaklį, nė pats nesuprantu. Prancūziškai graibiausi tik tiek, kiek buvau išmokęs gimtojo kaimo mokykloje. Neturėjau žalio supratimo ir apie karalių, vardu Edipas. Kad ir kaip būtų, ši kraujomaišos nuodėmę narpliojanti graikų drama lemtingai pastūmėjo mane teatro link.

Spektaklis pakerojo nuo pirmos minutės, tiesiog užvaldė. Supratau radęs savo pašaukimą. Užteko vieno vakaro ir visam gyvenimui tapau teatro vergu. Kad mano kelias į aktorystę bus toks duobėtas, tada nė nepagalvojau. Net jei ir būčiau pagalvojęs, nebūčiau to paisęs. Sustabdyti manęs niekas nebūtų pajėgęs.

Pirmoji užduotis, kurią sau iškėliau – tobuliau įvaldyti vokiečių kalbą. Nors vokiškai kalbėjau laisvai, koją kišo lietuviškas akcentas.

Peržiūrėjau skelbimus laikraščiuose, ieškodamas pigios kalbų mokyklos, kur galėčiau tobulinti savo tartį. Žvilgsnį patraukė įdomus skelbimas: „Dramos pamokos keletui išrinktųjų. Jei norite tapti vienu iš jų, susisiekite su ponu von Seggeru, buvusiu Drezdeno valstybinio teatro valdytoju.“ Ir nurodytas adresas.

Ponas von Seggeras tesėjo, ką buvo žadėjęs. Dar daugiau – pasidomėjęs mano asmeniniu gyvenimu ir sužinojęs, kad turiu finansinių bėdų, pasiūlė puikią išeitį. Jo patartas, padaviau prašymą Oldenburgo teatrui, kad priimtų mane kaip studijuojantį aktorių. Ir gavau darbą!

Netrukus debiutavau spektaklyje „Marijos Dungan byla“, pastatytame pagal škotų autoriaus pjesę apie žmogžudystę.

Pirmosios repeticijos tapo ir neįkainojama punktualumo pamoka, kurią įsidėmėjau visam gyvenimui. Kartą, joms jau artėjant į pabaigą, pavėlavo pagrindinio vaidmens atlikėja. Repetuoti susirinko visa trupė, o jos – nė kvapo. Režisierius nekantraudamas kažką niūniavo po nosim. Kai pusvalandį be pateisinamos priežasties vėluodama aktorė pagaliau pasirodė, režisierius atskaitė jai moralą ir įspėjo, kad daugiau taip nesielgtų. Bet ši jauna moteris buvo tiek talentinga, tiek ir maištinga. Po kelių dienų vėl tas pats: visi susirinko – jos nėra. Tąkart laukė visas teatro kolektyvas su direktorium priešaky. Aktorei pasirodžius, jis pasiteiravo, kodėl vėluojanti. Ši neturėjo kuo pasiteisinti. Tada direktorius ramiu balsu perskaitė atitinkamą Teatro įstatymo paragrafą. Neprarado savitvardos net jai pradėjus ašaroti: „Jei dar kada nors tai pasikartos, jūsų sutartis bus nutraukta visam laikui. O dabar kiekvieno darbuotojo atsiprašykite asmeniškai“, – liepė jis. Teatro „žvaigždė“ plūdo ašaromis, bet atsiprašė visų iš eilės. Manęs irgi, nors buvau tik studentas ir turėjau vaidmenį su vos pora sakinių.

Toks griežtumas padarė savo – kiek dirbau šiame teatre, pagrindinių vaidmenų atlikėja nevėlavo daugiau niekada.

Aš retai gaudavau vaidmenis su žodžiais. Dažniausiai būdavau statistas. Richardo Strauso operoje „Salomė“ vaidinau romėnų kareivį, kuris finale nuduria Salomę. Spektaklis buvo puikus, apie sėkmę sužinojęs kompozitorius atvyko į Oldenburgą pasižiūrėti operos. Jį sužavėjo dainininkė, atlikusi Salomės vaidmenį. Kitą dieną sušaukęs spaudos konferenciją Strausas paskelbė, kad tai geriausias „Salomės“ pastatymas, kokį jam yra tekę matyti.

Kaskart, kai prisimenu Franco Leharo operetės „Linksmoji našlė“ pastatymą, suima juokas. Bet tada linksma nebuvo. Vaidinau vieną iš spalvingai aprengtų pažų, kurie už kampų prilaikydavo ilgą puošnų velvetinį našlės kyką, kai ši iškilmingai leisdavosi laiptais žemyn. Per repeticijas viskas klojosi puikiai. Tačiau premjeros vakarą kykas užkrito ant laiptų, aš, nepastebėjęs pakopos, suklydau ir nudardėjau žemyn, vos nenusitemdamas drauge su savim linksmosios našlės.

1948 m. Kalėdoms buvo statomas muzikinis spektaklis „Mano dukterėčia Siuzana“ pagal jauno kompozitoriaus, vokiečių barono kūrinį.

Aš gavau jaunimo grupės vadovo vaidmenį ir net dvi dainas. Viena buvo solinė, o kitą dainavau duetu su lengvabūde Siuzana. Abi dainelės buvo paprastos, linksmos, išdykėliškos. Iki šiol jas prisimenu. Spektaklis publikai patiko, todėl ilgai laikėsi repertuare.

Tuo metu teatre įvyko vagystė.

Po vienos rytinės repeticijos primadona, toji pati, kuri vaidino pagrindinį vaidmenį „Marijos Dungan byloje“, pasigedo mėnesinio atlyginimo, kurį buvo palikusi persirengimo kambaryje. Visi tapome įtariamaisiais. Vokiečių baronas, „Mano dukterėčios Siuzanos“ autorius, apkaltino mane. Jaučiausi visiškai sunaikintas.

Būti apvogintam – baisiausia, kas galėjo nutikti. Tai skaudus smūgis. Praradau pasitikėjimą savimi, o jis ir taip buvo menkas, nes jaučiau, kad kai kurie kolegos žiūri į mane kreivai. Jie nemėgo užsieniečių. Bet anksčiau aš nekreipdavau į tai dėmesio.

Nežinojau, ką daryti. Guostis tėvams beprasmiška. Jie nebūtų supratę. Daugiausia, ko galėjau iš jų tikėtis, tai klausimų apie patį vagystės faktą. Vien mintis, kad ir jie pradės mane įtarinėti, visiškai pakirto dvasią.

Nusprendžiau pasikalbėti su savo vokalo mokytoja frau Elizabeth Boegemann.

„Aš nevogiau tų pinigų. Tikrai nevogiau“, – aiškinau jai pro ašaras.

Kreiptis į ją buvo teisingas žingsnis, nes būtent ši moteris padėjo man susigrąžinti pasitikėjimą savimi.

Praėjo kiek laiko ir vagystės paslaptis buvo išaiškinta. Kompozitorius dingio iš teatro. Niekas man nieko nesakė, bet girdėjau gandus, kad būtent šis aristokratas ir pavogė pinigus. Man buvo gaila jauno, talentingo žmogaus. Kaip jo gyvenimas klostėsi toliau, nežinau. Niekada daugiau neteko su juo susitikti, nieko negirdėjau apie jo likimą.

Kitas nemalonumas ištiko per Franzo Werfelio pjesės „Jakobovskis ir pulkininkas“ premjerą. Tai pasakojimas apie dviejų priešingų stovyklų atstovų – vokiečių pulkininko ir žydo Jakobovskio – susidūrimą, nacių viešpatavimui einant į pabaigą.

Aš turėjau du nedidelius vaidmenis – spektaklio pradžioje vaidinau jauną SS karininką, atvykusį suimti Jakobovskio. Vėlesnėse scenose pasirodydavau kaip Prancūzijos pasipriešinimo kovų dalyvis.

Oldenburgas po karo priklausė D. Britanijos valdomai zonai, todėl į premjerą buvo pakviesta daug aukšto rango britų pareigūnų kartu su svarbiais vietinės vokiečių valdžios atstovais. Teatras buvo sausakimšas. Užkulisiuose atmosfera kaito ir dėl pjesės temos, ir dėl garbingų svečių. Visada jaučiau siaubingą scenos baimę, bet tą vakarą nerimavau baisiau nei bet kada. Į sceną turėjau išeiti pats pirmas, todėl stovėjau užkulisiuose ir laukiau, kol pakils uždanga. Vos ji pakilo, vikriai įžygiavau į sceną su pistoletu rankoje, lydimas dviejų ginkluotų kareivių ir dairydamasis Jakobovskio.

„Bravo!“ – pasigirdo šūksnis iš palubės. Netrukus pasigirdo dar vienas „Bravo“, supliaukšėjo plojimai.

Parteris pradėjo bauginamai baubti.

Akimirksniu teatrą apėmė šurmuly. Iš vietų pašokę žiūrovai šaukė ir piktai mojavo scenos pusėn. Kiti pasipiktinimo šūksnius laidė adresu tų, kurie rėkavo „Bravo“.

Mane tiesiog suparalyžiavo. Jaučiausi tarsi triušis, pakliuvęs į ryškios šviesos ruožą.

„Jie tuoj mane puls, nes esu SS karininkas“, – dingtelėjo man. Galvoje mintys šoko pasiutpolkę, bet stovėjau kaip kuolas scenos vidury.

Išsigelbėjimas atėjo nelauktai. Kažkas nuleido specialią uždangą, skirtą apsaugai nuo ugnies, ir atkirto sceną nuo įtūžusios minios. Buvau išgelbėtas. Tačiau rėksniai nenurimo, todėl teatro direktorius Carlos Boemas, tarptautiniu mastu pripažintas dirigentas, kreipėsi į publiką. Po jo kalbos uždanga vėl pakilo ir dabar žiūrovai ėmė entuziastingai ploti. Spauda apie spektaklį atsiliepė puikiai. Visą sezoną vaidinome pilnutėlėje salėje.

Anksčiau savo kambarėlyje barake valandų valandas mokydavausi groti akordeonu. Bet situacija pasikeitė ir instrumentą vis rečiau paimdavau į rankas. Aišku, artimiausi kaimynai vokiečiai dėl to tikriausiai buvo labai patenkinti. Tėvai nieko neklausinėjo, nė žodžiu neužsiminė apie šį pokytį. Ko gero, manė, kad tai susiję su mano mokslais, nes visur mėtėsi Schillerio, Goethe's, Shakespeare'o, Kleisto, Ibseno veikalai iš antikvarinio knygyno. Kad tapčiau profesionaliu aktorium, turėjau išlaikyti egzaminus. Mano mokytojai – ponas von Segernas ir ponia Boegemann sakė, kad egzaminatoriai bus ne iš Oldenburgo, bet iš kitų pripažintų šalies teatrų.

Parengiau Schillerio dramos „Marija Stiuart“ ištrauką – itin jausmingą Mortimerio monologą Taueryje prieš Marijos Stiuart nukirsdinimą. Jaunas aristokratas Mortimeris patenka į vienutę, kurioje laikoma karalienė, kad ilgu monologu išpažintų savo meilę jai, katalikybei ir popiežiui. Tai labai dramatiška scena. Daugybė jaunų vokiečių aktorių pasirenka šią ištrauką perklausoms. Be to, turėjau parengti bent porą „gabalų“ iš šiuolaikinių pjesių. O per egzaminą manęs paprašė, kad be žodžių, vien judesiais išreikščiau meilės moteriai prisipažinimą. Tai buvo netikėta. Davė tik porą minučių pasirėngti. Tam prisipažinimui pasitelkiau balkono mizansceną iš „Romeo ir Džuljetos“. Egzaminatoriai mano atžvilgiu buvo palankiai nusiteikę. Kliuvo tik vienas dalykas – užsienietiška tartis. Ir vis dėlto pasiūlė man dirbti Gustavo Gruenkinio asistentu!

Šis legendinis vokiečių teatro ir kino aktorius buvo lyginamas su garsiuoju anglu Laurence'u Olivier. Apie gautą pasiūlymą prasitariau frau Boegemann. Maniau, ji bus sužavėta tokios sėkmės, tačiau mokytoja patarė neskubėti ir viską gerai apgalvoti. Jos žodžiai labai nuvylė. Pastebėjusi tai, frau Boegemann diplomatiškai užsiminė, kad didysis artistas turi įprotį apsupti save jaunais aktoriais vyrais. Aš neižvelgiau čia jokio nusikaltimo, man tai netgi patiko. Tada ji pasakė, kad Gustavas homoseksualus. Pirmąkart išgirdau šitą žodį. O dar ji perspėjo dėl darbo krūvio, kuris man gali būti per didelis. Įsiklausiau į jos patarimą ir atsisakiau pasiūlymo. Ne dėl aktoriaus homoseksualumo, nes buvau pernelyg naivus, kad suprasčiau, apie ką kalbama. Tiesiog išsigandau – mano vokiečių kalba nėra pakankamai gera, kad galėčiau dirbti su tokia garsenybe. Homoseksualumas? Galbūt Gustavas norėjo, kad tapčiau jo meilužiu? Nesidomėjau, nežinau ir niekada nebesužinosiu.

Po keleto dienų frau Boegemann parodė man laikraštį *Die Welt* su išspausdintais teatro kritikų atsiliepimais apie jaunųjų aktorių egzaminą. Straipsnis skelbė, kad esu vienas iš daugiausia žadančių studentų. Labai apsidžiaugiau. Tik tada išdrįsau savo apsisprendimą pranešti tėvams.

– Rengiuosi tapti aktorium, – tariau.

Ore pakibo sunki pauzė.

– Kas tai? – paklausė mama.

Paaiškinau.

– A...

Mamos balsas nuskambėjo taip, tarsi ji puikiai žinotų, apie ką kalbu, nors iš tikrųjų vargu ar ką nors suprato.

– Mes su tėvu niekada nesam buvę teatre, bet į kiną nueidavom. Mudviem patinka filmai. Ar tai tas pats?

Mano galvoje viskas staiga susijaukė. Nežinojau, ką atsakyti. Nebuvau net pagalvojęs apie vaidmenis kine. Tą akimirką mintyse praskriejo mėgstamiausių filmų ištraukos. Ypač žavėjaisi dviem anglų filmais, matytais Oldenburge, – tai „Nedorėlė“ su Margaret Lockwood, „Madona ir septyni mėnuliai“ su Patricia Rock. Man patiko ir vokiečių filmai su Zara Leander, o „Mano svajonių moterį“ su Marikka Roek žiūrėjau daugybę kartų. Iki šiol prisimenu jame skambėjusios dainos melodiją. Hanso Alberto nuotykių filmai irgi traukė. Žavėjaisi Hansu Moseriu ir Teo Lindgenu – smagiais vokiečių komikais...

– Filmuose juk irgi vaidina aktoriai, ar ne? – norėjo išsiaiškinti mama.

Kažką sumurmėjau. Tada nė nenumaniau, kad likimas lems didžiąją vaidmenų dalį suvaidinti kine, o ne teatre.

– Mes nesame turtingi, Jurgi, – jos balsas skambėjo liūdnei. – Negalėsime tau padėti. Vienintelis dalykas, kurį galime duoti, yra mūsų meilė. Kol būsim gyvi, palaikysim tave, kai tik reikės. Bet ateitį turėsi susikurti pats. Jeigu tikrai nori, jei teatras yra tavo ateitis, eik tuo keliu.

Buvau pernelyg sujaudintas, kad išleimenčiau bent žodį.

– Ar tikrai to nori? – pasitikrino ji.

– Taip, mamute, noriu būti aktorius, – atsakiau.

Mama pažvelgė į tėvą. Šis nieko nesakydamas pritariamai palingavo galva.

– Tesaugo tave Dievas, – tarė mama ir lūpomis palietė mano kaktą.

Tėvai palaimino mane aktorystei. ■

Išvertė Zita ČEPAITĖ

Regimantas GUDELIS

DŽIAUGSMAS IR NERIMAS

Lietuvos Vakarų krašto dainų šventė Klaipėdoje

*O kartais regis skaidriai žydroj padangėj medis
Virš Baltijos išskėtęs pražydusias šakas,
Kai jį apspinta žmonės, vilties dar nepraradę,
Ir tiesia į aukštybę palaimintas rankas.*

Sigitas Geda

Dainų šventės – plačiašakis lietuvių gyvybės medis. Ant jo šakų skleidžiasi tautos dvasinė galia, etninė savimonė – *lietuvybė*, tarpsta chorų menas, jo pavėsyje praeitis susitinka su dabartimi, poetizuojama kasdienybė, puoselėjamos viltys. Gyvoji eklezija – tautos susirinkimas, susikalbėjimas, savęs pačios pamatymas.

Neįveikiamų vidinių problemų Lietuvos dainų šventė, vertinant ją kaip kultūrinės veiklos formą, meno kūrinį ir tradiciją, lyg ir neturi. Nors pastaraisiais dešimtmečiais daug chorų iširo, paseno, tačiau žmonių, norinčių dainuoti ir šventėse dalyvauti, netrūksta. Karštos diskusijos dėl repertuaro, švenčių scenarijaus ir panašių dalykų yra viena iš tradicijos tvirtumo ir tęstinumo sąlygų. Vis dėlto dainų švenčių organizatorius skaudžiai slegia fasadinis valdžios požiūris, kurį išduoda abejingumas ir menkas finansavimas. Tai susiję ne tiek su ekonominiu, kiek su moraliniu valstybės skurdu.

Lietuvoje kas ketveri metai rengiamos visuotinės dainų šventės Vilniuje, o tarp jų įvairios mažesnės – miestų, rajonų ir regioninės. Šią vasarą (2012-06-10) vyko Vakarų krašto dainų šventė Klaipėdoje. Jos intencija – paminėti Mažosios Lietuvos lietuvių dainų šventės 85-metį, Stasio Šimkaus 125-ąsias gimimo metines

ir Klaipėdos 760 metų jubiliejų. Savaite anksčiau dainų šventė, skirta Maironiui, įvyko Kaune.

Visuotinės dainų šventės, jeigu jos sutapatinamos su tuo, ką švenčių teorija vadina „šventės situacija“, manifestuoja valstybės egzistencijos pamatinius faktus – tai, pvz., Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis, karaliaus Mindaugo, didžiojo kunigaikščio Vytauto jubiliejai. Miestų šventės dažniausiai siejamos su kultūros reiškinį (Maironio, Vydūno, Stasio Šimkaus, Žalgirio mūšio, Mažosios Lietuvos jubiliejai) aktualizavimu. Pasak LRT vaikų choro vadovės, dirigentės Reginos Maleckaitės, jos turi dar ir labai patrauklius geografinius bruožus: Kaunas – nuostabų Dainų slėnį (ypatinga šios, nors ir apleistos, vietos aura), Klaipėda – jūrą.

Iš visų Lietuvoje vykstančių dainų švenčių klaipėdiškė išsiskiria atvirumu, nes kviečia chorus iš visos šalies, atvyksta visi, norintys dalyvauti ir parengę numatytas dainas. Toks demokratiškas chorų susiejimas negali siekti ypatingų meninių aukštumų, o dirigentai – tikėtis, kad galės įgyvendinti savo interpretacijas. Vis dėlto ir toks renginys yra svarbus daugeliu atžvilgių – jis tęsia, perkuria ir aktualizuoja dainų švenčių tradiciją, padeda chorams rengtis visuotinei dainų šventei (šįkart ji įvyks 2014 m. Vilniuje), telkia miesto bendruomenę ir kviečia švęsti drauge.

Nekeliu sau tikslo liaupsinti uostamiesčio šventės, išskelti aukščiau už įvykusią Kaune, juo labiau kad chorinio meniškumo požiūriu ji smarkiai pranoko mūsų. Norėčiau atskleisti Vakarų krašto dainų šventės savitumą bendresniu kultūrinio aspektu, pamąstyti apie tokių regioninių renginių prasmę ir problemas apskritai. Siekdamas pažvelgti plačiau, kalbėjau su šventės rengėjais, dalyviais ir svečiais. Grįžtamoji informacija kokių nors netikėtumų nepateikė, nes savo šventę jau esame tyrinėję ir tą medžiagą paskelbę (*Res humanitariae* IX, KU, 2011, p. 190–207), gal kiek ryškiau pabrėžė kai kuriuos dalykus, būdingus ne tik Klaipėdos, bet ir Vilniaus dainų šventėms.

Visuomenės ir muzikų požiūris į šias šventes pamažu keičiasi. Sovietmečiu dėl savaime suprantamų priežasčių apie pamatinę jų prasmę buvo vengiama kalbėti, todėl dainų šventės laikytos tiesiog koncertais. Ne paslaptis, kad jos davė didžiulį postūmį chorų lavinimui, skatino ugdyti masinio dainavimo kultūrą. Po 1990-ųjų pradėta linkti į *šventės ir šventimo* pajautą, aiškintis dainų švenčių prasmę ir įtaką tautos savimonei. Atsirado daug naujų įžvalgų, apmąstymų apie savitumo estetiką. Tą pabrėžė ir Klaipėdos dainų šventės dalyviai, teigdami, kad *šventė pavyko, buvo puiki, efektinga, suteikė daug džiaugsmo, leido patirti vienybės jausmą*. Kai nutilo paskutinis dainos akordas, dainininkai estradoje vis dar norėjo dainuoti, o publika – klausytis arba net pritarti.

Klaipėda didžiuojasi dviem tradicinėmis meno fiesomis: viena iš jų – minimoji Miesto (Mažosios Lietuvos) dainų šventė, kita – kasmetinis tarptautinis Pilies džiazo festivalis, šiemet jau tryliktasis. Abi labai skiriasi tiek forma, tiek turiniu, gal net požiūriu į kultūrą. Dainų šventės šiame regione vyksta nuo 1927 metų. Jų istorija turtinga ir įdomi, prie jų daug prisidėjo dar Vydūnas su lietuvininkų choru. Gerokai jaunesnis Pilies džiazo festivalis kviečia žymius atlikėjus iš įvairių kraštų, populiarina savąjį žanrą, turi ištikimą publiką. Vasaros estradoje pernai pasirodė net jungtinis jaunimo džiazo choras, į kurį susibūrė apie 700 asmenų. Ir choras, ir solistai dainavo daugiausia anglų ir kitomis svetimomis kalbomis. Lietuvių kalba čia neskamba, to-

dėl net ir vietiniai virsta „anglakalbiais“. Tiesa, šiemet į festivalio programą buvo įtrauktas lietuvių poezijos skaitymas.

Klaipėdos dainų šventės meninis stilius ir siekiai, kaip sakėme, tautiški ir demokratiški. Į šventę kviečiami ne tik Žemaitijos regiono, bet ir visos Lietuvos chorai – įvairių rūšių (tipų), amžiaus grupių, įvairaus meninio pajėgumo, t. y. gali dalyvauti visi, kurie įstengia atvykti savo lėšomis. Didžiąją choristų dalį sudaro mokyklinis jaunimas. Repertuaras išskirtinai *tautinis*, nesudėtingas atlikti, nes bendra repeticija būna tik viena – pirmoji ir „generalinė“. Chorų programą pajavairina šokėjai ir muzikantai.

Apie tautinę, senu terminu *patriotinę*, misiją daug kalbėti neverta, ji aktuali ne tik tyrinėtojams ar apie šventę rašantiems žurnalistams, bet visiems – ir dalyviams, ir publikai. Tie, kurie atvyksta į dainų šventę, yra nusiteikę ne tik patirti malonių išpuodžių, susitapatinti su bendruomene, bet ir pasirengę savaip manifestuoti tautines vertybes, išreikšti meilę tėvynei. Šie dalykai čia yra itin subtilūs. Choristai, kaip ir apskritai dauguma lietuvių, nemėgsta skanduoti „Lietuva, Lietuva“ tarsi stadione ar gatvėje, o juo labiau apsimesti, kad savo pomėgį laiko nauja religija, kaip tuo didžiuojasi krepšinio fanai. Choristų *patriotizmas* telpa lyrinių dainų melodijose ir tekstuose. Dainuojama sakraliai susikaupus, be demonstratyvios patetikos. Tai primena poeto Sigito Gedos žodžius: „*Jie nekartojo niekad, kad Lietuva tėvyne, bet jeigu srūva kraujas, žinojo – Lietuvos.*“

Gal mums tai darosi nebeaktualu? Statistika rodo: „Valstybės švenčių metu visada viešuose renginiuose dalyvauja 5,9 proc. Lietuvos gyventojų, visada šventinius renginius per TV ar radiją žiūri ir klausosi 11,2 proc., šv. Mišiose visuomet dalyvauja 5,8 proc., pakilius jausmus visada išgyvena, mąsto apie istorinius įvykius 9,12 proc. žmonių“ (Jolanta Kuznecovienė, *Šventės švenčiantis lietuvis: bendruomeniškumo diapazonas. Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. K.: VDU, 2008, p. 86).

Pagal bendruomeniškumą lietuviai gerokai atsilieka nuo kai kurių kitų kraštų, matyt, todėl ir šventes jie dažniausiai švenčia tik tarp artimųjų.

Kaunas šiuo atžvilgiu išsiskiria: chorinis dainavimas ir lietuviškumas yra šio miesto žymė, kurios niekas neištrins. O Klaipėda to nepuoseleja. Po minimos dainų šventės ir jos išvakarėse uostamiestyje vykusio festivalio „Lietuvos berniukai prieš smurtą ir narkomaniją“ laikraščiuose pasirodė réksmingi straipsniai, kurių autoriai baisėjosi, kad dainininkų eitynės pusei valandos sutrikdė eismą, kad per festivalį nuo saulės nualpo trys vaikai... Kažin ar *Kauno diena* kada nors piktinasi savo miesto šventėmis?

Kuo vis dėlto skiriasi Klaipėdos ir Kauno dainų šventės?

Regina Maleckaitė (Vilnius) įžvelgia tokias *stiprias* dainų švenčių, kurios rengiamos šiuose miestuose, puses: „Kaune visada gausu žiūrovų, geras garsas, puiki šventės vieta – Dainų slėnis. Patogu ir atlikėjams, ir žiūrovams. Rūpestingai parenkamas repertuaras. Labai malonu dirbti su režisieriumi Egidijum Stanciku. Klaipėda irgi rūpestingai parenka repertuarą. Gera šventės trukmė. Neblogas režisierius, bet jau ima kartotis. *Silpnosios* pusės: Kaune – eitynės, kurios nepritraukia žiūrovų. Klaipėdoje – prastas garsas (išskyrus šių metų šventę), mažoka žiūrovų (šiemet susidomėjimas buvo kiek didesnis). Ir Kaune, ir Klaipėdoje akompanuojantys orkestrai yra silpni (arba per mažai repeticijų). Visada gaila jaunučių chorų, kurie ypač prastai įgarsinami.“

Klaipėdoje dainų šventė dabar yra *vienintelė* viešoji erdvė, kur tiek daug žmonių – ne tik atlikėjai, bet ir publika – kartu gieda valstybės himną, išreiškia meilę Tėvynei dainuodami „Lietuva brangi“.

Dainų šventės tradicija rūpi UNESCO, bet nerūpi kultūros ekspertams

Kas Lietuvoje privalėtų užtikrinti dainų švenčių tradicijos tęstinumą? Miesto (regiono) kultūros institucijos, koks nors pavienis žmogus ar jų grupė? Pasirodo, miesto savivaldybės Kultūros skyrius tuo neužiima, jis tik perka paslaugas, taigi dabar ir *šventę savivaldybė gali tik pirkti* iš kažko, kas parašys projektą. Šventės „siūlytojas“ Klaipėdoje kol kas tik vienas – miesto chorinė bendrija „Aukuras“ ir jos pirmininkas Algirdas Šumskis. Visuomeninės organizacijos

dabar trapios – tai įsisteigia, tai išnyksta. Kas ištiks dainų šventę, jeigu projekto rengėja – bendrija (visuomeninė organizacija) – dėl kokių nors priežasčių nustos gyvuoti?

2012 m. dainų šventei Klaipėdos savivaldybė nerėmė: biudžete lėšų tam nebuvo numatyta, o kultūros ekspertai pasiūlė dainų šventės nefinansuoti. Nesvarbu, kad jos yra įrašytos į UNESCO *Reprezentacinio žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą*, kad priimtas Lietuvos dainų švenčių įstatymas, kurio 1 str. sako: „Šis įstatymas užtikrina dainų švenčių tradicijos valstybinę apsaugą, periodiškumą, tęstinumą ir plėtrą, reglamentuoja rengimosi ir vadovavimo dainų šventėms tvarką, valstybės ir savivaldybių institucijų atsakomybę bei kompetenciją, nustato finansavimo principus.“ *Kultūros ekspertams* tai nė motais. Aiškėja ir kita reikalo pusė: jokių poįstatyminių aktų, kurie leistų savivaldybei savarankiškai finansuoti dainų šventę, *nėra*. Taigi įstatymas priimtas, bet jis neveikia!

Kretingiškis dirigentas Aloyzas Žilys pabrėžia: „Dainų šventės – tai ne šiaip sau pasidainavimas ar pasišokimas, jos turi kur kas gilesnę prasmę, yra svarbios tautos išlikimui, atspindi jos savitumą... Kad šventė įvyktų, reikia visos tautos susitelkimo ir pastangų. Pradžią pradžia yra ikimokyklinukai. Ši didžiulį sąjūdį palaiko gyvų mokytojai, chorvedžiai, neabejingi savo profesijai, jaučiantys pašaukimą, suprantantys savo misiją specialistai.“

Dainų šventės režisierius ir vedėjas Sigutis Jačėnas į problemą žvelgia iš vidaus: „Akis bado tai, kad Vasaros estrada neturi šeimininko, todėl yra tokia apleista, susidėvėjusi. Laiptai vietomis sulūžę, lipti jais nesaugu... Žiūrovų suoliukai irgi išlaužyti, žolė nenupjauta... Nėra jokių pagalbinių erdvių, kur atlikėjai galėtų persirengti, saugiai palikti daiktus. Būna nejauku ir gėda, kad dalyviai, suvažiuavę iš visos Lietuvos, patenka tarsi į niekieno teritoriją. Net per šventę sklinda bausis triukšmas iš šalia esančio kartodromo, bet visi tik skėsčioja rankomis ir negali nieko padaryti, nes čia valdo pinigai... Žinoma, bendras šurmulyš ir šventinė nuotaika atitraukia dėmesį nuo šių negerovių, bet ar kada nors situacija pagerės? Ar kas nors imsis iniciatyvos ir atsakomybės ją keisti?“

Vakarų krašto dainų šventė Klaipėdoje. 2012

Ernesto Šimkūno nuotr.

Kokie kūrybiniai galvosūkių tenka režisieriui

„Dainos jau būna numatytos, todėl galiu siūlyti tik pakeisti kūrybinių eilės tvarką, paryškindamas akcentus, – sako Sigutis Jačėnas. – Režisavau penkias dainų šventes (keturios vyko Klaipėdoje, o Tūkstantmečio šventės Moksleivių diena – Vilniuje) ir kartais pasvaioju, kad būtų įdomu dalyvauti jau pradiniam etape, kai parenkamas repertuaras.

Pagrindiniai kriterijai trys: lygis, skonis ir kontekstas. Jais visada vadovaujuosi, kurdamas scenarijų, kuris, suprantama, priklauso nuo dalyvaujančių kolektyvų amžiaus, nuo žanrų. Keliu sau tikslą, kad šventės tema, jos repertuaras ir veiksmas susiliestų į organišką visumą, vienybę visus šventės dalyvius – tiek atlikėjus, tiek publiką.

Klaipėdos estrada yra didžiulė. Tai ir plusas, ir minusas. Gerai, kad yra pakankamai vietos dideliems šokėjų

būriui, blogai, kad choristai yra pernelyg toli nuo žiūrovų, jeigu jų susirenka daug ir jie sėdi plačiai, t. y. ne tik priekinėse eilėse. Todėl labai svarbu estradą kokybiškai įgarsinti. Šiais metais įgarsinimas buvo itin aukšto lygio, tiesą sakant, kaip niekada iki šiol. Dar viena bėda – saulė vakare tvieskia publikai tiesiai į akis, o choristai atsiduria šešėlyje. Reikėtų papildomo apšvietimo, būtų gerai įrengti bent vieną didelį ekraną, tačiau šventės biudžetas toks skurdus, kad apie tai galima tik svajoti.

Šiomet šventę vedžiau iš dirigento pakylos papėdės, todėl ypač jautau visų susiklausymą, susitelkimą, abipusį ryšį ir reakciją į kiekvieną dirigento mostą. Be to, buvau visiems puikiai matomas ir nereikėjo didelių pastangų, kad paklustų visa estrada – vieningai linguotų, mojuotų, banguotų...

Po linksmosios liaudies dainų ir šokių pynės, po Maiironio eilių „Dainų šventei“ pereiti prie jungtinio choro atliekamos giesmės „Lietuva brangi“ buvo logiška, bet...

Dabar jau galiu pripažinti, kad reikėjo padaryti netikėtą „šuoį“ ir atlikti Kipro Mašanausko dainą „Lietuva“, toliau galėjo skambėti Juozo Gudavičiaus „Kur giria žaliuoja...“, o „Lietuva brangi“ palikti finalui. Taip būtų buvę emociškai stipriau, nes publikos reakcija ir didžiulė pagarba Lionginui Abariui, dirigavusiam „Lietuva brangi“, tą tik patvirtino... Gaila, dėl lėšų stokos negalėjome surengti nė vienos bendros generalinės repeticijos nuo pradžios iki pabaigos, kad patikrintume scenarijų ir padarytume reikiamus pakeitimus. Dvi valandas trunkanti šventė, kokią ją mato ir girdi publika, vyksta pirmą ir paskutinį kartą, todėl visada esama rizikos, ar pasiseks. Visaip gali atsitikti. Laimė, šį kartą viskas baigėsi gerai...

Giedras oras, labai daug klausytojų, puikus repertuaras – tai lemia sėkmę. Vis dėlto pasigedau savivaldos pastangų ir noro padėti dainų šventės rengėjams, kad tūkstančiai dalyvių parsivežtų iš Klaipėdos kuo gražiausius įspūdžius ir malonius prisiminimus. Argi normalu, kad dainų švenčių, kurias UNESCO pripažino Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevru, rengėjai yra paversti išmaldos prašytojais? Pilietinė valdžios pareiga padaryti viską, kas nuo jos priklauso, ir puoselėti dainų švenčių tradiciją, užuot atsikalbinėjus ar ieškojus absurdiškų pasiteisinimų, kaip yra dabar...“

Dainų šventė – valdininkų įkaitė?

Kompozitorius Donatas Zakaras sako dainų šventėse dalyvavęs nuo mažens kaip choristas, o 2006 m. pradėjo dirbti Lietuvos liaudies kultūros centre ir dabar yra tiesiogiai susijęs su jų organizavimu: „Surengti gražią šventę – didžiulis iššūkis ne tik rengėjams, bet ir visai šaliai, nes tai jos mentaliteto testas.“

Matydamas Klaipėdos gatvėmis žygiuojančius, dainuojančius, geru oru ir renginiu besidžiaugiančius dalyvius, dar kartą įsitikinau: ši šventė yra labai reikalinga. Žmonės iš visos Lietuvos niekieno neverčiami susirinko čia, kad pasidžiaugtų dainavimu, pajustų tautos dvasią. Žiūrėdamas į tūkstančius pakiliai nusiteikusių choristų, šokėjų, muzikantų, galvojau, kiek ši šventė „kainuoja“ vienam jos dalyviui. Kultūros ministerija įtraukė šventę į respublikinių prioritetinių renginių sąrašą ir skyrė bent

šiek tiek lėšų jai surengti. O Klaipėdos miesto savivaldybė į *prioritetinio renginio statusą* neatsižvelgė, nes nedavė nė cento. Ankstesnes Vakarų krašto dainų šventes uostamiesčio savivaldybė dar paremdavo kaip renginio šeimininkė. Šiemet šventė liko ir be šeimininko, ir be finansavimo. Matyt, nuspręsta, kad rengti dainų šventę neapsimoka, nes per ją, priešingai negu per Jūros šventę, prekybininkai neparduos rekordinio alaus ir kitų prekių kiekio. Bet savivaldybė žino ir kitką – kiek kainuoja sutvarkyti miestą po tos alaus orgijos!

Deja, net ir dabar, kai jau priimtas Dainų švenčių įstatymas, valdžią sunku įtikinti, kad reikia lėšų bent būtiniams dalykams: estrados įgarsinimui, kūrėjams, akompanuojančioms grupėms ir orkestrams, aptarnaujančiam personalui apmokėti už darbą, dalyvių saugumui užtikrinti. Susidaro įspūdis, kad dainų šventės tradicija tampa valdininkų įkaite. Nuolat į pirmą vietą iškeliamą viešųjų pirkimų problema, o ne pilietinis ir tautinis visuomenės ugdymas.

Šventė šiemet buvo graži! Daug žiūrovų, puikus oras, nuotaikinga programa, viskas vyko sklandžiai. Bene pirmą kartą estrada įgarsinta taip gerai, kad buvo aiškiai girdėti visos moterų, vyrų, vaikų ir jaunučių chorų grupės, liaudies instrumentų ansambliai, akompanuojantis orkestras. Šventės eiseną papuošė karinėms jūrų pajėgoms priklausantis, Prano Memėno vadovaujamas pučiamųjų orkestras.

Nors per šventės repeticiją pasitaikė kai kurių nesklandumų dėl kūrinių aranžuotų, trūko laiko kruopščiau surepetuoti kūrinius ir t. t., tačiau džiugina tai, kad ir chorai, ir kiti kolektyvai buvo gerai pasirengę. Šventiškai nuteikė sodrus nenuilstančio režisieriaus ir šventės vedėjo Sigučio Jačėno balsas. Šventė pasiekė kulminaciją, kai buvo dainuojama „Lietuva brangi“, diriguojant maestro Lionginui Abariui. Šiai dainai derėjo parinkti tinkamesnę vietą, pavyzdžiui, finale.

Apmaudu, kad kompozitoriaus Stasio Šimkaus sukaktis ir Klaipėdos miesto jubiliejus liko tik šventės pavadinime, nes jokių gijų ar akcentų, atspindinčių šias datas, nebuvo. Šimkaus garbei atlikta vienintelė trumputė jo harmonizuota lietuvių liaudies daina „Bijūnėlis žalias“.

Chorų vadovai gyrė šventę ir klausė, kada vėl galės su savo kolektyvais atvykti į Klaipėdą. Linkiu klaipėdiškiams sėkmės, nes jų rengiama dainų šventė didžiulį uostamiesčio ir viso Lietuvos Vakarų krašto istorinį paveldą susieja su dabartimi.“

„Tai buvo grožio ir vienybės šventė. Džiaugiuosi, kad toks užkrečiantis choro kolektyvų solidarumas ir ryžtas tęsti šią gražią lietuvių tautos kultūros tradiciją, – pabrėžė Pranciškus Daugaravičius, ilgametis Klaipėdos universiteto Menų fakulteto neakivaizdinio skyriaus prodekanas, dabar „Cantare“ dainininkas. – Vis dėlto silpnai paminėta Stasio Šimkaus sukaktis, o Maironio dvigubas jubiliejus (gimimo 150-osios, mirties 80-osios metinės) apskritai nebuvo prisimintas. Nustebau, kad į repertuarą neįtrauktas Mažosios Lietuvos himnas „Lietuviais esame mes gimę“ (jis buvo įspūdingai atliktas Kauno dainų šventėje, visi žiūrovai sutartinai atsistojo). Trūko ir akcento, kad tai Klaipėdos 760-mečiui skirta šventė.“

Choro „Ave vita“ dainininkai vienas per kitą žėrė kritines pastabas: „Kai kurie dirigentai dirigavo mėgėjiškai. Atrodė, nesupranta, ką daro.“ „Šventė priminė tiesią liniją, nebuvo jokios kulminacijos.“ „Patiko intarpai tarp dainų (fakyras, aitvarai ir t. t.). Jie labai pagyvino vaizdą, tačiau nebuvo tinkamai suderinti su dainomis, tad atrodė šiek tiek dirbtinai.“ „Šios dainų šventės repertuaras, manau, neatitiko pasirinktos idėjos, arba jos nesupratau. Dainos brandžios, patogios dainuoti, bet nekontrastingos, jų eiliškumas nuobodokas.“ „Galėjo būti parinkta daugiau linksmesnių, aktyvesnių dainų, nes dabar visos gražios, tačiau lėtos.“ „Repertuaras jau yra išsisėmęs.“

Kad publika neišsivaikščiotų

Gali būti, kad ateityje ir mes elgsimės taip, kaip darė šveicarai ir vokiečiai XIX a. antrojoje–XX a. pirmojoje pusėje: choristai ima į rankas gaidas, parepetuoja ir vyksta pabendrauti, padainuoti su tokiais pat kaip jie. Gal ir mūsų miestų dainų šventės taps tokiomis bendravimo akcijomis? Aukštesnių meninių tikslų sieks tik reprezentacinės visuotinės dainų šventės...

Kas darytina, kad dainų šventės taptų patrauklesnės?

Dirigentai, dainininkai ir klausytojai gyrė estrados įgarinimą. Jis buvęs kokybiškas kaip niekada, vienas dainininkų flangas girdėjo kitą, choras – orkestrą, o žiūrovai, nesvarbu, kurioje vietoje būtų, puikiai girdėjo visus. Garsų perdavimo kultūros proveržis akivaizdus. Jis atveria naują meninės stilištos perspektyvą, net žada intriguojančias novacijas. Tačiau jos (šiuo atveju turiu galvoje pačią garso kultūrą) ateina ir kažką neigdamos, keisdamos. Pagerinti netobulą, o gal tik nesutvarkytą estradų akustiką būtinai reikėjo, bet ši naujovė keičia ir jungtinio choro skambesio *tradiciją*. Skambesys be mikrofonų yra natūralus *balsas* su visomis priemaišomis. Nuostabių choro aidų, kurie anksčiau iš Vingio estrados skriedavę per visą šilą, dabar nebe lieka, juos destiliuoja mikrofonai.

Garso technika, galinti kiekvieną garsą nukreipti tiesiai į ausį, iš tikrųjų ne gerina, bet blogina choro ir publikos sąlytį. Klausytojams nebereikia slinktis arčiau choro ir telktis į būrį, jie gali eiti į sektoriaus pakraštį valgyti ledų ir vis tiek viską puikiai girdės. Galima klausytis net garsiai kalbantis tarpusavyje. Liūdniausia, kad mūsų estrados neturi gerai suprojektuotų amfiteatrų, kurie pagerintų akustiką ir leistų skatinti publikos aktyvumą.

Dabar estradose chorai išskirstomi pagal pajėgumą, o mikrofonai statomi ties geraisiais. Silpnųjų balsai atsiduria už transliuojamo garso zonos, nors anie vis dar kaip toje dainoje mąno: „Aš padainuosiu dainų dainelę, paleisiu į „liustelį“. O kas atsitiks, kai šie susivoks, kad jų balsas į „liustelį“ neina, taigi jie žiopčioja tik dėl vaizdo?

Klaipėdoje trūksta publikos. Jokia paslaptis – užimta vos pusė sėdimų vietų. Deja, publikos mažėja visur. Išimtytys – vien Kauno Dainų slėnis, šokių diena Vilniuje ir ansamblių vakarai Kalnų parke. Dainų dienoje Vingio parke publika elgiasi ne kaip koncerte, o kaip gegužinėje – vaikščioja, šnekučiuojasi, „nesiklauso“. Išeitų, kad dainų švenčių situacija ir problematika sukasi kitu kampu: svarbiausias švenčių rengėjų ir dirigentų rūpestis iki šiol buvo chorai ir repertuaras, o netolimoje ateityje, ko gero, teks „dirbti su publika“, kad ši neišsivaikščiotų, nes gali taip atsitikti.

Naujų būdų, kaip optimizuoti dainų šventes, reikėtų ieškoti ne tik sostinėje, bet ir šalies pakraščiuose. ■

PRIEŽASTIES PASEKMĖ kaip ŽODŽIO SĖKMĖ

Medžio esmė nesislepia kažin kur medyje.
Antoine de Saint Exupéry

Šiame straipsnyje nesieksiu aptarti tokio *priežasties* ir *pasekmės* dėsniu, koks jis suvokiamas materialistinės pasaulėžiūros. Kalbėsiu apie prasminį priežastinumą, taigi vidines, žmogiškas priežastis. Kitaip tariant, ne apie fizinę, bet dvasinę tikrovę. Nesiekiu tikslumo, tik noriu atkreipti dėmesį, o jei pasiseks – ir domesį, kokie saviti yra šie du dažnai vartojami žodžiai. Remdamasis kalbotyros mokslo duomenimis ir pasitelkęs vaizduotę – mokslo (ir ne tik) įkvėpėją, – bandysiu panagrinti šių žodžių gelminį lygmenį, jų sąsajas, kartu įtraukdamas giminiškus ir artimus žodžius.

Prieš pažvelgiant į *priežasties* ir *pasekmės* „pasąmones“ reikėtų pabrėžti, kad naivu jas saistyti ir teigti, esą būtent šitaip jų ryšys buvo suvokiamas seniau, kai šių žodžių gal nė nevirtavo greta vienas kito. Kita vertus, tai, kad jie jau gana ilgai gyvuoja kartu, yra pakankama dingstis atsirasti gilesniam, kad ir neišsąmonintam, ryšiui. Galų gale derėtų, būtų sveika, o ir tiesiog įdomu išvysti tikresnį savo kalbos – t. y. savo – veidą.

„Pradžioje buvo *Žodis*“ – visko, kas sąmoninga, *priežastis*. Pradėkime nuo to, kad *priežastis*, kaip gyvosios kalbos žodis, raštijoje paliudyta (savaip pritaikyta svietimos kalbos žodžiams versti) jau XVI a. pabaigoje¹ dviejose postilėse, parengtose Jono Bretkūno ir Mikalojaus

Daukšos, bei pastarojo „Katekizme“. Žodžio etimologija yra aiški – jis padarytas iš veiksmazodžio *žosti*,² kurio pagrindinė reikšmė yra ‘tarti, sakyti, byloti’ (šią ir kitas reikšmes su viengubomis kabutėmis pateikiu pagal „Lietuvių kalbos žodyną“). Pradžią šiam veiksmazodžiui davė daiktavardis *žodis*, kuriam giminiškas yra *žadas*.³ Todėl savaime peršasi mintis, kad *priežastis* pagal vidinę prasmę ir logiką yra tai, kas *prižadama*,⁴ ištariama – nutariama garbės⁵ *žodžiu*. Čia nėra prieštaros ir pagrindinei žodyninei reikšmei ‘reiškinys, dėl kurio vyksta kitas reiškinys’. Išsamiau *priežasties* ryšį su *žodžiu* aptarsime kalbėdami apie *pasekmę*.

Pasekmė, pagrindine reikšme ‘išdava, padarinys, rezultatas’ yra, kad ir taiklus, bet naujadaras, taigi antrinės šio žodžio reikšmės: ‘sėkmė, pasisekimas’ arba ‘pavyzdys’, yra senesnės. Tačiau pirmiausia *pasekmė*, žinoma, sietina su veiksmazodžiu *sekti*,⁶ tas mums ir yra svarbiausia. Šis, kaip ir daugelis kitų „mazginių“ žodžių, turi gana daug reikšmių. Labiausiai įsigalėjusi ir dažniausiai mūsų naudoms yra ‘eiti, vykti iš paskos, pridurmais’. Iš šio veiksmazodžio kilę ir tarinybiniai žodžiai: *sekantis*, *paskesnis*, *paskuį*, *pāskui*, *paskutinis*, *nuoseklus*, ir daiktavardis *sėkmė*,⁷ reikšme ‘*sekimasis*, laimė’. Beje, ir paties veiksmazodžio *sekti*

viena iš reikšmių yra tiesiog ‘turėti *sėkmę*, gerai vykti, eitis’. Iš čia ir nūnai paplitę pasiteiravimai: „kaip sekasi?“, „kaip einasi?“, „kaip pavyko?“

Labai įdomi yra *sekimo* sąsaja su *sakymu*, visų pirma girdima posakyje „sekti pasaką“. Juolab kad kitas žodis *sekmė*, tai ne tik ‘pasaka’, artima *sakmei*, bet ir ‘sėkmė’, ir ‘pasekmė’. O kadangi *sakyti* reiškia ‘žodžiais reikšti savo mintis’, tai ši, nors iš pirmo žvilgsnio miglota, bet suklusti verčianti, užuomina atveria naujus *priežasties* ir *pasekmės* vidinius ryšius. Nuomonę šiuo klausimu yra išdėstęs ir žymus rusų mokslininkas Vladimiras Toporovas: „Manau, kad pirminę **sek*⁴- reikšmę sudarė sekimo iš paskos idėja, pasireiškusi skirtingais kodais – regimuoju, vizualiniu (het. *šakuāi*- ‘žiūrėti’, būtent – ‘sekti žvilgsniu’, gotų *sai hvan*, vo. *sehen* ir kt.), „odoriniu“ (t. y. ‘ieškoti pėdsakų uodžiant’), garsiniu, kalbiniu (liet. *sakýti*, lat. *sacīt*, lot. *inseque* ir pan.): kalbėjimas, sakymas kaip garsinių elementų ieškojimas, sekimas grandine, kol bus surasta ir/arba realizuota reikiama prasmė. Visai galimas daiktas, kad **sek*⁴- ‘sekti’ → ‘sakyti, kalbėti’ kitados reiškė naujos prasmės atradimą arba realizaciją ir buvo susijusi su ritualine kalba-sakymu.“

Turint galvoje, kad sakymas dažniausiai ateina po minties, galimas ir toks pavyzdys: *sakyti* reiškia tarsi *sekti* mintį, o *sakymas* – lyg *sekimas* *pāskui* ją, jos įmintu pėdsaku. Iš čia suprantamai jaučiamas ir kalbos, jos žodžių nepagaulumas, nes ji išreiškia tik dalį minčių pasaulio, t. y. tik pėdsaką – *sekinį*, *sakinį*, bet ne jį paliekančią mentą su joje gemančia, priešaky lekančia mintimi. Papildoma užuomina *sakymo* ir *sekimo* sąsajai būtų ir prielinksnis *pasāk*, vienos šaknies su *sakyti*, tačiau paverčiantis jį tariantį žmogų tartum svetimos minties *pasekėju*. Juolab kad Daukšos „Postilėje“ *pasaka* vartojama reikšme ‘pamokomo turinio mintis, kalba’ – būtent „*sektinas* pavyzdys“: „Nepaniekink [...] *pāsakos* vyresniųjų ir išmintingesniųjų, [...] nes nuog jų išmoksi išminties ir proto.“ Šią mūsų mėginamą užčiuopti sąsają⁸ daug lengviau suprastų senosios kartos močiutė, dar vis *sakytinės*, o ne rašytinės tradicijos *sekėja*. Ji nedvejojama tartų, kad *pasakos* yra ne skaitomos, bet *sekamos* – užsimerkus,

vakarais, nes taip lengviau *sekti* mintį. „*Sėkmę seku, sekmę sakau*“ – tarė ji XVII amžiuje, palikusi mintį, užrašytą žodynan sekančioms kartoms.

Sakoma, kad bet koks veiksmas visų pirma yra vidinis, įvykstantis mintyse. Todėl mūsų samprotavimus galima pratęsti visiems žinoma sekà: „Mintis – Žodis – Veiksmas“, kur žodis seka mintį, o veiksmas – žodį. Mąstant sulig šia archetipine formule, *pažadinta*⁹ mintis pradeda *žosti žodžius*, tolydžio *sekančius*, *sakančius*, beveik siekiančius¹⁰ mintį, o šie savo ruožtu sukelia *pasekmes*, *vykstančias* pridurmais, *veikiamas žodžių* ir kartu *juos vykdančias* („pasakyta – padaryta“). Tarp šios sekos narių, kaip vienos esmės dėmenų, galima dėti lygybės ženklą, nes juk mintis ir yra žodis, kuris nebūtinai turi būti ištartas, ypač jei sakomas sau, o sakomas arba užrašomas žodis jau yra veiksmas. Gana iškalbingai čia suskamba pagrindinė žodžio *žadėti* reikšmė ‘manyti ką daryti’, visus sekos narius susiejanti išraiška: *mintimi žadėti veiksmą*. Vis dėlto sulig mūsų svarstomų žodžių tiesioginėmis užuominomis, būtent nuo *žodžio* iš tiesų *pareina*, *pāskui* jį *pareigojasi pasekmė*. Jai *sekant* ir vykdam *žodį*, pastarasis¹¹ laiduoja *sėkmę*, gerą *pasekmę* kaip ‘pavyzdį’. *Pasekmei* žodžio *atsižadant*, *atsisakant*, *nevykdant* (plg. neįvyk(d)ęs = nevykėlis), pasileidžiant laisva (gamtos, prigimties) eiga be principinio apsisprendimo, žodinis ryšis dingsta, o *priežastis* virsta ‘priekabių’ ieškojimu. „Veizdėkit, jog ieško priežasties prieš mane“, – rašoma Samuelio Boguslavo Chilinskio išverstoje Biblijoje.

Įdomu, kad kalbos sraute vartojamų žodžių prasmės, nors kartais ir akivaizdžios iš paties žodžio, dažnai tiesiog nepatraukia dėmesio. Turbūt ne vienas esame patyrę jausmą, kai nuolatos vartojamas žodis staiga suskamba kitaip – naujai, negirdėtai, net nepažįstamai. Taip atsitinka ir *sakymui* sekimo atodairoje. Tarsi apimtų pažinimo, stebėjimo ir nuostabos būseną, kai stebina bet kokie sutapimai, net ir grynai poetiniai. *Tarytum, sakytum... Tartum, saktum... Sektum?* Gal ir naivu, bet teisinga. Neteisinga nebent tada, kai manoma, kad prieitas galutinis *atsakymas*. Nes, tęsiant mąstymą per žodį, sustoti ir liautis ieškojus tolygu nustoti *sėkmės*. *Paskutinio žodžio*, galutinio *atsakymo* niekas *neseika*. Belieka jo įsikibti, užsimerkti ir akilai jį teigti.

Prisiminkime darskart, kad šnekame *įdēm* ‘būtent’ apie prasminius ryšius ir būtent apie dvasinę tikrovę. Čia *priežastis* kartu yra ir *atsakomybė*, sekama *atsako* (nebūtinai žodinio, nes ir kalba nebūtinai yra žodinė), o *atsižadėjimas*, savų žodžių išsigynimas iškart lemia *nesėkmę*. Pasak Friedricho Wilhelmo Foersterio: „Savo darbais žmonės priklauso vienas nuo kito, ir atsakymas į apviltą pasitikėjimą būna tūkstantį kartų smarkesnis ir žiauriau griauantis, negu mano apgavikas“. Nes pasitikėjimas ir ištikimybė – doringai žmogaus bruožai. Ištikimybė žodžiui – būtent ji ir yra mūsų aptariamo prasminio priežastingumo šerdis. Tad priežodį „vardą pakeisi – laimę pakeisi“ galima ištarti ir kitaip, kaip priežadą: „žodį pakeisi – sėkmę pakeisi“, „žadų keliais“ išeisi – prižadėsi, bet nevykdysi.

Štai atidžiau pažiūrėjome į du žodžius. Suprantama, žodžiai, ypač rašytiniai, tėra ženklai, skirtingi garsų ir raidžių deriniai. Bet kartu jie yra raktai, galintys daug ką atrakinti. Reikia tik didelio noro ir išankstinės pagarbos. Nes žodžio šaknis, kaip ir bet kokia kita, nėra sąmoninga pati savaime. Carlos Gustavas Jungas sakė: „Jeigu Kūrėjas suvoktų pats save, jam nereikėtų sąmoningų kūrinių.“ Pati kalba mus moko, kad *prasmė* nėra nei dovanojama, nei įbrukama – ją reikia *suprasti*. Ir visa, kas kyla iš pastangų, kaip ir šie samprotavimai, nesvarbu, įdomūs ar ne, priklauso jau ne medžio šaknims, ne pasamonei po žeme, bet jo sąmonės šviesai, po dvasine saule žaliuojančiai lajai, o pasisekus ir paukščiui, kuris nors trumpam į ją nutupia, minties sakalui,¹² viršūnėje susisukusiam lizdą – lizdą Lizdeikai, savaip perpratusiam *priežastį* ir *pasekmę*.

Poskriebis. „Žodžiai gali būti tušti, o priežastys – menkos. Ne visada žodis būtinas. Žodis jau yra būtis. Esmi tėvo sūnus“, – tarė Lizdeika. Ir nuskrido.

PAAIŠKINIMAI

1. Keletas to meto pavyzdžių, pateiktų „Lietuvių kalbos žodyne“ (toliau LKŽ): „Aš nė vienos priežasties

nerandu jame“; „Anys patys sau priežasčia yra piktosios pabaigos“; „Priežasties neduotų piktai apie ją išmanyti“.

2. Darybos požūriu plg. *žodis* – *žosti* ir *žiedas* – *žiesti*. Iš *žosti* padarytas ir daiktavardis *žosmė*. Plg. jį su labiau paplitusiais tos pačios sandaros žodžiais *giesmė*, *versmė*, *prasmė* ir t. t. *Žosmės* sinonimai: *žóstė*, *žóstis*, *žóslė*, *žóslas*. Plg. ir veiksmazodį *žósčioti* ‘šnekučiuotis’.

3. Kalbininkas Algirdas Sabaliauskas teigia: „Lietuviai, matyt, kaip ir latviai, iš pradžių *vardą* vartojo ir žodžio, ir vardo reikšme, o vėliau, vengdami šio tokio nepatogumo, susikūrė *žōdį*, kuris yra žodžio *žādas* ‘galėjimas kalbėti, kalba, balsas, žadėjimas’ giminaitis.“

Kad ne tik *vardiname* žodžiais, bet ir *žodindavome* *vardais*, patvirtina latvių *vārds* ‘žodis, vardas’, anglų *word* ‘žodis, kalba’, lotynų *verbum* ‘žodis, veiksmazodis’ ir dar antra tiek pavyzdžių.

4. Kaip kad *prievolė* yra tai, kas *privaloma*, *priedermė* – kas *pridera*, *prielaida* – kas *prileidžiama*, *prievarata* – kai *priverčiama*, *prievaizdas* – kas *priveizėja* ir t. t. Žinoma, reikia turėti galvoje, kad *žadas*, kaip ir jo vadiniai – *žadinti*, *žadėti* – aprėpia nemažai prasmų, tą liudija LKŽ. Tik mažą dalį jų esame išsąmoninę, dar mažiau vartojame kasdienėje kalboje. Tai reiškia, kad *priežadėjimą* galima suvokti ne tik vyraujančia prasme.

5. Prūsų kalbos *gerbt* ‘kalbėti’ yra mūsų veiksmazodžio *gerbti* giminaitis.

6. Liet. *sėkti* yra tos pačios šaknies, kaip ir lot. *sequi* ‘sekti’, iš kurio radosi tokie žodžiai, kaip angl. *consequence* ‘padarinys, rezultatas’ (taigi *pasekmė*), *second* ‘antras’ (taigi *sekantis*) ir t. t. Lietuvių kalboje skolinys *sektà*, esmiškai *pasekėju*, *sektantų* būrys, taip pat kilęs iš šios šaknies.

7. Sakoma: „*Pasisekė*, kaip *aklai* vištai grūdas.“ Galima manyti, kad *sėkmės* ir *sekimo(si)* ryšys yra toks pat, kaip *tėkmės* ir *tekėjimo*. *Sėkmės*, kaip *sekimo(si)* atžvilgiu plg. giminiškus lot. žodžius *secundus* ‘palankus’ ir *res secundae* ‘gerovė, laimė’. Tipologiškai plg. kitos šaknies angl. *succeed*, reiškiantį tiek ‘eiti (po)’, ‘pakeisti’, t. y. *sekti*, tiek ‘klestėti, būti *sėkmingam*’. Iš čia ir angl. *success* – ‘sėkmė’. Dar plg. rus. *ycnex* ‘sė-

kmė' ir rus. *ycnemь* 'suspėti'. Lietuviškas žodis 'spėti' taip pat yra mažų mažiausiai dviprasmiškas. Juk *spėti* galima tiek ką nors padaryti (lyg pakankamai greitai *sekti* tam tikrus „taškus“, terminus laike), tiek ir *spėti* mįslę (lyg mėginti *susekti* atsakymą). Podraug seka ir viena iš *spėti* reikšmių: 'sektis, sparčiai vykti'.

8. Plg. *sakioti*, reikšme 'sekioti' sakinyje „Ko tu babūnės žodžius sakióji“ (LKŽ). Taip pat plg. *sakyti*, viena iš reikšmių 'laikyti kuo', kitaip – laikyti(s) kuo, *sekti* idealą, pvz.: „Vadinas, *sakosi* krikščionimi“ (LKŽ). Dar viena įdomi užuomina į *sekimo* ir *sakymo* ryšį yra *tardymo* sąvoka. Šis žodis yra vienos šaknies su *tarti*, taigi *tardyti* – tai priversti *ištarti*, *pasakyti*, lyg mėginant *atsekti* atgalios priežastį, *ištirti*, *susekti* galus. Taip pat plg. rus. *следовать* 'sekti' ir *следователь* 'tardytojas', savotiškas *sakymų* *seklis*.

9. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad *žadinti*, be kasdieninėje kalboje nusistovėjusios reikšmės 'budinti', dar reiškia 'liepti keltis', 'versti veikti', 'daryti veiklesnį', 'skatinti žodžiu ar veiksmu'. Prisiminkime ir aušrininkus, tautą *žadinusius žodžiu*.

10. Su *sakymu* (ir iš dalies *sekimu*) susijęs, tačiau ne kilmės atžvilgiu, ir žodis *siekti*, reiškiantis ne tik 'stengtis paimti, paliesti ką toliau esantį', bet ir 'duoti priesaiką, priesaika tvirtinti'. Priesaika, savo ruožtu, yra būtent 'pasižadėjimas', t. y. (pri)siekimas žodžiu (čia dera ir fizinio siekimo, pvz., ranka, vaizdinys). Plg. ir angl. *swear* 'prisiekti', ir jam giminišką *answer* 'atsakymas'. *Saikinti*, bendrašaknis su *siekti*, gali reikšti tiek 'liepti prisiekti', tiek 'tardyti', kurio sąsajas su *sakymu* jau aptarėme. Apskritai tokie *siejimai* – ryšio *siekimai* yra vaizdiniam mąstymui gana lengvai išslyk suvokiami.

11. *Pāstaras*, be bendriausios, nuo *žodžio* atsietos savo prasmės, dar yra: 'tik minėtas', t. y. *paskutinis tartas*, bei 'sprendžiamas, galutinis', tartum *paskutinis nutarimas*. Tą rodo ir paties žodžio sandara.

12. Žodis *sākalas* laikomas slavizmu, skoliniu iš rus. *сokol*, tačiau jo etimologija neaiški. Įdomu tai, kad šį žodį mėginta sieti ir su rus. *сokоматъ*, reikšme 'plepėti (tarškėti), gagėti', ir su rus. *сок*, reikšme 'ieškovas, stebėtojas, šnipas', o šiedu laikomi giminiškais liet. *sakýti*.

Čia derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad lietuvių kalboje *sākalas* turi ir kitą, savą reikšmę: 'šnekalas, kalba'. Taip pat turime veiksmažodį *sākaloti* (=sekaloti), reiškiantį 'sekti, sakioti'. Dar plg. rus. *сок*, kaip 'šnipas' ir liet. *sakióti* vieną iš reikšmių: 'šnipinėti'. Taigi *qākalas*, kaip žymimo paukščio vardas, turi visišką teisę būti, pergimti lietuvišku žodžiu tiek *sekimo*, tiek *sakymo* įvairiomis prasmėmis, ypač šio straipsnio atodairoje, o juolab kaip simbolis minties, skriejančios, sekančios žvilgsniu žemę, kad surastų, į kurią žodį tūpti. ■

NAUDOTA LITERATŪRA

Lietuvių kalbos žodynas (www.lkz.lt).

E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II, Heidelberg-Göttingen, 1962–1965.

E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Amsterdam etc., 1966–1967.

М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка, перевод с немецкого и дополнения* О. Н. Трубачева, III–IV, Санкт-Петербург, 1987.

J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, III, Bern-München, 1959.

J. Paulauskas, *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1977.

A. Sabaliauskas, *Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 1994.

D. Razauskas, „Kvailutis“, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 4.

D. Razauskas, „Gyva mintis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, Vilnius: *Lietuvių kalbos institutas*, 2009.

A. de Saint Exupéry, *Citadelė*, Vilnius: *Tyto alba*, 2001.

F. W. Foerster, *Amžinoji šviesa ir žmonių tamsybės*, Kaunas: *Sakalas*, 1937.

Klaidos atitaisymas: *Kultūros barų* nr. 6 Igno Šlajaus straipsnyje „Pasaulėvaizdis, kurį atveria kalba“, įsivėlė „konvertavimo“ klaida – vietoj *skriėbti* išspausdinta *skrióbti*.
Atsiprašome autoriaus ir skaitytojų.

Redakcija

Almantas SAMALAVIČIUS

BUDOS ŠYPSENA SUKOTAJAUS ŠVENTYKLŲ GRIUVĖSIUOSE

Mūsų epochoje, kai žmonės labiau nei bet kada linkę painioti išmintį su žiniomis, o žinias – su informacija, ir stengiasi spręsti gyvenimo problemas vartodami technikos terminus, atsiranda nauja provincialumo atmaina. Tai ne erdvės, o laiko provincialumas, kai istorija yra vien išradimų kronika, pasaulis – vien gyvųjų nuosavybė, todėl mirusieji jame visiškai nedalyvauja.

Thomas Stearns Eliot

Pirmoji mano akistata su budizmo kraštais, prieš vienuolika metų įvykusi tarsi atsitiktinai, netrukus peraugo į vis gilesnį susidomėjimą unikalia ir sykiu universalia, išminties ir pakantos persmelkta kultūra, kuri, tikiuosi, dar padarys lemiamą poveikį ateities tarpkultūriniam santykiams. Nors ir šios šalys šiandien yra pasukusios vakarietiškos pažangos, technologijų plėtros kryptimi, neįstengia atsispirti vartotojų kultūros virusui, budizmo religija ir filosofija slepia savyje didžiulį darnos ir harmonijos potenci-

alą. Kad ir koks paviršutiniškas būtų Vakarų žavėjimasis budizmu (Vakaruose jau buvo net keletas tokios mados priepuolių), tikėtina, kad, gilėjant suvokimui apie eko-

loginės katastrofos grėsmę, budistinė pasaulėžiūra taps viena iš kitoniško mąstymo versmių, galinčių suteikti išlikimo viltį...

Net ir vengiant kalbėti pakylėtomis dvasinėmis kategorijomis, norom nenorom tenka pripažinti, kad budistinis požiūris į pasaulį visai kitaip nuspalvina ir žmonių kasdienybę, ir tarpusavio santykius.

Wat Sa Si. Sukotajus

Pykčio, įtūžio, pavydo ir neapykantos budizmo kraštuose gerokai mažiau negu materialinę gerovę suabsoliutinusiuose Vakaruose ar jos aistringai trokštančioje postkomunizmo erdvėje... Šypsenos, ramybės ir savitvarda lydi keliautoją po Tailandą tose vis retesnėse vietose, kurių dar ne užvaldė megalopolių triukšmas ir turizmo industrija, prekiaujanti sufabikuotais ir surežisuotais tos įstabios kultūros vaizdiniais. Harmonijos pojūtis užplūsta iškart, vos atvyksti į Sukotajaus apylinkes, tą liudija ir

palyginti nedidelis turistų srautas į senovės autentika dvelkiantį kraštą. Atvykėliai mieliau traukia į paplūdimius, kur vienas šalia kito į viršų stiebiasi niūrūs dangoraižių siluetai, dieną naktį griaudėja šokių muzika ir liejasi alus...

Dabartinio Tailando teritorijoje XIII a. buvo dvi galingos valstybės – *Lannathai* šiaurėje ir *Sukhothai* vidurio lygumose. Antroji atsirado po tajų sukilimo prieš khmerus, užvaldžiusius šį regioną. Khmerų imperija, įsitvirtinusi Kambodžos teritorijoje ir aplinkinėse žemėse, padarė nemenką įtaką užkariautų tautų kultūroms, įvairiose Tailando vietovėse iki šiol galima rasti khmerų architektūros pėdsakų.

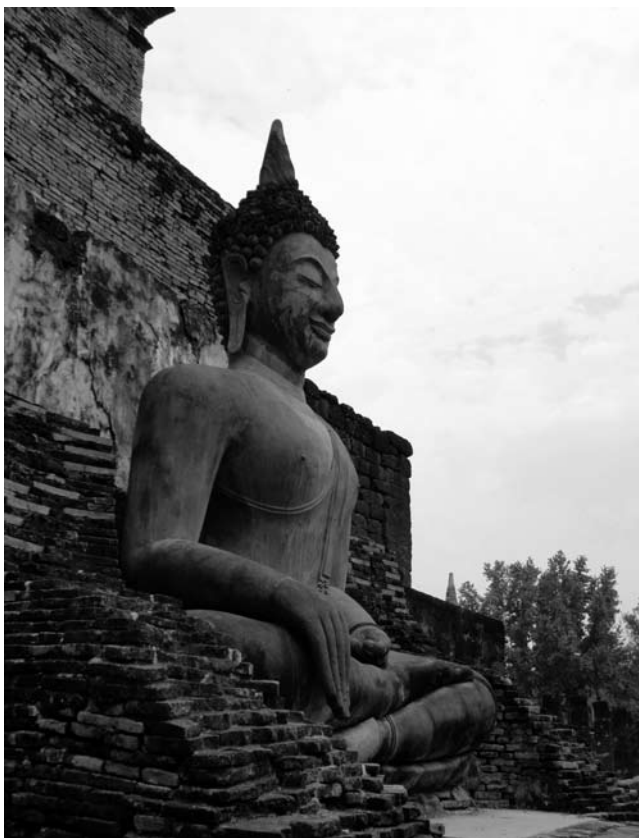
Pirmuoju tajų kalbos dokumentu laikomas karaliaus Ramkamkhaengo (1279–1317) raštas, pasakojantis, kad karalystės gyventojų neslegia dideli mokesčiai, ne tik tajai, bet ir kitų tautybių žmonės pripažįstami valstybės piliečiais, visiems užtikrintas teisingas valdymas...

Wat Sa Si. Sukotajus

Autentiškas tajų civilizacijos dokumentas nurodo, kad visi šalies gyventojai – tiek kilmingieji, tiek varguomenė – išpažįsta budizmą. Suprantama, skeptikai galėtų įtarti, kad valdovas pasirūpino išaukštinti savo asmenį ir savąjį valdymo meną, tačiau istorikai, Sukotajaus karalystės socialinę struktūrą lygindami su aplinkinėmis valstybėmis, ypač tomis, kurias valdė khmerai, teigia, kad tajų santvarka daugeliu atžvilgių buvo gerokai pranašesnė. Khmerų monarchai įtvirtino dievišką savo statusą su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis, o Sukotajaus karalius buvo gerokai žmogiškesnis, artimesnis savo valdiniam. Šalies piliečiams jis neužkrovė ir tokios mokesčių naštos, kokia slėgė khmerų užgrobtas kaimynines šalis.

Neabejotina, kad skirtumus lėmė ir religinės priežastys. Khmerų kraštuose tais laikais klestėjo hinduistiniai kultai, įtvirtinę griežtą socialinių sluoksnių hierarchiją, o budizmą išpažįstančioje tajų valstybėje vyravo visai kitokia dvasia, mažiau varžiusi paprastų žmonių teises ir laisves.

Wat Mahathat. Sėdintis Buda. Sukotajus

Matyt, neatsitiktinai ir dabartiniai Tailando gyventojai yra ypač tolerantiški kitų kultūrų ir tikėjimų atžvilgiu. Čia palyginti darniai sugyvena skirtingiausios religijos – daugumos išpažįstamas budizmas, islamas (jo sekėjai yra 4 proc. gyventojų daugiausia pietinėje, su Malaizija besiribojančioje šalies dalyje), krikščionybė, hinduizmas, sikhizmas ir kt.

Manoma, kad tajų žemes budizmas pasiekė III a. prieš Kristaus gimimą, kai Indijos karalius Ašoka pasiuntė į Tailandą du savo misionierius ir jie skelbė šį tikėjimą Nakhon Pathomo mieste, senosios Dvaravati karalystės sostinėje. Pagal kitą istorikų versiją Budos mokymą Tailande „pasėjo“ indų pirkliai ir naujakuriai, nuolat atvykdavę į šį regioną ir į Birmą (dabar Mianmaras), Malaiziją, Indoneziją. Spėjama, kad jie supažindino vietos gyventojus tiek su hinduizmu, tiek su budizmu. Vis dėlto Budos mokymas tajų žemėse įleido

gilesnes ir stipresnes šaknis. VI a. po Kr. Tailande jis buvo jau plačiai paplitęs, tačiau nenuslopino kitų religijų, veikiau perėmė kai kuriuos jų elementus, ir šiandien pasireiškiančius tajų atliekamuose gimties ir santuokos, verslo steigimo ritualuose.

Religinis mąstymas tebėra svarbus tiek visai tajų kultūrai, tiek žmonių kasdienybei. Kasmet šalyje, gavus *sangha* (vienuolių bendruomenės) aukščiausios tarybos pritarimą, statomos naujos šventyklos, o aplink jas telkiasi religinės mokyklos. Tailande, kaip ir kaimyninėje Birmoje, vienuolystės institucija yra labai gerbiama, vyresnieji vienuoliai neretai daro didesnę įtaką negu valdžios pareigūnai. Į vienuolynus užsukama ne tik melstis ar atlikti kitų budizmo ritualų – čia žmonės ieško patarimų pačiais įvairiausiais asmeninio gyvenimo klausimais. Tiesa, tajų šalyje vienuolių perpus mažiau negu Birmoje, kur jie laikomi svarbiausiu dvasiniu visuomenės ramsčiu

ir kolektyvine jos sąžine. Birnos budistų vienuoliai savo išskirtinumą dar sykį patvirtino, kai prieš keletą metų atvirai metė iššūkį kariniam režimui, kelis dešimtmečius valdžiusiam šalį. Mianmare dabar grįžta į valdžią civiliai, ir tai nemenkas budistų vienuolių nuopelnas.

Pasiekti Sukotajų nėra lengva. Miestas, kurio apylinkėse gausu šventyklų, liudijančių didingą pirmosios tajų karalystės kultūrą, šiandien yra virtęs nedideliu regioniniu centru, turinčiu vos keliolika tūkstančių gyventojų. Traukiniu nuvykus į Phitsanuloką, *tuk tuku* reikia belstis į kitame miesto gale esančią autobusų stotį. *Tuk tuku* vairuotojai jaučia savo vertę – iš traukinio išlipęs, kuprinę ar lagaminą velkantis turistą pėsčiomis autobusų stoties nepasieks, nebent ryžtųsi spiginant saulei įveikti 4–5 kilometrų atstumą. Tad dėl kainos čia nesiderama... Autobusų stotyje tenka apsišarvuoti kantrybe – kol mikroautobusas nebus sausakimšas, Sukotajaus kryptimi jis nepajudės. Belūkuriuojant drąsiai galima užkąsti ar pasivaikščioti po stoties krautuvėles.

Nuvykęs apsistojau Naujajame Sukotajuje, kurį nuo istorinio parko su daugiau kaip šimtu senųjų šventyklų ir jų liekanų skiria dvylika kilometrų. Yomo upės pakrantėje telkiasi nemažai pigių viešbutukų ir gatvės restoranėlių. Iš miestelio centro iki senojo Sukotajaus reguliariai kursuoja ilgas dengtas sunkvežimis, juo vyksta ne tik turistai, bet ir būriai mokyklinio amžiaus vaikų.

Žodis *sukhothai* pali kalba reiškia „laimės aušra“. Tam tikrą įspūdį apie kadaise čia klestėjusią civilizaciją galima susidaryti apsilankius istorinio parko muziejuje, tajų karaliaus garbei pavadintame Ramkamkhaengu. Analai

Sėdintis Buda. Wat Khao Phanom Phloeng. Si Sichanalajus

liudija, kad Sukotajus buvo galinga karalystė, aprėpusi (bent trumpą laiką) žemes iki Luang Prabango Laose, Birnos ir Malakos Malaizijoje. Gyvavusi iki XV a. vidurio, ji žlugo dėl mįslingų priežasčių. Pasak vieno tyrinėtojų, valstybės galia nusilpo, kai pagrindinė šalies upė pakeitė savo vagą, pasak kitų – budizmui ištikimi valdovai, dėmesį sutelkę į dvasinį gyvenimą ir šventyklų statybas, visiškai apleido ūkį. 1350 m. pietuose iškilo nauja Ajutajos valstybė, užkariavusi visą Sukotajaus teritoriją,

Wat Khao Suwanakiri. XIV a.

o vėliau panaikinusi ir karalystės statusą.

Sukotajaus šventyklų griuvėsiai – tai galingo komplekso liekanos su įvairių dydžių Budos skulptūromis ir stupų siluetais. Veidrodinis žalsvo tvenkinių vandens paviršius atspindi paslaptinius būtosios galybės vaizdus. Ašinis planas, įvairūs khmerų stilistikos bokštai leidžia spėti, kad miestą veikiausiai ir įkūrė khmerai, juo labiau kad sienų sąranga primena Kambodžos Angkorą ir sudėtingą kosmologinę jo simboliką. Khmerų architektūros pavyzdžiai – Wat Si Sawai (*wat* tajų kalba

reiškia šventyklą), Ta Pha Daengo šventovė, Wat Phra Phai Luangas. Tajų architektams priskiriama daugiau kaip šimtas komplekso objektų. Daugelis ankstyvųjų šventyklų vėliau buvo restauruotos, pavyzdžiui, Wat Mahathatą pertvarkė Šri Lankos architektai, kitas restauravo Aju-tajos meistras.

Pirmąjį ne khmerišką Sukotajaus architektūros kompleksą – Wat Mahathatą pradėjo statyti karaliaus Ramkamhaengo tėvas Intraditas, o baigė karalius Lu Tajus 1345-aisiais. Jį sudarė gausybė statinių, tarp jų – 200 čedi (tai paminklai virš Budos ir kitų budizmui svarbių asmenų relikvų), apie 10 vihanų (maldos salių) ir pan. Greta Wat Mahathato rytų pusėje stovėjo karaliaus rūmai. Iš jų likęs tik akmeninis sostas, surastas XIX a., kai čia, dar būdamas budistų vienuolis, lankėsi būsimasis Tailando karalius Rama IV. Perkeltas į Bankoką, sostas ir dabar naudojamas per karalių vainikavimo ceremonijas.

Sukotajus garsėja ne tik įstabios architektūros liekanomis, bet ir skulptūros tradicija. Skulptoriai įamžino Budą keturiomis kanoninėmis pozomis – stovintį, einantį, sėdintį ir gulintį. Daugiausia esama sėdinčio Budos atvaizdų. Dešiniąja ranka jis „kviečia deivę Žemę

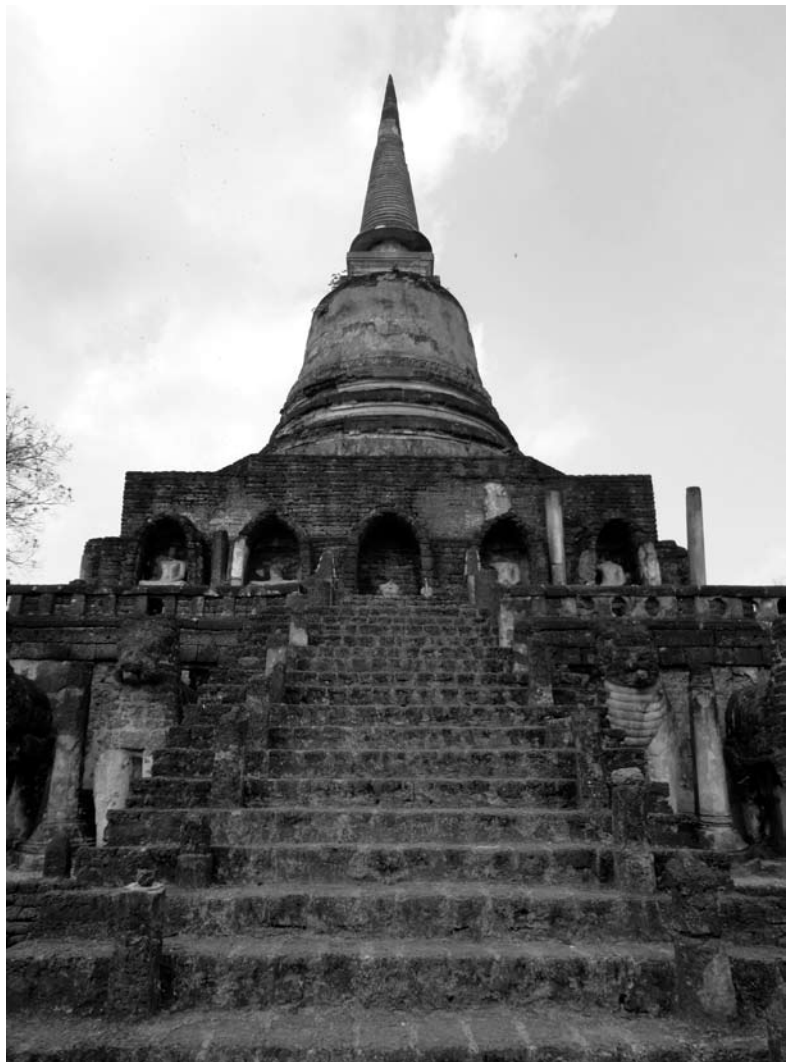
liudyti“. Stovinčio Budos statulos kiek groteskiškos, kūno proporcijos iškreiptos. Tai nėra atsitiktinė meninė savybė – autoriai nesiekė pavaizduoti tikro istorinio asmens, jie norėjo sukurti simbolį, primenantį žmonijai Budos mokymą. Tiek statulos, tiek architektūros objektai buvo tirštai padengti stiuko dekoru, kuris vietomis dar išlikęs. Dalis šventyklų pastatyta lygumoje (kadaise tarp jų stovėjo namai, kurių nelikę nė ženklų), kitos stūkso viršukalnėse. Pritrenkiančio grožio architektūros fone dažnas ne tik Budos veidas, spinduliuojantis nesudrumsčiama

ramybe, susikaupimu, bet ir Tailando dailei itin svarbus dramblių motyvas.

Masyvios dramblių figūros supa kitą garšų šio regiono paminklą Wat Chedi Chang Lomą, esantį už 65 kilometrų nuo Sukotajaus, Si Sichanalajaus šventyklų komplekse, kurį Tailando meno žinovai laiko dar įspūdingesniu ir meniškai brandesniu.

Si Sichanalajų – griuvėsių miestą su keliasdešimčia aplink išsimėčiusių namų autobusai aplenkia, tačiau kiekvienas vairuotojas, pamatęs įlipantį *farang*, žino, kur reikės jį išleisti. Čia pat pakelėje yra ir dviračių nuomos punktas. Miegoistas jo savininkas leidžia rinktis bet kurį dviratį iš pusės tuzino, kaina čia perpus mažesnė negu Sukotajaus istorinio parko prieigose, kur saulėje žiba pora šimtų naujutėlaičių dviračių, o nuomos punktų savininkai medžioja kiekvieną klientą. Si Sichanalajaus dviračių nuomotojas į savo verslą žiūri paprasčiau, jis čia bene vienintelis, tad konkurentų nebijo – kitas nuomos punktas yra už 4–5 kilometrų prie pat įvažiavimo į šventyklų kompleksą. Beje, sugrįžęs į pakelę to žmogelio išvis neradau – veikiausiai jis yra geresnis budistas negu verslininkas... Taigi atrėmiau dviratį prie būdelės sienos ir iškeiliau atgal į Sukotajų.

Jei kelionių alkis atvestų į čia aprašomas vietas, patarčiau neaplenkti Si Sichanalajaus, nors kelionių vadovai pristato jį gerokai santūriau negu Sukotajaus architektūros paveldą. Beždžionių tiltu persikėlę į kitą upės pusę, pirmiausia pamatysite neprilygstamo grožio Chaliango šventyklą, o paskui prieš akis atsivers vis daugiau įstabių vaizdų. Čia, kaip ir Sukotajuje, esama nemažai khmerų architektūros liekanų. Pagrindinis šventyklų kompleksas gerokai labiau apleistas, todėl nė iš tolo neprimena „istorinio parko“. Ant kalnų stūksančias šventyklas supa vešli džianglių augalija, laiptais kopdamas aukštytyn matau, kaip išbaidyti pakyla ir sklendo virš gal-

Wat Chang Lomo (XIV a.) stupa. Si Sichanalajus

Autoriaus nuotraukos

vos šimtai šventyklas nuolatos aplipusių paukščių. Tai vienur, tai kitur šauna į orą šikšnosparnis. Gaivališkos gamtos ir bežadės architektūros karalija. Žmogaus pėdsakų čia nedaug. Net ima atrodyti, kad esi vieni vieną susimąsčiusio, pasaulio sumaištimi nė kiek nesidominčio Budos akivaizdoje.

Aišku, tai tik optinė apgaulė. Nušvitimo būseną, kurią įkūnija gausūs Budos veidai ir pavidalai, simbolizuoja ne nusišalinimą nuo žemiškų reikalų, o išmintį ir supratimą pažadą... Jeigu, žinoma, Rytuose ieškai ko nors daugiau negu paplūdimiai ir saulės vonios... ■

Vygantas VAREIKIS

KĄ MATO JŪREIVIS?

Džūkijoje, prie kelio į Nedzingę, apleistos griūvančios sodybos kieme radau pravertą lagaminą su keletu išlikusių daiktų.

Tai Pozniako, kurį vietiniai vadino Paznėku, sodybos griaučiai šalia labai gilaus užžėlusio ežerėlio, praminto Akimi. Lagamine aptinku kelias nutrintas knygas apie jūrininkus, senus dokumentus ir pageltonavusias nuotraukas, kuriose atspindėti objektai niekaip nesiderina su tapybiškai švelnia Dzūkijos gamta. Laivai, jūros platybės, vėjo taškomi bangų pūslai šalia borto ir Klaipėdos vaizdai 1968 m. žiemą...

Vladas Pozniakas ant „J. Uborevičiaus“ denio

Giminės susirinko, kas, jų nuomone, buvo vertinga, palikę tai, kas nieko verta... Pro langus matyti ant supelijusių sienų kabantys šventųjų paveikslai ir prosenelių nuotraukos. Čia gyventa ne Rusijos valstiečių, kurie, pasak Nekrasovo, skubėdavo iš degančių trobų išnešti ikonas, nepaisydami, kad visas turtas gali sudegti...

Pabandykime pasekti rastų dokumentų pėdsakais, kurie byloja, kad Vladas Pozniakas 1963 m. įgijo štampuotojo specialybę (pažymėjimą kažkodėl išdavė Vidaus reikalų ministerija), o 1968 m. baigė kvalifikacijos kėlimo kursus Lietuvos SSR žuvies pramonės valdybos mokykloje ir tapo antros klasės jūreiviu.

Didžiojo žvejybos tralerio „J. Uborevičius“ matroso pradinės politinės mokyklos įskaitų knygelėje numatyta mokymo planą 1969 m. sudarė „V. I. Lenino biografija“, „Politinių žinių pagrindai“, „Svarbiausiųjų partijos ir vyriausybės dokumentų ir nutarimų studijos“. 1969 m. gruodžio 30 d. paties Neptūno išduotas „Tarybinio jūreivio liudijimas“ patvirtina, kad sausakrūvio „G. Borisas“ jūreivis Vladas Pozniakas kirto ekvatorių ir gavo jūros krikštą...

Primirštas vokiečių teisės, politinės teorijos ir istorijos autoritetas Carlas Schmittas studijoje „Žemė ir jūra. Pasakojimas mano dukrai Animai“ rašo, kad žmogus – sau-

sumos gyvūnas, kuris pasaulio suvokimą įgyja ir akiratį suformuoja stovėdamas ant žemės, net pagal judėjimo formą ir išvaizdą jis yra žemiška būtybė. Todėl ir tą dangaus kūną, kuriai gyvena, žmogus vadina „Žeme“, nors yra žinoma, kad tris ketvirtadalius planetos paviršiaus sudaro vanduo ir tik vieną ketvirtadalį žemė, net didžiausi žemės plotai yra tik salos vandenynuose. Bet jeigu mums reikėtų įsivaizduoti „Jūros rutulį“ ar „Vandens rutulį“, tai atrodytų gana keista ir neįprasta, – teigia Carlas Schmittas.¹

Nuo pat seniausių laikų Žemė yra didžioji žmonių motina, pagrindinė dievybė. „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę“ – tokiais žodžiais prasideda Šventasis Raštas, tačiau kitas sakinyš jau byloja apie vandenį: „O žemė buvo padrika ir dyka, tamsa gaubė bedugnę, ir vėjas iš Dievo dvelkė viršum vandenų.“

Tad ar žmogus yra natūraliai ir nuo pat pradžių žemiškas? Juk užtenka tik išeiti ant jūros kranto ir milžiniškos platumos valdyte užvaldo žvilgsnį. Seniausiuose mituose, kuriuos patvirtintų ir geologai, visko pradžia yra vanduo ir jūra.

Carlo Schmitto klausimą, ar mes sausumos, ar jūros vaikai, galima susiaurinti iki jūros ir žemės tautų apibrėžties. Olandai, laivų statybos ir banginių medžioklės pradininkai, nuo XVI a. yra labiausiai priartėję prie jūrinės tautos idealo. Ten net vaikai, po Amsterdamo kanalus plaukiodami laivais ir baržomis, nedėvi gelbėjimosi liemenių. O Anglija, nuo XIX a. pradžios tapusi

Didysis žvejybos traleris „Jonava“ Halifakso uoste

jūrų valdove, mąstė jūros bazių ir jūrinės komunikacijos kategorijomis. Pats žodis „kontinentinis“ Anglijoje įgijo prasmę „atsilikęs“, o kontinento gyventojai buvo vadinti *backward people* – atsilikusia tauta.

XIX a., anot Schmitto, mašinos pakeitė žmogaus santykį su jūra. Plieniniai garlaiviai galėjo plaukti be burių ir nebe priklausė nuo žmogaus fizinių galių – tarp jūros stichijos ir žmogaus egzistencijos įsiterpė mašinų skyrius.

Kada prie jūros priartėjo lietuviai, kurių valdovai viduramžiais nukreipė savo žvilgsnį rytų sausumos link? Nėra nė kalbos apie XVI–XVII a., kai vandenynus ir jūras raižė olandų banginių medžiotojai ir Baltijos silkių žvejai, anglų korsarų laivai ar ispanų galeonai, į Senąjį pasaulį plukdantys Naujojo pasaulio turtus. Tuo metu lietuvių laivininkystė pasireiškė tik kaip sielių plukdymas Nemunu, žvejyba ežeruose, Kuršių mariose ir Baltijos jūros priekrantėje žvejojimo kuršiai. Tiesa, grafas Tiškevičius pastatė garlaivį „Phoenix“, kuris iš Palangos į Liepoją plukdydavo poilsiautojus ir prekes.

O ir tarpukariu, nepaisant Jūros šventės, jūrų skautų ir šaulių jachtų plaukiojimo, vizitų į karo laivą „Prezidentas Smetona“, daugeliui lietuvių jūra siejosi (ir tebesieja) tik su Palangos tiltu, aksominiu paplūdimio smėliu ir romantiškais Baltijos saulėlydžiais...

Dvejiems metams praėjus po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje duris atvėrė Žuvų pramonės technikumus. Sunkūs buvo laikai, skurdų maisto davinį – forminę duoną – tada dalydavo tik pagal korteles. Tad besimokantys jaunuoliai verždavosi padirbėti konservų gamykloje – už žuvies išdarinėtojo darbą atsiskaitydavo žuvimis. Po metų technikumus buvo reorganizuotas į Jūreivystės mokyklą, materialinė padėtis šiek tiek pagerėjo. Jaunuoliai jau gaudavo ir nemokamą maitinimą, ir aprangą, tačiau beveik visus lietuvius dėstytojus tada pakeitė rusakalbiai.

Iki 1950 m. Klaipėdos žvejai žūklaudavo tik Baltijoje ir Kuršių mariose, tų metų vasarą du žvejybiniai laivai pirmą kartą išplaukė į Šiaurės Atlantą, o aktyvi žūklė Šiaurės jūroje ir Vakarų Atlanto Niufaundlando rajone prasidėjo 1957 m., jau Chruščiovo „atšilimo“ laikais. Imperijai reikėjo maisto, o pigiausias maistas plaukiojo jūrose. Pasikeitus žvejybos rajonams, pakito ir sugaunamų

žuvų rūšys. 1951 m. menkės sudarė 50 proc., silkės – 32 proc. visų žuvų, kurias sugaudavo Klaipėdos žvejai, bet 1960 m. šis santykis smarkiai pakito, menkės sudarė tik 18 proc., o sužvejotos silkės – net 64 proc.²

Didžiųjų ir mažųjų žvejybos tralerių pagautos, plaukiojančių bazių į Klaipėdą atgabentos silkės būdavo sūdomos 100–120 kilogramų talpos statinėse. Žiemą su galvomis, vasarą – išskrostos. Kai plaukiojančios bazės, pavadintos „Salomėjos Neries“, „Petro Cvirkos“, kurie su jūra neturėjo nieko bendra, ar sovietinės partizanės nuo ežeringų Zarasų „Marytės Melnikaitės“ vardais, grįždavo į uostą, visa Klaipėda pakvipdavo silkėmis. Žvejybos uosto rajone iškilo konservų ir žuvies apdirbimo įmonės, taros gamykla, tinklų dirbtuvės, naftos produktų perpylimo ir surinkimo terminalas, aptarnaujantis žvejybinius laivus ir plaukiojančias bazes. Čia pat prie marių buvo pastatyti laikini suomiški mediniai skydiniai namai, Nachimovo ir Popovo gatvėse pagal tipinius leningradiečių architektų visai Sovietų Sąjungai parengtus projektus išdygo gyvenamųjų namų kvartalas. Į „Jūros“ restoraną iš kelionių grįžusių laivų kapitonas kelis šimtus metrų iškilmingai važiuodavo dviem taksi – vienoje mašinoje sėdėdavo pats jūrų vilkas, kitoje gulėdavo kapitono kepurė.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje į Jūreivystės mokyklą jaunuolius dar labiau viliojo gyvenimo sąlygos – be maitinimo, buvo mokama dar ir šimto rublių stipendija. Palyginti su varganais tėvų darbadieniais kolūkyje, tai buvo nemenki pinigai.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje iš pajūrio miestelių į Klaipėdos Jūreivystės mokyklą pradėjo stoti ne tik jūrų romantikos paviliotieji (kas yra plaukiojęs jūrose, tas sausumos gyventojų romantinius svaichiojimus

Sovietų karo laivai Klaipėdoje

vertina pašaipiai – šeši mėnesiai jūroje, nuolatinis bangavimas ir supimas, Atlanto audros, tas pats maistas, ta pati žuvis, tie patys žmonės aplinkui...), bet ir gerai uždirbti, kad prasigyventų, trokštantys vaikinai. Jūreiviai Klaipėdoje sudarė privilegijuotą gyventojų sluoksnį, nes iš plaukiojimų jie sugrįždavo su gera alga, kuri susikaupdavo per pusę metų, išmokas valiuta, „bonus“, suteikiančius teisę nusipirkti užsienietiškų prekių specializuotoje „Albatroso“ parduotuvėje.

Atlanto platybėse

Papildyti pajamas jie galėjo parduodami valiutą, atsivežtus boloninius lietpalčius, kramtomąją gumą, sportinius batus, *Marlboro* cigaretes, striukes, plastikinius laikrodžius ir *last but not least* – mėlynąją jaunimo svajonę – džinsus.

Ką gi matydavo sovietų jūreivis, patekęs į užsienį iš Sovietų Sąjungos, kurioje amžiną deficitą pridengdavo partinių vadų kalbos, esą visa tai – tik laikini sunkumai didžiųjų socializmo laimėjimų paraštėse? Vlado Pozniako nuotraukose atsispindi ne tik vandenyno vaizdai, ledkalniai, laivo denyje dorojama sugauta žuvis. Jūreivis iš Dzūkijos kiek nejaukiai jaučiasi Atlanto platybėse, jo veide matyti nuovargis ir įtampa. Kanados uostų gamta sovietų jūreiviai labai susižavėti ir negalėjo. Tos platumos, kalvos, skurdi šiaurietiška augmenija yra labai panaši į tai, ką jie matė Archangelske ar Murmanske. Tačiau ten buvo tai, ko nėra sovietiniuose uostuose – didžiuliai amerikietiški automobiliai – tie šešių metrų ilgio *Chevrolet* ir *Crysler*, prie kurių nuolat fotografuojamasi, judrios Halifakso ir Sent Džonso gatvių sankryžos, įvairiaspalvė reklama spindinčios parduotuvių vitrinos, kurių negalėjo deramai įamžinti nespalvotos *Smenos* ir *Fedai*.

Jaunuoliams, kilusiems iš lietuviško kaimo, sovietų valdžia leisdavo pažinti pasaulį tik tuo atveju, jei pavyks įsitaisyti į prekybos ir žvejybos laivyną, į kurį, skirtingai

negu į armiją, buvo galima patekti tik po nuodugnios atrankos. Jaunuoliai iš Kražių, Nedzingės, Rozalimo ar Arškainių, išplaukę į jūras, pamatydavo tolimus kraštus ir įgydavo kultūrinės patirties, kuri kitomis sąlygomis buvo nepasiekiamo.

Lietuvių jūreiviai iš Žuvies pramonės gamybos susivienijimo *Litrybprom* okeaninio žvejybos laivyno, refrižeratorių laivyno ar tralinio laivyno pamatydavo miestus (dažniausiai uostus) ir vietas, į kurias paprastas žmogus sovietmečiu galėdavo patekti nebent virtuliai – žiūrėdamas populiarus televizijos vedėjo Senkevičiaus laidą „Aplink pasaulį“.

Baigęs plaukioti po okeanus, Pozniakas sugrįžo į sodybą Nedzingėje ir įsitraukė į tradicinį nuošalaus kaimo gyvenimą, tolimi vandenynai ir uostai liko užrakinti prisiminimuose, retkarčiais iškildami pokalbiuose prie buteliuko su kaimynais... Dabar tą primena tik laivų fotografijos, dūlančios vasaros žolėje. ■

¹ Carl Schmitt. Land and Sea. A told to my daughter Anima, Prieiga internete: <http://www.counter-currents.com/2011/03/carl-schmitts-land-sea-part-1> [žiūrėta 2012-06-19].

² Vyngantas Vareikis, 99 Klaipėdos miesto istorijos, Klaipėda, 2009, p. 158.

Michail ČECHOV

APIE MEILĖS SVARBĄ MŪSŲ PROFESIJAI*

Labas vakaras, ponios ir ponai, brangieji mano bičiuliai! Šiandien aš norėčiau pasikalbėti su jumis įvairiomis temomis, nors abejoju, ar pavyks tai padaryti per vieną kartą. Na, bet pamatysim.

Giliai giliai mūsų viduje, pačiame sielos lobyne, glūdi didžiuliai kūrybiniai gebėjimai, tačiau jie neatsikleis tol, kol mes apie juos nieko nežinome arba kol juos neigiame. Jie tokie galingi, tokie stebuklingi, tokie nuostabūs, kad mes – ir tai mūsų laikmečio liga – jų gėdijamės. Štai kodėl jie snaudžia ir gali likti visai nepanaudoti, jeigu neatversime durų ir be baimės neįžengsim į tą lobyną.

Leiskite man pradėti visiškai atvirą pokalbį apie vieną iš šių turtų. Jis, kad ir kaip būtų keista, labiausiai mus gąsdina, jo labiausiai gėdijamės. Tas turtas yra pats svarbiausias dalykas mūsų profesiniam, praktiniam, kūrybiniam darbui.

Tai, apie ką ketinu kalbėti su jumis, vadinama *meile*. Didelė painiava viešpatauja mūsų protuose, kai kalbame apie šią ypatingą brangenybę, ir aš manau, kad bus visiškai teisinga, jeigu pirmiausia pamėginsime apibrėžti, ką reiškia ta meilė, kurią galima praktiškai panaudoti profesiniais mūsų tikslais.

Pirmiausia pažvelkime į tai, kas nėra tikroji meilė. Tai kažkoks silpnas, saldus, sentimentalus jausmas,

kurį laikome meile per klaidą. Nuolatos – net per mūsų sceninius etudus – matome, kaip du žmonės bando „suvaidinti“ meilę. Kurį laiką jie įdėmiai žiūri vienas kitam į akis, paskui pavargsta, pradeda smarkiai mirksėti. Pasijutę dar labiau sukaustyti, jie bando būtinai bent ką nors padaryti, kad pateisintų savo sumišimą. Pavyzdžiui, negrabiai prisiliečia prie partnerio rankos, pradeda kikenti, tarsi tas kikenimas reikštų išsigelbėjimą, o galiausiai jų veidus nušviečia kvaila šypsena. Tuo viskas ir baigiasi.

Suprantama, tai ne meilė, netgi ne sentimentalus meilės pavaizdavimas. Greičiau fantomas, šmėkla, kurią tik per klaidą galima palaikyti meile, tačiau būtent todėl, mano įsitikinimu, tai ir verčia mus jausti baimę, gėdą, kai girdime ar tariame žodį „meilė“. Gėda mus apima todėl, kad tai ne meilė, o kažkas apgailėtino.

O kas yra tikroji meilė? Egzistuoja trys meilės rūšys. Jos smarkiai skiriasi. Graikų kalba turi tris skirtingus žodžius joms apibrėžti, o mes vartojame tik vieną, taigi kyla didelė painiava. Pamėginkime keliais žodžiais apibūdinti visas tris meilės rūšis.

Pirmiausia, tai meilė, išiziebianti tarp priešingos lyties atstovų. Ją galima pavadinti erotine meile. Yra du šios meilės ašigaliai. Aukštasis ir žemasis, arba menkas. Aukštąjį ašigalį įprasta vadinti romantine arba platoniskąja meile, o menkąjį – niekingąja jos apraiška, na, jūs žinote, kas tai yra, neverta to nė aptarinėti.

* Paskaita amerikiečių aktoriams Holivude. 1955 m. rugsėjis

Antroji meilės rūšis yra visai kitokio pobūdžio. Ją galėtume pavadinti grynai žmogiška meile. Joje nėra erotinio sando. Tai dviejų žmogiškų būtybių meilė, nepaisanti jų lyties. Ji irgi turi du polius aukštesnį ir žemesnį. Žemesniu lygmeniu ji būna susaistyta giminystės ryšiais – čia svarbus vaidmuo tenka egoizmui. Aš myliu savo sūnų, dukrą, tėvus, brolių, pusbrolių – visus tuos, kurie yra *mano*. Mylėdamas brolių, tėvą, motiną, seserį, aš myliu lyg ir patį save. Tai geras ir gražus jausmas, tačiau ne pats aukščiausias šios meilės rūšies lygmuo. Daug kilnesnė, pavyzdžiui, yra meilė tėvynei, tačiau net ir tai nėra aukščiausioji pakopa. Tikras, teisingas jausmas atsiranda tada, kai mus persmelkia meilė kiekvienam žmogui, nepriklausanti nuo jo tautybės, nesusijusi su giminyste, – tiesiog todėl, kad tai yra žmogiška būtybė, kurią galiu mylėti be jokios ypatingos priežasties, be jokių egoizmo priemašų. Štai kokia yra aukščiausia meilės rūšis. Gal tai bus koks nors Kinijos gyventojas, kurio aš niekada nemačiau ir nepamatysiu, bet vis tiek myliu jį arba ją kaip tiesiog esančius. Be abejo, čia glūdi savi pavojai; galima uždusti nuo begalinių abstrakčių kalbų apie tai, kaip mes mylime visą žmoniją.

Ne, aš kalbu ne apie tai. Niekas nemyli žmonijos apskritai, nes neįmanoma asmeniškai patirti, pajusti, įsivaizduoti, kas yra žmonija. Tačiau jei pasakysiu: „Aš myliu žmones“, iškart pajusiu tam tikrą apibrėžtumą, realų pagrindą po kojomis. Todėl mylėti vieną žmogišką būtybę, nesvarbu, kur ji šiuo metu būtų, ir nepaisant to, ar aš ją pažįstu, ar ne, – visai kas kita, nei paprasčiausiai žaisti tokiomis sąvokomis kaip *žmonija*. „Aš myliu žmoniją“, – tai žodžiai, nereikšiantys visiškai nieko.

Galiausiai yra trečioji meilės rūšis – aukščiausioji, kurią galima ir būtina vadinti dieviškąja. Ji tokia praktiška, kad net nežinia, ar mums lemta ją patirti. Tokia meilė yra būdinga Dievui arba Šventajai Trejybei. Nėra prasmės apie ją samprotauti. Apsiribokime ta meile, kurią pavadiname žmogiškąja.

Taigi, pažiūrėkime, kokią praktinę naudą iš šios brangenybės galėtume išgvelbti mūsų profesijai, mūsų kūrybiniam darbui. Paklauskime savęs, ką mes mylime iš savo profesijos? Ogi viską, tai savaimė aišku. Tačiau visų pirma mes mėgstame *vaidinti*. Į tą sąvoką aš įtrau-

kiu džiaugsmą ir malonumą pavirsti koku nors veikėju, galimybę išreikšti save, užsidėjus personažo kaukę, ir visas su tuo susijusias aplinkybes. Pažvelkite, ko tik nepaaukos šiuolaikinis aktorius, kad galėtų vaidinti! Kokį kančių ir pažeminimų kelią nuolankiai įveikia, kad jam leistų išeiti į sceną! Kokia jėga šioje žemėje sulaukytų mus nuo tos aistros, nuo tos meilės vaidybai? Dėl jos aukojame kokią nors kitą gal geresnę karjerą, kokią nors kitą gal pelningesnę profesiją, solidesnę visuomeninę padėtį ir sotesnį gyvenimą. Tikram aktoriumi visos šios aplinkybės neturi jokios reikšmės. Vaidinti ir dar kartą vaidinti – štai vienintelis dalykas, kuris valdo mintis ir veda per visus sunkumus, susijusius su šia keista profesija.

Dalykas, kurį mylime gal net labiau negu patys save, – tai mūsų vaidmuo. Dažnas sako: „Ak, kokį puikų vaidmenį gavau!“ Galbūt vėliau paaiškės, kad ne toks jau jis ir puikus, tačiau tada, kai jį gauname, magiškas meilės poveikis leidžia manyti, kad tai geriausias, įdomiausias vaidmuo, kokį tik kada nors turėjome.

Trečias profesinis dalykas, kurį aistringai myli aktorius, – tai vaidmens kūrimo procesas. Mes mėgstame pasinerti į savo vaidmenį, vienaip ar kitaip stengiamės jį tobulinti, nesvarbu, ar tai pavyksta, ar ne. Svarbiau, kad visas darbo procesas, vaidmens tobulinimas yra persmelktas meilės.

Ketvirta – tai surepetuotas vaidmuo, galutinis mūsų pastangų produktas. Kai tik vaidmuo sukuriamas, aktorius ima mylėti savo personažą tarsi gyvą būtybę, artimą žmogų, tarsi savo kūdikį. Vaidmuo tampa objektyvia realybe, nors egzistuoja tik vaizduotėje, nors yra netobulas – vis tiek aktoriumi tai gyva būtybė ir jis švelniai tarsi vaiką globoja savo kūrinį. Toji meilė nėra bevaisė, nes ne tik pačiam aktoriumi, dažnai ir žiūrovams tas vaidmuo būna gyvas ištisas dienas, savaites, mėnesius, o gal ir ilgiau. Tačiau ši gyva būtybė reikalauja, kad aktorius beatodairiškai pasiaukotų, kūrybinio proceso pabaigoje susiurbdama į save visą jo meilę.

Ir pagaliau paskutinis, penktas dalykas – publika. Aktorius gali ką nori kalbėti apie savo žiūrovus, gali sakyti: „Esu abejingas publikai“ ar net: „Nekenčiu jos.“ Bet tai tik iliuzija. Aktorius *myli* savo publiką. Jam reikalingi

žiūrovai. Be jų mes negalėtume gyventi. Kiekvienas iš mūsų puikiai supranta, kad dirba savo žiūrovams, o per spektaklį – kartu su jais. Publika yra mūsų profesijos dalis, netgi vienas iš svarbiausių sandų. Aktorius geidžia žiūrovų, siekia jų, myli juos.

Šiais penkiais elementais, regis, ir aprėpiau aktorius profesiją. Nieko neliko už borto. Visos detalės ir atspalviai telpa šiuose penkiuose punktuose, apimančiuose visą aktorius profesiją, kiaurai – nuo pradžios iki galo – persmelktą meilės. Vaidyba yra sklidina, prisotinta, pripildyta šio jausmo. Atkreipkite dėmesį: aš nė karto nepasakiau, kad aktorius turi mylėti savo profesiją. Aš visą laiką kalbėjau, kad jis myli ją. Klausimas tik tas, ar jis pats jaučia tą meilę, kuri nuolat pulsuoja jo viduje. Čia prieiname prie vieno įdomaus psichologinio dalyko. Štai kokia yra jo esmė: kiekvienas iš savo patirties žinome, kad mūsų viduje teka dvi srovės. Du jėgos srautai. Vienas iš jų yra geras, teigiamas, kūrybiškas, padedantis asmenybei tobulėti, o kitas – neigiamas, trukdantis, griauantis ją.

Jeigu mes nieko nežinome apie pozityvias, kuriamąsias savo jėgas, nekrepiname į jas dėmesio, palaiptui jos ima silpti. Jų poveikis darosi beveik nepastebimas, o gal ir visai išnyksta. Ir priešingai – jeigu nieko nežinome apie pražūtingas, blogas, ardomąsias jėgas, slapta veikiančias mūsų viduje, jos ima augti ir klestėti. Jų įtaka kūrybai didėja. Jeigu vis dėlto išsiaiškinsime pozityvias vidines savo jėgas, jos augs, stiprės ir padės mums kurti. O jei perprasiime negatyvias, pražūtingas jėgas, jos atslūgs ir vieną gražią dieną gali net visiškai išnykti, tačiau tai jau idealus atvejis. Reikalas tas, kad pažinti savo gerąsias ir blogąsias jėgas, kurios veikia mus tuo pat metu, reiškia žengti didžiulį dvasinės raidos žingsnį. Kita vertus, to neišmanymas tempia mus žemyn, nes stiprina ir maitina negatyviąsias jėgas. Tai labai įdomus ir bene svarbiausias dalykas, kurį turime panaudoti, jei norime išreikšti savo gabumus.

Dabar pasistenkime įsivaizduoti, kuo aktorius praturtins savo profesiją, jeigu jam pakaks narsos suvokti ir išugdyti savyje tą neįveikiamą jėgą, kurią vadiname meile. Aptarkime bent kai kurias jos teikiamas galimybes.

Pirmiausia norėčiau atkreipti jūsų dėmesį štai į ką. Visi sceniniai, kūrybiniai mūsų pojūčiai (kalbu apie veikėjų jausmus) yra pagrįsti šio pobūdžio meile. Galima sakyti, kad visi jie yra atsiradę iš jos. Įsivaizduokite didelį lauką – nesuartą, neapdirbtą, apleistą. Neįmanoma, kad be meilės jame užderėtų geras derlius. Tačiau jeigu sąmoningai su meile įdirbsime lauką, jis duos sveikus ir stiprius ūglius. Tas pats tinka ir sceniniams jausmams, kurie labai skiriasi nuo patiriamų kasdienybėje.

Imkime iškart kokį nors rūstų pavyzdį. Tarkime, mūsų personažas yra apimtas neapykantos. Neapykanta ir meilė – kas tarp jų galėtų būti bendra? Kasdienybėje – nieko. Scenoje – labai daug. Todėl, kad nekęsdami kaip personažai, mes tuo pat metu patiriame tos neapykantos teikiamą malonumą kaip menininkai, nes ji remiasi meile. Galiu pasakyti dar daugiau: mėgstame lieti neapykantą scenoje, o žiūrovai mėgsta žiūrėti, kaip mes nekenčiame, būtent tada, kai jaučiame meilę savo neapykantai.

Dabar įsivaizduokime kitką. Vaidmuo nesiremia meile, jos tiesiog nesuvokiame arba vis dar gėdijamės. Trumpiau tariant, nenorime jos ugdyti. Tada mūsų personažo neapykanta darosi vis „tikresnė“, vis bjaurėsnė ir atgrasesnė. Meilės mūsų vaidyboje nebuvo, nemylėjome sceninės savo neapykantos. Spektaklis baigiasi, uždanga nuleista, ir kas tada atsitinka? Neapykanta neišsisklaido, tačiau ko mes nekenčiame? Nieko konkrečiau, bet neapykantos jausmas išlieka ir darosi vis panašesnis į neapykantą, pasireiškiančią kasdieniniame gyvenime. Tai reiškia, kad lėtai, bet užtikrintai artėjame į tą tašką, kai kūrybinius jausmus pradedama painioti su kasdieniniais. Taip galima ir kuoktelėti. Painiodami kasdieninius, realius jausmus, kurių pagrindas nėra meilė, su sceniniais jausmais, kurie turėtų būti pagrįsti meile, atsinešame į sceną gyvenimo prozą ir nužudome meną. Antra vertus, pradedame vaidinti realiame gyvenime, kraudami vieną melo sluoksnį ant kito. Tuo keliu jau žengia kai kurie iš mūsų kolegų. Ir ši painiava užmuša jų viduje visa tai, ką kadaise, būdami jauni, tikėjosi išreikšti scenoje. Jie mylėjo sceną, o dabar pamiršo ją, nes supainiojo dvi labai skirtingas sferas – kasdieninį gyvenimą, ku-

riame nėra meilės, su sceniniu, kurio pagrindas turi būti meilė.

Jeigu jūs, brangieji bičiuliai, kaip reikiant susimąstysite, nuolatos grįždami prie šios minties, veikiai suprassite, kad tokia meilė tikrai yra, ji glūdi jūsų viduje, ir, kaip jau sakiau, vien to fakto suvokimas padeda jai stiprėti ir augti. Praktinis tokio suvokimo rezultatas bus tai, kad augsite, tobulėsite kaip menininkai, o ir kaip žmonės neapsigausite.

Nuolat svarstome, kaip „atrankinti“ savo talentą. Mano siūlomas būdas yra vienas iš pačių naudingiausių ir praktiškai įgyvendinamų. Realizuokite savo gebėjimą mylėti ir pamatysite, kas atsitiks. Koks būdingiausias šios meilės bruožas? Nuolatinis plitimas, skleidimasis. Meilė nėra statiška sielos būseną, ji be paliovos keičiasi, o kartu bręsta ir slaptasis vidinis „aš“, sudarantis artistiškąjį mūsų branduolį. Ką tai reiškia? Ne ką kita, kaip tai, kad aktorius talentas auga, nusi-meta pančius, darosi stipresnis, galingesnis, laisvesnis ir išraiškingesnis. „Augti“ – vadinasi, tobulinti save kaip artistą. Kiek visokių jėgų mūsų viduje tik ir daro tai, kad prievartauja, bando užvaldyti, suluošinti, nutraukti augimą, nužudyti talentą. Kodėl nepabandžius iš meilės gauti praktinės naudos? Bet pirmiausia reikia suvokti, kad ugdydami ją, ugdomė save. Meilė vieną po kitos įveiks tas jėgas, kurios verčia mus gūžtis, silpnina kūrybines galias, ji padarys mus artistiškesnius, kūrybiškai laisvesnius, laimingesnius. Tokia yra praktinė meilės nauda, kuria bandau jus įtikinti.

Dabar paklauskime savęs: „Kas sudaro mūsų profesijos esmę?“ Turbūt daugelis atsakys maždaug taip: „Mūsų profesijos esmė yra nuolatos atiduoti save.“ Ką gi mes atiduodame? Pirmiausia – savo kūną, savo balsą, savo potyrius, jausmus, valią, vaizduotę. Visa tai mes perleidžiame personažui, kurį vaidiname. Kas būna po to? Viską atidavę personažui, parengtą vaidmenį atiduodame žiūrovams. Ir ničnieko nepasilikame sau? Čia dažnai painiojami du dalykai. Palaima, kurią gauname atiduodami, painiojama su pačiu atidavimu. Palaima lieka mums, tačiau viskas, ką sukuriame, t. y. mūsų vaidmuo, atitenka žiūrovams. Palaima yra to atidavimo padarinys.

Kaip jau sakiau, būdingiausias meilės bruožas – gebėjimas augti ir skleistis. Esminis mūsų profesijos bruožas – atidavimas. Bet ar tai nėra vienas ir tas pats? Meilė auga, augindama mus, o tai ir yra atidavimo procesas! Mes atiduodame save žiūrovams, skleisdami meilę. Pameginkite „užrakinėti“ personažo jausmus savo viduje, neatidavę, nepaskleidę, neišspinduliuavę jų žiūrovams. Kas atsitiks? Prarasite kontaktą su publika. Pajusite, kad dūstate. Kankinsitės, nes eisite prieš savo prigimtį ir prieš meilę, reikalaujančią atsiskleisti, atiduoti, dovanoti, kad išsilaisvintume nuo visų mus užvaldžiusių personažo bruožų. Mes gimėme tam, kad nieko nepasiliktume sau, kad duotume, užuot ėmę.

Įsivaizduokite du skirtingus aktorius. Vienas nežino, kad privalo ir gali atsiskleisti, mylėti, atiduoti. Kitas žino, ir yra daug laimingesnis atiduodamas, nes nesijaučia esąs egoistas, kuris viską ima tik sau. Koks tarp jų skirtumas? Labai paprastas – pirmojo tipo aktorių kamuoja nerimas. Jis nežino, kas yra dvasinė pusiausvyra, vidinė ramybė. Jam nepažįstama būseną, kurią galima pavadinti sielos giedrumu. Būdamas egocentrikas, jis visada scenoje plėšosi į gabalus, apimtas neaiškaus nerimo – tai proto, jausmų, valios nerimas. Atiduoti – vadinasi, eiti pirmyn keliu, vedančiu į nuostabią dvasinės ramybės būseną. Kodėl mums nepasinaudojus savo profesija tam, kad pasiektume vidinę pusiausvyrą? Galima tą padaryti paprasčiausiu būdu – atiduoti, atiduoti, atiduoti, nieko nepasilikant sau. O jeigu viskas bus paremta dar ir meile, tai suteiks, kaip minėjau, sielos ramybę, be kurios neįmanoma kurti. Artistas, apimtas vidinio nerimo, iš tikrųjų nieko nesukuria. Jis plėšo savo nervus, draskosi, visas išsitaršęs, svyruojantis, nepasitikintis savimi. Būtiną ramų užtikrintumą pakeičia saviklioja arba dar blogiau – apima pasitenkinimas savimi. Jis naiviai tikisi, kad tai atstos dvasios ramybę ir pusiausvyrą, kurios yra būtinos kūrybai.

Ar galite įsivaizduoti senuosius meistrus, pavyzdžiui, Leonardo da Vinci arba Michelangelą, kamuojamus nerimo? Nemanau. Aišku, žinome, kad Michelangelas kartą sušuko: „O, Dieve, nesiųsk man tokio galingo įkvėpimo, nes galiu suskilti į dalis nuo daugelio geismų. Aš tik noriu ką nors sukurti iš tos uolos,

iš to marmuro gabalo...“ Tačiau tai nėra nerimas. Tai genijaus liepsna. Kurdamas Michelangelas yra ramus ir nesiblašantis. Jo protas skaidrus. Tą patį galima pasakyti apie Leonardo da Vinci, Rafaelį, kitus didžiulius meistrus. Ir tikrai, argi galima viską paaugoti kūrybai ir jausti nerimą kuriant? Manau, tai neįmanoma. Ir mūsų profesijoje į tikrą kūrybinę laisvę veda dvasios ramybė. Ramybę suteikia tai, kad atiduodame savo šilumą, išspinduliuojame savo jausmus, atsiskleidžiame, jausdami nenumaldomą norą nepalikti nieko savyje ir sau. Kuo daugiau atiduodame, tuo daugiau gauname. Tai visiems žinoma. Niekada nepavargsta tie, kurie duoda. Dabartinis nuovargis – pakrikę nervai, isterijos ir panašūs dalykai – nulemtas to, kad užuot atidavę, norime viską pasilikti sau. Galima tapti visiškais neurastenikais, isteriškais tipais, jei neugdomas gebėjimas atiduoti, augti ir mylėti.

Gal šie mano patarimai jums atrodo tiesiog prastas pamokslas, o gal pajusite, kad juose glūdi didelė praktinė prasmė. Tai priklauso nuo jūsų. Jeigu priimsite mano žodžius kaip praktinius patarimus, pamatysite, kad aktorinė jūsų esmė pamažu ima keistis, ir tai, ką jums sakau, taps antrąja prigimtimi. Tada įsitikinsite, kokie praktiški ir naudingi šie patarimai. Yra du būdai girdėti ir klausytis. Vienas paremtas kritiniu mąstymu, kurio griebiasi viską apskaičiuojantis, beaistris protas. O kitas pasitelkia emocijas – tai reiškia, kad klausomasi tiesiog širdimi. Pasistenkite išsiugdyti kaip tik šitą gebėjimą, bandykite viską priimti širdimi, paprašę smegenis, kad jos bent kurį laiką patylėtų. Paskui galėsite kiek norite kritikuoti, priimti arba atmesti tai, kas padaryta. Čia jūsų reikalas. Tačiau pradėkite nuo širdies, ne nuo proto. Išvardysiu keletą privalumų, kuriuos gaus aktorius, pasinaudojęs šiais patarimais, nes jis pats atras dar daugiau svarbių dalykų, kuriuos galės tobulinti ir savarankiškai naudoti. Pateiksiu porą pavyzdžių, kad suprastumėte, apie ką čia kalbama. Jeigu paklausite manęs, ar yra kokių jų praktinių priemonių, padedančių ugdyti tą vidinę savybę, kurią pavadiname meile, aš atsakyčiau – taip, tokių priemonių yra. Jos įvairios, jų daug. Atsakydamas į jūsų klausimą, pasistengsiu neperžengti paprasto kasdieninio gyvenimo ribų – taigi šias labai

paprastas priemones galėsite naudoti kiekvieną dieną, bet kurią valandą, neskirdami tam ypatingo dėmesio, neiekvodami savo laiko.

Štai jie, tie keli patarimai, kaip ugdyti meilę, vis aiškiau suvokiant, kad ji yra. Priminsiu jums, bičiuliai, kad į šią problemą žvelgiu ne jausmų, bet valios ir veiksmo aspektu. Mes kalbame apie meilę kaip apie poelgį, veiksmą. O ne jausmą. Jausminė patirtis, kuri taip pat yra sudedamoji meilės dalis, atsiras savaime reikiamu metu, mums nereikia atskirai jos tyrinėti. Jei atliksite reikiamas užduotis, vidines ir išorines, jos padės sužadinti, sukelti, išgelvinti meilę iš jūsų sielos gelmių.

Pirmasis praktinis patarimas toks: pasistenkite nepraleisti galimybės padėti kitiems kasdieniniame gyvenime. Yra daugybė progų, kai galime kuo nors pagelbėti aplinkiniams. Nesvarbu, ar tai bus rimta, esminė pagalba, ar koks menkniekis – pavyzdžiui, jei pridegsime kam nors cigaretę. Svarbus pats faktas: jūs kažką darote dėl savo artimo. Toks sąmoningas veiksmas tampa galinga jėga, jei yra susiejamas su tuo, ką vadiname žmogiškąja meile. Štai vienas pavyzdys. Aš turėjau draugą, išsiugdžiusį daugybę puikių savybių. Ilgus metus stebėdamas jį, mačiau, kad jis praleidžia visas progas padėti kitam žmogui. Kartą paklausiau, kodėl taip elgiasi. Kodėl nesuteikia pagalbos, nors gali tai padaryti? Jis atsakė: „Aš nejaučiu savyje pakankamai meilės tam žmogui, jeigu kuo nors jam padėsiu nemylėdamas jo, tai nebus nuoširdu.“ Štai čia mano draugas klydo. Metų metus laukė, kada atsiras tas jausmas, bet jis niekada taip ir neatsirado. Supraskite mane teisingai – jokių būdu nekviečiu mechaniškai teikti pagalbos pašaliniams žmonėms. Ne. Kuo nuoširdžiau tą darysite, tuo bus geriau. Tačiau meilės laukimas čia niekuo dėtas – tai visiškai kas kita.

Kitas patarimas toks. Mus supa daugybė daiktų, kuriuos laikome negražiais, nesimpatiškais, nemaloniais ir nenorime turėti su jais nieko bendra. Aplink mus tikrai daug bjaurių daiktų. Tačiau nuo šios dienos pamėginkite daryti taip: kai tik susidursite su kažkuo, kas jums nemalonu, pamėginkite rasti bent kruopelytę, kuri nebūtų jums bjauri ir atgrasi. Visi nemalonūs dalykai turi ir kažką malonaus. Tas „kažkas“ gali būti

visai nedidelė, nereikšminga, sakyčiau, beveik nematoma visumos dalis. Tačiau ištis verta sugaišti šiek tiek laiko, kad atrastume tą mažą, beveik nepastebimą, bet malonų „kažką“. Tada galėsime nusigręžti nuo to, kas bjauru, nemalonu, nes į pačias sielos gelmes jau bus pasiųstas tiesioginis signalas, sužadinantis tai, ką vadiname žmogiškąja meile.

Dar vienas patarimas: įsiklausykite į šalia esančių žmonių pokalbius, ginčus ir atkreipkite dėmesį, kaip jie taria žodėlyčius: „aš“, „mano“, „aš manau“, „mano nuomone“. Kokį svorį, kokią reikšmę jie suteikia tiems žodžiams? Kai kurie net neįsigilinę į tai, ką nori pasakyti pašnekovas, sušunka: „Aš irgi taip manau!“ O kitas linksi galva, kol džiaugsmingai pareiškia: „Visiškai pritariu jums!“ Ir tuo metu pasijunta toks laimingas, kad nuoširdžiai nusišypso. Kodėl? Tik todėl, kad ir jis taip galvoja! Nes kitų mintis ir nuomones matuojame savo pritarimo ar nepritarimo masteliu. Aš nenoriu pasakyti, kad neturime išreikšti savo požiūrio. Aišku, kad turime jį išreikšti! Antraip nebūtų įmanomas joks pokalbis, jokia diskusija. Aš siūlau visai kitą dalyką: delikačiai, neperspaudžiant pažaboti ir sutramdyti savo mažąjį „aš“. Kodėl tą reikėtų daryti švelniai? Jeigu imsime pernelyg griežtų priemonių, jis pradės maištauti ir trenks mums atsakomąjį smūgį. Geriausia daryti tai su humoru. Juoktis iš jo. Žinoma, tas juokas neturėtų būti sarkastiškas ar ciniškas. Tiesiog juokitės iš savojo „aš“, nes jis tikrai juokingas! O kodėl būtina pažaboti mažąjį „aš“? Todėl, kad jis griaua meilės vientisumą, kuris yra neapsakomai reikalingas mūsų profesijai. Meilę, kuri nuolat skleidžiasi ir auga mumyse, mažasis „aš“ smarkiai susiaurina. Tie du dalykai negali būti kartu. Vienas arba kitas turi nugalėti. Kito kelio čia nėra. Esu meilės pusėje, nes ji, kaip jau sakiau, yra kūrybinio darbo pagrindas ir varomoji jėga. Greitai pastebėsite, kad jau kitaip vartojate žodžius: „aš“, „mano“, „man regis“, „manau“, „manaip“ ir t. t. Tačiau neforsuokite rezultato. Jis ateis savaime. Tiesiog patirkite malonumą girdėdami, kad jau visiškai kitaip skamba tie jūsų tariami žodžiai.

Duosiu dar vieną patarimą. Pasistenkite išsiugdyti įprotį apie kiekvieną artimą žmogų galvoti taip, tarsi

jame būtų susijungę du skirtingi „aš“ – aukštasis ir žemasis. Puikiai žinau, kad niekas negali visu gražumu įsivaizduoti to aukštesniojo, geresniojo „aš“, tačiau tai ir nebūtina. Tiesiog pasistenkite vos porą sekundžių – tačiau kuo dažniau – pagalvoti apie tai, kad kiekviename iš mūsų yra du skirtingi „aš“. Laikui bėgant tas įprotis išaugs į konkretnę dalyką. Kai kalbame apie savo meilę kitam, mes, aišku, manome, kad mylime geresnįjį, aukštesnįjį to kito „aš“. Negalime mylėti kieno nors žemesniojo „aš“, kaip nemylime ir savo pačių žemesniojo „aš“. Įprotis manyti, kad kiekvienas turi dar ir aukštąjį savo „aš“, suteiks galimybę laikui bėgant pažadinti savyje konkretų pojūtį, kad aukštasis „aš“ ir yra mūsų meilės objektas.

Tačiau tai irgi atsitiks savaime. Mums reikia padaryti tik viena: vos dviem trimis sekundėmis, bet kuo dažniau įsileisti tas mintis į savo sąmonę, o paskui leisti joms nugrimzti į sąmonę, kur glūdi talentas, t. y. aukštesnysis mūsų „aš“. O tada suvoksime ir tų kitų aukštesniojo „aš“ esmę.

Tiems savo klausytojams, kurie vis dar linkę manyti, kad svarstymai apie žmogiškąją meilę yra viso labo bendri žodžiai, neturintys praktinės vertės, norėčiau pasakyti štai ką. Kurdami vaidmenį pereiname įvairius etapus, ir kiekviename iš jų dalyvauja meilė, įkvėpianti mus, patarianti mums, pataisanti, pagilinti vaidmens suvokimą, sustiprinanti sceninį išraiškumą. Nagrinėdami įvairius vaidybos aspektus, matysime, kad kiekvienas iš jų paveiktas meilės. Ji – tarsi mūsų vidinis režisierius, duodantis konkrečius patarimus dėl kiekvienos detalės, dėl kiekvieno smulkaus veiksmo, kurį turėsime atlikti, dėl kiekvienos teksto eilutės, kurią turėsime ištarti. Tai reiškia net daugiau negu spektaklio režisieriaus patarimai. Tai nuolatinė pagalba, apsvarstant kiekvieną niuansą, kiekvieną smulkmeną. Patikėkite manimi, bičiuliai, nedrįščiau įkyrėti jums, kalbėdamas šia tema, jeigu tai būtų tik bendri žodžiai. Jūsų pačių patirtis pasakys apie tai daugiau už nesklاندžią mano kalbą. ■

Išvertė Petras SAVICKIS

KAIP GALĖTUME SUVOKTI KRYŽIAUS KARUS?*

Pirmoji šio straipsnio dalis baigėsi teiginiu, kad vieningo atsakymo, kodėl vyko kryžiaus karai, iki šiol nėra, ir klausimu, kodėl Prancūzijos ir Anglijos riteriai būtų gynę ne savo, bet italų pirklių interesus?

O gal tie gobšuoliais vadinami italų pirkliai, kaip ir kryžiaus karų dalyviai, buvo ideologiškai angažuoti vienai idėjai, gal jie tenkino ne vien materialinius savo poreikius? Beje, to paties klausia ir tyrinėtojas Jonathanas Riley-Smithas, teigdamas, kad tokią margą minią su skirtingu išsilavinimu, nusiteikimu, socialine padėtimi turėjo vienyti bendras jausmas, idėja ir tikslas. Anot istoriko, taip pasireiškė meilė Dievui ir noras sekti paskui Išganytoją. Materialiniai išskaičiavimai, dažnai prikišami kryžininkams, pasak šio tyrėjo, vis dėlto buvo tik išvestinė, lėmusi žygiavimo tempą, geografiją ir pan., taigi antraeilis dalykas, bet ne paties proceso priežastis.¹ Pluralistai, o Riley-Smithas atstovauja šiai krypciai, ypač gilinasi į ideologines kryžiaus karų priežastis.

Šv. karo idėjos raida, pasak pliaralistų, neatsako į klausimą, kas buvo kryžiaus žygiai ir kodėl jie vyko. Didelę reikšmę turėjo pati krikščionių išganyto doktrina ir kaip reikėtų ją įgyvendinti. Skamba paradoksaliai, tačiau kryžiaus žygiai teikė išganyto viltį. Mat visi kryžininkai, tiek kovoję su ginklu rankose, tiek rėmę šią kovą materialiai, gaudavo Apaštalų Sosto indul-

genciją – atleisdavo jų nuodėmes. Tiesa, klaidinga manyti, esą popiežius buvęs toks dosnus kryžininkams, kad nuodėmių atleidimą kaip kokią išmaldą dalijęs visiems, kas tik paprašydavo. Atleisti nuodėmes gali tik Dievas, o popiežius, nors ir būdamas Jo vietininkas žemėje, tokios teisės neturėjo ir nesiekė jos uzurpuoti.² Tačiau pontifikas galėjo sumažinti nusidėjėliams dvasinę bausmę.

Šaltinių kontroversijos

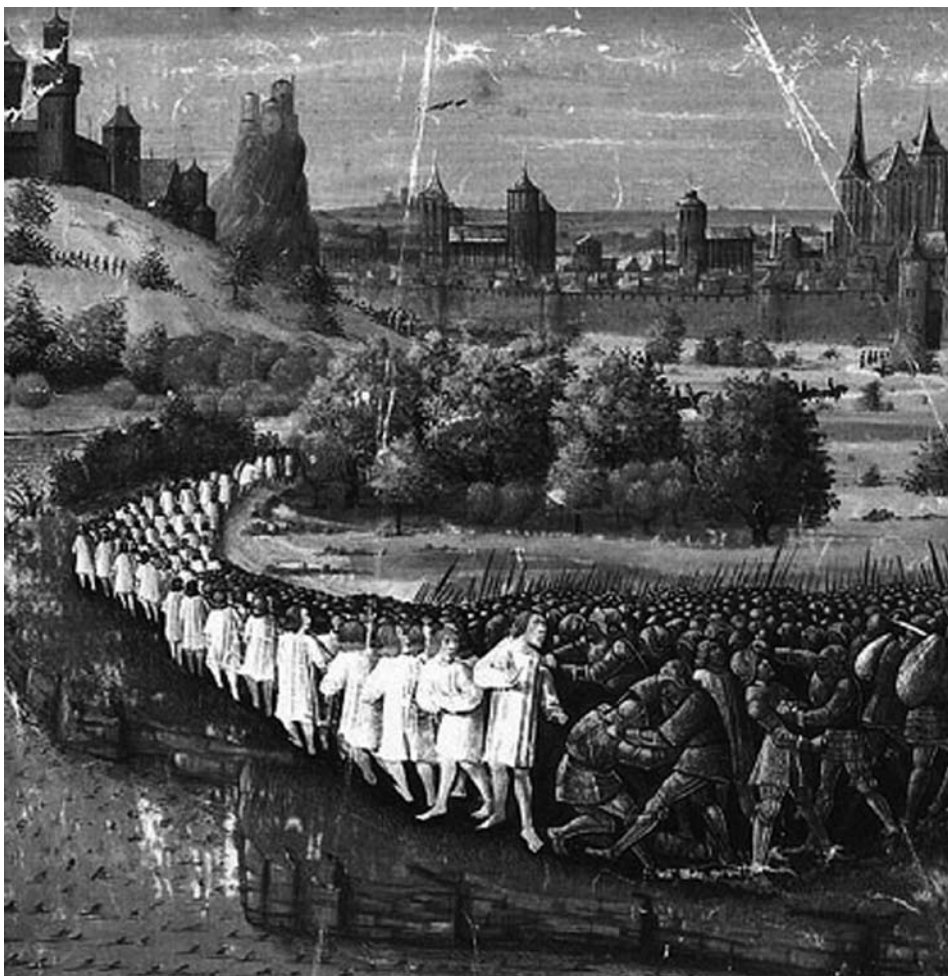
1095 m. pabaigoje popiežius Urbonas II, sakydamas kalbą Klermono (Pietų Prancūzija) katedroje, pagrindė, kodėl reikia vykti į kryžiaus žygį. Pasakojo apie krikščionių vargus Šv. Žemėje, patiriamus esą dėl musulmonų valdžios veiksmų. Remdamasis Petro Atsiskyrėlio vizijomis ir būsimos Pasaulio pabaigos pranašystėmis, ragino krikščionis apvalyti savo sielas. Kad visi krikščionys mestų darbus ir skubėtų į Šv. Žemę, popiežius neragino. Tiesa, apie atlaidus kryžininkams jis užsiminė, bet vienu svarbiausių dalykų, lėmusių apsisprendimą vykti į žygius, tą pavaizdavo XII a. kronikos. Išskyrus Klermone pasakytą kalbą, Urbonas II savo bulėse apie atlaidus kryžininkams užsiminė tik porą kartų, taigi XI a. pabaigoje indulgencijos idėja dar tik klostėsi.³ Apie kryžininkų įžadus, simbolinį kryžiaus ėmimą Urbonas II irgi nekalbėjo. Akreiptinas dėmesys, kad ši jo kalba buvo už-

* Tęsinys iš KB nr. 6.

rašyta ne iš pirmų lūpų, kronikininkai tą padarė XII a. pradžioje, kai buvo rengiami kiti kryžiaus žygiai. Žilberas Nogentietis savo kroniką parašė apie 1108 m., beveik tuo pat metu darbavosi Robert'as Guiscard'as ir Fulcherijus Šartrietis, parašęs „Frankų žygius į Jeruzalę“ (*Gesta Francorum Jherusalem peregrinantum 1101–1127*).⁴

XII a. viduryje Urbono II kalba buvo dar labiau „patobulinta“, pavyzdžiui, pridurta, esą pirmasis kryžiaus žygis surengtas prieš turkus, nors XI a. Mažojoje Azijoje jų dar nebuvo. Popiežiaus kaip pradininko autoritetu vėliau rėmėsi kiti šventieji tėvai, ragindami leisti į naujus kryžiaus žygius. Taigi istorikai negali būti tikri, kad Urbono II kalbą, 1095 m. pasakytą Klermone, XII a. pradžios kronikininkai perteikė absoliučiai tiksliai. O juk būtent ši kalba tapo išeities tašku, nagrinėjant ideologines kryžiaus karų paskatas.⁵

Urbonas II ragino krikščionis kovoti su tikėjimo priešais, pažerdamas gausybę citatų iš Senojo Testamento. Tyrėjams tai leido kalbėti apie naują karo ideologiją – esą jos ėmėsi dar Grigalius VII, pradėjęs pontifikato reformą, o įgyvendino Urbonas II.⁶ Tačiau stebina tai, kad viduramžių kanoninės teisės specialistai, samprotaudami apie karą, jo rūšis ir būtinybę gintis nuo priešų, apie kryžiaus žygius beveik iki pat XII a. pabaigos net neužsiminė,⁷ nevartotas ir kryžinininko terminas.⁸ Aiškėja, kad Urbonas II, sakydamas kalbą Klermone, greičiausiai bandė tiesiog įtvirtinti savo kaip popiežiaus teisę skelbti karą priešams,

bet ne daugiau. Tik XII a. popiežiai Eugenijus III ir Aleksandras III, padedami kanonistų, tiksliau išreiškė požiūrį į saracenus.⁹

Johno Gilchristo tyrimai rodo: Grigalius VII ir pirmojo kryžiaus žygio šauklys Urbonas II, samprotaudami apie teisingą ir šventą karą, rėmėsi ne tiek šv. Augustino karo samprata (priminsiu, kad ji buvo nukreipta ne šiaip prieš visus Bažnyčios priešus, o konkrečiai prieš eretikus, su kuriais raginama kovoti pirmiausia aštriu ir įtikinamu žodžiu, bet ne kalaviju), kiek Senojo Testamento. Vis dėlto tai nėra vienas ir tas pats,¹⁰ nes šv. Augustinas klioventi daugiausia Naujojo Testamento tiesomis. Jau vien dėl šios priežasties Hipono vyskupas vargu ar laikytinas kryžiaus karų pradininku, kaip iki šiol bando jį

pristatyti dauguma istorikų. Įdomu ir tai, kad teisingą karą šv. Augustinas apibrėžė lotynišku terminu *bellum*, o popiežiai kovas su tikėjimo priešais vadino *guerr*.¹¹ Be to, ir Senajame Testamente pateiktos karo sampratos, kuria vadovavosi popiežiai, nereikėtų suprasti pažodžiui. Antai Urbonas II, pontifiku tapęs 1088 m. ir viename iš pirmųjų laiškų skelbęs, kad yra tvirtas karys, stosis į kovą su priešais ir ginsias Izraelio namus, kaip aiškėja iš konteksto, kalbėjo ne apie fizinę, o apie dvasinę kovą, Izraelio namus suvokdamas kaip Vakarų Bažnyčią.¹² XII a. pradžioje ir vėliau kronikininkai, (re)konstruodami Urbono II kalbą, pasakytą Klermone, greičiausiai rėmėsi paties popiežiaus bulėmis, nors neatmestina, kad jis iš tikrųjų galėjęs kalbėti taip, kaip rašė 1088 m. Reikėtų atsižvelgti į tai, kad nuo XII a. pradžios iki vidurio, t. y. iki Edesos žlugimo, kuris sukėlė didžiulį atgarsį, nors bandyta šaukti į kryžiaus žygius, tačiau tokio entuziazmo kaip anksčiau jau nebebuvo. Todėl kronikininkai, aprašydami pirmąjį kryžiaus žygį, vaizdavo jį kaip paties Dievo kovą su priešais. O kas nenorėtų susitapatinti su dangaus kareivija, kas nenorėtų petys į petį kovoti greta šv. Mykolo, šv. Jurgio ar šv. Petro? Viduramžiais tokių nenorinčių nebuvo, taigi nereikėjo ilgai įrodinėti, kam reikalingi kryžiaus karai ir kokia malonė laukia tų, kurie vyks į Šv. Žemę. Galbūt todėl kryžiaus karų epocha taip greitai subrandino vaisius – tamplierių, joanitų, Vokiečių ordinus...

Garsieji žodžiai „Pagonio mirtimi krikščionis šlovina Kristų“ yra priskiriami šv. Bernardui Klerviečiui. Jie įrašyti į tamplierių traktatą „Naujasis riterių pašlovinimas“ (*De laude novae militiae*).¹³ Ar šventuoju pripažintas Bernardas Klervietis, žymusis Bažnyčios reformatorius, cistersų ordino įkūrėjas, parašęs šimtus laiškų diduomenei ir dvasininkams, aktyviai skleisdamas krikščioniškas vertybes, ragindamas nešti Dievo žodį barbarų gentims, tikrai skatino kryžininkus išnaikinti pagonis, pirmiausia musulmonus? Visi XIX a. istorikai ir didžiama XX a. istoriografų teigė, kad taip. Tačiau iš kur toks stulbinantis prieštaravimas tarp vienuolio Bernardo ir nuožmaus musulmonų priešininko

Bernardo? Ar įmanomas toks asmenybės susidvejinimas? Ir tai ne vienintelė kontroversiškai vertinama kryžiaus karų epochos asmenybė. Daugelis cistersų, o nuo XIII a. ir pranciškonai, dominikonai, labai aktyviai pamokslavo, ragindami Vakarų Europos krikščionis vykti į kryžiaus žygius.¹⁴

Vokiečių tyrinėtojas Friedrichas Lotteris rado įrodymų, kad Bernardas kalbėjo apie stabmeldystės išnaikinimą, o ne apie fizinį žmonių naikinimą.¹⁵ Juk kitame veikale *De consideratione*, tiesa, parašytame jau po antrojo kryžiaus žygio, Bernardas Klervietis ragino naikinti musulmonų „paklydimus“ ir skelbti jiems Evangelijos šviesą. Tačiau ir ankstesniuose savo laiškuose, kai antrojo kryžiaus žygio planas buvo dar tik brandinamas, žymusis cistersas pasisakė už taikią evangelizaciją. O kaip galima skelbti Evangeliją tiems, kuriuos ketinama išnaikinti? Tai rodo, kad kryžiaus karų tyrimai vis dar yra ganėtinai skylėti.

Kryžiaus žygių dalyviai ankstyviausiuose šaltiniuose įvardijami kaip piligrimai (*peregrini*) arba kaip Kristaus kariai (*milites Christi, athletae Christi*), kryžininko (*crucesignati*) sąvokos iki XII a. antrosios pusės ar net pabaigos apskritai nebuvo. Todėl istorikai vis dar ginčijasi, ar piligrimai skyrėsi nuo kryžininkų, o jeigu taip, tai kokie tie skirtumai. Piligrimystės sąjūdį, prasidėjusį gerokai anksčiau, atskirti nuo kryžiaus žygių nėra taip lengva.

Nuo XII a. antrosios pusės kryžininkai iš tikrųjų pasimdavo kryžių su kitais piligrimų atributais, tačiau jie ne tiek lankė šventas vietas, kiek rengė karinius išpuolius. Viduramžių kronikininkai vadino juos vienodai, tačiau tai nereiškia, kad to meto visuomenė neįžvelgė skirtumo tarp piligrimo ir kryžininko. Piligrimas, ne kryžiaus žygio dalyvis, niekada nebūdavo ginkluotas, nedalyvau-davo karo veiksmuose, duoti įžadus jis galėjo nebūtinai tada, kai bus paskelbtas kryžiaus žygis.¹⁶ Tą irgi reikėtų turėti omenyje, kalbant apie kryžiaus karų priežastis. O dauguma istorikų, dar nuo XIX a. laikosi nuomonės, kad kryžiaus žygiai galėjo atsirasti iš piligrimų kelionių į Šv. Žemę. Tikėtina, kad piligrimų sąjūdis turėjo įtakos kryžiaus karų raiškai, bet taip pat galima numanyti, kad

kryžininkai tiesiog perėmė piligrimų atributus, kuriems suteikė visai kitą prasmę.

Nors atrodo, kad kryžiaus karų tema yra istoriografiškai „senstelėjusi“, o šaltiniai „išsemti“ ir po kaulelių išnarstyti, todėl neįmanoma rasti nieko nauja, tačiau naujausios diskusijos rodo ką kita. Lietuvių istoriografija didžiausią dėmesį skiria kryžiaus žygiams į baltų žemes, todėl nepretenduoja išsamiai išnagrinėti viso proceso. Užsienio istoriografija daugiausia nagrinėja kryžiaus žygius į Šv. Žemę, o lietuviška problematika domisi tik fragmentiškai.

Tačiau naujausi tyrimai rodo, kad būta tam tikro sinchroniškumo, kryžininkai derino savo veiksmus Šv. Žemėje ir prie rytinės Baltijos pakrantės. Tai, kad Apaštalu Sostas lygia greta leido bules, skirtas kryžiaus žygiams į Šv. Žemę ir į Baltijos regioną (pridurkime dar ir Iberijos pusiasalyje vykusią rekonkistą), buvo išsiaiškinta jau XIX a. Bet ne taip seniai sužinota, kad ir krikščioniškų Baltijos valstybių, pavyzdžiui, Danijos ar Švedijos, valdovai derino savo veiksmus su Iberijos pusiasalio krikščioniškomis valstybėmis (pirmiausia – Aragonu ir Kastilija).¹⁷ Visa tai į kryžiaus karą leidžia pažvelgti visai kitaip. Nors karinių ekspedicijų į Baltijos regioną mastas, o juo labiau atgarsis, neprilygo žygiams į Šv. Žemę, tačiau krikščionijos pakraščiuose vykusios kovos su pagonimis ir maurais kryžiaus karų epochą daro dar spalvingesnę.

Baltijos regiono specifika

Vienas įdomiausių klausimų, su kuriuo susiduria kryžiaus karų epochos tyrinėtojai, yra toks: kodėl kryžininkai žygiavo tokiomis skirtingomis kryptimis – į Šv. Žemę, Iberijos (Pirėnų) pusiasalį ir Baltijos jūros regioną? Iberijoje krikščionys susidūrė su musulmonais, kurie VIII a. per stubinamai trumpą laiką užkariavo tarpusavyje besiriejančias vestgotų valstybes. Tačiau Baltijos regione nebuvo nei „tikrųjų“ musulmonų, nei krikščionims šventų vietų, kurias reikėtų ginti nuo priešų. (Iberijos pusiasalyje yra bent jau apaštalo Jokūbo kapas Santjago de Kompasteloje, tiesa, šis miestas

niekada nepriklausė musulmonų valdžiai.) Tad šiuo atžvilgiu posūkis į Baltijos regioną „iškrinta“ iš kryžiaus žygių konteksto. Dauguma priežasčių, kurias aptarėme anksčiau, netinka pagrįsti kryžiaus karui šiame regione. Kita vertus, rytinė Baltijos pakrantė niekada nesulaukė ir tokio Apaštalu Sosto dėmesio kaip Šv. Žemė.

Analizuojant priežastis, kodėl kryžiaus žygius pradėta rengti į Baltijos regioną, dažniausiai kalbama apie vokiečių veržimąsi į Rytus. Nemaža dalis kryžininkų atvykdavo būtent iš įvairių Vokietijos sričių,¹⁸ o pirmieji misionieriai ir pirkliai, kurie dar prieš kryžiaus karą lankėsi rytinėje Baltijos pakrantėje, taip pat buvo vokiečių kilmės asmenys. Nors į rytinę pakrantę veržėsi ir lenkai, danai, švedai, tačiau tai buvo mažesnių galimybių šalys. Aptariamuoju laikotarpiu Lenkija buvo susiskaldžiusi, ekonomiškai nepajėgi. Danija, užkariavusi dalį Estijos, aktyviai reikėsi Baltijos regione, bet didelės politinės įtakos vis tiek neturėjo. Švedijai labiau rūpėjo Suomijos reikalai. O Vokietijos karalystė buvo Šv. Romos imperijos dalis, tad Vokiečių ordinas iškart užsitikrino abiejų universaliųjų jėgų – imperatoriaus ir Apaštalu Sosto – paramą.

Vokiečių ordinas buvo riterių kryžiaus karų epochos kūdikis, turėjęs sektiną pavyzdį – XII a. pirmojoje pusėje įsteigtus prancūzų tamplierių ir italų joanitų ordinus. Iberijos pusiasalyje buvo įsteigtas šv. Jokūbo riterių ordinas. Beje, tamplieriai, joanitai, Kalatravos ordinas veikė ir Danijoje, Lenkijoje, o viena iš pagrindinių jų pareigų buvo ne tik palaikyti karaliaus valdžią, bet ir dalyvauti karinėse kampanijose prieš pagonis – tai vakarų slava Riugeno saloje, estai ir baltai (pirmiausia prūsai). Taigi tiek Kalavijuočių ordino prie Dauguvos, tiek Dobrynės ordino prie Vyslos įkūrimas priklausė tam pačiam procesui. Tiesa, būta ir skirtumų.

Tamplierių ir joanitų ordinai įsikūrė pačių riterių iniciatyva, greičiausiai tam, kad apsaugotų piligrimus, vykstančius į Šv. Žemę. Kai šv. Bernardas parašė garsiuosius tamplierių įstatus, jų ordinas tapo savotišku Jeruzalės karaliaus placdarmu kovai su musulmonais. Joanitai išitraukė į ją šiek tiek vėliau. Nacionaliniai kariniai ordinai Iberijos pusiasalyje ėmė rasti vietos valdovų iniciatyva. Beje, Vokiečių ordino atsiradimą

Do man zalt von gotes gebuēt / an / etc /
 und so star / umb / Sant / huarion / magdalou /
 tag / des / hach / ein / großer / brüt / so / per / gen /
 zumpfen / dem / hupfen / oödel / an / einom / z /
 dem / künig / von / polant / an / andern / teil /
 G / aron / p / zu / d / aron / p / ten / umb / ed / l / en / ge / w / o /
 und / in / gen / dem / o / ch / dem / mer / teil / von / hupfen / or /
 den / dan / p / on / ch / dem / mer / teil / und / g / l / o / b /

D. Schillingo kronikos Žalgirio mūšio vaizdas. XV a. Berno Burgerių biblioteka

Šv. Žemėje taip pat inicijavo Vokietijos kunigaikščiai, dalyvavę trečiajame kryžiaus žygyje. Tarp jų buvo ir Vokietijos karaliaus Henriko VI brolis Švabijos kunigaikštis Friedrichas, Šv. Romos imperijos kancleris Conradas. O Kalavijuočių ordiną įsteigė ne pasauliečiai kunigaikščiai ir valdovai, bet Rygos vyskupas Albertas von Buxhövdenas, kuris tuo metu buvo lyvių ir kitų genčių misionierius, Dobrynės ordiną – pirmasis prūsų vyskupas, irgi misionierius Kristijonas, padedamas Mozūrijos kunigaikščio Konrado.

Baltijos regione karinius ordinus ir valstybinius darinius steigė misionieriai, o tai esminis skirtumas nuo riterių ordinų, kariavusių su musulmonais Šv. Žemėje ir Iberijos pusiasalyje. Sudėtinga paaiškinti, kaip atsitiko, kad misionieriai, turintys, atrodytų, taikiai skelbti Evangeliją pagonių gentims, tapo karinių struktūrų steigėjais. Šis klausimas panašus į tą, kurį kėlė užsienio istorikai, mėginami paaiškinti, kas paskatino vienuolius, kurie lyg ir neturėtų būti nusiteikę karingai, pritarti kryžiaus karams.

Žinoma, skelbti kryžiaus žygį ir steigti karines struktūras vis dėlto nėra vienas ir tas pats. Pirmuoju atveju Bažnyčios atstovai (dažniausiai vienuoliai) įtaigiais pamokslais ragindavo krikščionis kilti į kryžiaus žygį, vartodami metaforas, simbolius ir alegorijas ideologiškai pagrįsdavo, išaiškindavo, kodėl reikia kariuoti su musulmonais arba kitais vadinamaisiais Bažnyčios priešais. Beje, patys kryžiaus žygių skelbėjai neretai būdavo ir aktyvūs misionieriai, o tai gerokai glumina šių dienų tyrėjus.

Kodėl vienuoliai, pagal savo pašaukimą turintys skelbti taikos Evangeliją, kvietė į karą, – fundamentalus klausimas, atskleidžiantis, kokia kryžiaus karų samprata vyravo viduramžiais. Ilgą laiką manyta, esą misijų teorija, skelbusi taikią genčių evangelizaciją, kryžiaus karų epochoje jau nebeatitiko realios pasaulietinių ir bažnytinių lyderių politikos. Samprotauta, esą misijų teorija, kurią geriausiai įkūnijo popiežiaus šv. Grigaliaus I Didžiojo laišakai, VII a. pradžioje rašyti misionieriams,¹⁹ ilgainiui prasilenkė ir su misijų praktika. Taip atsitiko todėl, kad valdovai pasauliečiai, rėmę misionierių veiklą, kartu siekė politinių tikslų –

užgrobti kaimynų pagonių žemes. VIII a. pabaigoje taip elgėsi Karolis Didysis saksų genčių atžvilgiu,²⁰ o X a. jau christianizuoti saksai nukariavo Paelbio slavų gentis.²¹ Taigi Apaštalų Sosto skelbta misijų teorija pradėjusi nebesutapti su praktika, kurios svarbią dalį sudarė kryžiaus žygiai. Teigiama, esą prievarta, naudota krikščionių misijose, virtusi šv. karu su pagonimis.

Užsienio istoriografija prievartą įvardija net keletu terminų: apaštalavimas kalaviju (*Schwertmission*), tiesioginės ir netiesioginės karinės misijos (*Indirekten Missionskrieg* ir *direkten Missionskrieg*), „įbažnytini-mas“ (*Einkirchung*), reiškiantis krikščioniškų gyvenimo normų, kurias konvertitai privalo be diskusijų priimti, primetimą per evangelizaciją.²² Čia krikščionių misijos siejamos šv. karo raida, nors akivaizdu, kad tai skirtingi procesai, nulemti skirtingų sąlygų. Kita vertus, neužtenka vien nustatyti prievartos laipsnį, taikant skirtingus terminus. Reikėtų suvokti ją platesniame kontekste, atsižvelgiant, koks spaudimo pobūdis – tik socialinis ar kartu ir politinis. Pirmasis pasireiškė tada, kai misionieriai, padedami vietos valdovo ir jo įgaliotinių, priversdavo pavaldinius priimti naują tikėjimą. Šiuo atveju kalbėti apie kryžiaus karą nederėtų. Visai kitas atvejis, kai misionieriai tapdavo užkariavimo ir politinio pavergimo dalyviais. Baltijos regiono specifika atskleidžia, kaip misijos buvo derinamos su kryžiaus karais, o kartu atsako į klausimą, kaip atsitiko, kad misionieriai, taikiai skelbę Evangeliją, ėmė kviesti riterius į kryžiaus karą.

Neverta kartoti puikiai žinomos istorijos, su kokiais vargais susidūrė pirmasis lyvių misionierius ir vyskupas Meinhardas, ėmęs steigti krikščionių misijas prie Dauguvos. Istorioграфai gana vieningai konstatuoja, kad misionieriška Meinhardo veikla buvo taiki, tačiau jo įpėdiniai – vyskupas Bertoldas, o ypač Albertas von Buxhövdnas – suteikė misijoms karinį atspalvį. Tiesa, buvo kiek suabejota ir Meinhardo misijos taikumu, tačiau vargu ar tos abejonės turi pagrindą. Lenkų tyrinėtojo Mariano Dygo tyrimas parodė, kad Meinhardas galėjo panaudoti tam tikrą prievartą prieš lyvius, tačiau jos nesigriebė.²³ Tad šios misijos nederėtų suplakti su kryžiaus karu. Dar vienas argumentas: Meinhardo

įpėdinis Bertoldas pas lyvius atvyko iš pradžių be jokios kariuomenės kaip ir jo pirmtakas, o Albertą von Buxhövdną – iškart lydėjo kariai. Tad kryžininkų žygis į Baltijos regioną sutapo su Bertoldo vyskupavimo pabaiga (vyskupas žuvo mūšyje su lyviais) ir Alberto vyskupavimo pradžia. Pamatęs, kad kiekvienais metais verbuoti karius, kurie saugotų Livonijoje esantį vyskupo turtą ir tramdytų lyvius, yra pernelyg varginantis darbas, Albertas įkūrė nuolatinį karinį darinį, kurio struktūrą nusižiūrėjo nuo jau veikiančių riterių ordinų, geriausiai išreiškusių kryžiaus karo dvasią. Žinoma, kurdamas Kalavijuočių ordiną, Albertas gal dar neplanavo steigti valstybinio darinio, bet atsitiko būtent taip, nes Apaštalų Sostas suteikė jam visas juridines teises, Kalavijuočių ordiną pavesdamas jo siuzerenitetui. Taigi misionierius Albertas tapo ir pirmųjų feodaliųjų lenų, kuriuos pradėjo dalyti pirmiesiems nuolatiniams kryžininkams (ne Kalavijuočių ordino nariams), savininku.

Panašiai kaip po pirmojo kryžiaus žygio į Šv. Žemę krikščionys ėmė steigti feodalinę Jeruzalės karalystę, kurią viduramžių apologetai laikė pavyzdine Dievo valstybe, Albertas von Buxhövdnas, steigdamas karines ir administracines struktūras, uždėjo apynasrį lyviams, atverstiems į krikščionybę, o vėliau ir kitoms gentims prie Dauguvos. Tiek lyviai, tiek baltų gentys – žiemgaliai, kuršiai – prarado teisę reikšti savo politinę valią. Politiką čia sankcionavo bažnytinės struktūros, glaudžiai susijusios su kariniu Kalavijuočių (po Saulės mūšio – Livonijos) ordinu. Tiksliau tariant, kryžiaus karą rytinėje Baltijos pakrantėje vykdė ordinas, nes tik jis su Rygos vyskupu (vėliau – arkivyskupu) buvo vieninteliai krikščioniškosios Europos universaliųjų jėgų pripažinti ir įteisinti atstovai. Baltų (o ir lyvių, estų) diduomenė netapo savo politinės valios reiškėja dėl įvairių priežasčių, kurių čia neaptarinėsime. Priminsiu tik tiek, kad viduramžių misionieriai, atvykę į svetimą kraštą, pirmiausia stengdavosi užmegzti ryšius su politinę galią turinčiais vietos lyderiais. Kuo stipresnis lyderis, tuo didesnė galimybė, kad pasitelkdamas krikščionybę jis dar labiau įtvirtins savo valdžią, o misionieriams tai buvo jų misijos sėkmės garantas. Nesant vieno stipraus lyderio, misionieriai kreipdavosi į smulkesnius didikus, tačiau šių galimybės

buvo menkesnės. Jei egzistuoja politinis vakuumas, savo politines struktūras ima steigti kiti, tokia galimybe pasinaudojo ir vyskupas Albertas von Buxhövdenas. Taigi baltų genčių valstybingumo raida glaudžiai susijusi su christianizacija, o per ją ir su kryžiaus karais.

Vokiečių ordinas, atsikraustęs prie Vyslos 1230 m., įgavo tam tikrą pranašumą, nes didysis jo magistras tada buvo Hermanas von Zalca, tarpininkavęs, kad popiežius susitaikytų su imperatoriumi. Nors pagal pirminį planą ir šis ordinas turėjo paklusti savo steigėjams suverenams, tačiau imperatoriaus Frydricho II ir popiežiaus bulės užtikrino absoliutų politinį ir bažnytinį jo imunitetą nuo bet kokių išorės veiksmų.²⁴ Kalavijuočių ordinui tokį imunitetą teko išsikovoti.

Dar vienas skirtumas tas, kad nuo XIII a. antrosios pusės Vokiečių ordinas susidūrė su naujais iššūkiais. Iki tol pagrindinis riterių tikslas buvo apsaugoti Prūsijos krikščionių atžalyną, esą nuolat puldinėjamą pagonių. Šiuo atžvilgiu vienuolių pamokslų, kviečiančių Europos riterius į eilinį kryžiaus žygį, retorika niekuo nesiskyrė nuo oficialios Vokiečių ordino ideologijos. Jau popiežius Urbonas II ragino gintis nuo saracėnų, o viduramžiais krikščionys didelio skirtumo tarp musulmonų ir pagonių neįžvelgė. Kita vertus, dar iki Vokiečių ordino atsikraustymo prie Baltijos jūros, Rygos vyskupas Albertas von Buxhövdenas stengėsi pagrįsti įvaizdį, kad Livonija – tai Dievo Motinos žemė, ketvirtas Laterano susirinkimas (1215 m.) oficialiai pavedė ją švč. Marijos globai.²⁵ Nenuostabu, kad nuspręsta ginti Livoniją nuo pagonių, juk Vokiečių ordino riteriai ypač gerbė Dievo Motiną. Tačiau, kad pateisintų kovas su lietuviais, jau nepakako įprastos ideologinės retorikos, vaizduojančios juos kaip užpuolikus.

Lietuviai, vieninteliai iš baltų, sukūrė savo valstybę. Mindaugo krikštas ir karūnacija buvo aukščiausias tarptautinis šios naujai atsiradusios valstybės pripažinimas. Vokiečių ordinas tada dar nebuvo nukariavęs Prūsijos, o krikšto ir karūnacijos reikalus tvarkė Livonijos ordinas. Mindaugui tapus krikščionių karaliumi, susidarė net prielaidos, kad jis pats įsitrauks į kryžiaus karą. Tą netiesiogiai liudija viena popiežiaus Aleksandro IV 1255 m. kovo 16 d. bulė, kurioje rašoma, kad

Mindaugas galįs nukariauti gretimus pagoniškus kraštus ir Rusiją, jo pareiga – įdiegti ten krikščionių katalikų tikėjimą.²⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad 1257 m. sausio 5 d. tas pats popiežius paskelbė kryžiaus žygį prieš lietuvius ir jotvingius. Neabejotina, kad šikart kryžininkai turėjo neliesti krikščionio Mindaugo žemių, taigi minimieji lietuviai dar nebuvo pavaldūs karaliui, kuriam turbūt labai knietėjo juos užvaldyti. Tačiau po Mindaugo nužudymo situacija pasikeitė iš esmės.

Vokiečių ordinas jau buvo net sufalsifikavęs keletą aktų, pagal kuriuos Lietuvos valdovas, jeigu mirtų nepalikęs įpėdinių, neva perleidžia riteriams visą savo karalystę. Šamokslininkai, nužudę Mindaugą, nepagailejo ir karaliaus vaikų, taigi valdančioji dinastija nutrūko. Liko tik Mindaugo sūnus Vaišelga (Vaišvilkas), priėmęs Rytų apeigų Bažnyčią. Todėl atkurti Lietuvos karalystę buvo pavesta Čekijos karaliui Pšemislui II Otokarui, kuriam Vokiečių ordinas pagal specialią sutartį sutiko perleisti visas savo teises į Lietuvą.²⁷ Tačiau krikščioniška karalystė nebuvo atkurta, Lietuva grįžo į pagonybę, tad Vokiečių ordinas gavo formalų pretekstą pradėti karą – lietuviai buvo laikomi apostatais, kuriuos galima bausti net ir karinėmis priemonėmis. Kita vertus, pagoniškojoje Lietuvoje nebuvo nieko, ką Vokiečių ordinas formaliai galėtų ginti, kaip jis skelbėsi Europai, užkariaudamas prūsus. Ten jis susidūrė su tarpusavyje besirungiančiais prūsų didikais, neturėjusiais vieningos valstybės vizijos, o čia – su Lietuvos valstybe, su valdovu, išreiškiančiu pagonišką jos ideologiją. Nutrūkus krikščioniškai Mindaugo dinastijai, valstybė vis tiek nežlugo. Vokiečių ordino pradėtas karas anaipol nebuvo gynybinis, kokių pavaizduotas Prūsijos užkariavimas. Pasirinkęs puolimo taktiką, ordinas pradėjo vos ne kasmet rengti karinius žygius į Lietuvos teritoriją, siekdamas ekonomiškai susilpninti valstybę, kad galutinai ją užvaldytų. Tokie žygiai vokiečių literatūroje vadinami *Litauenreisen*. Juos skelbti ordinas galėjo neprašydamas Apaštalo Sosto leidimo. Todėl dalis istorikų kalba apie „amžinąjį kryžiaus žygį“ į Lietuvą.²⁸ Be to, kovodamas su lietuviais Vokiečių ordinas naudojosi tais pačiais dar XIII a. pirmojoje pusėje išduotais aktais, pagal kuriuos jam leidžiama užkariauti pagonių žemes (pirmiausia turėta omenyje Prūsija). Tie-

sa, vėliau, jau XIV a. pirmojoje pusėje, pasirodė kiti aktai, kuriais imperatorius Liudvikas IV Bavarietis Lietuvos valstybę dovanoja Vokiečių ordinui.

Viduramžių autoriai bandė ideologiškai pagrįsti karo su Lietuva būtinybę. Kronikininkas Petras Dusburgietis visai neatsitiktinai užsimena apie Šventojo Kryžiaus relikvijos (tokių relikvijų būta ir daugiau) dovanojimą Vokiečių ordinui – tai rodo, kad kryžiaus žygius į Palestiną bandyta susieti su tuo, kas vyksta Baltijos regione.²⁹ Šv. Žemėje krikščionys gynė svarbiausią relikviją – Viešpaties Kapą, esantį to paties pavadinimo bazilikoje Jeruzalėje. Rytinėje Baltijos pakrantėje, juo labiau pagonių baltų arba finų žemėse, tokių gintinų relikvijų (taigi ir piligrimystės centrų) nebuvo. Šventojo Kryžiaus relikvija, naudojama karo žygiuose prieš prūsus ir kitas pagonių gentis, kovą iš Šv. Žemės turėjo teisėtai perkelti į „niekieno žemes“ prie Baltijos krantų. Petras Dusburgietis stengėsi ne tik pagrįsti „gynybą“ nuo pagonių, bet ir pateisinti patį užkariavimų imperatyvą, o tai naujas XIV a. kryžiaus karų ideologijos bruožas.³⁰

Šie veiksniai lėmė, kad kryžiaus karas Baltijos regione skyrėsi nuo kovų tiek Iberijos pusiasalyje, tiek Šv. Žemėje. Reikėtų pabrėžti ir tai, kad rekonkista reiškė „atkariavimą“. Tokios neva „atkariavimo“ retorikos nevengė ir Vokiečių ordino ideologai. Kai buvo galutinai prarasta viltis išvaduoti Šv. Žemę, poligonais, kuriuose Vakarų Europos riteriai demonstruodavo savo „narsumą“, tapo Iberijos pusiasalis ir Baltijos rytai. Į juos plūsdavo „viduramžių rudens“ riteriai, o patys kryžiaus žygiai labiau priminė, pasak Jonathano Riley-Smitho, nuotykią arba kurtuazinę avantiūrą.³¹

Donatas TUTLEVIČIUS. Kryžiuočiai. 2012

Piešinyje kiek fantasmagoriška maniera išreiškiamas lenkų ir lietuvių istoriografijos sukurtas vaizdinyje apie Vokiečių ordiną. Lietuviai vaizduojami vos ne kaip vilkai, nes viduramžiais po krikščioniškąją Europą klajoję įvairiausi gandai apie pagonis kaip apie vilkolakius, beveik žmogėdras. Kad egzistuoja vilkolakiai, buvo tikima nuo antikos laikų.

Kita vertus, karas, kaip sacrum, buvo ypatingas metas, manyta, kad karys priartėja prie dieviškumo sferos per tam tikrus numinosum potyrius. Krikščionių įsivaizdavimą, kad su pagonimis kovoja ir dangaus kareivija, vedama paties arkangelo Mykolo, arba kad Vokiečių ordino riteris stebuklingai įgauna trigubą jėgą, yra aprašęs ir kronikininkas Petras Dusburgietis.

Mėginant suvokti

XIX a. istoriografija kovas, nuo XI a. pabaigos iki XIII a. paskutinio dešimtmečio vykusias Šv. Žemėje, pavadino kryžiaus žygiais, bet vėliau buvo suvokta, kad kryžiaus karas vyko ne tik ten. Žvilgsnis nuo Šv. Žemės nukrypo Baltijos link ne iš karto, tą lėmė ne tik politiniai ir ekonominiai įvykiai regione, bet ir bendras kultūrinis viduramžių Europos pakilimas, sustiprinęs krikščionišką mentalitetą. Šiuo atžvilgiu išsiskiria XII ir XIII a. Tada ne tik suklestėjo miestai, atsirado pir-

Donatas TUTLEVIČIUS. *Lietuvių mūšis su kryžiuočiais*. 2012
Piešinyje atsispindi kovos įtampa, mūšio baigtis dar nežinoma, nes priešų jėgos apylygės. Iš tikrųjų nuo XIII a. antrosios pusės vykusį kovą tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos buvo savotiškas abiejų kariaujančių pusių militarinės kultūros triumfas. Pavaizduoti gamtos elementai (išlakūs medžiai, meldai) išduoda viduramžių Lietuvos tam tikrą „laukiniškumą“, su kuriuo susidūrė Vokiečių ordino riteriai. Kita vertus, miškas, vanduo ir krikščioniškojoje Europoje buvo paslaptingos stichijos, vietas, kurių vengiama. Juk už miško, vandens, kalno, anot lietuvių folkloro, prasideda anapusinis gyvenimas.

mieji universitetai, bet ir susidomėta antikos paveldu. Tuo laikotarpiu kova su musulmonais jau niekuo nesiskyrė nuo kovos su pagonimis prie Baltijos krantų. Antai Petras Garbingasis, žymus teologas, Kliuni abatas, siekęs atversti musulmonus į krikščionybę, remdamasis VIII a. teologu Jonu Damskiečiu teigė, kad islamas esąs stambeldiškas tikėjimas (geriausias to įrodymas atseit yra tai, kad musulmonai garbina juodąjį Kaabos akmenį).³² Truputį vėliau baltai irgi buvo apkaltinti akmenų garbinimu, pagonis imta vadinti saracėnais, o šiuos – pagonimis. Musulmonų suplakimas su pagonimis, žydais ir eretikais paskatino rasti tam tikrus vaizdinius, kurie vėliau buvo naudojami kryžiaus karui prie Baltijos ideologiškai pagrįsti.

Tokia ideologija rėmėsi ne tik Šv. Raštu, bet ir antikiniu paveldu. Krikščionys, siekdami sukurti pavyz-

dinę Dievo karalystę žemėje, mėgino nusistatyti savo santykį su kitomis religinėmis bendruomenėmis. Įdomu, kad dar XII a. teologas Gracianis, o XIII a. popiežius Inocentas IV numatė galimybę egzistuoti pagoniškomis ir musulmoniškomis visuomenėmis, labai aiškiai išdėstė misijų į musulmonų ir pagonių kraštus programą, remdamasis popiežiaus Grigaliaus Didžiojo misijų teorija.³³ Tai buvo padaryta jau vykstant kryžiaus žygiams į Šv. Žemę, Iberijos pusiasalį ir išibėgėjęnt kryžiaus karui Baltijos regione. Pabrėždamas, kad pagonis ir musulmonus galima atversti į krikščionybę tik taikiais būdais, popiežius nuolat siuntė pranciškonų ir dominikonų misionierius į Rytus. XII a., o ypač XIII a., didėjantis nusivylimas kryžiaus žygiais stiprino nuostatą, kad ne karas, o susitarimas turi lemti musulmonų ir pagonių atsivertimą į krikščionybę. Svarbu ir tai, kad kryžiaus žygiai prieš musulmonus ir pagonis jau nebuvo laikomi krikščioniškomis misijomis. Todėl vienuolis, per pamokslą ragindamas kilti į kryžiaus žygį, nejautė prieštaravimo tarp šventojo karo ir taikios evangelizacijos. Tokia buvo viduramžių mąstymo ir mentaliteto specifika. Jos nesuvokus, Europos viduramžiai taip ir liks „tamsieji laikai“.

¹ Jonathan Riley-Smith, *Crusading as an Act of Love*, *The Crusades* (ed. T. Madden), *Blackwell publishing*, 2002, p. 33–42.

² James A. Brundage, *The Crusades. Holy war and canon law*, Hampshire, 1991, p. 120.

³ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens 795–1216*, *The International History Review*, 1988, Vol. X, Nr. 2, p. 189.

⁴ Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Urban II and the Idea of Crusade*, *Studi Medievali*, [Spoleto], 1995, Seria 3, Vol. 36, Issue 2, p. 724–728.

⁵ Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Urban II's Preaching of the First Crusade*, *The Crusade*, p. 16–17.

⁶ Apie popiežiaus Grigaliaus VII įtaką kryžiaus karų plėtotei rašė dar Carlas Erdmannas. Iš naujesnių konceptualių darbų išskirti: Ian S. Robinson, *Gregory VII and the Soldiers of Christ*, *History [The Journal of the Historical Association]*, 1973, Vol. 58, Issue 193, p. 169–192; Herbert E. J. Cowdrey, *Pope Gregory VII and the Bearing of Arms*, *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer* (ed. B. Z. Kedar, J. Riley-Smith, R. Hiestand), *Aldershot*, 1997, p. 21–35; Colin Morris, *The Papal Monarchy. The*

- Western Church from 1050 to 1250*, Oxford, 1989, p. 121–133.
- ⁷ John Gilchrist, *The Erdmann Thesis and the Canon Law 1083 – 1141, Crusade and Settlement. Papers read at the First Conference of the Society for the Study of Crusades and the Latin East and presented to R. C. Smail* (ed. P. W. Edbury), University College Cardiff Press, 1985, p. 37–41.
- ⁸ Christopher J. Tyerman, *Were there any Crusades in the Twelfth Century? The English Historical Review*, 1995, Vol. 110, Nr. 437, p. 553–577.
- ⁹ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens 795 – 1216, The International History Review*, 1988, vol. X, Nr. 2, p. 187–194.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 187–189. Plg. James M. Powell, *Rereading the Crusades: An Introduction, The International History Review*, 1995, Vol. XVII, Nr. 4, p. 664–666.
- ¹¹ John Gilchrist, *The Papacy and War against the Saracens*, p. 192.
- ¹² *Ibid.*, p. 187–190.
- ¹³ Apie šių žodžių prasmę ir šv. Bernardo įtaką antrajam kryžiaus žygiui – Tomaž Mastnak, *Crusading Peace. Christendom, the Muslim World and Western political order*, University of California Press, 2002, p. 154–168; Jonathan Phillips, *The Second Crusade. Extending the frontiers of christendom*, New Haven-London: Yale university press, 2007, p. 88–98.
- ¹⁴ Colin Morris, *Propaganda for War: the Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century, Studies in Church History*, 1983, Vol. XX, p. 79–101. Naujesnė studija, skirta kryžiaus karų pamokslams – Christoph T. Maier, *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth century*, Cambridge, 2006; Beverly M. Kienzle, *Preaching the Cross: Liturgy and Crusade Propaganda, Medieval sermon studies*, 2009, Vol. 53, p. 16–31.
- ¹⁵ Friedrich Lotter, *The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe, Medieval frontier societies*, (ed. R. Bartlett, A. Mac Kay, Oxford), 1989, p. 267–306.
- ¹⁶ Apie tai plačiau – Janus M. Jensen, *Peregrinatio sive expeditio: Why the First Crusade was not a Pilgrimage, Al-Masāq: Islam and the Medieval Mediterranean*, 2003, Vol. 15, Nr. 2, p. 120–128.
- ¹⁷ Plg. Kurt J. Jensen, *Crusading at the Fringe of the Ocean, Denmark and Portugal in the Twelfth Century, Studia Fennica. Historica 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology* (ed. T. M. S. Lehtonen, K. V. Jansen, J. Malkki, K. Ritari), Helsinki, 2005, p. 195–206.
- ¹⁸ Išsamiau žr. Maciej Dorna, *Bracia zakonů krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309*, *Studium prozopograficzne*, Poznań, 2004.
- ¹⁹ Robert A. Markus, *Gregory the Great and Papal Missionary Strategy*, in *Studies in Church History: The Mission of the Church and Propagation of the Faith*, vol. 6, ed. G. J. Cuming, Cambridge, 1970, p. 33–37; Ian Wood, *The Mission of Augustine of Canterbury to the English, Speculum: A Journal of Medieval studies*, 1994, vol. 69, no. 1, p. 9–12.
- ²⁰ Reinhard Schneider, *Karl der Große – politisches Sendungsbewußtsein und Mission, Kirchengeschichte als Missionsgeschichte Bd. II: Die Kirche des Früheren Mittelalters*, ed. E. Halbband, K. Schäferdiek, München, 1978, p. 227–248.
- ²¹ Friedrich Lotter, *op. cit.*, p. 267–273.
- ²² Herbert Achterberg, *Interpretatio Christiana. Verkleidete Glaubensgestalten der Germanen auf deutschem Boden*, Leipzig, 1930, p. 87; Hans D. Kahl, *Compellere intrare. Die Wendenpolitik Bruns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Misions – und Wölkerrechts, Zeitschrift für Ostforschung* 1955, Jahrg. 4, Heft. 3, p. 374–378; Horst Fuhrmann, *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter. [Deutsche Geschichte, Bd. 2]*, Göttingen, 2003, S.147–148.
- ²³ Marian Dygo, *Mission und kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands, Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, ed. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Šiauliai, 2007, p. 66–84.
- ²⁴ Apie tai konceptualiai rašo Hartmutas Boockmannas knygoje *Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių*, iš vokiečių k. vertė Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Aidai, 2003, p. 65–76.
- ²⁵ Christopher Tyerman, *Henry of Livonia and Ideology of Crusading, Crusading and Chronicle writing on the medieval Baltic frontier. A companion to the Chronicle of Henry of Livonia* ed. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen, Burlington: Ashgate, 2011, p. 31–33.
- ²⁶ Mindaugo knyga. *Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2005, p. 78.
- ²⁷ Artūras Dubonis, *Traidenis*, Vilnius, 2009, p. 58–60.
- ²⁸ Jonathan Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 163, 213; Axel Ehlers, *Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered, Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, ed. A. V. Murray, Aldershot: Ashgate, 2001, p. 25–42; Sven Ekdahl, *Krikštijimas, apgyvendinimas, lietuvių reisai. Lietuvos krikštas kaip Vokiečių ordino dilema, Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*. sud. V. Dolinskas, liet. ir vok. k. Vilnius, 2005, p. 174–188.
- ²⁹ *Relikvijos minimos – Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika*, p.72. Plačiau apie tai – Marius Ščavinskas, *Per Kryžiaus karus į žmonijos išganymą? Atlaidai ir kova su pagonimis: identifikacinės problemos, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos metraštis*, t. XXVIII, 2006, p. 302–306.
- ³⁰ Norman Housley, *The Later Crusades 1274–1580. From Lyons to Alcazar*, Oxford, 1992, p. 8–48.
- ³¹ Jonathan Riley-Smith, *Mentalność krzyżowców na Wschodzie 1095 – 1300*, p. 99.
- ³² Suzanne C. Akbari, *Idols in the East. European representation of Islams and the Orient 1100–1450*, Cornell University Press, 2009, p. 205.
- ³³ James Muldoon, *Popes lawyers and infidels*, Pennsylvania, 1979, p. 37.

Tomas KIAUKA

AUTENTIŠKOS (AT)MINTIES BEIEŠKANT: APIE ČESLOVO KAVALIAUSKO TEOLOGINĮ PALIKIMĄ

Česlovas Kavaliauskas, *Eschatologija. Žmogui ir pasauliui*,
Edukologija: Vilnius, 2011

Palyginti su Europos šalimis, Lietuva negalėtų pasigirti originaliais teologijos veikalais, todėl kiekviena teologinė publikacija tampa savotišku įvykiu, juo labiau tada, kai jos autorius yra išskirtinė asmenybė. Kunigas ir teologas, poetas ir mokytojas, puikus Naujojo Testamento vertėjas Česlovas Kavaliauskas (1923–1997) buvo, pasak kunigo Vaclovo Aliulio, vienintelis „genialus teologas“, kurį jis pažinojęs. Kavaliauskas išsiskyrė tuo, kad gebėjo platesnei visuomenei kalbėti apie asmeniškai išgyventą, intelektualiai apmąstytą teologiją, siedamas ją su laikmečio aktualijomis ir mokslo teorijomis.

Leidykla *Edukologija* kartu su Vilniaus edukologijos universitetu ir Katalikų tikybos katedra išleido neskelbtų Česlovo Kavaliausko tekstų rinkinį „Eschatologija. Žmogui ir pasauliui“, nagrinėjantį „dvasinio atgimimo ir pasaulio pabaigos, išganymo ir liturgijos, kristologijos ir kt.“ klausimus. Knygą malonu paimti į rankas – patrauklus maketas, skyrius puošia skoningos grafikės Gražinos Didelytės iliustracijos, inicialams panaudotos Hanso Holbeino Jaunesniojo „Mirties šokio“ graviūros, makabriškais viduramžių vaizdiniais oponuojančios tekstams.

Įžangoje teigiama, kad straipsniai rašyti šeštuoju ir septintuoju dešimtmečiais, o juose gvildenamos XX a. šeštojo ir aštuntojo (!) dešimtmečių Vakarų Europos teologinės diskusijos, siejant jas su kai kuriomis Lietuvos aktualijomis. Sudarytojų nuomone, „iš Kavaliausko nevalia reikalauti išsamiai apžvelgtų savo laikotarpio kristologinių, antropologinių ar ekleziologinių problemų“, nes į rinkinį sudėti įvairiomis progomis bičiuliams rašyti tekstai, „kurių tikslios datacijos ne visada įmanoma nustatyti“ (14). Įvade akcentuojama, kad Kavaliausko rankraščiuose buvo „įvairiausių netikslumų, kuriuos būtinai reikėjo taisyti ir tikslinti“, kad dėl to „mokslinio redagavimo darbas buvo neišvengiamas“, kad „ne visada buvo lengva nustatyti, kas iš tiesų paties Kavaliausko sukurta, o kas parašyta remiantis įvairiais šaltiniais“, nurodoma, kad „kai kurie vertimai iš esmės buvo atlikti naujai“ (15). Šiek tiek miglotai skamba teiginys, esą Kavaliausko gvildenamos temos „turi labiau egzistencinį atspalvį, kurio priežasčių greičiausiai reikėtų ieškoti paties Č. Kavaliausko gyve-

nimo išbandymuose“ (1950–1956 m. Kavaliauskas, apkaltintas antitarybine veikla, buvo kalinamas Sibiro lageriuose).

Įžangos autorius Antanas Buračas pripažįsta, kad daugelis Kavaliausko teiginių Lietuvoje „nebuvo palankiai sutikti“ (10) – daug kas jo nesuprato, net manė, esą jis griaua Bažnyčią. Nepaisant to, knygos rengėjai viliasi, kad „studijuojantiems teologiją ir jos istoriją Č. Kavaliausko palikimas padės bent kiek susigaudyti praeito amžiaus antrosios pusės teologinio diskurso vingiuose ir aiškiau suprasti šiandieninės teologijos keliamus klausimus“ (14).

Tokios pastabos daro dviprasmišką įspūdį – viena vertus, teigiama, kad Kavaliauskas „nusipelnęs žmogus“, „europinės mąstysenos intelektualas“, kuriuo „galime didžiuotis“, antra vertus, abejojama mokslinė ir teologine straipsnių verte, pabrėžiant tik orientacinę tekstų paskirtį, ir tai su išlygomis („padės bent kiek susigaudyti“). Toks dvilypumas verčia abejoti šio leidinio kaip mokslinio šaltinio publikacijos verte (bet ne paties Kavaliausko teologine kompetencija). Skaitant knygą, ši abejonė dar labiau sustiprėja: darosi neaišku, kokiam mokslo žanrui ją priskirti.

Kavaliauskas 1991-05-22 *Šiaurės Atėnuose* paskelbė straipsnį „Netiesinis Jėzus“ (perspausdintas *Bernardinuose* 2007-02-23, minint autoriaus mirties dešimtmetį). Šiame straipsnyje Kavaliauskas jam būdinga gyva ir glausta kalbėsena apžvelgia savo teologinį kelią ir pateikia netradicinį požiūrį į Jėzų, nevengdamas kritiškų žodžių Bažnyčiai, skendinčiai stagnacijoje ir besiremiančiai pasenusia filosofija. Kavaliauskas pripažįsta: kai studijavo seminarijoje, jam didesnę įspūdį darė Aristotelis ir Tomas Akvinietis negu Naujasis Testamentas, kol jis atrado gyvą Jėzų, kuris nė kiek nepanašus į Jėzų iš lotyniškųjų traktatų su jų substancijomis, prigimtimis, hipostazėmis ir t. t. Palaipsniui vaduodamasis iš „vergiško požiūrio“, Kavaliauskas atrado „netiesinį“, „nebuhalterinį“ Jėzų, besielgiantį visiškai kitaip, negu įpratusi hierarchijos ir subordinacijos persmelkta Bažnyčia: „Bet kaip suderinti Išganytojo kuklumą su įmantriais bažnytinių titulais (Jo Eminencija, Jo Šventenybė ir kiti niekai)? Kaip normaliam žmogui čia nerausti iš gėdos? Argi Jėzus neta-

rė žodžio prieš vergišką požiūrį?“ Kavaliausko teigimu, senoji teologija šiandien tapo visiškai bejėgė, o gamtos mokslai ir fizikos išvalgos gali praturtinti mūsų supratimą apie Jėzų.

Šis straipsnis leidžia pajusti, kaip iš tiesų mąstė ir kuo tikėjo Kavaliauskas, pasiekęs brandos, kas jam buvo svarbiausia, su kuo jis negalėjo susitaikyti ir už ką kovojo. Straipsnį (ir Kavaliauską asmeniškai pažinojusių amžininkų pasakojimus apie jį) lygindamas su aptariamąja knyga, supratau, kad kyla nemažai klausimų šio rinkinio rengėjams.

Kavaliausko, kaip ir daugelio neformalių teologų, teologinis mąstymas, ypač po lageriuose patirtos prievartos, gana smarkiai keitėsi: iš scholastiško aristotelininko-tomisto jis tapo aistringą „netiesinio Jėzaus“ skelbėju, nebijojo kritikuoti su Jėzaus laikysena nesutampancio Bažnyčios elgesio, aistringai gilinosi į fiziką, atrasdamas nemažai sąsajų tarp tikėjimo ir gamtos mokslų. Knygoje „Eschatologija“ irgi aptiksime panašių tekstų, kritikuojančių platoniską dualizmą, pasenusią teologiją ir filosofiją, kurioms Kavaliauskas priešpriešina gyvą Biblijos žodį ir gamtos mokslų, ypač fizikos, atradimus. Tekste „Apie gyvybę ir sielą“ autorius su neslepiaumu susižavėjimu pristato Pierre'o Teilhard'o de Chardino teologinius svarstymus apie evoliuciją, apie materijos ir dvasios vienovę, kurią neigė tradicinis oficialusis mokymas: „Štai kas taip erzino nemokšas ir visokius konservatorius – materijos slaptinumo, gelmių, galybės ir grožio apdainavimas. Juk konservatoriai visuomet skelbė materijos negatyvumą ir net blogį. O kiek įvairiausių religijos adeptų materiją tapatino su pikta dvasia? Ir štai tau – atsiranda šviesi ir tikinti asmenybė, kuri išdrįsta materiją šlovinti! Dargi blogiau, toji asmenybė užsimena apie metafizikos nekompetentingumą, išmuša iš rankų patikrintą pasmerkimo ginklą, kuriuo būdavo „ginama“ dvasia, gyvavusi kažkur anapus žemės...“ (58). Aiški ir bekompromisinė Kavaliausko laikysena gana ryškiai jaučiama ir skyriuje „Dialektinė teologija ir nūdiena“. Čia komentuojamos protestantų Karlo Bartheo ir Emilio Brunnerio teologinės idėjos. Pritardamas „dialektikams“ Kavaliauskas teigia: „... Dievas yra suverenus ne tik Biblijoje, bet ir

krikščionybės gyvenime, o teologų skubotos ir mokslą aplenkiančios pretenzijos tik kompromitavo Bažnyčios autoritetą“ (119–120). Lietuvių teologas atvirai mąsto apie nūdienos krikščionybės situaciją: „Aušvicas ir Kolyma yra ne tik žydų istorijos riba, bet taip pat ir tam tikros krikščionybės fazės galas. Po viso to jau nebegalima kalbėti apie istorijos prasmę atsukus nugarą į lagerius. Idealistinės sistemos ir teologijos visiškai išbluko ir nebejaudina širdies“ (121).

Vienoje kitoje vietoje dar sublyksi laki ir skaidri Kavaliausko mintis, tačiau šį išpūdį gožia kitokių tonacijų gausmas. Knygoje aptiksime netgi priešingai skambančių minčių. Labiausiai kontrastuojančią pacituosiu: „Bažnyčia savo mokslo nekeičia. Ką ji šiandieną skelbia, tai skelbė per dvidešimt amžių“ (182). Kitoje vietoje girdime liaupses Aristotelio ir Tomo Akviniečio filosofijoms (209). Kaip tai suprasti?

Galbūt tokie prieštaravimai atsirado dėl skirtingos tekstų genezės. Tačiau šito iš esmės negalime sužinoti: iš visų tekstų datuoti tik trys, be to, niekur, išskyrus vieną atvejį (1946 m. pranešimas, skaitytas neotomistų grupelėje), nėra jokių paaiškinimų, kam ir kokių tikslu jie buvo rašyti. Nors įvade teigiama, kad daugiausia jie adresuoti bičiuliams (tik paskutiniame skyriuje sudėti tekstai – referatai seminarijos studentams), nėra jokių asmeniškumą išduodančių ženklų. Visa tai kelia pagrįstą klausimą, ar šie tekstai yra autentiškos Kavaliausko mintys, ar jie yra redaktorių „pakoreguoti“, bandant nugludinti, paslėpti ar „patikslinti“ nepriimtinius jo svarstymus?

Tokia padėtis paverčia niekais bet kokį rimtesnį šio veikalo vertinimą: nežinodami rankraščių genezės aplinkybių ir laiko, negalime žinoti, kiek viena kitai prieštaraujančias teologines pozicijas, nevienodą kalbėjimo stilių, skirtingus teologinius interesus galima paaiškinti paties Kavaliausko teologijos raida, o kiek visa tai galimai atsirado dėl mokslinių redaktorių „įdirbio“. Atsižvelgiant į pastabas, išsakytas įvade, apie redagavimą ir į minėtą straipsnį apie „netiesinį Jėzų“, kurio autentiškumas neabejotinas, galima numanyti, kad redaktorių „įdirbis“ buvo tikrai nemažas.

Tai rimtas klausimas visiems, atsakingiems už šios knygos turinį: ko buvo siekiama šia publikacija? Jei pa-

gerbti iškilus lietuvių teologo palikimą, publikuojant autentiškus jo rankraščius, iš kurių būtų galima atsekti teologinės jo brandos kelią, asmenybės ir tikėjimo raidą, jo paties sudėtingą likimą, kartu bandant giliau suvokti ir istorinę-kultūrinę krikščionybės situaciją, tai tokio tikslo tikrai nepasiekta, nes apie tai nesužinome nieko. Tokia knygos sudarymo koncepcija būtų buvusi prasminga, tačiau galima numanyti, kad knygos rengėjai ir redaktoriai šito nesiekė, galbūt ir sąmoningai vengė. Jei norėta sistemiškai pateikti teologo Kavaliausko mintis tam tikromis temomis, jo moderniosios teologijos komentarus ar vertinimus, tada iš kur tiek daug prieštaravimų ir painiavos, užgožiančių nuoseklią ir argumentuotą poziciją. Suprantama, ir paties Kavaliausko požiūris į daug ką keitėsi, todėl pozicijų skirtumai yra galimi, tačiau kyla klausimas, ar pats autorius pritarė tokiam knygos sudarymui, kai be jokių nuorodų ir paaiškinimų greta sudedami vienas kitam prieštaraujantys tekstai?

Dabar aiškėja, koks knygos rengėjų formuluotės „bent kiek susigaudyti“ tikslas – iš anksto apsidrausti dėl prieštarų išpūdžių ir kylančių klausimų.

Ši publikacija nuvilia ne vien todėl, kad neaišku, kaip tokią knygą skaityti ir kaip suprasti, jau nekalbant apie jos vertinimą. Nuvilia ir todėl, kad čia susiduriame su esminių akademinų principų nepaisymu. Galiausiai nuvilia dar ir todėl, kad knygos rengėjai, iš visko sprendžiant, su Kavaliausko palikimu elgiasi taip, tarsi tai būtų ne visos lietuvių kultūros reiškinys, o institucijos nuosavybė, todėl jį pagal reikmes galima koreguoti. Redaktoriai, sąmoningai „nutylėdami“ Kavaliausko teologinę raidą, taisydami ir cenzūruodami jo mintis, ignoruoja tai, ką jis kaip teologas ir kunigas, Naujojo Testamento vertėjas ir poetas, tiesiog sąžiningas mokslininkas ir labai tikras žmogus atrado ir suvokė savo sudėtingame kelyje, kuomet tikėjo ir ko siekė. Taip nuvertinama ir sumenkinama asmenybė, jos orumas.

Gyvenimiška Česlovo Kavaliausko patirtis, sudėtinga jo biografija, pagaliau elgesys su intelektualiniu jo palikimu verčia susimąstyti, kokia kiekvienos iškilios asmenybės lemtis valdančiosios galios kontekste, nesvarbu, kokias vertybes toji galia deklaruotų... ■

Lietuvos šalies žmonių padavimai. CIII

MARSIEČIŲ GODOS

Šią karštą politinę vasarą Viktoras U. Kėdainiuose šivedė ledinę diktatūrą, kodiniu pavadinimu Ledų šventė. Virš miestelėnų ir kaimelėnų galvų budriai skraidė sraigtasparnis, taikią minią be perstojo atakuodamas žetonais, iš po skverno juos dosniai dalijo ir pats europarlamentaras. *Rubacha parenj* – taip meiliai, bet visiškai neišverčiamai apibūdinamas šis oligarchas, tiesą ir tik tiesą sakantis visur, išskyrus teismą, nes teisėjams rūpi ne tiesa, o teisingumas, šįkart irgi buvo visiškai atviras. Impulso pagautas, išslaptino net asmens duomenis: „*Moj adres – ne dom i ne ulica, moj adres – Sovetskij Sojuz*“, – prisipažino, padedamas „Samocvetų“. Nedelsdama ten pat prisiregistravo ir kaimenė kėdainiškių, kuriems atrodo, kad dabartinė laisva Lietuva jau ir taip gyvena net keletu dienų ilgiau negu tvėrė tarpukariu.

Toks atvirumas sukėlė lengvą eurostruktūrų paniką – negi Briuselio kopūstų lysvėje būtų išdygęs nuodingas Sosnovskio barštis? Užtat politinio džiaugsmo banga užliejo Kremlių – Putinas Raudonasai nedelsdamas apdovanojo Viktorą U. kunigaikščio Susanino ordinu už tai, kad jam taip puikiai sekasi įvilioti lietuvius į klampias, klaidžias, neišbrendamas svetimos politikos pelkes. Tinklaraštininko Navalno kandžią pastabą, kad beveik prieš 400 metų lietuvių pulkus pelkėse paklaidinęs vedlys nebuvo joks kunigaikštis, o valstietis iš Kostromos, Vladimiras II grėsmingai atrėmė priminimu, kad Odisėjo kiauiliaganys pagal kilmę irgi buvęs ne šiaip kas, bet karaliaus sūnus... Tai išgirdę, puolė ant kelių priešais ledinį kunigaikštį būrys raudonodžių (*pardon*, raudonmarškinių) su pačia svajonių našle Kristina

priešakyje, klausdami, ar į jo vadovaujamą tam tikro Darbo partiją negalėtų įsilieti jos demokratinis darbas su visa partine vienybe?

Nė kiek nenustebau, kad jau rytojaus dieną, sekmdienį, į mano būrimo saloną *Dura necéssitas* atskubėjęs vienas miestelėnas, o gal kaimelėnas, su pilnomis kišenėmis ledų žetonų, ėmė nerišliai klausinėti, ką reikia toks jo regėtas makabriškas sapnas – Viktoras U. su kunigaikščio regalijomis sėdęs ant Trojos arklio ir nujojęs tiesiai į Seimo rūmus.

– Apsivalgėte trupinių, krintančių nuo turtuolio stalo, – paaiškinau, – o kai susuko vidurius, pamiršote net seną tiesą, kurią žinojo jau senovės graikai: Trojos arklys reiškia mirtiną pavojų, kuriam sukklaidintieji patys atveria savo namų duris. Klasta visada patraukli, nes primityviam supratimui ji reiškia apsukrumą...

– Bet juk *ubi bene, ibi patria* (tėvynė ten, kur gerai) moko mus šventieji tėvai kosmopolitai, – aimanavo miestelėnas, o gal kaimelėnas, taip ir neatskleidęs man savo asmens duomenų. – Kas galėtų atsilaikyti prieš maną, krintančią iš sraigtasparnio, tfu, iš dangaus?

– Netikęs įprotis pratintis prie to, kas svetima. Laimė nepastovi, ji greitai pareikalauja grąžinti, ką yra davusi, – išminties perlais apibėriau atvykėlį. Pamokslą baigiau tokiais Publilijaus žodžiais: „Blogai elgiasi ligonis, savo įpėdiniu skirdamas gydytoją.“ Ir paniekiamai pridūriau:

– Toks tipas nevertas nė trijų figų...

– Iš trijų blogybių kaip tik ketinau rinktis mažesnę, bet jos pasirašė tarpusavyje tvirtą rinkimų sutartį, todėl

balsuodamas už vieną dabar išrinksiu visas tris! – rovėsi plaukus nuo galvos atvykėlis ir prisiminė sapnavęs dar vieną baisiai pranašiską sapną: savo akimis matęs, kaip Marso lauke, kitaip tariant, prie balsadėžių, gilų rudenį nusileidžia dievas Hermis, glbojantis apgavikus ir va-
gis, o tada 3D formatu parodoma, kaip sparčiai, valdant vandalų įpėdiniams, smunka valstybė, apimta išlaidavimo ir išlepimo...

– Liaukitės, – sudraudžiau į apokaliptinį transą puo-
lusį kolaborantą, – tai viso labo rinkiminis konservato-
rių klipas.

– Nesąmonė! – paneigė mano spėjimą tiesiai pro lan-
gą įlipęs Mantas A., – ne tik filmo, bet ir šūkio konser-
vatoriai vis dar neturi. Todėl aš ir pasitraukiau iš rinki-
mų štabo, nes, kaip visi tikri vyrai, laikausi nuomonės:
jei žlunga planavimas, planuojamas žlugimas!

Atsisukęs į miestelėną ar kaimelėną, maištinga-
sis Mantas (beveik Herkus) pasakė ledinės diktatūros
kolaborantams siūlantį tik vieną garbingą išeitį – su-
simesti, kad iš nyderlandų verslininko, įkūrusio kom-
paniją „Mars One“, nupirktų bilietą Viktorui U., kurį
su visu Trojos arkliu išsiųstų Marsan į vieną galą. Kai
hidroponikos metodu jis pasės atsivežtą sėklą ir negrįž-
tamai apdirbs marsiečių smegenis, teoriškai bus galima
nupirkti bilietą atgal į Žemę, nebent svajonių šaltkalvį
jie patys norėtų pasilikti visiems laikams.

Atsivertęs kolaborantas iškart sumetė – tai labai gu-
drus planas išpirkti ledų laižymo nuodėmei, bet supras-
damas, kad tokių atgailaujančių nėra daug, o bilietas į
Marsą kainuoja kosminius pinigus, nulėkė plėsti skan-
dinavų banko, žadėdamas: „Būsiu tvirtas kaip uola!“

– Tas tvirtumas dažniausiai ir pražudo, – šuktelėjau
jam pavymui, antai anykštėnai plaukikui Titeniui ne-
apdairiai palinkėjo Olimpiadoje būti tvirtam kaip Pun-
tukas, natūralu, kad per finalą šis vos nenuskendo...
Nors tiek gerai, kad nesėkmę vandenyje netrukus už-
gožė „pravalas“ krepšinio aikštėje – 3 milijonai lietuvių
neįveikė vos 38 milijonų argentiniečių... ■

Tiesiai iš olimpinių kautynių Marso lauke
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2012. 7/8 (611/612)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

To Whom Markets are Serving and Whom they Should Serve.

Renowned theologian, religious scholar and economic theorist John B. Cobb talks to Almantas Samalavičius. John B. Cobb is an author of more than forty books, and among them economic issues deserve a special mention. An advocate of values in economic activities and deeply concerned about ecological issues professor Cobb discusses his life-long commitment to revising economic theory and bringing values to economic dimension. He exposes the dead-ends of contemporary civilization that is based on the theology of greed and profit (page 2).

Arūnas SPRĄUNIUS. *Technogenic Kingdom of Total Legality.*

The writer speaks about the reduction of words. The paradise of technogenetics contains no ambiguities or metaphors and they preach poverty as far as meaning is concerned. It is difficult to say what kind of people feel at home in this paradise, muses the author (page 11).

Tomas RYTEL. *Contemporary Society: A Lack of Authenticity and the Golden Age of Imitation.*

The author of the article discusses the lack of authenticity peculiar to contemporary person. He claims that this is the outcome of postmodern epoch and the culture of consumption. The notion of imitation is used in order to analyse the society in which one lives today. Postmodern epoch has created a new type of society that loses authenticity and urges to act according to dominating images. A person performs many roles but he or she only seeks attention from other people (page 15).

Rita REPŠIENĖ. *Trajectories of Identity, Mechanisms of (self)Creation and the Poverty of Heroes.*

The essence of contemporary cultural studies is to protect identity, to get deeper insight into themes of patriotism, creative thinking, imagination, to remind that identity of small nations is not just something grey. Thus one needs to find moral foundations in order to pursue values in contemporary world (page 19).

Dainius SOBECKIS. *Poems* (page 25).

Kristina STANČIENĖ. *A Serious Outlook or Just One More Version*. Lithuanian art 2012: 18 Exhibitions. These exhibitions is a mosaic made up of many individual pieces and possibly reflects the contemporary situation in Lithuanian art and most possibly suggests a new policy of CAC as an institution, writes the critic (page 28).

Kristina BUDRYTĖ-GENEVIČĖ. *Before and After: Time Parameters*. About an exhibition of Eugenijus Varkulevičius-Varkalis, held in Šiauliai art gallery (page 32).

Kęstutis ŠAPOKA. *Style Without Style*. Darius Bastys presented in Lietuvos aidas gallery his works made during the last five years. Towards the end of the last century he was one of the few interdisciplinary artists who moved sculpture toward object. Later Bastys turned to painting. This is hardly painting, most probably a set of experiments, writes the critic (page 33).

Remigijus VENCKUS. The Space of Creativity and Communication. *International Painting Plennair in Kaunas*. The Project started as a project of art in Lithuanian manors and eventually became a festival of visual arts. The festival of 2012 also contained an international painting plennair "Kaunas city – a space of culture, creation and communication" (page 36).

Redas DIRŽYS, Kęstutis ŠAPOKA. *BB7: The Performance of Activist Art: „Get Rid of the Fear of Conformism“*. The curators of the 7th Berlin Biennial of art decided to go directly into the waters of politics, giving up artists who do not solve „real problems“. BB7 tends to become political biennial but not another biennial about politics (page 39).

Gabrielė ŽAIDYTĖ. *About Time that is Counted in a Different Way*. From the memoirs about the years of painter Algimantas Švėgžda (1941-1996) spent in Belline (page 49).

Alma BRAŠKYTĖ. *NDA's Otherness and a Styrange Word That Starts with „A“*. Teatre critic discusses a new program of NDA 12 (page 51).

Vaidas JAUNIŠKIS. *City Festival: Between Ambitions of Power, Sympathies of Audience and Theater Visions*. Annette Lekerkerker, executive director of Holland festival and Stefanie Carp, theater director if Wiener Festwochen talks to Vaidas Jauniškis (page 56).

The Gardens of Eden and Hell: Georgia. Viktorija Samarinaitė interviews writer David Dephy, artists Giorgij Gugushvili, Iraklij Toklikishvili, Marius Abromavičius-Neboisia and curator Eka Kartsivadze about culture, people, art and changes after the 2008 conflict between Russia and Georgia (page 62).

Jurgis MIKELAITIS/GEORGE MIKELL. *My Odyssey*. From the memoirs of actor Jurgis Mikelaitis (George Mikell), continuing the fragments published in KB 2010, No 3. The present publication includes a Prologue, chapter "The Blood Group Tattoo" – about leaving

Lithuania 1941, and three episodes telling how family had to leave Lithuania once again after repatriation toward the end of the war (page 74).

Regimantas GUDELIS. *Joy and Discontent*. The festival of songs of Western Lithuania in Klaipėda. Song festivals are an important and integral part of Lithuanian culture. It a meeting of nation, seeing itself and talking to each other. So far the biggest trouble of its directors was choirs and repertoire, but in future one can see growing troubles regarding its audiences, as it is declining rapidly, thus organizers should look for new ways of how to optimize these festivals (page 86).

Ignas ŠLAJUS. *The Consequence of the Cause as a Success of the Word*. The language itself teaches us that meaning is neither given as a gift nor forcefully introduced – one has to understand it but one has to have strong wish and respect, writes the author of the essay (page 92).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Buddha's Smile in the Ruins of Temples of Sukhothay*. Traveller's essay on Buddhist architectural heritage in Sukhothai – Thailand's former historical capital and the city of Si Sichanalai as well as his insights into contemporary Buddhist culture and its potential for the future intercultural relations (page 96)

Vygantas VAREIKIS. *Whas Does Sailor See?* Some years ago the author found an open briefcase in an abandoned farm in Nedzingė, Southern Lithuania, and eventually made some historical research into the documents and photos found. Through the life of a country boy who became a sailor, the author drafted a summary of the realities of Soviet life (page 102).

Mikhail CHEKHOV. *About The Importance of Love to Our Profession*. The lecture of director and actor to Hollywood actors in September 1955 (page 106).

Marius ŠČAVINSKAS. *How Can We Understand Wars of the Cross?* While attempting to create God's kingdom on earth, Christians tried to draw up their relation to other religious communities. It is important to note, that wars of the cross against Muslims and Pagans were no longer treated as Christian mission. Thus a monk who urged to join the warriors of the cross felt no contradiction between holy war and peaceful preaching the gospel. Such was the specificity of medieval thinking and mentality, thus if one refuses to understand it the Middle Ages will remain the "dark ages" (page 112).

Tomas KIAUKA. *Searching an Authentic Memory: About Theological Legacy of Česlovas Kavaliauskas*. Review of the book Česlovas Kavaliauskas. Eschatologija. Žmogui ir pasauliui (Eschatology. For a Human Being and the World) (Vilnius: Edukologija, 2011) (page 122).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Dreams of Marsians*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 125).

Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):

Bob MASSIE, Almantas SAMALAVIČIUS

Economics, sustainability and the legacy of E.F. Schumacher (En) (Lt)
An interview with Bob Massie

American priest, politician and social activist Bob Massie talks about how the ideas of Ernst Friedrich Schumacher can inform a transition to an alternative economy and why the author of "Small is Beautiful" still has something to say to a secularized, European audience.

Tom Van IMSCHOOT

Literary perspectives: Flanders

Reality-check (Ca) (Cs) (En) (Lt)

In the last decade, Flemish fiction has stepped out of the shadow of its Dutch older sister, writes Tom Van Imschoot. One discernable trend is the turn from metafiction towards various forms of realism, be it the regional, the semi-autobiographical or the "virtual".

Daniel CHIROT, Almantas SAMALAVIČIUS

Ideology never ends (En) (Lt)

An interview with sociologist Daniel Chirot

While some eastern European countries have shaken off the "post-communist" tag, in others it remains apt, says Daniel Chirot. Meanwhile, new disparities are generating a leftwing revival in the region that show pronouncements of the end of ideology to have been rash

Gerard DELANTY, Almantas SAMALAVIČIUS

Shifting shapes of Europe (En) (Lt)

Sociologist Gerard Delanty revisits his 1995 book „Inventing Europe“, talking about the possibilities of post-national citizenship, Europe's complex Christian identity, and why accounts of Europe today must include the heritage of the peripheries.

Vasilijus SAFRONOVAS

Rewriting history in Kaliningrad: Facts on the ground (En) (Lt) (Ru)

Why is the Orthodox Church of Russia reclaiming the castles and churches in the Russian enclave of Kaliningrad? The question is posed by a Lithuanian "outsider" in the light of recent changes in the ownership of important heritage sites in Kaliningrad.

Anna KARPENKO

Kaliningrad's architectural heritage: An insider's view (En) (Lt) (Ru)

What is the threat implied in the handover of the symbolically significant architectural heritage of the Kaliningrad region to the Orthodox Church of Russia? Local historian Anna Karpenko examines the social and cultural aspects of the conflict.

Dalia LEINARTĖ

On emotions (En) (Lt)

The correspondence between Algirdas Julius Greimas and Aleksandra Kašuba, 1988-1992

The sociologist Zygmunt Bauman finds unstable families a threat to society. Anthony Giddens opens for negotiation and change. Dalia Leinartė finds Giddens more in keeping with the times and uses the correspondence between two Lithuanian intellectuals to illustrate her point.

Tomas VENCLOVA

Vilnius as an object of nostalgia (Pl) (Lt) (En)

Vilnius is often seen as a mysterious, magic and strange city, one that inspires myths and poetry, writes Tomas Venclova. Its closeness to nature makes Vilnius a pastoral city, while its multicultural character brings it close to Prague, Trieste or Sarajevo.

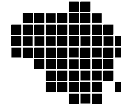
SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Kultūros barų projektui „Kultūros ženklai ir prasmės“ SRTRF 2012 m. įsipareigoja suteikti 250 000 litų paramą.

SRTR fondas remia rubrikas:
Problemos ir idėjos;
Rūpesčiai ir lūkesčiai;

Kūryba ir kūrėjai; Savitumo estetika; Istorijos puslapiai

MOKSLAS • EKONOMIKA • SANGLAUDA

EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS

Kuriame Lietuvos ateitį

Projektas AKIM (Aukštoji kultūra į mokyklas) finansuojamas Europos socialinio fondo pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešoji erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

EUROZINE

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 3350 egz.

Kaina – 4,99 Lt

Martin ZET. Deutschland schafft sich ab. Iš 7-osios Berlyno bienalės. Petrito Hoxhos nuotraukos

Straipsnį „BB7: aktyvistinio meno spektaklis „Atsikratykite konformizmo baimės“ skaitykite p. 36

Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2012. Nr. 7/8 (1-128)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009